

చాణక్య నీతి దర్పణము

చాణక్య డు *Access: 28284*

హిందీ అనువాదము :

జగదీశ్వరానంద సరస్వతి

ఆంధ్రానువాదము :

ఆరమండ్ల వెంకయ్యార్య

ఉభయభాషా ప్రవీణ

1996 డిశంబరు

ప్రకాశకులు - ప్రతులకు

గాయత్రీ ఆశ్రమము

12-10-586/6 వ్యాస్‌నగర్ (మేడిబావి)

సీతాఫలమండి, సికిందరాబాద్ - 500 361

వెల రు. 40=00

ప రి చ య ము

సంస్కృతములో వైదికవాఙ్మయముకాక లౌకిక వాఙ్మయముకూడ కలదు. అందులో కావ్యములు, నాటకములు, చరిత్రలు, చంపూగ్రంథములు (గద్య పద్య మిశ్రితము) నీతి శతకములు, సుఖాషితములు, గద్య గ్రంథములు మున్నగునవి పలువిధములుగా నున్నవి. వానిలో నీ 'చాణక్యనీతి దర్పణ' మనునది నీతిబోధక గ్రంథము.

దీనిని సంస్కృత భాషలో చాణక్యడు రచించెను. ఈయనకు బహుశానామములు గలవు. కాని చణకుని పుత్రుడగుటచే చాణక్యడను నామమే ప్రసిద్ధమయ్యెను. ఈయన ధ్రాహ్మణ వంశమునందు సంభూతుడయ్యు 'ఇదం జైత్రం ఇదం ధ్రాహ్మ్యం' అనినట్లు శత్రుకాత్తములలో ప్రవీణుడు. కావుననే యొకనాడు నందరాజుచే పరాభవింపబడి నందరాజు వంశమును నశింపజేసి మౌర్యవంశీయుడగు చంద్రగుప్తుని రాజుగా జేసి మౌర్య సామ్రాజ్యమును స్థాపించి విస్తరింపజేసిన యద్భుతవ్యక్తి.

ఈ చాణక్య నీతి దర్పణములో చూడో నాలుగో శ్లోకములు ప్రక్షిప్తములుగా గుర్తింపబడినవి. అందలి విషయము వేదధర్మమునకు విరుద్ధముగా నుండుటచే నవి ప్రక్షిప్తములని నిర్ధారించబడినవి. మిగిలిన శ్లోకము లన్నియు నరశమైన భాషలో సంస్కృతభాషా పరిచయముగల నెవ్వనికైనను నర్థమగునట్లు వ్రాయబడియున్నవి. అన్నిరకములైన నీతులు నిండు వివరింపబడినవి. ఈ గ్రంథమందలి విషయము పండిత పామరులనికాని, బాలవృద్ధులనికాని, స్త్రీ పురుష భేదమనికాక మానవులకు నెల్లరకు నుపయోగపడుచు నామమును సార్థకపఱచుకొనుచున్నది. దర్పణ మనగా నద్దము. అద్దములో జూచినచో ముఖమందలి మచ్చలుకాని, మోడుతలుకాని, నిమ్నోన్నతములుగాని యెట్లు నున్నట్లముగా కాననగునో

చుట్టే యీ గ్రంథమందు నీతిని బోధించు వివిధ విషయములు గలవు. ఒక విధముగా జూచిన నీతికి సంబంధించిన సర్వ విషయములు కలవేమో యనిపించుచున్నది.

ఒకనాడు ఖోస్తుద్వారా యొక లేఖవచ్చినది. దానిని విప్పిచూడగా సీకిందరాబాద్ సీతాఫలమండి వాసులు, హోమియో టైడ్యులు, నిరాడంబర జీవులునైన శ్రీ కోడూరి సుబ్బారావుగారి వ్రాత కనబడినది. అందు తాను నేనను వదించిన మనుస్మృతి చదివినట్లును, ఆ రచన తనకు నచ్చినట్లును, అట్లే చాఙ్క్య నీతి దర్పణమును గ్రంథమును ఆంధ్రానువాదము చేసిన బాగుండవనియు వ్రాసిరి, దానికి నేను ఆ గ్రంథమును చూడలేదని సమాధానము వ్రాయగా వెంటనే 'చాఙ్క్య నీతి దర్పణము' అను గ్రంథమును శ్రీ స్వామి జగదీశ్వరానంద నరస్వతిగారి హిందీ యనువాదమున్న దానిని బంపిరి. ఆ గ్రంథమును దీసికొని చదివిచూడగా ఆ శ్లోకశైలి, యందలి భావములు, అనువాదకుని విమర్శయు నాకు నచ్చుటచే శ్రీ కోడూరి సుబ్బారావుగారి కోరికమేర కి గ్రంథమును నాశక్తికొలది ఆంధ్రమున ననువదించితిని. ఇంతకు పూర్వమే దీనిని పూర్తిచేయ తలంపున్నను ఆర్యసామాజిక కార్యములుకొన్ని అవరోధములగుటచే త్వరగా పూర్తిచేయ జాలనైతిని. ఈ గ్రంథమును తెనిగింప నన్ను ప్రేరేపించిన శ్రీ కోడూరి సుబ్బారావుగారికి నా కృతజ్ఞతలు, చదువరులు ఆమూలాగ్రముగా జదిపి నీతిజ్ఞులై వర్తిల్లుదురు గాత!

తె న లి }
6-5-96 }

—వెంకయ్యార్య.

ప్రస్తావన

సంస్కృత సాహిత్యము రత్నములతో నిండియున్నది. కొన్ని శ్లోకముల రసాస్వాదనము చేయుడు.

శ్లో॥ ఉత్తమః క్లైశవిశోభం జనుః సోధుం న హీతరః ।

మణిరేవ మహాశాణఘర్షణం న తు మృతకణః ॥

కష్టముల సహించుటకు ఉత్తముడే నమర్తుడగునుగాని సాధారణ మనుష్యుడుకాదు. ఎట్లనగా శాణము ఉలి మొదలగువాని దెబ్బలను మణియే వహించునుగాని మట్టిపెళ్ళగాదు.

ఏక ఏవ భిగో మానీ వనే వసతి చాతకః ।

సిపాసితో వా మ్రియతే యాచతే వా పురందరమ్ ॥

స్వాభిమానముగల చాతకవక్షి వనములో నుండును. అది దప్పిక యైనను చచ్చుటకు సిద్ధపడుచు వర్షించువుల కొఱకు ఇంద్రుని (మేఘుని) యాచించునుగాని యితరముగానున్న క్రిందిజలమును ముట్టదు. అట్లే లోకములో అభిమానపంతులు మరచించుటకైనను సిద్ధపడుదురు కాని నీచకర్మలకు పాల్పడరు.

నిర్గుణోష్ఠసి నక్షేప్తు దయాం కుర్వన్తి సాధవః ।

న హి సంహారతే త్యోశ్నాన్మం చంద్ర శ్చాండాల వేశ్మనః ॥

వజ్రములు గుణహీనములగు వస్తువులందును దయచూపుదురు. చంద్రుడు తప వెన్నెలను గుణహీనులగు (చాండాలరు) వారి గృహము లపై ప్రసరించకుండ చేయుడుగదా !

దాణక్యు డిట్టి వందలకొలది శ్లోకముల రచించెను. ఈ నిషయ మును 'కామందకీయ నీతిసారము' లో నిట్లు రచించిరి.—

నీతిశాస్త్రాన్ని మృతం ధిమా నర్థశాస్త్ర మహోదధిః ।

సమద్రద్రే సమన్తస్యై విష్ణుగుప్తాయ వేదసే ॥

(కామంప. 1-2)

అర్థశాస్త్ర రూపమైన మహానముద్రమునుండి నీతిశాస్త్ర రూపమైన యమమృతమును వెలికిదీసిన మహాదిద్దిమంతుడగు విష్ణుగుప్తడను నామము గల చాణక్యునకు నమస్కారము.

పంచతంత్ర రచయితయైన విష్ణుశర్మకూడ చాణక్యుని నీతిశాస్త్ర కర్తలలో లెక్కించెను.

మనవే వాచస్పతయే శుక్రాయ పరాశరాయ ననుకాయ ।

చాణక్యాయ చ విదుషే నమోఽస్తు నయశాస్త్ర కర్తృభ్యః ॥

(పంచ. 1-2)

మనువు, బృహస్పతి, శుక్రుడు, పుత్రుడైన వ్యాసునితో గూడిన పరాశరముని, విద్వాంసుడైన చాణక్యుడు మొదలగు నీతిశాస్త్రకర్తలకు నమస్కారము.

చాణక్యుడెవరు ?

చాణక్యుడు ఒక యద్భుత రాజనీతిజ్ఞుడు. ఆతడు మగధదేశమును పాలించు నందవంశమును నశింపజేసి వారిస్థానములో మూర్యసామ్రాజ్యమును స్థాపించెను. మఱియు రాజనీతి విషయకమగు నపూర్వమైన కౌటిల్యార్థశాస్త్రమును రచించి సంస్కృత సాహిత్యములో తన నామమును క్రియను అమరమైన దానినిగా జేసెను.

కౌటిలీయార్థశాస్త్రములో చివర తన సంబంధమైనది వ్రాయబడినది చూడుడు—

యేన శాస్త్రం చ శస్త్రం చ నందరాజగతా చ ఘోః ।

అమర్షే జోద్ధృతాన్యాశు తేన శాస్త్ర మిదం కృతమ్ ॥

(కా. అ. 15-1-180)

దుష్టులైన నందరాజుల చేతిలో ఊక్కిన పృథివిని, శస్త్రములను శాస్త్రములను విడిపించిన ఆచార్య చాణక్యునిద్వారా యీ గ్రంథము రచింపబడెను. హేమచంద్రుడు రచించిన 'అభిధాన చింతామణి' అను గ్రంథములో క్రింద వ్రాయబడిన నామాంతరములు కలవు— వాత్స్యాయ నుడు, మల్లనాగుడు, కుటిలుడు, చణకాత్మజుడు, ద్రామిలుడు, పక్షిలస్వామి, విష్ణుగుప్తుడు, అంగులుడు— అభిధాన చింతామణి 853, 854.

ఈయన కిన్ని పేర్లున్నను తండ్రిపెట్టిన నామము విష్ణుగుప్తుడు చణకుడను ఆచార్య పుత్రుడగుటచే తండ్రికి సంబంధించినదగు చాణక్యుడను పేరు వచ్చియుండును. లేక మిక్కిలి కుశాగ్రబుద్ధికల వాడగుటచే అత్యంత చతురుడను నర్థమున చాణక్యుడను పేరు కలిగియుండును. కౌటిలీయ అర్థశాస్త్రమున చాలచోట్ల కౌటిల్య నామమును వాడెను. బహుశా యది వారి గోత్రనామము కావచ్చును, ఆచార్యు లనేకులు ఈయనను కుటిలనీతి అర్థశాస్త్ర రచయిత కావున కౌటిల్యుడనిరి. మహామహోపాధ్యాయ గణపతిశాస్త్రిగారు— కుటల గోత్రనామమువలన కౌటిల్యుడు కాని కౌటిల్యుడుకాడని వ్రాసిరి. చాణక్య జీవితమునుదెల్పు ప్రామాణిక విషయములు లభింపలేదు. కాని చాణక్యుడు మౌర్యసామ్రాట్ అయిన చంద్రగుప్తునకు మహామంత్రిగాను హితకారిగాను సునిశ్చితమైయున్నాడీ. నందవంశవతనము, చంద్రగుప్త రాజ్యప్రతిష్ఠయు చాణక్యుని బుద్ధికౌశల ఫలములే.

ఈయన బ్రాహ్మణుడేకాని ప్రతిదినము లోభుల యింద్లకు పెళ్ళి యాచించు బ్రాహ్మణుడుకాడు. రాజ్యనాశనము, రాజ్య నిర్మాణముచేయు బ్రాహ్మణుడు. మఱియు పాపభిమానియైన తపస్వి. నల్లగానుండి కురూపి యగుటచే నొక పర్యాయము క్రాద్ధక్రియకు పిలువబడి లిరస్కృతుడై పంక్తినుండి బహిష్కృతుడై యాయవమానముతో క్రుద్ధుడై నందుని రాజ్యభ్రష్టునితేసి నందవంశమునే మూలోచ్చేవము కావించెను. చాణక్యుని నీతిపత్ర తకు నిదర్శనములు నందుల రాజ్యము వారి పంకనాశనము, మౌర్యసామ్రాజ్య స్థాపనము.

చాణక్యుని విద్యాభ్యాసము తక్షశిల విశ్వవిద్యాలయమందు జరిగెను. ఆయన జన్మస్థల నిర్ణయమునకు దాఖలాలులేవు. కాని యిప్పుడు పాకీస్తాన్ లో నున్న 'యేలమ్' అను గ్రామములో తక్షశిల యుండుటచే వారిజన్మము పంజాబులోనై యుండవచ్చును.

ఉపలశకల మేతద్ భేదకం గోమయానాం

వటుభి రుపహృతానాం బర్హిషాం స్తోమ నీషః ।

శరణమపి సమిద్భిః శుష్యమాణాభిరాభిర్

వినమిత పటలాన్తం దృశ్యతే జీర్ణకుడ్యమై ॥

(ముద్రారాక్షసమ్. 3-15)

ముద్రారాక్షస నాటకములో చాణక్యుని గృహమిట్లు వర్ణింపబడెను. చాణక్యుని పాకలో నొకవైపున పిడకలను పగులగొట్టు తాయ, మఱొకలో శిష్యులు తెచ్చిన దర్బలు, కప్పుపై నెండుటకు ఆరదెట్టిన సమిధలు గలవు. ఆ సమిధల ఖారమునకు ఇంటికప్పు వంగియున్నది. ఇట్టి యింటిలో చాణక్యు డుండెడివాడు. ఒకసారి విదేశరాయణారి చాణక్యుని పాకజూచి 'ఇంతపెద్ద రాజ్యమునకు ప్రధానమంత్రియైనవాడు ఇట్టి పాకలో నుండుటచూ ? అనగా వినిన చాణక్యుని సమాధానము చూడుడు —

ఏ దేశములో ప్రధానమంత్రి పాకలో నుండునో యాదేశవాసులు సుందర భవనములం దుండురు. ఏదేశ ప్రధానమంత్రి అకాశమునంటు సౌధములలో నుండునో ఆదేశ ప్రజలు గుడిసెలలో మ్రుగ్గుదురు అనెను.

చాణక్యుడు చంద్రగుప్తు డొకే సమయమున సుండిరి. అంగ్లేయుల లెక్కప్రకారము క్రీస్తుకుపూర్వము 322 లేక 325 సంవత్సరములకు పూర్వము మౌర్యసామ్రాట్ అయిన చంద్రగుప్తుని సమయముగా నున్నదీ. ఇదే సమయము చాణక్యనిదై యున్నది.

చాణక్య నీతియేగాక చాణక్యని రచనలు 'కౌటిలీయ అర్థశాస్త్రము' మున్నగు గ్రంథములు గలవు. రాజనీతి సంబంధమైన 'కౌటిలీయ అర్థ శాస్త్రము' అద్భుతమైన గ్రంథము. ఆయన రచనలు కొన్ని—

1. వృద్ధచాణక్య—దీనిలో నెనిమిది అధ్యాయములు, 124 శ్లోకములు గలవు.
2. చాణక్య నీతిశాస్త్రము—దీనిలో 108 శ్లోకములున్నవి.
3. చాణక్యసార సంగ్రహము—దీనిలో 300 శ్లోకములున్నవి.
4. లఘుచాణక్య—దీనిలో 8 అధ్యాయములు, 91 శ్లోకములుగలవు.
5. వాణక్య రాజనీతి శాస్త్రము—ఇందు 8 అధ్యాయములు, 512 శ్లోకములుగలవు.

ఇప్పటివఱకు చాణక్యనీతికి అనువాదములు 50 వఱకుగలవు. వానిలో వధికాంశము చౌకవారు కాగితముపై ఘుర్చింపబడి అనువాదము పఠిగాలేదు. ఈ గ్రంథముపై నెక్కువ పరిశోధన చేసినవారు 'లడ్విగ్' అనువారు. ఆయన వాణక్యనీతితోకాటు యికర గ్రంథములనుగూడ సంపాదించెను. ఈ గ్రంథము 5 భాగములుగా నున్నది. మూలము మాత్రమే డ్రైవను విభావనలిగి యున్నది. మా యీ సంస్కృతణలోని విశేషములు—

1. అత్యంత కుద్దమైన మూలపాతము. 'అడ్విగ్' సంస్కరణ నుండి సాయము పొందితిని. కాని కొన్నిచోట్ల 'అడ్విగ్' మహాశయుని పాతము స్వీకరింపలేదు.

2. మహత్త్య భార్య పాతభేదములను పాదటిప్పటిలో చూపబడినవి. పాతభేదమువలన శ్లోకార్థములో వేదమున్నచో దానినిగూడ ప్రదర్శించిరిని.

3. శ్లోకములోని ప్రతి పద్యమునకు నర్థము వ్రాయబడినది.

4. శబ్దానంతరము భావార్థముకూడ వ్రాయబడినది.

5. తఱచుగా శ్లోకము లన్నింటికి విమర్శ యీబడినది. వేదము, దర్శనము, ఉపనిషత్తు, రామాయణము, భారతము, పురాణము మొదలగు గ్రంథములనుండి ఉదాహరణము లీయబడినవి.

6. అకారాదే అక్షరక్రమమున నన్నింటికంటె ముందు శ్లోకముల వట్టిక యీబడినది.

7. విమర్శలో జూపబడిన వేదమంత్రములు, శ్లోకములు, సూక్తులు, హిందీ - ఉర్దూ వాక్యములకు అనుక్రమణిక యీబడినది.

8. సంచితాగితముపై ముత్యములవలె ముద్రింపబడుట దీనిలోని విశేషము.

చాణక్యసీతిపై నింతవఱకు నిట్టి విస్తృత భాష్యము ఎక్కడను ప్రకాశింపజేయబడలేదు. దీనికి భాష్యము వ్రాయుటలో దగిన పరిశ్రమ చేయవలసివచ్చినది. విమర్శించుటలో సుమారు 500 ప్రమాణము లిచ్చితిని. 'సద్యః ప్రజ్ఞాహరీ తుండీ' (17-13) అను శ్లోకమునకు విమర్శవ్రాయుటకు భరత్ ఘోషాచార్యులు రామకృష్ణ రాజభద్ర టోషధాలయ గ్రంథాలయ సహాయము పొందితిని.

గోవిందరామహాసానంద సంచాలకుడగు శ్రీ విజయ కుమారుని ఈ పుస్తక ప్రచురణ కొఱకును, శ్రీ రామకృష్ణదాస్ 'రసిక' అను వారిని పూజలు చూచుటకును, న్యూ విజయ ప్రింటర్సు సంచాలకుడగు శ్రీ ఆమరనాథ్ గారిని, ప్రాఫ్ రీడర్ ఓం ప్రకాశ్ గారిని, ప్రెస్ కర్మచారి శ్రీ సేవకరామ్ గారిని, అట్లే మిగిలిన ప్రెస్ వర్కర్లను హృదయపూర్వకముగ ధన్యవాదములతో నభినందించు చున్నాడను. వీరందఱియొక్క సహాయముతో నీ పుస్తకము నర్వాంగ సుందరముగ కుద్ధప్రతి తయారై నది.

ఇప్పుడు పాఠకుల కరకమలములందీ గ్రంథ ముంచబడినది, నాకు ఆశయేకాదు దీనిని శ్రీమద్ వాల్మీకి రామాయణము, కుశ్రసీతి సారముల వలె దీనినికూడ గౌరవించుతురని పూర్ణవిశ్వాస మున్నది.

పేదసదస్
H, 1/2 మోడల్ టౌన్ }
శిల్పి - 9
15-7-83

జగదీశ్వరానంద్
(తెలుగు అనువాదము)

చాణక్య నీతి దర్పణము

ప్రథమాధ్యాయము

శ్లో॥ ప్రణమ్య శిరసా విష్ణుం త్రైలోక్యాభిపతిం ప్రభుమ్ |

నానాశాస్త్రోద్భవం వక్ష్యే రాజనీతి సముచ్ఛయమ్ | 1

శబ్దార్థము :- త్రైలోక్యాభిపతిం = పృథివి, అంతరిక్షము, దీవి
యను ముల్లోకములకు నభిపతియైనట్టియు, ప్రభుం = సర్వశక్తిమంతుడై
నట్టియు, విష్ణుం = సర్వవ్యాపకుడైన పరమేశ్వరుని, శిరసాప్రణమ్యః =
తలవంచి నమస్కరించి, నానాశాస్త్రోద్భవం = నానాశాస్త్రములనుండి యేరి,
రాజనీతి సముచ్ఛయమ్ = రాజనీతి సముచ్ఛయమును గ్రంథమును, వక్ష్యే =
చెప్పుదును.

తాత్పర్యము :- పృథివి, అంతరిక్షము, ద్యులోకములను ముల్లోక
ములకు స్వామియు, సర్వశక్తిమంతుడును, సర్వవ్యాపకుడైన పరమేశ్వ
రుని తలవంచి నమస్కరించి వేదాదులగు ననేక శాస్త్రములనుండి యేరి
రాజనీతి సముచ్ఛయమును పేరుగల గ్రంథమును చెప్పుదును.

వివరణము :- “వేవేష్టి వ్యాప్నోతి చరాచరం జగత్ స విష్ణుః”
చరాచర జగత్తునందంతట వ్యాపించియుండుటచే పరమాత్మనామము విష్ణు
వని మహర్షి దయానందసరస్వతి సత్యాత్మప్రకాశము ప్రథమ సముల్లాస
మున చెలిపియున్నారు. ప్రభువనగా సర్వశక్తిమంతుడు, అనగా తాను
చేయదలచిన దానిని చేయగలడని కాదు. ఎందుచేతననగా పరమేశ్వరుడు
తన్నుతాను చంపుకొని మౌనము వహించుకొని సృష్టించలేడు. స్వయముగా
మూర్ఖుడు కాలేడు. వ్యభిచారము మొదలగు పాపకర్మలు చేయలేడు.

ఎవ్వనిని గూడ తన రాజ్యముకంటె వెలుపల నుంచలేడు. తనపై తా నెక్కలేడు. సర్వశక్తిమంతు డనగా పరమేశ్వరుడు సృష్ట్యుత్పత్తి స్థితి లయములను జేయుటలోను, జీవులకు (మనుజులకు) కర్మానుసారము పల సింపుటలోను కొంచెము కూడ నితరుల సాయముకోరకయే తనసామర్థ్య ముతో పూర్తిచేయగలడు.

రాజనీతి సముచ్చయము :- చాణక్యుడు తాను వ్రాసిన గ్రంథము నకు రాజనీతి సముచ్చయమని పేరిడెను, కాలాంతరమున నది చాణక్య నీతిదర్శనముగా మారినది.

నానాశాస్త్రోద్ధృతమ్ :- చాణక్యడీ గ్రంథమును తాను కల్పించి వ్రాయలేదు. వేదము, మనుస్మృతి, మహాభారతము, ఉపనిషత్తులు మొద లగు గ్రంథములనుండి సారమును వెలికిదీసి దీనిని సిద్ధముచేసెను.

శ్లో॥ అధీశ్యేదం యథాశాస్త్రం నరో జానాతి సత్తమః ।

ధర్మోపదేశ విఖ్యాతం కార్యకార్యం శుభాశుభమ్ ॥ 2

ఆర్థము :- సత్తమః నరః = శ్రేష్ఠమనుష్యుడు ఇదం = ఈ నీతి సముచ్చయమును. యథాశాస్త్రమ్ = శాస్త్రపద్ధతిగ, అధీత్య = చదివి ధర్మోప దేశ వ్యాతమే = సేవము. మనుస్మృతి మొదలగు ధర్మశాస్త్రములందు ప్రసిద్ధమైన. కార్యకార్యమ్ = చేయదగిన చేయరానట్టియు, శుభాశుభమ్ = మంచిచెడ్డపనులను జానాతి = బాగుగా దెలిసికొనుచున్నాడు.

తా॥ శ్రేష్ఠమనుష్యుడు ఈ రాజనీతి సముచ్చయమును శాస్త్రపద్ధతిగా జదివి వేదము, మనుస్మృతి మొదలగు ధర్మశాస్త్రములందు ప్రసిద్ధమైనట్టి కర్తవ్యకర్తవ్యములను, పుణ్యపాపములను, మంచిచెడ్డలను బాగుగా తెలిసికొనును.

వివరణము :- 'సత్తమః నరః' శ్రేష్ఠనరుడెవడో మహాభారతము చెప్పుచున్నది. చూడుడు—

అమిత్రమపి చేద్దీనం శరదైషిణ మాగతమ్ ।

వ్యసనే యోఽనుగృహ్లాతి స వై పురుషన త్తమః॥ (మ.భా. అను 59-10)

శత్రువైనను దైన్యముతో శరణుకొచ్చినచో నట్టి సంకటస్థితిలోనున్న మనుష్యునిపై దయజూపు వానిని పురుషశ్రేణునిగా చెప్పుచున్నారు

శ్లో॥ తదహం సంప్రవక్ష్యామి లోకానాం హితకామ్యయా ।

యేన విజ్ఞాన మాత్రేణ సర్వజ్ఞత్వం ప్రపద్యతే॥ 3

అర్థము :- అహం = నేను, లోకానాం = ప్రజలకు, హిత కామ్యయా = మేలుచేయవలెనను కోరికతో తల్ = ఆ నితినముచ్చయమును, సంప్రవక్ష్యామి = బాగుగా చెప్పుదును, యేన = దేనిని, విజ్ఞానమాత్రేణ = తెలిసికొనిన మాత్రముచేతనే, మనుజుడు, సర్వజ్ఞత్వం = సర్వము దెలిసి కొనుటను, ప్రపద్యతే = పొందుచున్నాడో (దానిని).

తా॥ నేను మానవమాత్రులకు శుభముచేయు కోరికతో ఆ రాజునిరి నముచ్చయమును అనగా దేనిని దెలిసికొనినంతమాత్రమున మనుష్యుడు సర్వజ్ఞుడు కాగలడో యట్టి దానిని బాగుగా చెప్పుచున్నాను.

వివరణము :- సర్వజ్ఞుడనగా భూత వర్తమాన భవిష్యత్తులను దెలిసినవాడని కాని, లోకలోకాంతరములందలి విషయముల నన్నివి దెలిసినవాడని కాని యర్థముకాదు. ధర్మార్థకామముల జ్ఞానముకలవాడని యర్థము.

శ్లో॥ మూర్ఖశిష్యోపదేశేన దుష్టస్త్రి భరణేన చ ।

దుఃఖితైః సంప్రయోగేణ పండితోఽప్యవ సీదతి॥ 4

అర్థము :- మూర్ఖశిష్యోపదేశేన = బుద్ధిహీనుడైన శిష్యుని చది వించుటచేతను, లేక ధర్మసంబంధ విషయములను నుపదేశించుటచేతను, చ = మఱియు, దుష్టస్త్రిభరణేన = వ్యభిచారిణియు, కఠినముగా మాట్లాడు

నదీను నగు శ్రీని పోషించుటచేతను, దుఃఖితైః = నానా ప్రకారములగు రోగములచే పీడింపబడునట్టియు, ఆత్మీయుల వియోగముచే బాధపడునట్టియు, ధననాశాదులచే దుఃఖితులైనట్టి వారితో, సంప్రయోగేణ = వ్యవహారము చేయుటచేత, పండితః అపి = బుద్ధిమంతుడైనవాడు కూడ, ఆవసీదతి = దుఃఖితుడై కష్టముల ననుభవింపను.

తా. బుద్ధిహీనుడైన శిష్యునకు ధర్మోపదేశముచేసినను, వ్యభిచారిణి, కఠినభాషిణియైన శ్రీని పోషించినను, నానారోగములచే పీడితులును, ప్రయజనుల వియోగపీడితులును, ధననాశాదీకారణములచే దుఃఖితులును నైన వారితో వ్యవహారము చేయుటచేతను బుద్ధిమంతుడైన మనుష్యుడు కూడ దుఃఖితులపాలు కావలసివచ్చును.

వివరణము :-

ఉపదేశో హి మూర్ఖాణాం ప్రకోపాయ న శాస్తయే ।

పయః పానం దుజంగానాం కేవలం విషవర్జనమ్॥ పం.తం 1-42

ఉపదేశించుటచేత మూర్ఖులు కోపింతురేకాని శాంతింపరు. పాములకు పాలు పోసినచో విషమే వృద్ధియగును.

మూర్ఖుని పంచలక్షణములు :-

మూర్తస్య పంచవిహ్నిని గర్వో దుర్వచనం తథా ।

హతశ్చైవ విషాదశ్చ పరోక్తం నైవ మన్యతే॥

- 1) దురభిమానము
 - 2) కఠినముగా మాట్లాడుట (బూతులు తిట్టుట)
 - 3) మొండిపట్టు పట్టుట
 - 4) దుఃఖితుడగుట
 - 5) ఇతరుల మాటను వినకుండుట
- యను నైదును మూర్ఖుని లక్షణములు.

దుష్టశ్రీని (వ్యభిచారిణిని) పాలన పోషణచేయరాదు.

మాతా మన్య గృహే నాస్తి భార్యా చాప్రియవాదినీ ।

ఆరణ్యం తేన గంతవ్యం యథారణ్యం తథా గృహమ్॥

(పంచతంత్ర 4-53)

ఎవని తల్లి యింటిలో ఉండదో, ఎవని భార్య అప్రియములు పలుకుచు దురాచారిణి యగునో యట్టి యింటి యజమానుడు ఆరణ్యమునకు బోవలెను. ఆట్టి యిట్లు ఆరణ్యముతో నమానముని యర్థము.

దుఃఖితులు, రోగులు, సిడితులు, శోకనంతప్తులతో వ్యవహరించి నచో కష్టములు సంప్రాప్తమగును. వైద్యుడు “పరదుఃఖేన దుఃఖ్యతే” ఇతరుల దుఃఖముతో దుఃఖము కలవాడగును. ఇందువలన దుఃఖితులతో వ్యవహరించుటచేత పండితుడుకూడ దుఃఖితుడగును.

శ్లో॥ దుష్టాభార్యా శతం మిత్రం భృత్యశ్చోత్తర దాయకః ।

న స ర్పేచ గృహే వాసో మృత్యురేవ న సంశయః॥ 5

అర్థము :- దుష్టా = కఠినముగా మాట్లాడునట్టియు దురాచారిణియు నైన, భార్యా = భార్యయు, శతం = మోసకాడగు, మిత్రం = స్నేహితుడు, చ = అట్లే, ఓ త్తరదాయకః = ఎదురు పలుకునట్టి, భృత్యః = సేవకుడును, చ = మఱియు, న స ర్పే = సర్పమున్నట్టి, గృహే = ఇంటియందు, వాసః = నివసించుటయు, మృత్యురేవ = మృత్యువుతో నమానమే, సంశయః న = సందేహములేదు.

తా॥ కఠినముగా మాట్లాడునట్టియు దురాచారిణియునగు భార్యయు, మోసకాడగు మిత్రుడు, ఎదురు చెప్పుసేవకుడు, సర్పముండు గృహనివాసము మృత్యువుతో నమానమే సంశయము లేదు.

నివరణము :- దుష్టభార్య -

ఆః పాకం న కరోషి పాపిని, కథం పాపీ త్వదీయః పితా ।

రందే జల్పసి కిం, తవైవ జననీ రండా త్వదీయా స్వసా ।

నిర్గమ్య త్వరితం గృహాత్ బహిరితో, నేదం త్వదీయం గృహమ్ ।
హా! హా! నాథ! మమాద్యదేహి మరణం జారస్య భాగ్యోదయ ॥

గృహస్థు దొకడు ఆకలితో వ్యాకులుడై యింటికి వచ్చి భోజనము చేయ దలంచును. కాని యింటిలో వంట తయారుకాకపోవుటచే క్రోధావేశమున భార్యతో - ఓ పాపిని! ఇప్పటివఱకేల వంటచేయలేదు? పత్ని - నేనేల పాపినియగుదును? నీ బాబు పాపియగును. కోపించిన భర్త ఓసి ముండ? అధిక ప్రసంగము చేయుచున్నావేమి యనగా - ఆమె నేనేల ముండ నగుదును? నీ తల్లి నీ సోదరియే ముండలనును కుపితుడైన పతి - నా యింటినుండి బయటకు పొమ్మనును, భార్య - ఇదీని యిల్లెమియు గాదు. ఆని నమాధానము ఈయగా భర్త - ఓరి భగవంతుడా! నాకీనాడే చావు వచ్చిన బాగుండునని వ్యభిచారిణియైన భార్యపెత్తనముగల యింటి యజమానుడు వాపోవును. నిజముగా నిట్టి కులట మృత్యువేయగును.

ధూర్తమిత్రుడు :-

ముఖం పద్మదలాకారం వాచా చందనశీతలా ।

హృదయం క్రోధనంయుక్తం త్రివిధం ధూర్తలక్షణమ్ ॥

ముఖము పద్మమువలె ప్రసన్నముగా నుండును. వాక్కు చందనమువలె చల్లగానుండును. హృదయము క్రోధయుక్తమైయుండును. ఈ మూడు లక్షణములు గలవాడే ధూర్తుడు. దొంగతో దొంగతనము చేయుచుని చెప్పుచు. యజమానునితో మేల్కొని యుండుచుని చెప్పును. ఇట్టి ధూర్తుడు కూడ మృత్యువుతో నమానుడే. మిత్రుని మోసముచేసిన ధూర్తుడు మృత్యువునకు కారణమగును.

శ్లో॥ ఆపదర్థే ధనం రక్షేద్ దారాన్ రక్షే ధనై రపి ।

ఆత్మానం సతతం రక్షేద్ దారై రపి ధనై రపి ॥

అర్థము :- ఆపదధే = ఆపత్కాలమున నుపయోగపడుటకై, ధనం = ధనమును, రక్షేత్ = రక్షింపవలెను, ధర్తై రపి = ధనములకంటె నధికముగా, దాన్ = భార్యను, రక్షేత్ = రక్షింపవలెను, నతతం = ఎల్లప్పుడు, ధర్తై రపి = భార్యకంటె నధికముగా, ఆత్మానం = తన్నుతాను, రక్షేత్ = రక్షింపవలెను.

తా॥ ఆపత్కాలము కొఱకు ధనమును రక్షింపవలెను ధనము కంటె నధికముగా భార్యను రక్షింపవలెను. ఎల్లప్పుడు భార్యకంటెను ధనముకంటెను నధికముగా తన్నుతాను రక్షించుకొనవలెను. తాను నశించిన తరువాత ధనము భార్యవలన ప్రయోజనముండదు. కావున ఆత్మ రక్షణము ముఖ్యము

వివరణము :- విదురనీతి - మ.భా ఉ. 37-17 చూడుడు—

త్యజేత్ కులార్థం పురుషం గ్రామస్యాధే కులం త్యజేత్ ।

గ్రామం జనపదస్యాధే ఆత్మార్థం పృథివీం త్యజేత్ ॥

కులమును రక్షింసుటకు పురుషుడు బలిదానము కావలెను గ్రామరక్షణ కొఱకు కులమును త్యజింపవలెను జిల్లారక్షణ కొఱకు గ్రామమును త్యజింపవలెను. ఆత్మరక్షణ కొఱకు నర్వప్రపంచమును విడువవలెను.

శ్లో॥ ఆపదధే ధనం రక్షే చ్చీమతాం కుత ఆపదః ।

కదాచి చ్చులతే లక్ష్మీః సంచితోఽపి వినశ్యతి॥ 7

అర్థము :- ఆపదధే = ఆపదలను బోగొట్టుకొనుటకు, ధనం = ధనమును, రక్షేత్ = రక్షింపవలెను, శ్రీమతాం = ధనవంతులకు, ఆపదః = ఆపదలు, కుతః = ఎట్లుకలుగును ? కదాచిత్ = ఎన్నడైన దైవయోగముతో, లక్ష్మీః = సంపద, చులతే = పోయినచో, సంచితోఽపి = సంపాదించబడినది కూడ, వినశ్యతి = నశించిపోవును.

తా॥ ఆపత్కాలయులో ఆపదలను నివారించుకొనుటకు ధనమును రక్షించుకొనవలెను. శ్రీమంతులకు ఆపద లెట్లు వచ్చును? ఎప్పుడైనను దైవయోగయువలన సంపదపోవును. అప్పుడు కూడబెట్టిన ధనము కూడ నష్టమగును.

శ్లో॥ యస్మిన్ దేశే న సమ్మానో న వృత్తి ర్న చ బాంధవాః ।
 న చ విద్యాఽగమః కశ్చిత్ తం దేశం పరివర్జయేత్ ॥ 8

అర్థము :- యస్మిన్ దేశే=ఏ ప్రదేశమందు, సమ్మానః = ఆదరము, గౌరవము, స=లేదో, వృత్తిః=బ్రతుకుతెలుపు. స=లేదో, బాంధవాః చ=బంధువులు కూడ, స=లేదో, కశ్చిత్=ఏదైనను, విద్యా+అగమః చ=విద్యాప్రాప్తియు, స=లేదో, తం దేశం=ఆ దేశమును, పరివర్జయేత్=విడిచిపెట్టవలెను.

తా॥ ఏ ప్రదేశములో అదరాభిమానములుండవో, జీవనము జరుగవో, బంధుబాంధవులుండవో, ఏదైన విద్యాప్రాప్తికలుగవో, అట్టి ప్రదేశమును విడిచిపెట్టవలెను.

శ్లో॥ ధనికః శ్రోత్రియో రాజా నదీ వైద్యస్తు పంచమః ।
 పంచ యత్ర న విద్యన్తే న తత్ర దీవనం వసేత్ ॥ 9

అర్థము :- ధనికః = ధనవంతుడు, శ్రోత్రియః = వేదజ్ఞుడైన బ్రాహ్మణుడు, రాజా=చార్మికుడు, న్యాయశీలుడునైనరాజు, నదీ=పొలము తడుపుట తుపయోగించునదీయు, పంచమః=అయిదవవాడైన, వైద్యః = రోగముల బోగొట్టు వైద్యుడు, యత్ర=ఎక్కడ, పంచ=ఈ అయిదును, న విద్యన్తే=ఉండవో, తత్ర = అచ్చట, దీవనం = ఒక్కరోజైనను, న వసేత్ = ఉండరాదు.

తా॥ ధనవంతుడు, వేదజ్ఞుడైన బ్రాహ్మణుడు, ఛార్మికుడు న్యాయ శీలుడైన రాజు, వ్యవసాయమున కుపయోగించు నదీయు, బదవ వాడైన వైద్యుడునను నిట్టి అయిదు లేనిచోట నొక్కరోడైనను సుండరాదు.

వివరణము :- ధనికః = ఆవశ్యకమైనపుడు ఋణమిచ్చు ధనికుడుండవలెను; శ్రోత్రియః = జనులకు ఉపదేశముచేసి నన్యార్థమున నడపుటకు వేదజ్ఞుడైన బ్రాహ్మణుడుండవలెను. ఛోఛాయన గృహ్యూపాత్రములో శ్రోత్రియ శబ్దమున కిచ్చిన నిర్వచనము - బ్రాహ్మణేన బ్రాహ్మణ్యా ముత్పన్నః ప్రాగుపనయనా జ్ఞాతః ఇత్యభి ధీయతే॥ - బ్రాహ్మణుని వలన బ్రాహ్మణీయండు పుట్టినవాడు ఉపనయనమునకు ఛార్వ్యము 'జాతు'డు అనబడును. "ఉపసీత మాత్రో వ్రతానుచారీ వేదానాం కించి దధీత్య బ్రాహ్మణః" బ్రహ్మచర్యాదీ వ్రతముల పాలించువాడును, యజ్ఞోపవీతము ధరించినవాడును కొంత వేదపఠనముచేసిన వాడును బ్రాహ్మణు డనబడును - "ఏకాంశాఖా మధీత్య శ్రోత్రియః" వేదములోని యొక శాఖను అధ్యయనము చేసినవాడు శ్రోత్రియు డనబడును. మఱియు దానకమలాకరములో -

“ఏకాం శాఖాం నకల్పాం వా షడ్విరంగై రధీత్య చ ।

షట్కర్మ నిరతో విప్రః శ్రోత్రియో నామ ధర్మవితే ॥

కల్పము లేక షడంగములతో గూడిన వేదముయొక్క యొక శాఖను అధ్యయనముచేసి - చడుపుట, చదవించుట, యజ్ఞముచేయుట, యజ్ఞము చేయించుట దానమిచ్చుట, దానముపుచ్చుకొనుట యను షట్కర్మలయందు ఆసక్తికలిగి విర్వహించు ధర్మము తెలిసినవాడైన బ్రాహ్మణుడు శ్రోత్రియు డగును. రాజు - న్యాయము, రక్షణలకొఱకు ఛార్మికుడైన రాజు అవశ్యక మగును. నదీ - పౌలము తడుపుటకు అభివృద్ధిపొందుటకు నదులుండవలెను. వైద్యుడు - రోగములు సంభవించినపుడు రోగనివృత్తిచేయుటకు వైద్యుడుండవలెను.

శ్లో॥ లోకయాత్రా భయం లజ్జా దాక్షిణ్యం త్యాగశీలతాః
పంచ యత్ర న విద్యంతే న కుర్యాత్ తత్ర సంస్థితిమ్॥ 10

అర్థము :- యత్ర = ఎక్కడ, లోకయాత్రా = జీవనోపాధి, భయం = దండనభయము, లజ్జా = లోకలజ్జ, దాక్షిణ్యం = చతురత, త్యాగశీలత = దానప్రవృత్తి అను నట్టివి, పంచ = అయిదు, యత్ర = ఎక్కడ, న విద్యంతే = ఉండవో, తత్ర = అక్కడ, సంస్థితిం = నివాసమును, న కుర్యాత్ = చేయరాదు. (అనగా ఉండరాదు)

తా॥ ఎక్కడ బ్రతుకుతెరువు, వ్యాపారము, దండభయము, లోక లజ్జ, చతురత, దానమిచ్చు ప్రవృత్తి యను నైదు విషయము లుండవో యచ్చట నివసంపరాదు.

శ్లో॥ జానీయాత్ ప్రేషణే భృత్యాన్ బాంధవాన్

వ్యసనాఽఽగమే ।

మిత్రంచాఽఽపత్రికాలేషు భార్యాం చ విభవక్షయే॥ 11

అర్థము :- ప్రేషణే = పనులలో నియమించిన తరువాత, భృత్యాన్ = సేవకులను, వ్యసనాగమే = దుఃఖము సంభవించినపుడు, బాంధవాన్ = బంధువులను, ఆపత్రికాలేషు = ఆపదలు కలిగినపుడు, మిత్రం = మిత్రుని, చ = అట్లే, విభవక్షయే = ఐశ్వర్యము పోయినపుడు, భార్యాం = భార్యను, జానీయాత్ = తెలిసికొనవలెను. (పరీక్షించవలెను)

తా॥ పనుల నిర్వహణనుబట్టి నౌకరుల శక్తితెలిసికొనవలెను. దుఃఖములు సంప్రాప్తమైనపుడు బంధు బాంధవులెంత యుపయోగపడుదురో గుర్తించవచ్చును. కష్టకాలములో సాయపడుటను బట్టి మిత్రుని స్థితి తెలియును. అట్లే ఐశ్వర్యము క్షీణించినపుడు భార్యన్వభావము తెలిసికొనవచ్చును.

శ్లో॥ ఆతురే వ్యసనే ప్రాప్తే దుర్భిక్షే శత్రునంకతే ।

రాజద్వారే శ్మశానే చ యస్తిష్ఠతి స బాంధవః॥ 12

అర్థము :- ఆతురే = రోగము వచ్చినపుడు, వ్యసనేప్రాప్తే = దుఃఖము సంభవించినపుడు, దుర్భిక్షే = కఱవు వచ్చినపుడు, శత్రునంకతే = శత్రువులవలన కష్టము కలిగినపుడు, రాజద్వారే = రాజనభయండు, చ = మఱియు, శ్మశానే = శ్మశానముండు (వల్లకాడు), యః - ఎవడు, తిష్ఠతి = తోడుగా వెంటనుండునో, సః = వాడే, బాంధవః = నిజమైన బంధువు.

తా॥ రోగము వచ్చినపుడు, దుఃఖము కలిగినపుడు, కఱవు వచ్చినపుడు, శత్రువుల బాధ యేర్పడినపుడు రాజనభయండు, శ్మశానముండు నెవడు తనతో నుండునో యతడే నిజమైన బంధువు.

శ్లో॥ యో ధ్రువాణి పరిత్యజ్య అధ్రువం పరిషేవతే ।

ధ్రువాణి తస్య నశ్యంతి అధ్రువం నష్టమేవ చ॥ 13

అర్థము :- యః = ఏ మనుష్యుడు, ధ్రువాణి = నిశ్చితపదార్థములను లేక భోగాదులను, పరిత్యజ్య = విడిచిపెట్టి, అధ్రువం = అనిశ్చిత నష్టమును లేక భోగ్యపదార్థము కొఱకు, పరిషేవతే = పరుగెత్తుచు ప్రయత్నించునో, తస్య = అతనియొక్క, ధ్రువాణి = నిశ్చితపదార్థములు లేక కార్యములు, నశ్యంతి = నశించును లేక చెడిపోవును, చ = మఱియు, అధ్రువం = అనిశ్చిత పదార్థము, నష్టమేవ = నష్టమేయగును.

తా॥ ఏ మనుష్యుడు నిశ్చితములగు పదార్థములను విడిచిపెట్టి యనిశ్చితములగు పదార్థములను పొందుటకు ప్రయత్నము చేయునో యతనికి నిశ్చితపదార్థములు నష్టములగును, మఱియు సనిశ్చితపదార్థము లెటులైనను నష్టములే గదా !

శ్లో వరయేత్ కులజాం ప్రాజ్ఞో విరూపామపి కన్యకామ్ ।

రూపవతీం న నీచస్య వివాహః సదృశే కులే॥ 14

అర్థము :- ప్రాజ్ఞః = బుద్ధిమంతుడు, కులజాం = శ్రేష్ఠకులమందు పుట్టినట్టి, విరూపామపి = అందవిహీనమైన దానినైనను, కన్యకాం = కన్యను, వరయేత్ = వరింపవలెను. వివాహమాడవలెనుకాని, రూపవతీం = అందకత్తెయైనను, నీచస్య = నీచునియొక్క కులమందలి కన్యను, న = వివాహమాడరాదు. వివాహః = వివాహము. సదృశేకులే = తన గౌరవమున కనుకూలమైన కులమందలి కన్యనే చేసికొనవలెను.

తా॥ బుద్ధిమంతుడైనవాడు శ్రేష్ఠకులమునందు పుట్టినట్టి కన్యను సౌందర్యవరి కాకున్నను వివాహము చేసికొనవలెను, అందకత్తెయైనను నీచకులమునందు పుట్టిన కన్యను వివాహమాడరాదు. సదృశయైన కన్యనే వివాహమాడవలెను.

వివరణము :- ఈ శ్లోకము నిశ్చయముగా ప్రక్షిప్తమే. ఈ శ్లోకము ఈ యథ్యాయములోని పదునాఠవ శ్లోకమునకు విరుద్ధముగా నున్నది. దానిలో 'త్రీరత్నం దుష్కులాదపి' అనగా దుష్కులమునుండి యైనను త్రీ రత్నమును గ్రహింపవలెనని యున్నది.

శ్లో॥ నఖీనాం చ నదీనాంచ శృంగీణాం శస్త్రపాణినామ్ ।

విశ్వాసో నైవ కర్తవ్యః స్త్రీషు రాజకులేషు చ॥ 15

అర్థము :- నఖీనాం = గోళ్లగల సింహములు, పెద్దపులులు మొదలగు వాని విషయములో, నదీనాం = నదుల విషయములో, చ = అట్లే, శృంగీణాం = పెద్ద పెద్ద కొమ్ములుగల ఆబోతుల విషయములో, శస్త్రపాణినాం = ఆయుధములు చేతులలో గలవారి విషయములో, స్త్రీషు = స్త్రీల యందు, చ = మరియు, రాజకులేషు = రాజకుమారులందు, విశ్వాసః = విశ్వాసము, న ఏవ కర్తవ్యః = చేయగూడదు. అనగా నమ్మరాదు.

తా॥ వాడియైన గోళ్లుగల సింహాదీ మృగములందు, లోతైన నదులందు, వాడియైన కొమ్ములుగల ఆబోతులు మొదలైన వానియందు, చేతిలో పదునైన కత్తులు గొడ్డళ్లు మొదలగు నాయుధములుగల వారియందు, స్త్రీలయందు, రాజకులములందు, విశ్వానము కలిగియుండరాదు.

వివరణము :- స్త్రీలయందు విశ్వానముండనిచో గృహకృత్యములు నెఱవేఱవు. స్త్రీ పురుషులలో పరస్పరము విశ్వానము లేకున్నచో ఆ గృహము నరకమగును. విశ్వానములేని స్త్రీ పురుష సంతతి మోసగాళ్లుగుదురు. ఇచ్చట స్త్రీలయందు విశ్వానముంచరాదనుట యనగా వారిని స్వేచ్ఛగా ఆరక్షితలుగా విడువరాదని యర్థము. వారిని స్వేచ్ఛగా విడిచి వచ్చో వారు శారీరికముగా దుర్బలలగుటచే బలవంతులైన పురుషులచే పరాభవింపబడుటకు, పతితలగుటకు నవకాశమున్నది. కావున స్వేచ్ఛగా విడువరాదనిరి. ఆ విషయములో దప్ప తక్కిన సర్వవిషయములందును వారి నలహాలు, సంప్రదింపులు మొదలగునవన్నియు నుండవలెను.

శ్లో॥ విషాదప్యమృతం గ్రాహ్యమమేధ్యాదపి కాంచనమ్ ।

నీచాదప్యత్తమా విద్యా స్త్రీ రత్నం దుష్కులాదపి॥ 16

అర్థము :- విషాదపి = విషమునుండికూడ, అమృతం = అమృతము. గ్రాహ్యం = గ్రహింపదగినది, అమేధ్యాదపి = అశుద్ధమైన మురికి పదార్థము నుండియు, కాంచనం = బంగారము, నీచాదపి = నీచునినుండియు, ఉత్తమా = శ్రేష్ఠమైన, విద్యా = విద్యయు, దుష్కులాదపి = దుష్కులము నుండియు, స్త్రీ రత్నమ్ = రత్నమువంటి స్త్రీ, గ్రాహ్యం = గ్రహింపదగినదే.

తా॥ విషమునుండియు నమృతమును స్వీకరింపవలెను. అశుద్ధమైన మురికినుండియు బంగారమును తీసికొనవచ్చును. నీచుడైన వాని

నుండియు శ్రేష్ఠమైన విద్యలను కళాకౌశలముల నేర్చుకొనవచ్చును. అట్లే దుష్టకుల సంభవయైనను శ్రీ రత్నమును గ్రహించి వివాహమాడవచ్చును. శ్లో॥ శ్రీశాం ద్విగుణ ఆహారో బుద్ధిస్తాసాం చతుర్గుణా । సాహసం షడ్గుణం చైవ కామోఽష్టగుణ ఉచ్యతే॥ 17

అర్థము :- శ్రీశాం=పురుషులకంటె శ్రీలకు, ఆహారః = ఆహారము, ద్విగుణః=రెట్టింపుండును, తాసాం=వారికి, బుద్ధిః = బుద్ధి, చతుర్గుణా=నాలుగురెట్లుండును, సాహసం వీవ=సాహసముమాడ, షడ్గుణం= ఆఱురెట్లుండును, చ=చుఱియు, కామః=కామము, అష్టగుణః=ఎనిమిది రెట్లుగా. ఉచ్యతే=చెప్పబడుచున్నది.

తా॥ శ్రీలకు పురుషులకంటె ఆహారము రెండురెట్లు కావలెను. బుద్ధి నాలుగురెట్లుండును. సాహసము ఆఱురెట్లుండును. కామము ఎనిమిది రెట్లుండును.

వివరణము :- ఈ శ్లోకములో శ్రీ నిందలేదు. శ్రీ స్వభావస్థితి చిత్రింపబడినది. శ్రీలు గర్భమును ధరించి బిడ్డలనుకని పాలనిచ్చి పోషించుచుండురు అందుచే వారి యాహారము రెట్టింపుండును. శ్రీకి బుద్ధి పురుషునికంటె నాలుగురెట్లుండును. ఈ విషయము నేడు విద్యాలయములలో మహావిద్యాలయములలో, విశ్వవిద్యాలయములలో మగపిల్లల కఠతె ఆడుపిల్లలే ప్రథమస్థానము లందున్నారు. పురుషుడు 25 సంవత్సరములకు యువకుడగును. శ్రీ 16 సంవత్సరములకు యువతియగును పురుషుడు 25 సంవత్సరములలో నెంతనేర్చునో శ్రీ 16 సంవత్సరములకే యంత నేర్చును. దీనినిబట్టియు పురుషుని బుద్ధికంటె శ్రీ బుద్ధి తీవ్రమైన దని ధృదపడుచున్నది.

మతోకమాది శ్రీలు స్వేచ్ఛిరు అల్లుదురు. దానిలో నొక్క తప్పు మాడ సుంకదు. పిల్లలకు తినిపించుచుండురు. ప్రక్కవారితో మాట్లాడు

చందురు. విషయమును చర్చించుచుచుందురు. ఇట్లు పలువిషయములలో నొకేసారి పాల్గొనుటచే నాలుగురెట్లు బుద్ధియున్నట్లు సిద్ధమగుచున్నది. ఏ పురుషుడు నిట్లాకేసారి యింతపని చేయజాలడు. నహజముగా స్త్రీలు సాహసస్వభావము గలవారు కాదు. ఒకవేళ సాహసించవలసి వచ్చినచో పురుషునిమించి సాహసము చూపుదురు. మైథునసమయమున వీర్యస్థలనము కాగానే పురుషునకు కామశాంతి కలుగును. అంతేకాదు మైథునమునందు విముఖత యేర్పడును. అందుచేత వీర్యస్థలనమునకు తరువాత పురుషుడు శారీరిక మానసిక దృష్టులతో స్త్రీ సేవనములో ననఘర్థుడగును. పురుషుని వలె స్త్రీలకు మైథునసమయమున కామశాంతి కొఱకు స్వాభావికమైన క్రియ లేనందువలన వారాంగనలు (వేశ్యలు) ఒకరి తరువాత ఘటొకరికి ననేకమంది పురుషులకు కామశాంతి కలుగజేయుచున్నారు. ఇందువలన శారీరికదృష్టితో స్త్రీ పురుషునికంటె మిక్కిలి యధికమైన కామము కలది యగును.

మొదటి అధ్యాయము సమాప్తము

ద్వితీయాధ్యాయము

శ్లో॥ అన్యతం సాహసం మాయా మూర్ఖత్వ మతిలుబ్ధతా ।
అశౌచత్వం నిర్దయత్వం స్త్రీణాం దోషాః స్వభావజాః॥ 1

అర్థము :- అన్యతం=అబద్ధమాడుట, సాహసం=ఆలోచింపకయే పనిచేయబాసుట, మాయా=మోసగించుట, మూర్ఖత్వం=మూర్ఖత్వము, అతిలుబ్ధతా=మిక్కిలి లోభగుణము, అశౌచత్వం = అపవిత్రత, నిర్దయత్వం = దయలేకయుండుట యనునవి, స్త్రీణాం=స్త్రీలకు, స్వభావజాః=స్వాభావికములగు, దోషాః=దోషములు.

తా॥ అబద్ధమాడుట, సాహసించుట అనగా ఆలోచింపక యేపని యందైనను త్వరగా లగ్నమగుట, మోసగించుట, మూర్ఖత్వము, లోభితనము, అపవిత్రత, దయావిహీనత, అను నివి స్త్రీలకు స్వభావముతోనే పుట్టిన దోషగుణములు.

వివరణము :- ఈ శ్లోకము నిశ్చయముగా ప్రక్షిప్తమే. “ద్వారం కిమేకం నరకస్య నారీ” అనగా నరకమునకు స్త్రీ యొక ద్వారమని స్త్రీల విషయములో సమాజములో హీనమనోవృత్తియున్న సమయములో నెవరో యీ శ్లోకము వ్రాసి చాణక్య నీతిలో ప్రక్షిప్తముచేసి యుండురు.

మూర్ఖత్వము స్త్రీలకు స్వాభావికగుణమేయైనచో నే స్త్రీకిని జ్ఞానముండరాదు. అట్లే నిర్దయతకూడ స్త్రీలకు స్వాభావిక గుణముకాదు. స్త్రీ సాజెత్తుగా దయామూర్తి. బుద్ధిమంతుడైన చాణక్య డిట్టి మూర్ఖత్వము కల వచనములు వ్రాయడు. మఱియు అబద్ధమాడుట స్త్రీలకు నహజగుణమా? అయినచో స్త్రీ యెన్నడును నత్యము చెప్పజాలదు. స్త్రీ నిజమే చెప్పనిచో భర్త, విడ్డలు, అత్తమామలు మున్నగువారితో ననత్య సంభాషణమే చేయుచున్నచో ఆ యింటి వాతావరణము అవశ్యానముతో నిండి ఆ యిల్లు నరకముగా తయారగును. ఇట్లే ఆ శ్లోకములోని యితర దోషములు గూడ ననత్యములే.

శ్లో॥ భోజ్యం భోజనశక్తిశ్చ రతిశక్తిర్వరాంగనా ।

విభవో దానశక్తిశ్చ నాల్పస్య తపసః ఫలమ్॥ 2

అర్థము :- భోజ్యం = భుజించుటకు దగిన మంచి మంచి పదార్థములు లభించుటయు, చ = మఱియు, భోజన శక్తిః = ఆ పదార్థములు లభించిన తరువాత వండునంతవఱకు నోర్పు గలిగియుండుటయు భుజించు శక్తియు, వరాంగనా = అందమైన భార్యలభించుటయు, రతిశక్తిః = ఆమె లభించిన తరువాత నామె ననుభవించుటకు దగిన కామశక్తి కలిగియుండు

టయు, విభవః = సంపదకలిగియుండుట, చ = మఱియు, దానశక్తిః = దానముచేయు స్వభావము కలిగియుండుట యను నివి, అల్పన్య = స్వల్పమైన, తపనః = తపస్సు యొక్క, ఫలం = ఫలము, న = కాదు. అనగా నివి గొప్ప తపోవంతునకుగాని లభింపవని భావము.

తా॥ మంచి భోజనపదార్థము లభించుటయు, ఆ భోజన పదార్థము తిని హరించుకొనుకొనియు, అందమైన భార్యలభించుటయు, ఆమెతో హాయిగా భోగమునుభవించుటకు కామశక్తి కలిగియుండుటయు, సంపద కలిగియుండుటయు, ఆ సంపదను దానముచేయు బుద్ధికలిగియుండుటయు, నను నివి యల్పమైన తపస్సుచే సంప్రాప్తము కావు. గొప్ప తపస్వంపస్సుడై యుండవలెను.

వివరణము :- పైన జెప్పిన విషయములు భగవంతుడు సమానముగా నిర్మింపక విషమముగా నిర్మాణము చేయును. చూడుడు—

యః సుందరస్తద్ వనితా కురూపా యా సుందరీ సా పతిచూపహీనా ।
యత్రోభయం తత్ర దరిద్రతా చ విధే ర్విచిత్రాణి విచేష్టితాని॥

తా॥ పురుషుడు అందగాడైన స్త్రీ అంద విహీనయు, భార్య అంద కత్తెయైన భర్త రూపహీనుడును, ఇద్దఱొక్కటిగా నున్నచో వారు దరిద్రులుగా నుండుటయు విధాత యొక్క విచిత్రపు లీలలు — అట్టి భవమున్నవాడు లోభియు, దాత ధనహీనుడుగాను నుండురు అటులకాక పై విషయములు నమములుగా నున్నచో నవి యచ్చటవారి యొక్క పూర్వజన్మ తపః ఫలముగా భావింపవలెను.

శ్లో॥ యస్య పుత్రో వశీభూతో భార్యా చందానుగామినీ ।

విభవే యశ్చ సంతుష్ట స్తస్య స్వర్గ ఇహైవ హి॥ 3

అర్థము :- యస్య = ఎవనికి, పుత్రః = పుత్రుడు, వశీభూతః = వశమందుండునో, భార్య = భార్య, చందానుగామినీ = భర్త యిష్టాను

సారము అచరించునదగునో, చ = మఱియు, యః = ఎవడు, విభవే = సంపదయందు, సంతుష్టః = సంతృప్తి కలవాడగునో, తస్య = అట్టివానికి ఇహ + నీవ = ఇహైవ = ఈ పృథివియందే, స్వర్గః = సుఖముండును.

తా॥ ఎవనికి పుత్రుడు వశమందుండునో, ఎవని భార్య ఆతని యెచ్చెనుసారముగా ప్రవర్తించునో, ఎవడు తన సంపదచే సంతుష్టుడగునో యట్టివానికి నిక్కడే స్వర్గము.

వివరణము :- మఱొకరు చెప్పిన దానిని చూడుడు—

ఆస్తి పుత్రో వశే యన్య భృత్యో భార్యా తదైవ చ।
అభావే నతి సంతోషః స్వర్గస్థోఽసౌ మహీయతే॥

తా॥ ఎవనియొక్క పుత్రుడు, సేవకుడు, భార్య వాని వశమున నుండురో, అట్లే యెవడు ధనము లేకున్నను సంతుష్టుడుగా నుండునో నట్టివాడు భూతలమందే సుఖము ననుభవించును (స్వర్గమును). కవితా చాఢ్యుడు తన తల్లియగు దేవహూతితో స్వర్గ నరకముల గూర్చి చెప్పినది చూడుడు.

అత్రైవ నరకః స్వర్గ ఇతి మాతః ప్రచక్షతే ।

యా యాతనా వై నారత్యాస్తా ఇహా ప్యుపలక్షితాః॥

(భాగ. పు. 3 20 29)

తా॥ ఓ మాతా! స్వర్గ నరకము లిచ్చటనే యున్నవని చెప్పుదురు. నరకములో నేణాధయిన్నవో యవి యిక్కడ కూడ కనబడుచున్నవి.

శ్లో॥ తే పుత్రా యే పితృర్భక్తాః స పితౌ యస్తు పోషకః ।

తస్మిన్త్రం యన్య విశ్వాసః సా భార్యాయత్రవిర్వృతిః॥ 4

అర్థము :- యే = ఎవరు, పితూః = తండ్రికి, భక్తాః = భక్తులో, తే = వారు, పుత్రాః = పుత్రులు, యస్తు = ఎవడైతే, పోషకః = విధ్వలను

పోషించుచు మంచిచెడ్డల చూచునో, నః=వాడే, పితా=తండ్రి, యన్య=
 ఎవనికి, విశ్వానః=విశ్వానము, అనగా విశ్వసింపదగినవాడే, తత్ =
 మిత్రం=ఆ స్నేహితుడు, యత్ర=ఎవరివలన, నిర్వృతిః = సుఖము
 కలుగునో, సా=ఆమెయే, భార్యా=భార్య.

తా॥ తండ్రియందు భక్తికలవారే పుత్రులు. బిడ్డలపాలన పోషణ
 చేయువాడే తండ్రి. విశ్వానపాత్రుడైన వాడే మిత్రుడు. ఏ స్త్రీ వలన
 భర్తకు సుఖము ప్రాప్తించునో యట్టి స్త్రీయే భార్య.

వివరణము :- పుత్రునిగూర్చి శుక్రనితిసారము 2-38 లో
 చూడుడు—

ప్రాప్యోఽపి మహాతీం వృద్ధిం వర్తేత పితూజ్జయా ।
 పుత్రస్య పితూర్జ్ఞాఽపి పరమం భూషణం న్యృతమ్॥

తా॥ పుత్రు డున్నతస్థానములోనున్నను తండ్రి యాజ్ఞ సనుసరించి
 నడవవలెను తండ్రి యాజ్ఞను పాలించుట పుత్రునకు పరమభూషణము.

తత్కర్మ నియతం కుర్యాద్యేన తుష్టో భవేత్ పితా ।

తన్నకుర్యాద్యేన పితా మనాగపి వినీదతి॥ (శుక్ర. 2-44)

తా॥ ఏ పని చేసిన తండ్రి సంతుష్టుడగునో యా పనిని పుత్రు
 డవశ్యము చేయవలెను. తండ్రికి నే కొంచెము దుఃఖము కలిగించునదై
 నను ఆ పని పుత్రుడు చేయరాదు.

యః ప్రీణయే త్సుచరితైః పితరం న పుత్రో

యద్యర్తు రేవ హితమిచ్చతి తత్కలత్రమ్ ।

తస్మిత్త మా పది సుఖే చ నమక్రియం యత్

వీవ తత్త్రయం జగతి పుణ్యకృతో లభన్తే॥

తా॥ తన సదాచారములతో తండ్రిని ప్రసన్నుని చేయువాడు
 పుత్రుడు. ఎల్లప్పుడు భర్తయొక్క శుభమును గోరునట్టిడియే భార్య. సుఖ

దుఃఖ సమయములలో వెంటనుండి యొకే రీతిగా సుండువాడు మిత్రుడు. ప్రపంచములో నీ ముగ్గురు పుణ్యాత్ములకే లభింతురు.

శ్లో॥ పరోక్షే కార్యహస్తారం ప్రత్యక్షే ప్రియవాదినమ్ ।

నర్జయేత్తాదృశం మిత్రం విషకుంభం పయోముఖమ్ ॥ 5

అర్థము :- పరోక్షే = చాటున, కార్యహస్తారం = పనులుచెడగొట్టు వాడును, ప్రత్యక్షం = ఎదుట, ప్రియవాదినం = తియ్యనిమాటలు చెప్పు వాడును, అయిన, తాదృశమ్ = అట్టి, మిత్రం = స్నేహితుని, పయోముఖం = మూతిదగ్గఱ పాలుండి, విషకుంభం = నిండగా విషముగల కడవనువలె, నర్జయేత్ = విడిచిపెట్టవలెను.

తా॥ చాటున కార్యములకు హానికలిగించుచు, ఎదుట తియ్యని మాటలాడునట్టి మిత్రుని పయోముఖ విషకుంభమునువలె విడువవలెను. కడవలోపలనంతయు విషముండి కడవమూతిదగ్గఱ పాలుకల దానిని పయోముఖ విషకుంభమందురు.

శ్లో॥ న విశ్వసేత్ కుమిత్రే చ మిత్రేచాపి న విశ్వసేత్ ।

కదాచిత్ కుపితం మిత్రం సర్వం గుహ్యం ప్రకాశయేత్ ॥ 6

అర్థము :- కుమిత్రే = చెడ్డస్నేహితునియందు, న విశ్వసేత్ = విశ్వాసముంచరాదు, మిత్రేచాపి = మంచిస్నేహితునియందును, న విశ్వసేత్ = విశ్వాసముంచరాదు, కదాచిత్ = ఎన్నడైన, కుపితం = కోపించినట్టి, మిత్రం = మిత్రుడు, సర్వం = నమస్తమైవ, గుహ్యం = రహస్యమును, ప్రకాశయేత్ = వెల్లడించును, అందుచేత నమ్మరాదు.

తా॥ చెడ్డస్నేహితునియందు విశ్వాసముంచరాదు. మంచిమిత్రుని యందును విశ్వాసముంచరాదు. ఎందుచేతననగా నెప్పుడైనను కోపము వచ్చినచో ఆ మిత్రుడు తన రహస్యముల నన్నింటిని వెల్లడించును.

వివరణము :- అభర్షవేదము 19-15-6 లో చూడుడు—

‘అభయం మిత్రా దభయ మమిత్రాత్’ అనగా మిత్రునినుండి మొదట అభయమును కోరెను. కారణము మిత్రుడుగానున్నపుడు రహస్యములు తెలిసికొనియుండును. కావున కోపము వచ్చినచో ఆ రహస్యముల వెల్లడింపకలదు అందుచేత శత్రువుకంటె మిత్రునినుండియే అభయమును ముందుగా కోరెను.

శ్లో॥ మనసా చింతితం కార్యం వాచా నైవ ప్రకాశయేత్ |
 మంత్రేణరక్షయేద్ గూఢంకార్యంచాపినియోజయేత్ ||7

అర్థము :- మనసా=మనస్సు ద్వారా, చింతితం = ఆలోచింపబడిన, కార్యం=పనిని, వాచా=వాక్కుతో, నైవ ప్రకాశయేత్ = ప్రకాశింపజేయనే కూడదు, మంత్రేణ=ఆలోచన ద్వారా, రక్షయేత్ = రక్షింపవలెను, చ=మఱియు, గూఢమపికార్యే = రహస్యమైన కార్యమందును, నియోజయేత్ = పరిణతించెందవలెను. (సిద్ధిపొందవలెను)

తా॥ మనస్సుతో నాలోచించిన కార్యమును వాక్కుతో వెల్లడింపరాదు. ఆ కార్యమును బాగుగా ఆలోచించుచునే రక్షింపవలెను. రహస్యముగా నుంచితే ఆ కార్యమును పూర్తిచేయవలెను.

వివరణము :- ఋగ్వేదము 10-31-2 లో — ‘స్వేన క్రతునా వదేత్’ అనగా తాను ఆలోచించిన దానిని చెప్పదలచిన దానిని కర్మచేసి చూపవలెను. అనగా కర్మద్వారానే వెల్లడింపవలెను.

శ్లో॥ కష్టం చ ఖలు మూర్ఖత్వం కష్టం చ ఖలు యశావనమ్ |
 కష్టాత్కష్టతరం చైవ పరశేహ నివాసనమ్ || 8

అర్థము :- మూర్ఖత్వం=మూర్ఖత్వము, ఖలు చ=నిశ్చయముగా, కష్టం = కష్టదాయకమైనది, చ=మఱియు, యావనం = యావనావస్థ,

ఖలు = కూడ, కష్టం = దుఃఖదాయకమైనది, చ = అట్లే, పరగేహనివాసనం = ఇతరుల యింట నివసించుట, కష్టాత్కష్టతరమ్ ఏవ = మిక్కిలి కష్టదాయకమైనదే.

తా|| మూర్ఖత్వము నిశ్చయముగా కష్టమును గలిగించును. మఱియు యౌవనము కూడ కష్టమును కలిగించునదీయే. అట్లే యితరుల యిండ్లలో నివసించుటయు సత్యంత కష్టదాయకమే.

వివరణము :- మూర్ఖత్వమును గూర్చి-(యోగవా-పిప-29-57)లో చూడుడు—

న మూర్ఖ్యా దధికో లోకే కల్పిదస్తీహ దుఃఖదః - అనగా మూర్ఖత్వమును మించి ప్రపంచములో దుఃఖమును కలిగించునదీ మఱొకటిలేదు.

యౌవనం ధనసంపత్తిః ప్రభుత్వ మవివేకతా ।

ఏకైక మవ్యవస్థాయ కిము యత్ర చతుష్టయమ్॥

యౌవనము, ధనసంపద, ప్రభుత్వము, అవివేకము (అజ్ఞానము) అను ఖానిలో నే యొక్కటన్నను అసర్థమును కలిగించును. అటులకాక నాలుగు నొక్కచో సున్నచో నింక చెప్పవలసిన దేమున్నది ?

ఇతరుల యింట నివాసమును గూర్చి (మ.ఖా.వన. 313-115) లో యజ్ఞుడు యుద్ధిష్ఠిరు నడిగెను. ఏవడు ప్రపంచములో సుఖముగానుండి జేంకోషించును? దానికి యుద్ధిష్ఠిరుని సమాధానము.

పంచమేహని వృషే వా శాకం పచతి న్యగృహే ।

అన్యతే దాప్రవాసి చ స వారిచర! మోదతే॥

తా|| జలచరుడవైన యజ్ఞ! ఋణము లేనివాడు, పరదేశమందు, లేనివాడు, అంబుదాణు లోజులైనను తన యింటిలో వంటచేసికొని భుజించు నాకును సుఖము కలవాడగును-మఱియు.

విని శాస్త్రేణ యే మూఢా గచ్ఛన్తి పరమందిరమ్ ।

ఆవశ్యం లఘుతాం యాన్తి కృష్ణపక్షే యథా శశీ॥

తా॥ మూఢులైనవారు పనిలేకుండ సోమరులై యితరుల యింద్లకు పోవుదురో వారు కృష్ణపక్షములో చంద్రుడు క్షీణించి అల్పుడగు సట్లు తేలికయై పోవుదురు.

శ్లో॥ శైలే శైలే న మాణిక్యం మాక్తికం చ గజే గజే ।

సాధవో న హి సర్వత్ర చందనం న వనే వనే॥ 9

అర్థము :- శైలే శైలే = ప్రతి పర్వతమునందును, మాణిక్యం = మాణిక్యము, న = ఉండదు, గజేగజే = ప్రతి యేనుగు నందును, మాక్తికం = ముత్యము, న = పుట్టదు, సాధవః = సజ్జనులైనవారు, సర్వత్ర = అంతట, నహి = ఉండరు గదా! అట్లే, వనే వనే = ప్రతి అరణ్యమునందును, చందనం = గంధపుచెట్టు, న = ఉండదు.

తా॥ ప్రతిపర్వతమునందు మాణిక్యములుండవు. ప్రతి యేనుగు తల యందును ముత్యములు పుట్టవు-సాధువులు అన్నిచోట్ల నుండరు. ప్రతి అరణ్యమునందు మంచిగంధము చెట్టుండదు.

శ్లో॥ పుత్రాశ్చ వివిధైః శీలై ర్నియోజ్యాః సతతం బుధైః

నీతిజ్ఞాః శీలసంపన్నా భవన్తి కులపూజితాః॥ 10

అర్థము :- బుధైః = బుద్ధిమంతుల ద్వారా, పుత్రాః చ = విడ్డలైన వాలబాలికలును, సతతం = ఎల్లప్పుడును, వివిధైః = అనేకవిధములగు, శీలైః = మంచిగుణములతో, నియోజ్యాః = నియుక్తులు కావలెను (మంచి గుణములను నేర్పవలెను), నీతిజ్ఞాః = నీతి నెఱిగినవారును, శీలసంపన్నాః = శీలసంపదకలవారు మాత్రమే, కులపూజితాః = కులమునందు (మానవసమాజమందు) పూజింపబడినవారు, భవన్తి = అగుచున్నారు.

తా॥ బుద్ధిమంతుల ద్వారా తమ విడ్డలు ఎల్లపుడు వివిధములగు మంచిగుణములు గలవారుగా దీర్ఘబడవలెను, కులములో గుణవంతులే పూజింపబడుదురు కావున పిల్లలను గుణవంతుల జేయవలెను.

వివరణము :- శీలమన నేమో వ్యాసమహర్షి —

(మ. ఖ. ఆసు. 124-66) లో

అశ్రోహః సర్వభూతేషు కర్మణా మనసా గిరా ।

అనుగ్రహం చ దానం చ శీలమేతత్ప్రశస్యతే॥

తా॥ ప్రాణులన్నిటియందు మనోవాక్కాయ కర్మలతో ద్రోహము (వైరము) లేకుండుటయు, దయకలిగియుండుటయు, దానముచేయుటయు, శీలముగా ప్రశంసించబడుచున్నది

శ్లో॥ మాతా శత్రుః పితా వైరీ యేన బాలో న పాఠితః ।

న శోభతే సభా మధ్యే హంస మధ్యే బకో యథా॥ 11

అర్థము :- యేన = ఏ తల్లిచేతగాని తండ్రిచేతగాని, బాలః = కుమారుడు, న పాఠితః = చదివించబడదో, అట్టి, మాతా = తల్లి, శత్రుః = శత్రువు, పితా = తండ్రి, వైరీ = శత్రువు, అటుల చదివించబడని బాలుడు, హంసమధ్యే = హంసల మధ్యలో, యథా = ఎట్లు, బకః = కొంగ, న శోభతే = ప్రకాశింపవో యట్లే, సభామధ్యే = సభలో, న శోభతే = ప్రకాశింపరు.

ఏ తల్లిదండ్రులు పిల్లలను జదివించరో వారు శత్రువులు. కారణము హంసల మధ్యలో కొంగ రాజింపనట్లు ఆ చదువురాని బాలుడు తన మధ్యలో రాజింపడు కావున అట్టి స్థితికి దెచ్చిన తల్లిదండ్రులు శత్రువులే. ఈ శ్లోకమును దయానందమహర్షి తన నాన్యార్థప్రకాశము ద్వితీయ ప్రకాశములో జాలశక్రవరణములో ఉద్ఘోషించినారు.

శ్లో॥ లాలనాద్ బహవో దోషా స్తాడనాద్ బహవో గుణాః ।

తస్మాత్పుత్రం చ శిష్యం చ తాడయేన్న తులాలయేత్ ॥ 12

అర్థము :- లాలనాత్ = గారాబము చూపుటవలన పిల్లలలో, బహవః = చాల, దోషాః = దోషములును, తాడనాత్ = దండించుటవలన, బహవః = చాల, గుణాః = గుణములును కలుగును, తస్మాత్ = అందువలన, పుత్రంచ = పుత్రుని, శిష్యంచ = శిష్యుని, తాడయేత్ = దండింపవలెను, న తు లాలయేత్ = గారాబము చూపరాదు.

తా॥ లాలన చేయుటవలన (బుజ్జగించుట) పిల్లలలో చాల దోషములు తప్పన్నములగును, దండించుట వలన చాల గుణములు గలుగును. కావున సంతానమును, శిష్యులను దండింపవలెనే కాని లాలింపరాదు.

వివరణము :- పతంజలి మహర్షి వ్యాకరణభాష్యము (8-1-8) లో

సామృతైః పాతీభిర్ద్వన్తి గురవో న విగోషితైః ।
 లాలనా శ్రయిణో దోషాస్తాడనాశ్రయిణో గుణాః॥

తా॥ దండించుటవలన సంతానము శిష్యుడును దోషములేనివారును, గుణయుక్తులు నగుదురు. తల్లిదండ్రులు, అధ్యాపకులు అమృతమయములగు హస్తములతో కొట్టుదురు. విషమయములగు చేతులతో కాదు. వారు ఈర్ష్యాద్వేషములతో కాక - ప్రేమి భయమును కనబెట్టుచు లోపల దయ కలిగియుందురు.

శ్లో॥ శ్లోకేన వా తదర్థేన వా దేనై కాక్షరేణ వా ।

అబద్ధ్యం దివనం కుశ్యాద్ దానాధ్యయన కర్మభిః॥ 13

అర్థము :- శ్లోకేన = ఒక్క శ్లోకమును పఠించుట ద్వారా కాని చింతనచేయుట ద్వారా కాని మనన చేయుట ద్వారా కాని, లేక తదర్థేన = సగము శ్లోకము ద్వారా కాని, పాదేన = ఒక పాదము ద్వారా కాని, ఏకాక్ష

రేణవా = ఒక యక్షరము ద్వారా కాని, దానాధ్యయన కర్మభిః = దానము, అధ్యయనము మొదలగు కుభకర్మల ద్వారా కాని, దీవనం = దీనమును, అబంధ్యం = సార్థకమైన దానినిగ, కుర్యాత్ = చేయవలెను. వ్యర్థపఱపరాదు.

తా॥ ఒక్క శ్లోకమును బాగుగా చదివి చింతనచేసి మాటి మాటికి పునన చేయుట ద్వారా కాని, సగము శ్లోకము ద్వారా కాని, ఒక పాదము (నాల్గవవంతు) ద్వారా కాని యొక యక్షరము ద్వారా కాని ప్రతిదీనము స్వాధ్యాయము చేయవలెను. దానము, అధ్యయనము మొదలగు కుభకర్మల ద్వారా దీనమును సార్థకపఱపవలెను. వ్యర్థము చేయరాదు.

విపరణము :- దీనమును సార్థకపఱచుటలో విదురుని వచనము—
(విదురసీతి 3-67-68) లో

డివసేనైవ తత్కుర్యాద్ యేన రాత్రౌ సుఖం వసేత్ ।
అష్టమాసేన తత్కుర్యాద్ యేన వర్షాః సుఖం వసేత్॥
పూర్వం వయసి తత్కుర్యాద్ యేన వృద్ధః సుఖం వసేత్॥
యావజ్జీవనే తత్ కుర్యాత్ యేన ప్రేత్య సుఖం వసేత్॥

తా॥ రాత్రి సుఖముగా నుండుటకు తగినట్లుగా పగలు పని చేయవలెను. ఆ పని వలన రాత్రి యే చింతయు లేక హాయిగా నిద్రపట్టవలెను. ఇట్లే సంవత్సరములో నెనిమిది మాసములు ప్రయత్నముచేసి వర్షముతువులో సుఖముగా నుండవలెను. పరలోకములో (పరజన్మలో) సుఖముగా నుండుటకు దగిన కర్మలను ఈ జన్మలో జీవితమంతయు ప్రయత్నింపవలెను.

శ్లో॥ కాంతా వియోగః స్వజనాపమానః

ఋణస్య శేషం కున్యపస్య సేవా ।

దరిద్రభావో విషమా సభా చ

వినాఽగ్ని మతే ప్రదహన్తి కాయమ్॥ 14

అర్థము :- శాంతా వియోగః భార్యా వియోగము, స్వజనాపమానః = తన బంధు బాంధవుల ద్వారా కలిగిన యనాదరము, ఋణశ్య కేషం = ఋణశేషము, కున్యపన్యసేవా = దుష్టరాజును సేవించుట, దరిద్రభావః = దారిద్ర్యము, చ = మఱియు, విషమా సభా = స్వార్థపరులనభయ, నీతే = ఇవి యన్నియు, అగ్నిం వినా = అగ్ని లేకుండనే, కాయం = శరీరమును, ప్రదహన్తి = దహించుచున్నవి.

తా॥ భార్యా వియోగము, బంధు బాంధవుల అనాదరము, ఋణ శేషము, దుష్టరాజును సేవించుట, దారిద్ర్యము, అజ్ఞానులు స్వార్థపరులైన వారుగల నభయివి యన్నియు అగ్ని లేకుండనే శరీరమును దహింప జేయును.

శ్లో॥ నదీతీరే చ యే వృక్షాః పరగేహేషు కామినీ ।

మంత్రిహీనాశ్చ రాజానః శీఘ్రం నశ్యన్త్య సంశయమ్॥ 15

అర్థము :- యే = వీ, వృక్షాః = వృక్షములు, నదీతీరే = నదీయొడ్డున నున్నవో, చ = మఱియు, పరగేహేషు = ఇతరుల యిండ్లలో నుండునట్టి, కామినీచ = స్త్రీయు, మంత్రిహీనాః = మంత్రులు లేనట్టి, రాజానః = రాజులును, శీఘ్రం = మిక్కిలి త్వరగా, నశ్యన్తి = నశింతురు, అనంశయమ్ = నందేహము లేదు.

తా॥ నదీయొడ్డుననున్న చెట్లు, ఇతరుల యిండ్లలో నుండు స్త్రీ, మంత్రిలేని రాజులు, శీఘ్రముగా నశింతురు. ఇండులో సంశయము లేదు.

శ్లో॥ బలం విద్యా చ విప్రాణాం రాజ్ఞాం సైన్యం బలం తథా ।

విత్తం బలం చ వై శ్యానాం శూద్రాణాం పరిచర్యికా॥ 16

అర్థము :- విప్రాణాం = బ్రాహ్మణులకు, బలం = బలము, విద్యా = విద్య, తథా = అట్లే, రాజ్ఞాం = రాజులకు, బలం = బలము, సైన్యం = సైన్యము, వైశ్యానాం = వైశ్యులకు, విత్తం = ధనము, బలం = బలము, కూద్రాణామ్ = కూద్రులకు, పరిచర్యితా = సేవ, బలమ్ = బలము.

తా|| బ్రాహ్మణులకు తేజస్సు విద్యయు, బలము, రాజులకు బలము సైన్యము, వైశ్యులకు బలము ధనము, గో నంరక్షణ మొదలైనవి, కూద్రులకు బలము సేవించుటయు.

వివరణము :- విదురసీతి (2-73) లో—

హింసాబల మసాధూనాం రాజ్ఞాం దండవిధిర్బలమ్ ।
శుక్రూషాతు బలం స్త్రీణాం క్షమా గుణవతాం బలమ్॥

తా|| దుష్టులైన వారికి బలము హింసించుటయే. దండించుటయే రాజులకు బలము. శుక్రూషచేయుటయే స్త్రీలకు బలము. గుణవంతులకు ఓర్వే బలము.

చాణక్య శతకము 1-81 లో

దుర్బలస్య బలం రాణా బాలానాం రోదనం బలమ్ ।
బలం మూర్ఖస్య మౌనిత్వం చోరాశాసనృతం బలమ్॥

తా|| రాజు దుర్బలకు బలము, పిల్లలకు బలము ఏడ్చుట, మూర్ఖునకు బలము మౌనముగా నుండుట, దొంగలకు అబద్ధమాడుట బలము.

శ్లో|| నిర్ధనం పురుషం వేశ్యా ప్రజా భగ్నం నృపం త్యజేత్ ।
ఖగా వీతఫలం వృక్షం భుక్త్వా చాఽభ్యాగ తాగృహమ్॥ 17

అర్థము :- వేశ్యా = వేశ్య, నిర్ధనం = ధనహీనుడైన పురుషం = పురుషుని, ప్రణాః = ప్రజలు, భగ్నం = పరాజితుడైన లేక శక్తిహీనుడైన, నృపం = రాజును, త్యజేత్ = విడువవలెను, ఖగాః = పక్షులు, వీతఫలం =

పండ్లులేని, వృక్షం=వృక్షమును, అభ్యాగతాః=అతిథులు, భుక్త్వా=భుజించిన తరువాత, గృహం=ఆ యింటిని, విడిచిపెట్టచుందురు.

తా॥ వేళ్య ధనహీనుని, ప్రజలు ఓడిపోయిన రాజును విడుచుదురు. పక్షులు పండ్లులేని చెట్లను, అతిథులు భోజనముచేసిన యింటిని విడిచిపెట్టి వెళ్లుదురు.

శ్లో॥ గృహీత్వా దక్షిణాం విప్రాస్త్వజన్తి యజమానకమ్ ।

ప్రాప్తవిద్యాగురుంశిష్యాదగ్ధాఽరణ్యంమృగాస్తథా॥ 18

అర్థము :- విప్రాః = బ్రాహ్మణులు, దక్షిణాం = దక్షిణను, గృహీత్వా=తీసికొని, యజమానకం=యజమానుని, త్వజన్తి=విడుతురు, శిష్యాః=శిష్యులు, ప్రాప్తవిద్యా=విద్యను పొందినవారై, గురుం = గురువును, త్వజన్తి=విడుచుచున్నారు, తథా=అట్లే, మృగాః=లేళ్లు మొదలగు జంతువులు, దగ్ధారణ్యం=కాలిపోయిన యరణ్యమును విడిచిపెట్టును.

తా॥ బ్రాహ్మణులు దక్షిణ పుచ్చుకొని ఆ యజమానుని విడిచి వెళ్లుదురు. శిష్యులు విద్యనుపొంది గురువును విడిచిపెట్టుదురు. అట్లే మృగములు పశువులు దహింపబడిన వనమును విడుచును.

శ్లో॥ దురాచారీ చ దుర్దృష్టి ర్దురావాసీ చ దుర్జనః ।

యన్తైత్రీ క్రియతే పుంభిర్నరః శీఘ్రం వినశ్యతి॥ 19

అర్థము :- దురాచారీ = ఆచారవిహీనుడును, దుర్దృష్టిః = చెడ్డ దృష్టిగలవాడును, దురావాసః=చెడ్డస్థలములందుండువాడును, చ = మరియు, దుర్జనః=దుష్టుడు మొదలగు, పుంభిః=పురుషులతో, యన్నరః=వీ మనుష్యుడు, మైత్రీ=స్నేహమును, క్రియతే=చేయునోవాడు, శీఘ్రం = శీఘ్రముగా, వినశ్యతి=నశించుచున్నాడు.

తా॥ ఆచారహీనుడు పతితుడైన వానితోను, మంచిచూపులేని వానితోను, చెడ్డస్థలములో నుండు దుర్జనునితోను, స్నేహముచేయువాడు శీఘ్రముగా నశించును.

వివరణము :- ఈ శ్లోకము పూర్వార్థములో నుండలేమైన అను ప్రాసాలంకారము గలదు. చాణక్యుడు మతోకచోట గూడ దుర్జనుని దూరముగా నుంచుమని ఆదేశించెను. (చాణక్య శతకము - 3-35 లో)

దుర్జనః పరిహర్తవ్యో విద్యయాలంకృతోఽపి నన్ ।

మణినా భూషితః సర్పః కిమసౌ న భయంకరః॥

తా॥ విద్యగలవాడైనను దుర్జనుడు దూరముగా నుంచదగినవాడే. ఎట్లనగా మణికలిగియున్నను సర్పము భయంకరమైనదే గదా !

దుర్జనః ప్రియవాదీ చ నైవ విశ్వానకారణమ్ ।

మధు తిష్ఠతి జిహ్వగ్రే హృది హాలాహలం విషమ్॥

(చాణక్య శత. 3-28)

తా॥ దుర్జనుడు, ప్రియముగా మొగమిచ్చకమునకు మాట్లాడువాడు కూడ సమ్మదగనివారు. అట్టి వారికి నాలుకచివర తేనెయు, హృదయ ముండు భయంకరమైన విషమునుండును.

శ్లో॥ సమానే శోభతే ప్రీతిః రాజ్ఞి సేవా చ శోభతే ।

వాణిజ్యం వ్యవహారేషు దివ్యా స్త్రీ శోభతే గృహే॥ 20

అర్థము :- ప్రీతిః=ప్రేమ, సమానే=సమానులయందు, శోభతే= ప్రకాశించును, రాజ్ఞి=రాజునందు, చ=మఱియు, సేవా=సేవ, రాజ్ఞి=రాజునందు, శోభతే=ప్రకాశించును, వాణిజ్యం=వ్యాపారము, వ్యవహారేషు=వ్యవహార

రములందును (కృషిచేయుటలోను) గృహే=గృహమందు, దివ్యా=గుణ
వంతురాలైనట్టి, త్రీ=త్రీ, శోభతే=ప్రకాశించుచున్నది.

తా॥ సమానమైన వారియందు ప్రీతిరాజించును. సేవించుట రాజు
నందు శోభించును. వ్యవహారములందు (కృషిచేయుటలో) వాణిజ్యము
(వ్యాపారము) శ్రేష్ఠము. ఇంటిలో మంచిగుణములుగల త్రీ శోభించును.

ద్వితీయాధ్యాయము సమాప్తము

తృ తీ యా ధ్యాయ ము

శ్లో॥ కస్య దోషః కులే నాస్తి వ్యాధినా కో న పీడితః ।

వ్యసనం కేన న ప్రాప్తం కస్య సౌఖ్యం నిరంతరమ్॥ 1

అర్థము :- కస్య=ఎవనియొక్క, కులే=కులమునందు, దోషః=
దోషము, నాస్తి=లేదు? వ్యాధినా=వ్యాధిచేత, కః = ఎవడు, పీడితః=
పీడింపబడినవాడు, న = కాదు, వ్యసనం = కష్టము, కేన = ఎవనిచేత,
న ప్రాప్తమ్=పొందబడదు? కస్య=ఎవనికి, నిరంతరం = ఎల్లప్పుడు,
సౌఖ్యం=సౌఖ్యముండును?

తా॥ ఎవని కులములో దోషములేదు? వ్యాధిచే పీడింపబడని
వాడెవడు? కష్టము నెవడు పొందుటలేదు? ఎవనికెల్లప్పుడు సుఖమున్నది?

వివరణము :- ఎల్లప్పుడు నెవనికి సుఖముండును? మేఘదూతము

2-49 లో —

కస్యాత్యంతం సుఖముపనతం దుఃఖమేకాంతతో వా ।

నీచైర్గచ్ఛత్యపరి చ దశా చక్రనేమి క్రమేణ॥

తా॥ నీయమమగా సుఖముకొని దుఃఖముకొని యెవని కెల్ల పు
డుండును? చక్రమునకు వైఖాగమున చుట్టబడియున్న యిసుప పట్టా
యొకసారి వైకి యొకసారి క్రిందికి నెట్లు చక్రభ్రమణమునుబట్టి యుండునో
యట్లే మానవజీవితములో కష్ట సుఖములుండును.

చక్రవత్పరివర్తనే దుఃఖాని చ సుఖాని చ. |

చక్రమువలె సుఖదుఃఖములు పరిభ్రమించుచుండును.

చక్రార పంక్తిరిప గచ్ఛతి భాగ్యపంక్తిః (నవ్వన్నాటకము)

చక్రములోని అకుల వరుసవలె మనుష్యుని భాగ్యము మాటు
బొందును.

సుఖస్యానంతరం దుఃఖం దుఃఖస్యానంతరం సుఖమ్ !

సుఖదుఃఖం మనుష్యాణాం చక్రవత్పరివర్తతః॥

(మ. భా. అను 174-19)

తా॥ సుఖము తరువాత దుఃఖము, దుఃఖము తరువాత సుఖము
మనుష్యులకు సుఖదుఃఖములు చక్రమువలె నొకదాని తరువాత నొకటి
మాటుచు వచ్చుచుండును.

శ్లో॥ ఆచారః కులమాఖ్యాతి దేశమాఖ్యాతి భోషణమ్ |

సంభ్రమః స్నేహమాఖ్యాతి వపురాఖ్యాతి భోజనమ్॥ 2

అర్థము : ఆచారః = మనుష్యుని యొక్క యాచారము, కులం =
కులమును-శీలమును, ఆఖ్యాతి = ప్రకటించును, భోషణం = మాట్లాడుట,
దేశం = ఆతని దేశమును, ఆఖ్యాతి = చెప్పుచున్నది, సంభ్రమః = నమ్మా
నము, స్నేహం = ప్రేమను, ఆఖ్యాతి = చెప్పుచున్నది, వపుః = శరీరము,
భోజనం = ఆతని యాహారమును, ఆఖ్యాతి = వెల్లడించుచున్నది.

తా॥ అచారము అతని కులము (శీలము)ను దెలుపును, మాటలు అతని దేశమును దెలుపును. గౌరవాదులు స్నేహమును (ప్రేమను) దెలుపును. శరీరము యొక్క బల, హీనములు అతని అన్నాదుల దెలుపును.

వివరణము :- శరీరము కుష్కించుటను బట్టి యతని యాహారమును దెలిసికొనవచ్చును. ఇది యొక పూట భుజించు వారి విషయములో గాదు. ఒక పూట తినువారి భోజనము మంచిదో చెడ్డదో వారి శరీరము ద్వారా తెలియబడదు. మనుష్యుని యాహారము సాత్వికముగాను ప్రిగ్ధము చమురు) కలదిగాను, రుచికరముగాను. అన్ని గుణములు నమపాళ్లలో నున్నది యైనచో శరీరము బలిష్ఠముగా నుండును. భోజనము సరియైనది కానిచో చిక్కిపోవును. కావున మనుష్యుని శరీరస్థితిని గమనించి యాతని యాహారమును దెలిసికొనవచ్చును.

శ్లో॥ సుకులే యోజయేత్కన్యాంపుత్రంవిద్యాసుయోజయేత్ ।
వ్యసనే యోజయేచ్ఛత్రుంమిత్రంధర్మేనియోజయేత్ ॥31

అర్థము :- కన్యాం = పుత్రికను, సుకులే = మంచినప్రదాయము గల కుటుంబమున, యోజయేత్ = చేర్చవలెను. (పెండ్లి చేయవలెను), పుత్రం = కుమారుని, విద్యాసు = విద్యలయందు, యోజయేత్ = అభ్యసించు వానినిగా చేయవలెను, శత్రుం = శత్రువును, వ్యసనే = దుఃఖమునందు (కష్టమునుభవించునట్లు), యోజయేత్ = చిక్కుకొనునట్లు చేయవలెను, మిత్రం = స్నేహితుని, ధర్మే = ధర్మమునందు ప్రవర్తించు వానినిగా, వియోజయేత్ = నియక్తుని చేయవలెను.

తా॥ కన్యను ఉత్తమవంశములోని వానికిచ్చి పెండ్లి చేయవలెను. పుత్రుని విద్యలయందాసక్తికలవానినిగా జేయవలెను. శత్రువును కష్ట

ములు, దుఃఖములు పొందువానినిగా జేయవలెను. మిత్రుని ధర్మమార్గమున నడచువానినిగా జేయవలెను.

శ్లో॥ దుర్జనస్య చ సర్పస్య వరం సర్వో న దుర్జనః ।

సర్వోదంశతి కాలేన దుర్జనస్తు పదే పదే॥ 4

అర్థము :- దుర్జనస్య = దుర్జనునియొక్కయు, చ = మరియు, సర్పస్య = సర్పముయొక్కయు మధ్య (ఆ రెంటిలో), సర్పః = పాము, వరం = శ్రేష్ఠమైనది, దుర్జనః = దుర్జనుడు, న = కాదు, కారణమేమనగా, సర్పః = పాము, కాలేన = కలుచుటకు దగిన కాలముననే, దంశతి = కాటువేయును, దుర్జనస్తు = దుర్జనుడైనచో, పదే పదే = అడుగడుగునను హాని కలిగించును.

తా॥ దుర్జనుని సర్పమును పోల్చుచినచో సర్పమే శ్రేష్ఠమైనది. సర్పము దానిని జూచి కాని చూడక కాని త్రొక్కినచో యొత్తిడిచేసినట్టి సమయముననో తప్ప తక్కిన సమయములలో కాటువేయదు. దుర్జను డట్లు కాక యడుగడుగునను చెడును గలిగించు ప్రయత్నము చేయుచుండును.

వివరణము :- దుర్జనుని గుణమెట్టిదో చూడుడు—చాణక్య రాజసీతి శాస్త్రము 3-32 లో —

దుర్జనస్య ముఖే స్రీతి ర్యాణీ చందనశీతలా ।

హృదయే తన్య దుర్బుధ్దేః కులిశాదపి కర్కశమ్॥

తా॥ దుర్మార్గుని నోటిలో ప్రియమైనట్టియు, గంధమువలె చల్లనైనట్టియు మాటలుండును. ఆ దుష్టుని హృదయములో వజ్రాయుధమునకు వింటిన కాతిన్యముండును.

శ్లో॥ ఏతదర్థం కులీనానాం నృపాః కుర్వన్తి సంగ్రహమ్ ।

ఆదిమధ్యాఽవ సానేషు న త్యజన్తి చ తే నృపమ్॥ 5

అర్థము :- నృపాః=రాజులు, కులీనానాం=నక్కలమున వుట్టిన వారియొక్క, సంగ్రహం=సంగ్రహమును (నమకూర్చుటను) వీతదర్థం= ఇందుకొఱకే, కుర్వన్తి = చేయుచున్నారు, తే = అట్టివారు, నృపం = రాజును, అదిమధ్యాఽపసానేషు = మొదటకాని, మధ్యకాని చివరకాని, చ=కూడ, నత్యజన్తి=విడిచిపెట్టరు.

తా॥ రాజులు మంచివంశమువారిని తమదగ్గఱకు చేర్చుకొందురు. అట్టి మంచివంశమువారు ఆ రాజును మొదట కాని, మధ్యలో కాని, చివరకు కాని, యే స్థితిలోను విడువక యంటిపెట్టుకొని యుందురు.

వివరణము :- మంచివంశము వారి (కులీనుల) సంబంధము నాశనము నుండి రక్షించును—

కులీనైః సహ నమ్పర్కం పండితైః సహ మిత్రతామ్ ।
జ్ఞాతిభిశ్చ సమం మేలం కుర్వాణో న వినశ్యతి॥

(చాణక్య నీతిశాస్త్రము-56)

మంచివంశమువారితో సంబంధము, పండితులతో మైత్రి, బంధువులతో కలిసి మెలసి యుండుటయు కలిగిన మనుజు డెన్నడు నష్టముపొందడు.

శ్లో॥ ప్రలయే భిన్న మర్యాదా భవన్తి కిల సాగరాః ।

సాగరా భేదమిచ్ఛన్తి ప్రలయేఽపి న సాధవః॥ 6

అర్థము :- సాగరాః=సముద్రములు, ప్రలయే=ప్రలయకాలమున, కిల=నిశ్చయముగా, భిన్నమర్యాదాః=హద్దునుదాటునవి, భవన్తి = అగుచున్నవి, సాగరాః = సముద్రములు, భేదం = ఒడ్డును వేఱుచేయుటను, ఇచ్ఛన్తి = కోరుచున్నవి (చేయుచున్నవి), సాధవః = సాధువులు (సజ్జనులు), ప్రలయేఽపి = ప్రలయకాలమందుకూడ, న = తమ మర్యాదను అతిక్రమింపరు.

తా॥ ప్రలయకాలమందు నముద్రములు తమ చెలియలికట్ట నతిక్రమించును. నముద్రములు తమ స్థానమునుండి వేఱగునవియగును. కావిసాచువులు ప్రలయము సంభవించినకు (గొప్ప ఆపదలు) తాము మర్యాదను విడువరు.

వివరణము :- నజ్జనుల శీలము చూడుడు—

దుర్జన వచనాంగారైర్వగ్తోఽపి న విప్రియం వదత్యార్యః ।

అగరు రపి దహ్యామానః స్వభావగంధం పరిత్యజతి కిం ను॥

దుర్జనుల యొక్క మాటల రూపాగ్నితో కాలబడినను ఆర్యుడు తప్పుడు మాటలాడడు. అగరువత్తి అగ్నిచే కాలబడుచున్నను తన స్వాభావిక సుగంధమును విడిచిపెట్టడు గదా! అట్లే ఆర్యుడును.

శ్లో॥ మూర్ఖస్తు పరిహర్తవ్యః ప్రత్యక్షో ద్విపదః పశుః ।

భిన్తి వాక్యల్యేన అదృష్టః కంటకో యథా॥ 7

అర్థము :- మూర్ఖస్తు = మూర్ఖుడైతే, పరిహర్తవ్యః = విడిచిపెట్టదగినవాడు, అతడు, ప్రత్యక్షః = ప్రత్యక్షమైన, ద్విపదః = రెండుకాళ్లును, పశుః = పశువు, వాడు, వాక్యల్యేన = బాణములవంటి మాటలతో, భిన్తి = బాధించును, అదృష్టః = కనబడుకుండునట్టి, కంటకః = ముల్లు, యథా = ఎట్లు బాధించునో వాడట్లు బాధించును.

తా॥ మూర్ఖుడు ద్విపాదపశువగుటచే నతనిని దూరముగా నుంచవలెను. కనబడని ముల్లు ఎట్లు బాధించునో యా మూర్ఖుడు వాగ్రూప బాణములతో నటుల బాధించును.

శ్లో॥ తూపయతావన సర్పపన్నాః విశాలకుల సమ్భవాః ।

విద్యాహీనా న శోభన్తే నిర్గన్ధా ఇవ కింశుకాః॥ 8

అర్థము :- రూపయోవన సంపన్నాః = రూపము, యోవనము, కులము అను సంపదలు కలవారైనను, విశాల కులసంభవాః = గొప్ప కుటుంబములో పుట్టినవారైనను, విద్యాహీనాః = విద్యలేనివారు, నిర్గంధాః = సువాసనలేని, కింశుకాః = మోదుగు పుష్పములవలె, న శోభన్తే = ప్రకాశింపరు, రాజింపరు.

తా॥ అందమైన శరీరము యోవనము కలిగి గొప్పకులములో పుట్టినవారైనను విద్యలేనివారైనచో వారు (సుగంధము) మంచివాసనలేని మోదుగు పుష్పములవలె రాజింపరు.

శ్లో॥ కోకిలానాం స్వరోరూపం శ్రీణాం రూపం పతివ్రతమ్ ।
విద్యా రూపం కురూపాణాం క్షమా రూపం

తపస్వినామ్॥ 9

అర్థము :- కోకిలానాం = కోకిలలకు, స్వరం = కంఠధ్వని, రూపం = రూపము. శ్రీణాం = శ్రీలకు, పతివ్రతం = పాతివ్రత్యము, రూపం = రూపము, కురూపాణాం = అందవిహీనులకు విద్యా = విద్య, రూపం = రూపము, తపస్వినాం = తపోవంతులకు, క్షమా = ఓర్పు, (సహనము), రూపమ్ = రూపము.

తా॥ కోకిలలకు వాని స్వరమే అందమైన రూపము. శ్రీలకు పాతివ్రత్యమే మంచియందము. శారీరికముగా నందములేనివారికి విద్యయే రూపము. తపోవంతులకు క్షమయే రూపము. (అందుము)

శ్లో॥ త్యజేదేకం కులస్యార్థే గ్రామస్యార్థే కులం త్యజేత్ ।
గ్రామం జనపదస్యార్థే ఆత్మార్థే పృథివీం త్యజేత్ ॥ 10

అర్థము :- కులస్యార్థే = కులము యొక్క రక్షణకు, ఉన్నతికి, వృద్ధికి, సుఖకాంతులకొరకు, ఏకం = పురుషు నొకనిని, త్యజేత్ = విడువ

వలెను, గ్రామస్వార్థే = గ్రామము కొఱకు, కులం = కులమును, త్యజేత్ = విడువవలెను, జనపదస్వార్థే = జనులుండు ప్రదేశము యొక్క మేలుకొఱకు, గ్రామం = గ్రామమును విడువవలెను, ఆత్మాఽర్థే = ఆత్మోన్నతి కొఱకు, పృథివీం = భూమండలము నంతటిని, త్యజేత్ = విడువవలెను.

తా॥ కులముయొక్క రక్షణ, యభివృద్ధి మొదలగువాని కొఱకు నొకనిని విడిచిపెట్టుటకు సిద్ధపడవలెను. గ్రామవృద్ధికొఱకు కులమును విడువవలెను. దేశాభివృద్ధికొఱకు గ్రామమును విడువవలెను ఆత్మరక్షణ కొఱకు నభివృద్ధికొఱకు సంపూర్ణ భూమండలమును విడిచిపెట్టుటకు సిద్ధ పడవలెను. నందేహింపరాదు.

వివరణము :- ఈ శ్లోకములో కులము, గ్రామము, దేశము, ఆత్మా మొదలగునవి యొకదానికంటె నొకటి ప్రీప్థమని చూపుటకు స్వర్ణసిద్ధాంతమును ప్రతిపాదించెను. (లోహములలో నొకదానికంటె మఱి యొకటి గొప్పదై చివరికి దింగారము గొప్పదయైనట్లు) అన్నిటికంటె ఆత్మ గొప్పదని వివరించెను.

శ్లో॥ ఉద్యోగే నాస్తి దారిద్ర్యం జపతో నాస్తి పాతకమ్ ।

మౌనే చ కలహానాస్తి నాస్తి జాగరితే భయమ్ ॥ 1 1

అర్థము :- ఉద్యోగే = ప్రయత్నమునందు (అనగా ప్రయత్నము చేయువానికి), దారిద్ర్యం = దారిద్ర్యము, నాస్తి = లేదు: జపతః = ఈశ్వరుని ఓం నామము జపించుటవలన, పాతకం = పాపము నాస్తి = ఉండదు, చ = మరియు, మౌనే = మౌనమునందు (అనగా మౌనముగా నున్నచో), కలహః = కలహము, విరోధము, నాస్తి = కలుగదు, జాగరితే = మేల్కొనిన వానియందు, భయం = భయము: నాస్తి = ఉండదు.

తా॥ పురుషుడు ప్రయత్నము చేయుచున్నచో నాతనికి దారిద్ర్యము లేదు. ఈశ్వరుని ముఖ్యనామమగు ఓంను అర్ధవహితముగ జపించుచు

న్నచో నితరులతో కలహమురాదు. మేల్కొనియున్నచో నెవనివలననుభయముండదు.

వివరణము :- పురుష ప్రయత్నమున్నచో దారిద్ర్యముండదు—

ఉద్యోగః ఖలు కర్తవ్యః ఫలం మార్జారవద్యవేత్ ।

జన్మప్రభృతి గౌర్వాస్తీ పయః పిఠతి నిత్యశః॥

నిత్యము ప్రయత్నము చేయుచున్నచో తప్పక ఫలము లభించును. పిల్లికి చిన్నప్పటినుండియు దగ్గఱ తనకు ఆవు లేకున్నను నిత్యము ప్రయత్నముచేసి పాలుత్రాగుచునే యున్నది.

జపించువానికి పాపమంటదు—

జకారో జన్మవిచ్ఛేదః పకారః పాపనాశకః ।

తస్మాజ్జప జతి ప్రోక్తో జన్మ పాపవినాశకః॥

జకారము జన్మకలుగకుండజేయును. పకారము పాపమును నశింపజేయును. జన్మము, పాపము రెంటిని నాశముచేయునది కావున జపమందురు. పరమాత్ముని నామము లన్నింటిలో మూగవాడు కూడ వలుకదగినవాచుము 'ఓమ్' అనునది శ్రేష్ఠమైనది. అందుచేత 'ఓమ్'నే జపింపవలెను. చాణక్యుడు—

ఓంకార శబ్దో విప్రాణాం యన్య రాష్ట్రే ప్రవర్తతే ।

స రాజా హి భవే ద్యోగీ వ్యాధిభిశ్చ న పీడ్యతే॥

(చాణక్య రాజనీతి శాస్త్రము 4-9)

ఏ రాజు యొక్క రాజ్యములో బ్రాహ్మణులు ఓంకార శబ్దమును ప్రతిధ్వనింపజేయుదురో ఆ రాజు యోగి యగును. వ్యాధులచే పీడింపబడని వాడగును.

శ్లో॥ అతిరూపేణ వై సీతా అతి గర్వేణ రావణః॥
అతిదానం బలిర్దత్వా అతి సర్వత్ర వర్జయేత్॥ 12

అర్థము - అతిరూపేణ = మిక్కిలి సౌందర్యముచేత సీతయు, అతిగర్వేణ = మిక్కిలి గర్వముచేత, రావణః = రావణుడును, బలిః = బలిచక్రవర్తి, దానం = దానమును, అతి = అధికముగా, దత్వా = ఇచ్చియు, బంధనము పొందిరి. ఇందువలన, సర్వత్ర = అంతటను, అతి = అతిని (అనగా శక్తికి మించిన దానిని) వర్జయేత్ = విడిచిపెట్టవలెను.

తా॥ అతి సౌందర్య కారణముచేత సీత అపహరింపబడెను. గర్వాతిశయముచే రావణుడు చంపబడెను. అధికముగా దానముచేయుటచే బలిచక్రవర్తి బంధనములలో బడెను. ఈ దృష్టాంతములవలన అతిగా ప్రవర్తించుట కూడదని నిర్ధారణ యగుచున్నది.

శ్లో॥ కో హి భారః సమర్థానాం కిం దూరం వ్యవసాయినామ్॥
కో విదేశః సవిద్యానాం కః పరః ప్రియవాదినామ్॥ 13

అర్థము :- సమర్థానాం = శక్తిమంతులకు, కో హి = నీ పని, భారః = కఠినమగును, వ్యవసాయినాం = వ్యాపారము చేయువారికి, కిం = ఏ స్థానము, దూరం = దూరమగును? సవిద్యానాం = విద్వాంసులకు? విదేశః = పరదేశము, కః = ఏది యగును? ప్రియవాదినామ్ = మధురముగా మాట్లాడువారికి, పరః = ఇతరుడు, కః = ఎవడు?

తా॥ శక్తివంతులకు నే పనియు భారముకాదు. వ్యాపారము చేయువారికి దూరమేముండదు. విద్వాంసులకు స్వదేశమనియు పరదేశమనియు భేదముండదు. మధురముగా మాట్లాడువారి యెడల తన పరభేదముండదు.

శ్లో॥ ఏకేనాఽపి సువృక్షేణ పుష్పితేన సుగంధినా ।

వాసితం తద్వనం సర్వం సుపుత్రేణ కులం తథా॥ 14

అర్థము : పుష్పితేన = పుష్పించినట్టియు, సుగంధినా = సువాసన గలిగినట్టియు, సువృక్షేణ = మంచివృక్షముతో, ఏకేనాపి = ఒక్కదానితో నైనను, తద్వనం = ఆ వనము, సర్వం = నమస్తము, వాసితం = సువాసన గలదియగును తథా = అట్లే. సుపుత్రేణ = మంచిపుత్రునితో, కులం = కులమంతయు నలంకరింపబడును.

తా॥ సుపుత్రు డొక్కడైనను తనవంశమునకు ప్రతిష్ఠాదులు కలిగించునట్లు సువాసనగల పూలతో గూడిన వృక్ష మొక్కటియైనను ఆ వనము నంతటిని సువాసన కలదానినిగా జేయును.

శ్లో॥ ఏకేన శుష్కవృక్షేణ దహ్యమానేన వహ్నినా ।

దహ్యతే తద్వనం సర్వం కుపుత్రేణ కులం తథా॥ 15

అర్థము - వహ్నినా = అగ్నిచేత, దహ్యమానేన = కాల్యబడుచున్న, ఏకేన = ఒక్కచేత, శుష్కవృక్షేణ = ఎండిన చెట్టుచేత, తద్వనం = ఆ వనము, సర్వం = అంతయు, దహ్యతే = కాల్యబడుచున్నది, తథా = అట్లే, కుపుత్రేణ = చెడ్డపుత్రునిచేత, కులం = కులమంతయు ప్రప్రతిష్ఠపాలగును.

తా॥ అడవిలోనున్న యెండుచెట్టుకాలి యా యడవిని నంతటి నెట్లు దహించునో యట్లే వంశములో నొక్క దుష్టపుత్రుడున్నచో నాతనివలన ఆ వంశమంతయు దుష్టమైనదిగా మాఱిపోవును.

శ్లో॥ ఏకేనాఽపి సుపుత్రేణ విద్యాయుక్తేన సాధునా ।

ఆప్లూదితం కులం సర్వం యథా చంద్రేణ శర్వరీ॥ 16

అర్థము :- విద్యాయుక్తేన = విద్యచే నలంకరింపబడినట్టియు,
సాధునా = నజ్జనుడైనట్టియు, ఏకేనాపి = ఒక్కడైనను, సుపుత్రేణ =
సుపుత్రునిచేత, వర్వంకులం = కులమంతయు, యథా = ఎట్లు, శర్వరీ =
రాత్రి, చంద్రేణ = చంద్రునిచేత ప్రకాశింపచేయబడుచున్నదో యట్లే,
అహోదీతం = నంతోషపెట్టబడును

తా॥ విద్యాయుక్తుడైన సాధువగు నొక్క కుమారుడున్నను ఆ
వంశము నంతోష నముద్రములో నోలరాడును. చంద్రోదయముచేత
రాత్రి యెట్లు ప్రకాశించునో ఆ సుపుత్రునితో ఆ వంశము ప్రసిద్ధమగును.

శ్లో॥ కిం జాతైః బహుభిః పుత్రైః శోకసంతాపకారకైః ।

వరమేకః కులాలంబీ యత్ర విశ్రామ్యతే కులమ్ ॥ 17

అర్థము :- శోకసంతాపకారకైః = దుఃఖముచేత బాధించునట్టి,
బహుభిః = అనేకులగు, పుత్రైః = పుత్రులు, జాతైః = పుట్టినట్టివారితో,
కిమ్ = ఏమి ప్రయోజనము? యత్ర = ఎవని యాశ్రయమున, కులం =
కులమంతయు, విశ్రామ్యతే = విశ్రాంతిని, సుఖమునుపొందునో, అట్టివాడు,
కులాలంబీ = కులమునంతటికి నాధారమైనవాడు వరం = శ్రేష్ఠుడైనవాడు,
ఏకః = ఒక్కడే చాలు.

తా॥ శోకమును, సంతాపమును, హృదయకోభను గలిగించునట్టి
పుత్రు లెందఱుండి ప్రయోజనమేమి? వంశమున కాధారభూతుడగు
నొక్కపుత్రుడు శ్రేష్ఠుడుచాలు. అతని యాశ్రయమువలన వంశమంతయు
విశ్రాంతిగ సుఖము ననుభవించును.

వివరణము :- ప్రిలు శ్రేష్ఠులైన పుత్రుల గనవలెను. ఏటికివారిని
గనరాదు —

నిరుత్సాహం నిరానందం నిర్వీర్యమనందనమ్ ।

మా న్య సేమన్తినో కాచిజ్జనయే త్సుత్రమీద్యకమ్ ॥

వీ డ్రీ కూడ ఉత్సాహ కూస్యని, ఆనందము లేనివానిని, శక్తి విహీనుని, శత్రువుల శానందము కలిగించు పుత్రుని కనరాదు.

శ్లో॥ లాలయేత్ పంచవర్షాణి దశవర్షాణి తాడయేత్ ।

ప్రాప్తే తు షోడశే వర్షే పుత్రం మిత్ర వదాచరేత్ ॥ 18

అర్థము :- పుత్రం = కుమారుని, పంచవర్షాణి = అయిదేండ్లు, లాలయేత్ = బుజ్జిగించుచు లాలించవలెను, దశవర్షాణి = పదేండ్లు వచ్చు వఱకు, తాడయేత్ = దండింపవలెను, షోడశేవర్షే = పదునాఱవ సంవత్సరము, ప్రాప్తే తు = ప్రాప్తింపగా, మిత్రవత్ = స్నేహితునివలె, ఆచరేత్ = వ్యవహరింపవలెను.

కా॥ అయిదు సంవత్సరముల వయస్సు వఱకు పుత్రుని లాలించి ముద్దుపెట్టుకొనవలెను. పది సంవత్సరముల వయస్సు వచ్చువఱకు మంచిమార్గమున నడపించుటకై భయపెట్టుటకు కొట్టవలెను. పదునాఱవ సంవత్సరము వచ్చిన తరువాత పుత్రుని మిత్రునివలె నమానునిగ చూడవలెను.

శ్లో॥ ఉపసర్గేన్య చక్రే చ దుర్భిక్షే చ భయావహే ।

అసాధుజన సంపర్కే యః పలాయేత్ స జీవతి ॥ 19

అర్థము :- ఉపసర్గే = అధిదైవికములైన- అతివృష్టి అనావృష్టి మొదలైనవి, అధిభౌతికములైన యుద్ధాదులు సంభవించినపుడు, చ = మఱియు రోగాదులు కలిగినపుడును, అన్యచక్రే = శత్రువులు దురాక్రమణ చేసినపుడును, చ = అక్లే, భయావహే = భయావకములగు, దుర్భిక్షే = కఠవు మొదలైనవి సంభవించినపుడును, అసాధుజన సంపర్కే = దుష్టుల సంబంధమేర్పడినపుడు, యః = ఎవడు, పలాయేత్ = పాటిపోవునో (వాని యందు చిక్కువడదో) నః = అట్టివాడు, జీవతి = జీవించుచున్నాడు.

తా॥ అతివృష్టి అనావృష్టి మొదలగు అధిదైవికములగు కష్టములు, యుద్ధాదులైన అధిభౌతికములగు కష్టములు, కలరా, మఱుచి మొదలగు సంటువ్యాధులు, శత్రువుల దురాక్రమణము, భయమును గలిగించు కఠవుకాటకములు, దుష్టులనంపర్కము కలిగినపు డెవరు పాఠికోవు దురో వారు జీవించురు.

శ్లో॥ ధర్మార్థ కామమోక్షాణాం యస్యైకోఽపి న విద్యతే ।
జన్మజన్మని మర్త్యేషు మరణం తస్య కేవలమ్॥ 20

అర్థము :- యస్య = ఎవనికి, ధర్మార్థ కామమోక్షాణాం = ధర్మము, అర్థము, కామము, మోక్షము అను నాలుగు పురుషార్థములలో, ఏకోఽపి = ఒక్కటికూడ, న విద్యతే = తెలియబడదో, తస్య = అట్టివానికి, జన్మ జన్మని = ప్రతిజన్మయందును, మర్త్యేషు = మరణాలరగు మానవులలో, మరణం = మరణము, కేవలం = ఒక్కటియే యండును (లభించును).

తా॥ ధర్మార్థ కామమోక్షములను నాల్గింటిలో నొక్కదానినిగూడ నెవ్వడెఱుగరో వాడు మనుష్యులలో మాటి మాటికి పుట్టి చచ్చుచుండును. అతనికి సుఖముకాని అనందము కాని కలుగదు.

శ్లో॥ మూర్ఖాయత్ర న పూజ్యస్తే ధాన్యం యత్ర సుసందితమ్ ।
దంపత్యోః కలహోనాస్తి తత్ర శ్రీః స్వయమాగతా॥ 21

అర్థము :- యత్ర = ఎక్కడ, మూర్ఖాః = మూర్ఖులు, న పూజ్యస్తే = పూజించబడదో, యత్ర = ఎక్కడ, ధాన్యం = ఆహారాది ధాన్యము, సు సందితమ్ = ఎక్కువగా ప్రోగుచేయబడినదో, యత్ర = ఎచ్చట, దంప త్యోః = దంపతులకు, కలహః = కలహము, నాస్తి = లేదో, తత్ర = అచ్చట, శ్రీః = సంపద, లక్ష్మి, స్వయం = తనంతటాను, అగతా = వచ్చి వివసించును.

తా॥ ఎచ్చట మూర్ఖులు పూజింపబడరో, ఎక్కడ పుష్కలముగా
 ధాన్యము పండునో, ఎచ్చట దంపతులకు కలహముండదో యచటకు
 లక్ష్మి స్వయముగా వచ్చును. (ఉండును)

వివరణము :- మూర్ఖులను పూజించుచోటికి లక్ష్మిరాదు. అక్కడ
 వినాశము తాండవమాడును —

అపూజ్యా యత్ర పూజ్యస్తే పూజనీయో న పూజ్యతే ।

త్రీటి తత్ర ప్రవర్తస్తే దుస్పృశం మరణం భయమ్॥

(స్కంధపురాణము-మాహేశ్వర ఖండము 3-45)

పూజింపదగనివారిని పూజించుచు, పూజింపదగినవారిని పూజింప
 కుండుటయు జరుగునో యచట కఱవు, అకాలమృత్యువు, భయము స్థిర
 పడును. లక్ష్మి యెచ్చట నుండు ననగా పతి పత్నులు తగవులాడనిచోట
 లక్ష్మి చెప్పినదట— ‘వసాసు నారీషు పతివ్రతాసు’ - (మహా. భార. అను
 శా. 11-14) నేను పతివ్రతలగు స్త్రీలలో నుండునని

‘దంపత్యోః సమతానా స్తి యత్ర యత్ర హి మందిరే’

అలక్ష్మి స్తత్ర తత్రైవ విఫలం జీవనం తయోః॥ (బ్రహ్మ
 పురాణ కృష్ణ-69-64) ఏ యింటిలో దంపతులలో కలయిక యండదో
 యచట దారిద్ర్యముండి వారి జీవనము వ్యర్థమగును.

తృతీయాధ్యాయము సమాప్తము

చ తు ర్దా ధ్యాయ ము

శ్లో॥ ఆయుః కర్మ చ విత్తం చ విద్యా నిధనమేవ చ ॥
 పంచైతాని హి సృజ్యస్తే గర్భస్థైవ దేహినః॥ 1

అర్థము :- ఆయుః = గర్భము మొదలు మరణము వఱకు సున్న
 ప్టితి ఆయువు, చ = అట్లే, కర్మ = కర్మము, విత్తం = ధనము, చ =
 మఱియు, విద్యా = విద్యయు, చ = మఱియు, నిధనమేవ = మరణము అను,
 ఏతాని పంచ = ఈ ఆయుదును, దేహినః = దేహధారియైన జీవునకు, గర్భన్త
 స్రైవ = గర్భమునందున్నవానికే, సృజ్యంతే హి = సృజింపబడును గదా!
 నిశ్చయింపబడియండును.

తా॥ ఆయుస్సు అనగా గర్భధారణ లేక జన్మ మొదలు మృత్యు
 పర్యంతమున్న సమయము, అట్లే కర్మయు, ధనము, విద్యయు,
 మృత్యువు - ఈ ఆయుదును శరీరధారియగు జీవునకు గర్భములో సుఖ
 గానే నిశ్చయింపబడును.

వివరణము :- పూర్వజన్మ కర్మఫలము నిశ్చితపద్ధతిలో సంభ
 వించును. మహర్షి పతంజలి —

సతిమూలే తద్విపాకో జాత్యాయుర్వోగాః॥ (యోగదర్శనము 2-13)

అవిద్య మున్నగు పంచక్లేశ రూపముల మున్నంతవఱకు దానిఫల
 మగు జాతి అనగా పశు వక్షి మనుష్య మొదలగు పుట్టుకః ఆయువు అనగా
 జీవిత పరమావధిః భోగమనగా సుఖ దుఃఖముల చక్రభ్రమణము అను
 మూడింటిలో జాతి నిశ్చయముగా కనబడుచునే యుండును. దీనిని మార్చ
 లేము. మిగిలిన ఆయుస్సును భోగమును పురుష ప్రయత్నముచే మార్చ
 బిడుచున్నవి.

ఆయుస్సు - కాలమృత్యువు; అకాలమృత్యువు కూడ కలుగును.

ఏకోత్తరం మృత్యుశత మథర్వాణః ప్రపక్షతే ।

తత్త్రైకః కాలవంజ్ఞస్తు శేషా ఆగన్తవాః స్మృతాః (సుశ్రుతము)

అథర్వవేద వేత్తలు మనుష్యునకు జీవనములో 101 సార్లు మృత్యువగుననిరి. వానిలో నొకటి కాలమృత్యువగు ననిరి. వానిలో నొకటి మాత్రము కాలమృత్యువు, మఱియు మిగిలినవి ఆకాలమృత్యువులు.

వైద్యకశాస్త్రము ఆపమృత్యువు = ఆకాలమృత్యువును సిద్ధింపజేయుచున్నది. ఆపమృత్యువు లేనిచో వైద్యకశాస్త్రము యొక్క యావశ్యకతయే యుండదు. శుద్ధమైన ఆన్నపానాదులు, సదాచారమువలన ఆయుస్సు పెరుగును. అశుద్ధమగు ఆన్నపానాదుల వలనను దురాచారాదుల వలనను ఆయుస్సు క్షీణించును.

కర్మము :- మానవునకు కర్మలు న్యతః సిద్ధముగానే నిశ్చితములై యీ కర్మ యీ వ్యక్తి చేయవలయును అని యున్నచో శాస్త్రోపదేశము వ్యర్థమగును. కర్మలు నిశ్చితములేయైనచో జీవునకు పాపపుణ్య కర్మల ఫలము అంటరాదు. కారణము జీవుడు తన యిష్టానుసారము చేయక పరవశుడై పూర్వనిశ్చితములనే చేసెను కావున నతడు బాధ్యుడు కాక పోవలసివచ్చును.

ధనము :- ధనప్రాప్తియు నిశ్చితమైయున్నచో ధనముకొఱకు వ్యాపారము, నొకరి. వ్యవసాయము మొదలగు పురుష ప్రయత్నములు వ్యర్థము. ఎవనికెట్లు జరుగవలెనో యట్లే జరుగునని ప్రయత్నములు మానవలెను.

విద్యా :- ఎవని కెంత విద్య కలుగవలెనో నిశ్చితమైయున్నచో విద్యాలయములు, మహావిద్యాలయములు, విశ్వవిద్యాలయములు మూసి వేయవలెను. చదువుట వ్రాయుటయు నావశ్యకములు కావు. మనుష్యుడు జ్ఞానిగా తనంతట తానేయగును.

మృత్యు విచక్షణ ఆయువునుగూర్చి వ్రాసిన దానితోనే సది సరిపోవును.

మనుష్యుడు తన భాగ్యమునకు న్యయముగానే నిర్మాతయగును. తన పురుష ప్రయత్నముతోనే ధనము, విద్య మొదలగు వానిని పొందును. శ్లో! సాధుభ్యస్తే నివర్తస్తే పుత్రా మిత్రాణి బాంధవాః ।

యే చత్రైః సహ గన్తారస్తద్ధర్మా త్సుకృతం కులమ్ ॥ 2

అర్థము :- పుత్రాః=పుత్రులు, మిత్రాణి=మిత్రులు, బాంధవాః= బంధువులు, తే = అనువారందఱు, సాధుభ్యః = మంచివారినుండి, నివర్తస్తే=విముఖులుగా నుందురు, చ=చుటియు, యే=ఎవరు, త్రైః సహ= ఆ సాధువులతోకూడ, గన్తారః=అనుసరించుచుందురోవారు, తద్ధర్మాత్ = ఆ పుణ్యమువలన, కులమ్=కులము, కుటుంబము, సుకృతమ్=ధన్యమైన దగును, పుణ్యవంతమగును.

తా॥ ఎవరు సాధువుల ననుసరించుచు వారితో నత్సంగము జేయుదురో వారికి ననుకూలముగా నాచరింతురో యా పుణ్యమున వారి పరివారము (కుటుంబము) పుణ్యముకలది యగును. అటులకాని వారి పుత్రులు, మిత్రులు, బంధు బాంధవులు సాధువులనుండి దూరముగా నుందురు.

శ్లో॥ దర్శన ధ్యాన సంస్పర్శైర్మత్సీకూర్మీ చ పక్షిణీ ।

శిశుం పాలయతే నిత్యం తథా సజ్జన సంగతిః ॥ 3

అర్థము :- మత్సీ = చేప, కూర్మీ = తాబేలు, చ = చుటియు, పక్షిణీ=పక్షియు, దర్శన=చేప చూపుతోను, ధ్యాన = తాబేలు ధ్యానముతోను, సంస్పర్శైః = పక్షి స్పృశించుటతోను నిత్యం = ఎల్లపుడు, శిశుం=నంతానమును, పాలయతే=పోషించుచున్నది, తథా=అట్లే, సజ్జన సంగతిః=క్రీష్టల సాంగత్యము కూడ మనుష్యులను పోషించుచు మేలు చేయుచుండును.

తా॥ చేప చూపుతోను, తాబేలు ఛానముతోను, పక్షిన్నర్పితోను (తాకుట) తమ తమ సంతానమును నిత్యము రక్షించుచుండును. అట్లే శ్రేష్ఠపురుషుల సంబంధము మనుష్యులను బోషించును, రక్షించును.

వివరణము :- సత్సంగ మహిమనుగూర్చి భర్తృహరి—

జాడ్యం ధియో హరతి సించతి వాచి సత్యం,

మానోన్నతిం దిశతి పాపమపాకరోతి ।

చేతః ప్రసాదయతి దిక్షు తనోతి కీర్తిం,

సత్సంగతిః కథయ కిం స కరోతి పుంసామ్॥ (భర్తృ. గీతి. 22)

సత్సంగతి బుద్ధిమాంద్యమును బోగొట్టును. వాక్కునందు సత్యమును నిల్పును. గౌరవమును బెంచును, గొప్ప గౌరవమును గలిగించును. పాపమును బోగొట్టును. దిక్కులందంతట యశస్సును వ్యాపింపజేయును. మానవులకు సత్సంగతివలన యేమి కలుగదో చెప్పము.

శ్లో॥ యావత్స్వస్థో హ్యయం దేహో యావన్మృత్యుచ్ఛ
దూరతః ।

తావదాత్మహితం కుర్యాత్ ప్రాణాస్తే కిం కరిష్యతి॥ 4

అర్థము :- యావత్ హి = ఎంతవఱకైతే, అయం = ఈ, దేహః = బేహము, స్వస్థః = రోగములేనిదై యుండునో, చ = మరియు, యావత్ = ఎంతకాలము, మృత్యుః = మరణము, దూరతః = దూరముగా నుండునో, తావత్ = అంతవఱకు, ఆత్మహితం = తనకు మేలును గలిగించు ధర్మాచరణము, పుణ్యకర్మలను, కుర్యాత్ = చేయుచుండవలెను, ప్రాణాస్తే = ప్రాణములు పోయిన తరువాత, కిం కరిష్యతి = ఏమి చేయగలడు ?

తా॥ ఈ శరీర మెంతకాలము రోగములేనిదై స్వాస్థ్యము కలదై యుండునో, యంతవఱకు తనకు మేలుకలిగించు కుభకర్మలను, ధర్మా

చరణము, పుణ్యకర్మలు చేయవలెను. మరణించిన తరువాత నేమి చేయ గలరు?

వివరణము :- ఈ విషయమే భర్తృహారి—

యావత్స్వస్థ మిదం శరీర మరుజం యావత్తరా చూరతో,
యావచ్ఛేన్ద్రియ శక్తిరప్రతిహతా యావత్తయో నాయుషః ।
ఆత్మశ్రేయసి తావదేవ విదుషా కార్యః ప్రయత్నో మహాన్,
వస్తీష్ఠే భవనే తు కూపఖననం ప్రత్యుద్యమః కీదృశః॥

(భర్తృ. వైరా. 79)

శరీరము రోగము లేకుండ స్వస్థతగా నున్నపుడు, ముసలితనము రాకముందే, ఇంద్రియ శక్తి పటుత్వము కలిగియున్నపుడు, ఆయుస్సు క్షీణింపనపుడు బుద్ధిమంతుడు తన శ్రేయస్సు కొఱకు మిక్కిలి ప్రయత్నింపవలెను. అటులకాక అన్నియు క్షీణించిన తరువాత ప్రయత్నించుట కొంప తగులబడునుండ బావిత్రవృక్షకు ప్రయత్నించుటవలె వ్యర్థ మగును

ఆత్మకల్యాణము కొఱకు నేమి చేయవలెనో జవాబు—

కురు పుణ్య మహోరాత్రం స్మర నిత్యం మహేశ్వరమ్ ।

త్యజ దుర్జన సంసర్గం భజ సాధు సమాగమమ్॥

రాత్రింబవళ్లు పుణ్యకర్మలుచేయుము. పరమేశ్వరుని నిత్యము స్మరింపుము. దుర్జన సాంగత్యము విడుపుము. పజ్జనసాంగత్యము చేయుము. కాని క్రింది పరిస్థితి యుండును.

వ్యాఘ్రీవ తిష్ఠతి జరా పరితర్జయన్తి,

రోమాశ్చ శత్రవ ఇవ ప్రహరన్తి గాత్రమ్ ।

ఆయుః పరిస్రవతి భిన్నఘటాదీవామ్నో,
లోకో న చాత్మహిత మాచరతీతి చిత్రమ్॥

(చాణక్య రాజనీతి శాస్త్రము 4-24)

భయంకరమైన పెద్దపులివలె వృద్ధావస్థ భయనీతుని చేయుచుండును. రోగములు శత్రువులవలె శరీరమును ఆక్రమించుచుండును. పగిలినకుండ నుండి నీరు న్రవించుచున్నట్లు ఆయుస్సు క్షీణించుచుండును. అయినను మనుష్యుడు తన కల్యాణము (మేలు) కొఱకు ప్రయత్నముచేయడు. ఇది మహావిచిత్రము.

శ్లో॥ కామధేను గుణా విద్యాహ్యకాలే ఫలదాయినీ ।

ప్రవాసే మాతృసదృశీ విద్యా గుప్తం ధనం స్మృతమ్ ॥ ౧

అర్థము :- విద్యా=విద్య, కామధేను గుణా = కామధేనువువలె సాయపడునట్టి గుణముగలది, హి=ఎట్లనగా, అకాలే = నమయముకాని నమయమందుగూడ, ఫలదాయినీ = ఫలములనిచ్చును ఉపయోగపడును, ప్రవాసే=విదేశములందున్నపుడు, మాతృసదృశీ = తల్లివలె హితమును రక్షణచేయును, అందువలన, విద్యా=విద్య, గుప్తం=దాచబడిన, ధనం=ధనముగా, స్మృతమ్=చెప్పబడుచున్నది.

తా॥ విద్యయు, కామధేనువు నమానగుణములు గలవి. కామధేనువు నమయ వివక్షత లేకుండనే ఫలముల నిచ్చును. విద్య గృహము నకు వెలుపల ప్రదేశములోనున్నను, విదేశములలోనున్నను తల్లివలె మేలును రక్షణను కలిగించును. విద్య దాచిన ధనమువంటిదిగా తలంపబడుచున్నది.

వివరణము :- విద్య నిజముగా కామధేనువే—

మాతేవ రక్షతి పితేవ హితే నియుంక్తే,

కాంతేవ చాభిరమయత్యపనీయ శేదమ్ ।

కీర్తిం చ దీక్ష వితనోతి దదాతి లక్ష్మీం,
కిం కిం న సాధయతి కల్పలతేవ విద్యా॥

విద్య తల్లివలె రక్షించును. తండ్రివలె మేలుకలుగు కార్యము లందు నియోగించును. దుఃఖములను బోగొట్టు భార్యవలె ఆనందమును గలిగించును. నాల్గదిక్కులందు కీర్తిని వ్యాపింపజేయును. ధనప్రాప్తి కలిగించును. కల్పవృక్షమువలె విద్యయేమి యాయదు? నమస్తమును ప్రాప్తింపజేయును.

అపూర్వః కోఽపి కోశోఽయం విద్యతే తవ ధారతి ।

వ్యయతో వృద్ధీ మాయాతి క్షయ మాయాతి నంచయాత్॥

ఓ విద్యాదేవి! నీ కోశము చాలవిచిత్రమైనది. నిన్నెంత యితరు లకు దానముచేయుదురో యంత పెరుగుచునే యుండువు. నీన్నితరులకు నీయక కూడబెట్టినచో తగ్గిపోవుదువు. విద్యాధనము సాధారణ ధనమునకు వ్యతిరేకము.

శ్లో॥ వరమేకో గుణీ పుత్రో నిర్గుణైశ్చ శతై రపి ।

ఏకశ్చన్ద్రో స్తమో హన్తి న చ తారాః సహస్రశః॥ 6

అర్థము :- శతైః = వందలకొలది, నిర్గుణైః అపి = గుణహీనుల కంటె, గుణీ = గుణవంతుడైన, పుత్రః = పుత్రుడు, ఏకః = ఒక్కడు, వరం = శ్రేష్ఠుడు, చంద్రః = చంద్రుడు, ఏకః = ఒక్కడే, తమః = చీకటిని, హన్తి = పోగొట్టుచున్నాడు, చ = కాని, సహస్రశః = వేలకొలది, తారాః = నక్షత్రములు, న = పోగొట్టలేవు గదా!

తా॥ గుణరహితులైన మూర్ఖులగు వందలకొలది పుత్రులకంటె గుణవంతుడగు శ్రేష్ఠపుత్రుడొక్కడు చాలు. చంద్రుడొక్కడే చీకటిని పోగొట్టగలడుగాని వేలకొలది నక్షత్రములు పోగొట్టజాలవు గదా!

వివరణము :- గుణవంతుడగు పుత్రునొక్కడే నిజముగా చాలు—

ఏకేనాఽపి సుపుత్రేణ సింహీ స్వపితి నిర్భయమ్ ।

నహైవ దశఖిః పుత్రైర్వారం వహతి రాసఖీ॥

మంచిపుత్రుడు కలిగిన ఆడుసింహము ఆడవిలో సుఖముగా నిర్భయముగా నిద్రించును. కాని గాడిదకు పది సంతానమున్నను బదువు మోయక తప్పదు గదా!

శ్లో॥ మూర్ఖశ్చైర్ఘ్నాయుర్జాతోఽపి తస్మాజ్జాతమృతో వరః ।

మృతః స చాల్పదుఃఖాయయావజ్జీవంజిడో దహేత్ ॥ 7

అర్థము :- చిరాయుః = చాలకాలము బ్రతుకునట్టి, మూర్ఖః = మూర్ఖుడు, జాతోఽపి = పుట్టినవాడైనను, తస్మాత్ = అతనికంటె, జాతమృతః = పుట్టగానే చచ్చినవాడు, వరః = శ్రేష్ఠుడు, మృతః = చచ్చినట్టి, సః = వాడు, అల్పదుఃఖాయ = చచ్చినపుడు మాత్రమే దుఃఖము కలిగించును, జిడః = చిరకాలము జీవించిన మూర్ఖుడు, యావజ్జీవం = బ్రతికినన్ని నాళ్లు, దహేత్ = దహింపజేయును. దుఃఖము కలిగించును.

తా॥ చిరాయువుగా మూర్ఖుడు పుట్టుటకంటె పుట్టగానే చచ్చుట మేలు. పుట్టగానే మరణించినచో దుఃఖము స్వల్పముగానే యుండును. మూర్ఖుడు జీవించినంతకాలము దుఃఖపెట్టుచు దహించుచుండును గదా!

వివరణము :- ఈ భావమునే మతొక కవి రచించెను—

అజాత మృత మూర్ఖాకాం వరమాద్యో న చాంతిమః ।

సకృ ద్దుఃఖకరా వాద్యావ న్నిమన్తు పదే పదే॥

సంతానము లేకుండుటయు, సంతానము కలిగి నశించుటయు, మూర్ఖత్వము కలిగియుండుటయు అను మూటిలో మూడవ దానికంటె

మొదటి రెండే శ్రేష్ఠములు. మొదటి రెంటివలన నొక్కసారే దుఃఖము కలుగును. కాని మూడవది యగు మూర్ఖత్వమువలన బ్రతికినంతకాలము దుఃఖము సంభవించును.

శ్లో॥ కుగ్రామవాసః కులహీన నేవా

కుభోజనం క్రోధముఖీచ భార్యా ।

పుత్రశ్చ మూర్ఖో విధవా చ కన్యా

వినాఽగ్నినా షట్ ప్రదహన్తి కాయమ్॥ 8

అర్థము :- కుగ్రామవాసః = చెడ్డగ్రామములో నుండుటయు, కులహీనసేవా = నీచకులమువాని పేవయు, కుభోజనం = చెడ్డభోజనము, చ = మఱియు, క్రోధముఖీ = క్రోధస్వభావముగల, భార్యా = భార్యయు, చ = అట్లే, మూర్ఖః = మూర్ఖుడైన, పుత్రః = పుత్రుడు. చ = మఱియు, విధవా = భర్తపోయిన, కన్యా = వయసురాని, బిడ్డలులేని కూతురు, షట్ = ఈ యాఱుగురును, అగ్నినావినా = నిప్పులేకుండనే, కాయం = శరీరమును, దహన్తి = కాల్చుదురు.

తా॥ చెడుగ్రామ నివాసము, నీచకులమునందు పుట్టినవానిని సేవించుటయు, చెడ్డభోజనము, క్రోధస్వభావముగల భార్యయు, మూర్ఖుడైన పుత్రుడు, విధవయైన కన్యయు అను వీ యాఱును అగ్నిలేకుండనే శరీరమును దహించును.

వివరణము :- కుగ్రామ మనగా - ధనికుడు, విద్వాంసుడు, రాజు, నది, వైద్యుడు అను వారలులేని గ్రామము. కుభోజన మనగా - చల్లి, పాచిపోయినది, నగము ఉడికినది, నగము నీళ్లున్నది, వీహ్యభావమును గలిగించునట్టి దోషములు కలిగి తినుట కనహ్యముగానుండి జీర్ణముకాదో యట్టి భోజనము. ఒక కవి యిట్లు చెప్పెను—

కుభోజ్యేన దీనం నష్టం కుకలత్రేణ శర్వరీ ?

కుపుత్రేణ కులం నష్టం తన్నష్టం యన్నదీయతే॥

చెడ్డ భోజనముచే ఆ రోజు, చెడ్డభార్యచే రాత్రియు. చెడ్డపుత్రునిచే కులము నష్టపడును. ఇతరుల కీయని ధనముకూడ నష్టమగును.

శ్లో॥ కిం తయా క్రియతే ధేన్వా యా న దోగ్ధీ న చ గుర్విణీ ।

కోఽర్థః పుత్రేణజాతేన యోనవిద్వాన్ చ భక్తిమాన్॥9

అర్థము :- యా=వీ యావు, దోగ్ధీ=పాలిచ్చునది, న=కాదో, చ=మఱియు, యా=వీ యావు, గుర్విణీ=గర్భముదాల్చునది, న=కాదో, తయా = అట్టి ఆవుతో, కిం క్రియతే = ఏమిచేయబడును? యః=ఎవడు, విద్వాన్=విద్వాంసుడు, భక్తిమాన్=భక్తిగలవాడు, న=కాదో, అట్టివాడైన, జాతేన=పుట్టినట్టి, పుత్రేణ=పుత్రునితో, కః అర్థః=ఏమి ప్రయోజనము?

తా॥ వీ యావు గర్భము ధరింపకయు పాలు ఈయకయునుండునో (గొడ్డుటావు) అట్టిది యెందుకు పనికిరాదు. అట్లే పుత్రుడు విద్వాంసుడు, భక్తిమంతుడును కాకున్నచో నాతనితో నేమి ప్రయోజనము.

వివరణము :- పుత్రుడు గుణవంతుడు కావలెను—

యస్య పుత్రో న వై విద్వాన్న కురో న చ ధార్మికః ।

అప్రకాశం కులం తస్య నష్ట చంద్రేవ శర్వరీ॥

ఎవని పుత్రుడు విద్వాంసుడు, కూరవీరుడు, ధార్మికుడు కాదో యట్టి వాని వంశము చంద్రుడులేని రాత్రివలె ప్రకాశవిహీనమగును.

దానే తపసి శౌర్యే చ యస్య న ప్రథితం యశః ।

విద్యాయా మర్థలాభే చ మాతురుచ్చార ఏవ సః॥

దానము, తపస్సు, శౌర్యము, విద్యాప్రాప్తి ధనలాభము, ప్రసిద్ధ కీర్తియు గలవాడు కేవలము పుత్రుడే కాక తల్లికి గొప్పఫలము వంటి వాడు.

శ్లో॥ సంసారతాప దగ్ధానా త్రయో విశ్రాంతి హేతవః ।

అపత్యం చ కలత్రం చ సతాం సంగతి రేవ చ॥ 10

అర్థము :- సంసారతాప దగ్ధానాం = ప్రపంచములోని ఆధ్యాత్మిక, ఆధిభౌతిక, ఆధిదైవికములను మూడు తాపములతో తపించువారికి, త్రయః = మూడు, విశ్రాంతి హేతవః = శాంతి సాధనములు, అపత్యం = విద్వాంసుడు, ధార్మికుడునైన పుత్రుడు, కలత్రం = సాధ్యము, పతివ్రతయు నగు భార్యయు, చ = మరియు, సతాం = సత్పురుషుల యొక్క సంగతి = సాంగత్యము అనునవి.

తా॥ ప్రపంచములో ఆధ్యాత్మిక, ఆధిభౌతిక, ఆధిదైవికములను శ్రీవిధతాపములతో తపింపబడువారికి మూడు శాంతిసాధనములు గలవు. విద్వాంసుడు, ధార్మికుడునైన పుత్రుడు, సాధ్యము, పతివ్రతయునగు భార్యయు, శ్రేష్ఠపురుషుల సహవాసము నను మూడును శాంతిసాధనములు.

వివరణము :- పస్తుతః ఈ మూడే గృహస్థునకు శాంతిదాయకములు-పుత్రుని వచనము లెంత శాంతిప్రదములో చూడుడు—

కిం మిష్టం సుతవచనం మిష్టతరం కిం తదేవ సుతవచనమ్ ।

మిష్టాన్మిష్టతమం కిం శ్రుతి పరిపక్వం తదేవ సుతవచనమ్॥

తియ్యనిదేదీ? పుత్రవచనము. దానికంటె తియ్యనిదేదీ? అదీయు పుత్రుని ప్రియవచనమే. తీపికంటె తీపికలదేదీ? చెవులు వినుటకలవాటు పడిన పుత్రుని వచనములే తియ్యనివి.

శ్రీ సంజంధములో వేదవాక్యము—

జాయేదస్తం మఘవస్తేషు యోనిః॥ (ఋ. 3-53-4)

ఓ ఐశ్వర్యశాలీ! శ్రీయే గృహము. ఆమెయే విశ్రామస్థలము—
మఱియు చూడుడు—

వ గృహం గృహమిత్యాహుర్ గృహిణీ గృహముచ్యతే ।
గృహం తు గృహిణీ హీనం తాస్తారావతి రిచ్యతే॥

(పంచతంత్రము 3-152)

గృహమునగా నాలుగుగోడలతో నిర్మింపబడినదికాదు. గృహిణీ
(శ్రీ)యే గృహము. గృహిణీలేని యిల్లు అరణ్యముకంటె భయంకర
మైనది.

పతివ్రతా పతిప్రాణా పత్యుః ప్రియహితే రతా ।

యస్య స్యా దీదృశీ భార్యా ధన్యః స పురుషో భువి॥

(పంచతంత్రము 3-151)

భర్తను తన ప్రాణముకంటె మిన్నగా భావించుచు నాతని ప్రియ
మైన దానినే కోరుచు దానియందే యాసక్తికలదైయుండునో యట్టి పతి
వ్రత భార్యగాగల పురుషుడు పృథ్విలో ధన్యుడు.

సాధు సంగతి :- సత్సంగము కూడ కాంతిదాయకమే—

చందనం శీతలం లోకే చందనాదపి చన్ద్రమాః ।

చంద్ర చందనయోర్మర్యే శీతలా సాధు సంగతిః॥

ప్రపంచములో మంచిగంధము చల్లనైనది. చందనముకంటె
చంద్రుడు మిక్కిలి చల్లగానుండును. చందనము చంద్రులకంటెగూడ
సాధుసంగము మిక్కిలి చల్లనైనది.

శ్లో॥ సకృజ్జల్పన్తి రాజానః సకృజ్జల్పన్తి పండితాః ।

సకృత్కన్యాః ప్రదీయన్తే త్రీణ్యేతాని సకృత్సకృత్ ॥ 11

అర్థము :- రాజాసః=రాజులు, సకృత్=ఒక్కసారే, జల్పన్తి= అజ్ఞులుత్తురు, పండితాః=విద్వాంసులు, సకృత్=ఒక్కసారే, జల్పన్తి = దోషింతురు, కన్యాః=కన్యలు, సకృత్=ఒక్కసారే, ప్రదీయన్తే = ఈ బడుదురు, అనగా కన్యాదానము ఒక్కసారే యగును, ఏతాని త్రీణి=ఈ మూడును సకృత్ సకృత్=ఒక్కొక్కసారే.

తా॥ రాజు లొక్కసారే అజ్ఞాపింతురు. పండితు లొక్కసారే చెప్పుదురు, కన్యాదాన మొక్కసారే చేయబడును. ఈ మూడు నొక్కొక్క సారే చేయబడును. పలుసార్లు కాదు.

శ్లో॥ ఏకాకినా తపో ద్వాభ్యాం పఠనం గాయనం త్రిభిః ।
చతుర్భి ర్గమనం క్షేత్రం పంచభిర్బహుభీ రణః॥ 12

అర్థము :- ఓపః=తపస్సు, ఏకాకినా=ఒంటరిగను, పఠనం = చదువుట, ద్వాభ్యాం=ఇద్దఱితోను, గాయనం=సాడుట, త్రిభిః = ముగ్గురి తోను, గమనం=యాత్ర, చతుర్భిః = నలుగురితోను, క్షేత్రం = వ్యవ సాయము (పొలము పని), పంచభిః = అయిదుగురితోను, రణః = యుద్ధము, బహుభిః=చాలమందితోను చేసినచో బాగుగానుండును.

తా॥ తపస్సు ఒంటరిగా చేయవలెను. సాతమిద్దఱు కలిసి చదువ వలెను. గానము ముగ్గురు చేయవలెను. యాత్ర నల్వరు చేయవలెను. కృషి (వ్యవసాయము) అయిదుగురు చేయవలెను. చాలమంది కలిసి యుద్ధము చేయవలెను.

శ్లో॥ సా భార్యా యా శుచిర్దక్షా సా భార్యాయాపతివ్రతా ।
సా భార్యాయా పతివ్రతా సా భార్యాయా సత్యవాదిని॥ 13

అర్థము :- యా = ఎవరె (ఎవరు), శుచిః = అంతశ్శుద్ధి బహి శ్శుద్ధి కలిగి పవిత్రముగా నుండునో, దక్షః=పని నిర్వహించుటలో నేర్పు

శక్తికలదైయుండునో యామె, భార్య=భార్య, మఱియు, యా = బవతె, పతివ్రతా = పతివ్రతయైయుండునో, సా = ఆమెయే, భార్య, యా = బవతె, పతివ్రతా = పతియందు ప్రీతికలదైయుండునో, సా = ఆమె, భార్య = భార్య మఱియు, నత్యవాదినీ = నత్యమునే పలుకునట్టి, సా = ఆమె, భార్య = భార్య.

వివరణము :- శ్రీ తన గుణములతోనే గౌరవము పొందుచున్నది. సరియైన భార్యయే పోషింపదగినది—

పుత్రసూ: పాకకుశలా పవిత్రా చ పతివ్రతా ।

పద్మాక్షీ పంచవైర్నారీ భువి సంయాతి గౌరవమ్॥

వీరపుత్రుల కను నట్టిదియు, వంటచేయుటలో నేర్పుకలదియు, పవిత్రయు, పతివ్రతయు, పద్మాక్షియునను అయిదుపతాకములతో శ్రీ ప్రపంచములో గౌరవము పొందును. (పుత్రవతి, పాకకుశల, పవిత్ర, పతివ్రత, పద్మాక్షి అను నైపు పదములలో ముందుపతాకమున్నది)

శ్లో॥ అపుత్రస్యగృహంశూన్యంచిశఃశూన్యాస్త్యశాంధవాః ।

మూర్ఘస్యహృదయంశూన్యంసర్వశూన్యా దరిద్రతా॥ 14

అర్థము :- అపుత్రస్య = విడ్డబులేనివానియొక్క, గృహం = గృహము, శూన్యమ్ = సున్న, అశాంధవాః = బంధువులులేని, దీశః = దీక్కులు చోట్లు, శూన్యాః = సున్నారే, మూర్ఘస్య = మూర్ఘునియొక్క, హృదయం = హృదయము, శూన్యం = శూన్యము, దరిద్రతా = దారిద్ర్యము, సర్వశూన్యా = సర్వము శూన్యముగానుండును.

తా॥ పుత్రులులేనివాని యిల్లు శూన్యము. బంధువులులేని మనుష్యునకు దీక్కులు శూన్యము. మూర్ఘునియొక్క హృదయము శూన్యము. దారిద్రునకు సర్వము శూన్యమే.

వివరణము :- దారిద్ర్యము విషయములో నందఱు వినదగినది—

‘సర్వకష్టా దరిద్రతా’ — (చాణక్య శతకము)

దారిద్ర్యము అన్నివిధముల కష్టముల నిచ్చునదే.

‘దారిద్ర్య సమరణం వరమ్’ — (వైరాగ్య శతకమ్)

దరిద్రుడుగా బ్రతుకుటకంటె చచ్చుట మేలు.

‘దారిద్ర్య మేకం గుణకోటి నాశీ’

దారిద్ర్య మొక్కచే సర్వగుణముల నశింపజేయును;

అయినను దారిద్ర్యము వలన లాభమున్నది—

హే దారిద్ర్య! నమస్తుభ్యం సిద్ధోఽహం త్వత్ప్రసాదతః ।

వశ్యామ్యహం గత్సర్వం న మాం పశ్యతి కర్మణః॥

ఓ దారిద్ర్యమా! నీకు నమస్కారము. నీ దయవలన నేను సిద్ధుడనైతివి. ఈ జగత్తునంతను నేను చూచుచున్నాను. నేను దరిద్రుడ నగుటచే నన్నెవరు చూచుట లేదు.

శ్లో॥ అనభ్యాసే విషం శాస్త్రమజ్ఞీర్ణే భోజనం విషమ్ ।

దరిద్రస్య విషం గోష్ఠీ వృద్ధస్య తరుణీ విషమ్॥ 15

అర్థము :- అనభ్యాసే = అభ్యసించనివానికి, శాస్త్రం = శాస్త్రము, విషం = విషము, అజ్ఞీర్ణే = జీర్ణముకాని వానికి, భోజనం = భోజనము, విషం = విషము, దరిద్రస్య = దరిద్రునకు, గోష్ఠీ = నభ, విషం = విషము, వృద్ధస్య = ముసలివానికి, తరుణీ = యువతి, విషం = విషము.

తా॥ అభ్యసించనివానికి శాస్త్రము, విషతుల్యము. జీర్ణింతుకోలేని అజీర్ణులొగికి భోజనము విషతుల్యము. పలువిషయాలు చర్చించు నభ దరిద్రునకు విషతుల్యము. ముసలివానికి యువతి విషతుల్యము.

శ్లో॥ త్యజేద్ధర్మం దయాహీనం విద్యాహీనం గురుం త్యజేత్ ।

త్యజే త్రోధముఖం భార్యాం నిః స్నేహాన్

బాంధవాన్ త్యజేత్ ॥ 16

అర్థము :- దయాహీనం = దయలేనట్టి, ధర్మం = ధర్మమును, త్యజేత్ = విడువవలెను, విద్యాహీనం = విద్యలేని, గురుం = గురువును, త్యజేత్ = విడువవలెను, క్రోధముఖం = క్రోధముతో కూడిన ముఖము గల, భార్యాం = భార్యను. త్యజేత్ = విడువవలెను, నిః స్నేహాన్ = స్నేహ రహితులగు, బాంధవాన్ = బంధువులను, త్యజేత్ = విడువవలెను.

తా॥ మనుష్యుడు దయాహీనమైన ధర్మమును విడువవలెను. విద్య లేని గురువును, క్రోధముతో గూడిన ముఖముగల భార్యను, స్నేహ రహితులైన బంధుబాంధవులను విడిచిపెట్టవలెను.

శ్లో॥ అధ్వాజరా మనుష్యాణాం వాజినాం బంధనం జరా ।

అమైథునం జరా స్త్రీణాం వస్త్రాణా మాతపో జరా ॥ 17

అర్థము :- మనుష్యాణాం = మనుష్యులకు, అధ్వా = ఎక్కువ దూరము నడచుట, జరా = ముసలితనము, వాజినాం = గుఱ్ఱములకు, బంధనం = కట్టివేయుట, జరా = ముసలితనము, స్త్రీణాం = స్త్రీలకు, అమైథునం = సంభోగము చేయకుండుట, ఖరా = ముసలితనము, వస్త్రాణాం = గుడ్డలకు, ఆతపః = ఎండ, జరా = ముసలితనముగును.

తా॥ మనుష్యులు అత్యధికముగా నడచినచో ముసలితనము వచ్చును. గుఱ్ఱములను కట్టివేసి యుంచినచో వానికి ముసలితనము వచ్చును. స్త్రీలకు సంభోగము లేకున్నచో త్వరగా ముసలితనము వచ్చును. గుడ్డలు ఎక్కువగా నెండలో నున్నచో త్వరగా చిరిగిపోవును.

వివరణము :- ఆరోగ్యము కొఱకు నడక మంచిదేకాని అధికముగా నెక్కువకాలము నడచిన అలసిపోయి మునలితనము చిహ్నములు కనబడును. గుఱ్ఱమును కట్టివేసినచో మునలితనము వచ్చును. మఱియు హఠముచేయును. త్రిప్పకున్నచో గుఱ్ఱము హఠముచేయును. తమలపాకు క్రుళ్లిపోవును. రొట్టె మాడిబోవును; అందుచే వానిని త్రిప్పచుండవలెను.

వస్త్రములు ఎల్లపుడు నెండలో నెండినచో రంగుపోవును. త్వరగా ఓనిగిపోవును.

ఒక గ్రంథకర్త వృద్ధావస్థకు అయిదు కారణములు చెప్పెను. అందులో నధికముగా మార్గమున నడచుట యొకటి—

శీత మధ్యా కదన్నం చ వయోఽతీతాశ్చ యోషితః |
 మనసః ప్రాతికూల్యం చ జరాయాః పంచహేతవః ||

1 మిక్కిలి చల్లవనము 2 మార్గమున నధికముగా నడచుట 3 చెడ్డయన్నమును దీసుట 4 వృద్ధత్వితో నహవానము 5 మనస్సునకు వ్యతిరేకత.

మనస్సున కనుకూలమైనచో మనస్సున కుత్సాహము కలిగి ఆయుస్సు వృద్ధియగును. మనస్సునకు ప్రతికూలమైనచో నలసిపోయి ఆయుస్సు తగ్గుచు మునలితన మాపరించును.

శ్లో॥ కః కాలః కాని మిత్రాణి కోదేశః కౌ వ్యయాగమాః |
 కశ్చాఽహం కాచమేశక్తిరితిచిన్త్యంముహూర్ముహూః || 18

అర్థము :- కః=ఏదీ, కాలః = కాలము? మిత్రాణి = మిత్రులు, కాని=ఎవరు? దేశః=దేశము, కః=ఏదీ? వ్యయాగమాః = ఆదాయ వ్యయములు, కౌ=ఏవి? అహంచ=నేనుగూడ, కః=ఎవ్వడను? మే=

నాయొక్క, శక్తిః=శక్తి, కా=వీడి? ఇతి=అని. ముహూర్ముహూః=మాటి మాటికి, చిన్త్యం=చింతింపదగియున్నది.

తా॥ వీడి కాలము? ఎవరు మిత్రులు? నీడి స్థానము? ఆదాయ వ్యయములేవి? నే నెవడను? నా శక్తి యేమి? అని మాటి మాటికి ఆలోచించుచుండ వలయును.

వివరణము :- ఈ శ్లోకములో ఆత్మచింతన విషయము చెప్పబడినది. ఆత్మచింతనవలన మనుష్యుడు ఉన్నతినీ పొందును. జీవితములో ముందుకు సాగగలడు.

నా ఆదాయ వ్యయములేవి? వ్యయమెప్పుడును ఆదాయముకంటె తక్కువగా నుండవలెను. నే నెవడను? నే నెక్కడనుండి వచ్చితిని? వెళ్లనపుడు నాబెంట నేమి వచ్చును? అనినిత్యము వీనిని గూర్చి ఆలోచింపవలెను. నా శక్తియేమి? — 'అహమిన్ద్రో న పరాజిగ్య ఇద్దనమ్' (ఋ. 10-48-5) నే నింద్రుడను. ఇన్ద్రీయముల శక్తికలవాడను - నేను ధన్యుడనగుటకు నెన్నడు నోడిపోను.

శ్లో॥ జనితా చోపనేతా చ యస్తు విద్యాం ప్రయచ్ఛతి ।

అన్నదాతా భయత్రాతా పంచైతే పితరః స్మృతాః 19

అర్థము :- జనితా=జన్మనిచ్చువాడును, ఉపనేతా = యజ్ఞోపవీత ధారణ చేయించువాడును, చ=మఱియు, యస్తు = ఎవడైతే, విద్యాం = విద్యను, ప్రయచ్ఛతి=ఇచ్చుచున్నాడో (బోధించుచున్నాడో), అన్నదాతా= అన్నము పెట్టువాడు, భయత్రాతా = భయమునుండి రక్షించువాడును, పితే=ఈ, పంచ=అయిదుగురు, పితరః=పితరులుగ, స్మృతాః=తలంపబడుచున్నారు.

తా॥ జన్మనిచ్చువాడును, యజ్ఞోపవీత ధారణచేయించువాడును, విద్యనేర్పువాడును, అన్నదాతయు, భయమునుండి రక్షించువాడు - ఈ ఆయిదుగురును పితరులని చెప్పబడుదురు.

వివరణము :- ఈ జ్ఞోకమువలన పితరులు జీవించిన వారే యని తెలియుచున్నది. మరణించినవారు పితరులు కారు. పాపక్షణి అను ధాతు వుతో పితర శబ్దము తయారగును. దాని యర్థము రక్షించువాడు. జీవించి యున్నవాడు రక్షింపగలడు కాని మరణించినవాడు కాదు కదా! మరణించినవాడు తన్ను రక్షించుకొనలేడు. ఇతరుల రక్షింపలేడు. పాండవ కౌరవులకు యుద్ధము జరుగునపుడు సేన లెదురెదురుగా నున్నపుడు శ్రీకృష్ణదర్శనుని ప్రార్థనవలన నాతని రథమును రెండు సేనల మధ్య నిలిపి—

‘తత్రాపశ్య త్ప్రీతాన్ పార్థః పితౄనథ పితామహాన్॥ (గీత. 1-22)

అర్జును డక్కడ నిలబడి తండ్రులను తాతలను మొదలైన వారిని చూచెను. ఇచ్చట పితర అను దానికి చనిపోయిన తాత ముత్తాతలైనచో అర్జునుడు చనిపోయిన వారి నెట్లుచూచును? ఏల భయపడును? ఆ శస్త్ర ధారులందఱు చనిపోయినట్లైనా? తేలిక సారాంశము పితరులనగా బ్రతికినవారే.

శ్లో॥ రాజపత్నీ గురోః పత్నీ మిత్రపత్నీ తథైవ చ ।

పత్నీమాతా స్వమాతా చ పంచై తా మాతరః

స్మృతాః॥ 20

అర్థము :- రాజపత్నీ = రాజుగారి భార్య, గురోః = గురువుయొక్క, పత్నీ = భార్యయు, తథైవచ = అట్లే మఱియు, మిత్రపత్నీ = స్నేహితుని భార్యయు, పత్నీమాతా = అత్తగారును, స్వమాతా చ = తన తల్లియు, ఏతాః పంచ = ఈ యైదుగురు, మాతరః = తల్లిలుగా, స్మృతాః = తలంపబడుదురు ?

తా॥ రాజు భార్యయు, గురువు భార్యయు. మిత్రుని భార్యయు, భార్య తల్లియు, తన తల్లియు-ఈ అయిదుగురు తల్లులుగా తిలంప బడుదురు.

శ్లో॥ అగ్నిర్దేవో ద్వితీనాం ముసీనాం హృద్విదై వతమ్ |

ప్రతిమా స్వల్పబుద్ధీనాం సర్వత్ర సమదర్శినః || 21

అర్థము :- ద్వితీనాం = బ్రాహ్మణ. క్షత్రియ, వైశ్యులను, ద్వితీయలకు, దేవః = దేవుడు, అగ్నిః = అగ్నిహోత్రము, యజ్ఞమే, ముసీనాం = ముసులకు, హృద్ = హృదయమందు, దైవతమ్ = దేవత నివసించును, స్వల్పబుద్ధీనాం = అల్పబుద్ధులకు, మూర్ఖులకు, ప్రతిమా = మూర్తియందును, సమదర్శినః = సమదృష్టిగలవారికి, సర్వత్ర = అంతటను, దేవతా = పరమేశ్వరుడుండును.

తా॥ బ్రాహ్మణ, క్షత్రియ, వైశ్యులను ద్వితీయులవారికి అగ్నిహోత్రమే (యజ్ఞము) దేవుడు. ముసులకు దైవము హృదయమందుండును. స్వల్పబుద్ధులుకలవారికి విగ్రహమునందును, అంతటిని సమానముగా జూచు సమదర్శులకు దైవమంతటనుండును.

వివరణము :- మూర్తిపూజ అధమము—

ఉత్తమా సహజావస్థా మధ్యమా ధ్యాన ధారణా ।

అధమా మూర్తిపూజా చ తీర్థయాత్రా అధమా అధమా ॥

సహజావస్థ ఉత్తమము, ధ్యానధారణము మధ్యమము, మూర్తిపూజ అధమము, తీర్థయాత్రలుచేయుట అధమాధమము.

పుణీయు నింకొకటి చూడుడు—

యస్యాత్మబుద్ధిః కుణపే త్రిధాతుకే

స్వదీః కలత్రాదీషు భౌమ ఇజ్యదీః ।

య త్తీర్థబుద్ధిః సలిలేన కర్త్వి చిత్

జనేష్వబ్ధిజ్ఞేషు న ఏవ గోఖరః॥ (భాగ.పురా. 10-84-13)

ఎవడు వాత, పితృ, కపములను త్రిదాతువులతో గూడిన శరీరము ఆత్మయనుకొనునో, మఱియు స్త్రీ పుత్రాదులందు మమత్వబుద్ధి కలిగి యుండునో, ఎవడు మూర్తియందు (విగ్రహము) పూజ్యబుద్ధికలిగి యుండునో, ఎవడు నీటియందు కీర్తబుద్ధికలిగియుండునో వాడు విద్వాంసుల దృష్టిలో ఆవుల కొఱకు మేత మోయు ఎద్దో, గాడిదయో యగును.

చతుర్థాధ్యాయము సమాప్తము

అ థ పంచమోఽధ్యాయః

శ్లో॥ గురు రగ్ని ద్విజాతీనాం వర్ణానాం బ్రాహ్మణో గురుః ।

పతిరేవ గురుః స్త్రీణాం సర్వస్యాభ్యాగతో గురుః॥ 1

(బ్రహ్మపురాణము 80-70)

అర్థము :- ద్వీజాతీనాం = బ్రాహ్మణ, క్షత్రియ, వైశ్యులకు, అగ్నిః=అగ్నిః, గురుః=గురువు, వర్ణానాం=బ్రాహ్మణ క్షత్రియ వైశ్య కూద్ర అను వర్ణములవారికి, బ్రాహ్మణః=బ్రాహ్మణుడు, గురుః=గురువు, స్త్రీణాం=స్త్రీలకు, పతిరేవ=భర్తయే, గురుః=గురువు, సర్వస్య=అందఱకు, అభ్యాగతః=అతిథి, గురుః = గురువు.

తా॥ బ్రాహ్మణ, క్షత్రియ, వైశ్యులను ద్వీజులకు గురువు అగ్ని. బ్రాహ్మణుడే నాలుగు వర్ణముల వారికి బ్రాహ్మణుడు గురువు. పతియే స్త్రీలకు గురువు. అందఱకు నతిథియే గురువు.

వివరణము :- వేదాది శాస్త్రములందు గురుమహిమ గానము చేయబడినది—

యో నో అగ్నే అరవివా అఘాయరరాతీవా మర్చయతి ద్వయేన ।
 మన్తో గురుః పునరస్తు సో ఆస్మా అను మృక్షీష్ట
 తన్వం దురుక్తైః॥ (ఋ. 1-147-4)

ఓ జ్ఞానస్వరూప ప్రభూ! ఇతరులు చేయు దానాది సత్కార్యముల నెవడు విఘ్నము చేయునో, స్వయముగా దానాది సత్కార్యములు చేయదో, పాపమందు నిమగ్నుడై మనస్సులో నొకటి తలచి బయటి కొకటి చెప్పుచు మోసగించునో యట్టి వానిని ఆలోచనాపరుడగు గురువు దయ దలచి చెడుమార్గమునుండి మరలించి మంచిమార్గమునకు దీసికొనిరావలెను. అట్టి గురువుయొక్క కఠోరవచనములతో శిష్యులు తమ శరీరమును ఆత్మను ఆయన కనుకూలముగా ఆచరింపజేసి శుద్ధులు పవిత్రులు కావలెను.

తద్వీజ్ఞానార్థం స గురుమేవాభి గచ్ఛేత్ ।

సమిత్పాణిః శ్రోత్రియం బ్రహ్మ నిష్ఠమ్॥ (ముండక. 1-2-12)

ఆ అద్వితీయ బ్రహ్మను దెలిసికొనుటకు ముముక్షువైనవాడు (మోక్షమును కోరువాడు) శ్రద్ధతో చేతిలో సమిదలు వట్టుకొని వేదాది సకల శాస్త్రములు తెలిసినవాడును, శాస్త్రరహస్యములను యుక్తియుక్తముగా దృష్టాంతపూర్వకముగా ప్రవచించువాడును, పఠమాత్మయందు నిష్ఠ కలవాడునగు సద్గురువును చేరవలెను.

మహర్షి దయానంద సరస్వతి తన యోగగురువుల విషయములో వ్రాసినది — నేను అహమ్మదాబాద్ దగ్గఱ దుగ్గేశ్వర మందిరములో జ్వాలానందపురి శివానందగిరి యను వారి దగ్గఱ యోగవిద్యలోని రహస్య తత్త్వముల నేర్పితిని. యోగము విషయములోనే నా యిద్దఱు సాధువులకు మిక్కిలి ఋణపడియున్నాను. (ఆత్మచరిత్ర)

తన విద్యాగురువైన స్వామి విరజానంద దండిని గూర్చి తఱచుగా తన గ్రంథములలో వ్రాసినది-“శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్యాణాం చుహావిదుషాం శ్రీయత విరజానంద నరస్వతీస్వామినాం శిష్యేణ” — ఈ శబ్దములలో గురువునుగూర్చి ఆయనకున్న శ్రద్ధ వెల్లడియగుచున్నది.

సర్వస్యాభ్యాగతో గురుః :- పరివ్రాజకుడు, యతి, సంన్యాసి అను వారందఱికి స్వతః సిద్ధముగా గురువులు, ఇక్కడ దరిద్రుడు, బీదవాడు, బిచ్చగాడు అను వారలు గురువులు కారు, పాపము వారు దయ చూపదగినవారు. కాని అభ్యాగతుడైన సంన్యాసి దయచూపదగినవాడు కాదు. శ్రద్ధతో ఆదరింపదగినవాడు.

అచారహీనుడు, గుణహీనుడు, శాస్త్రజ్ఞానశూన్యుడు, మూర్ఖుడు నైన వాడు గురువు పదవాచ్యుడుకాడు.

కో వా గురుర్యో హి హితోపదేష్టా (శంకరాచార్య-ప్రశ్నోత్త 87)

గురువెవడు? పరమాత్మ తత్వోపదేష్టయు, స్వయముగా ఆత్మ సాక్షాత్కారము పొందినవాడు గురువు.

గుకారస్త్వన్త కారః స్యాత్ రేఫస్తస్య నివర్తకః ।

అజ్ఞాన నివర్తకత్వాత్ గురు రిత్యభిధీయతే॥

‘గు’ అనగా అంధకారరూప అజ్ఞానమును ‘రు’ తొలగించువాడు - అజ్ఞానమును పోగొట్టువాడు గురువని చెప్పబడును.

శ్లో॥ యథా చతుర్భిః కనకం పరీక్ష్యతే,

నిఘ్నరణ చేద్దన తాపతాడనైః ।

తథా చతుర్భిః పురుషః పరీక్ష్యతే,

త్యాగేన శీలేన గుణేన కర్మణా॥

అర్థము :- యథా = ఎట్లు, నిఘర్షణఞ్చేవన తాపతాడనైః = ఒరపిడి చేయుట, తెగగొట్టుట, కాల్చుట, సుర్తితో కొట్టుటయను, చతుర్విః = నాలుగు క్రియలతో, కనకం = బంగారము, పరీక్ష్యతే = పరీక్షచేయుదునో, తథా = అట్లే, త్యాగేన = త్యాగముచేతను, శీలేన = శీలముతోను, గుణేన = గుణముతోను, కర్మణా = కర్మతోను అను, చతుర్విః = నాల్గింటితో, పురుషః = పురుషుడు, పరీక్ష్యతే = పరీక్షింపబడుచున్నాడు.

తా॥ ఒరపిడిచేయుట, ఛేదించుట, కాల్చుట, సుర్తితోకొట్టుట యను నాల్గవిధములుగా నెట్లు బంగారమును పరీక్షింతురో యట్లే త్యాగము (దానము) శీలము, గుణము, కర్మ అను నాల్గింటితో పురుషుని పరీక్షింప వలెను.

వివరణము :- మనుష్యుడనగా దానముచేయువాడు, శీలసంపన్నుడు, శుభగుణవిభూషితుడు, శ్రేష్ఠమైన యాచారములు కలవాడని చాణక్యు డనుచుండెను.

మహర్షి దయానంద సరస్వతి మనుష్యు డనగా - మననశీలుడు, తన వలె నితరుల కష్టసుఖములను, హానిలాభములను తెలిసికొనువాడు, అన్యాయకారులనుండి బలవంతుల నుండియు భయపడనివాడు, ధర్మాత్ముడైన నిర్బలుని నుండియు భయపడువాడును మనుష్యుడనెను, అంతేకాదు మఱియు సర్వసామర్థ్యముగల ధర్మాత్ములు, అనాథలు, నిర్బలులు, గుణ రహితులుగా నున్న వారిని రక్షించి యున్నతిపొందువారినిగాను, ప్రియా చరణులుగాను చేయవలెననెను. చక్రవర్తి, సనాథులు, మహాబలవంతులు, గుణవంతులైనను వారు అధర్మవర్తనులైనచో వారిని నశింపజేయుట, తలవంపు గలుగునట్లుచేయుట, ఆప్రియము గలుగునట్లు చేయుటయు నావశ్యకమనెను. అనగా నన్యాయకారులకు హానియు న్యాయకారులకు నున్నతి కలుగునట్లు అన్నివిధముల ప్రయత్నింపవలెను. ఈ ప్రయత్న

ములో దారుణమైన దుఃఖముప్రాప్తించినను, ప్రాణహాని కలిగినను, సూనవత్వరూప ధర్మమునుండి వేఱుకారాదు. (సత్యార్థప్రకాశము-స్వయంతవ్యామంతవ్యము)

అన్ని దానములలో ప్రాణదానము మిన్న ధర్మము, సత్యము, న్యాయము కొఱకు ప్రాణములు విడుచువాడే నిజమైన మనుష్యుడు.

‘శీలం పరం భూషణమ్’ మనుష్యున కన్నిటికంటె గొప్ప భూషణము శీలము, శీలములేని పురుషుడు పశువే. భర్తృహారి—

యేషాం న విద్యా న తపో న దానం

జ్ఞానం న శీలం న గుణో న ధర్మః

తే మర్త్యలోకే భువి భారభూతాః

మనుష్య రూపేణ మృగాశ్చరన్తి॥ (భర్తృ. నీతి. 12)

మనుష్యులలో విద్యయు, తపస్సు, దానమునిచ్చు భావన, జ్ఞానము, శీలము, జీవితములో సుత్తమగుణము, ధర్మమునుండవో అట్టివారు భూమికి భారమైన పశువులే. వారు మనుష్యరూపముతో సంచరింతురు.

మనుష్యుని కర్మద్వారాయే పరీక్షింపవలెను—వేదము—

“అకర్మా దస్యః” — (ఋ. 10-22-8)

కర్మచేయని మనుష్యుడు దస్యవు (నాశనము కలిగించువాడు) దీని ఫలితార్థ మేమనగా మంచికర్మచేయవలెను. శుభకర్మలు చేయువాడు, ఆచారవంతుడునైన మనుష్యుడు-ఆర్యుడు-శ్రేష్ఠమనుష్యుడు.

గుత్తై రుత్తుంగతాం యాతి నోచ్చైరాసన సంస్థితః ।

ప్రాసాద శిఖరస్థోఽపి కాకః కిం గరుశాయతే॥

మనుష్యుడు గుణముతోనే యొన్నత్యము పొందును. ఉన్నతమైన ఆననము మీద కూర్చుండిన మాత్రముచేతకాదు. రాజభవనము

యొక్క శిఖరముమీద కూర్చుండిన మాత్రముచేత కాకి గరుడవక్షి
యగునా? (హంసయగునా?) ఎన్నడును కాదు.

శ్లో॥ తావత్ భయేషు భేతవ్యం యావద్భయమనాగతమ్ ।

ఆగతం తు భయం దృష్ట్వా ప్రహర్తవ్య మశంకయా॥3

అర్థము :- భయేషు = భయము విషయములో, యావత్ = ఎప్పటి
వఱకు, భయం = భయము, అనాగతం = రావో, తావత్ = అప్పటివఱకు,
భేతవ్యం = భయపడవలెను, ఆగతం = వచ్చినట్టి, భయం = భయమును,
దృష్ట్వా = చూచి, అశంకయా = జంకులేకుండ, ప్రహర్తవ్యం = దానిని
దూరముగా పోగొట్టుకొను నుపాయ మాలోచింపవలెను.

తా॥ భయము రానంత వఱకు భయమనిన భయపడవలెను. వచ్చిన
భయమును జూచి శంక జంకు విడిచి యా భయమును దూరముగా
పోగొట్టు నుపాయము నాలోచింపవలెను.

వివరణము :- భయము దూరముగా నున్నంతవఱకు భయమును
గూర్చి భయపడవలెను. కాని భయమునకు కారణములైన ఆపద,
కష్టము మొదలైనవి వచ్చి తలపడవడుటకు సిద్ధపడునపుడు భయపడుటకు
బదులుగా ఆ భయకారణములను తొలగించుకొను నుపాయ మాలోచింప
వలెను. భయము సంభవించినపుడు భయభీతుడు కారాదని వేదము చెప్పు
చున్నదీ చూడుడు—

యథా ద్యౌశ్చ పృథివీ చ న విభీతో న రిష్యతః ।

ఏవా మే ప్రాణ మా విభేః॥

యథా సూర్యశ్చ చంద్రశ్చ న విభీతో న రిష్యతః ।

ఏవా మే ప్రాణ మా విభేః॥ (అథర్వ. 2-15-1, 3)

ద్యౌపృథివీ లోకములు భయపడకయు, హింసంపఱడకయు
నుండునో, అట్లే ఓ నా ప్రాణమా! నీవును భయపడకయు. సూర్య

చంద్రు లెట్లు భయపడకయు, హింసించబడకయు సుందురో అట్లే నా ప్రాణమా ! నీవును భయపడకుము.

శ్లో॥ ఏకోదర సముద్భూతా ఏక నక్షత్ర జాతకాః ।

న భవన్తి సమాః శీలే యథా బదరకంటకాః॥ 4

అర్థము :- ఏకోదర సముద్భూతాః = ఒకే తల్లి కడుపున పుట్టిన వారును, ఏకనక్షత్ర జాతకాః = ఒకే నక్షత్రమున బుట్టినవారును, శీలే = శీలముండు, బదరకంటకాః = రేగుముళ్లు, యథా = ఎట్లు, సమాః = సమానమైనవి, న భవన్తి = కానో, యథే వారును సమానులుగారు.

తా॥ ఒకే కడుపున బుట్టిన వారుగాని. ఒకే నక్షత్రమున బుట్టిన వారుగాని శీలవిషయములో సమానుగా సుండరు, రేగుముండ్లు సమముగా నాకే విధముగా సుండక వంకరటింకరగా సుండునో యట్లే పై జెప్పబడినవారు సమానముగా సుండరు.

వివరణము :- అందఱు సమానముగా సుండరు. వేదవాక్యము—
సమా చిద్దస్త్రా న సమం వివిష్టః సమ్మాతరా చిన్న సమం దుహతే ।
యమయో శ్చిన్న సమా వీర్యాణి జ్ఞాతీ చిత్సన్త స సమం పృణేతః॥

(ఋ. 10-117-9)

రెండు చేతులు సమానముగా కర్మచేయలేవు. ఒక తల్లి కడుపున పుట్టిన రెంతు దూడలు సమానముగా పాలనీయవు. కవలపిల్ల లిద్దఱు సమానమైన బలశక్తులు కలవారెగా సుండరు. సొట్టజీక మున్నట్టి యిద్దఱు మనుష్యులలో నొకరివలె రెండవవాడు దానాదులచే తృప్తిపఱవలేడు.

మఱొక వేదమంత్రములో అసమానతనుగూర్చి జాగుగా చెప్పబడినది—

అక్షణ్యస్తః కర్ణవస్తః సఖాయో మనోజవేష్యసమా బభూవుః ।

అదఘ్నాస ఉపకజ్జెన ఉ త్వా హృదా ఇవ స్నాత్వా

ఉ త్వే దద్య కే॥ (ఋ. 10-71-7)

కళ్లు, చెవులు గలిగిన స్నేహితులు జ్ఞానమునకై ప్రయత్నించు వారియొక్క మనోవేగ మొక్కటిగా నుండదు. ఒకడు పుక్కిలింతలగు నీరుగల చెఱువువలెను, మఱొకడు చంకలలోతు నీరుగల చెఱువువలెను, ఇంకొకడు మునిగి స్నానముచేయుటకు తగినంత నీరుగల చెఱువువలెను తిథిన్నముగా నుండురు. వేదము స్పష్టశబ్దములతోను, ఉదాహరణముల తోను మనుష్యులలోని యసమానతను వర్ణించెను. చైత్యోకము వేదము యొక్క యొక యంగమునకు ఛాయానువాదము మాత్రమే.

శ్లో॥ నిఃస్పృహకోనాఽధికారీ స్యాన్నాకామీ మండనప్రియః ।

నాఽవిదగ్ధః ప్రియం బ్రూయాత్ స్ఫుటవక్తా స

వంచకః॥ 5

అర్థము :- అధికారీ=అధికారియైనవాడు, నిఃస్పృహః=కోరికలు లేనివాడు, లోభికానివాడు, న స్యాత్ = కాలేడు, అనగా అధికారము కల వాడు లోభగుణము లేనివాడగుట కష్టము, మండనప్రియః = శృంగార మును ప్రేమించువాడు, అకామీ = కోరికలులేనివాడు (కామములేనివాడు) న=కాడు, అవిదగ్ధః=విద్వాంసుడు కానివాడు, ప్రియం = ప్రియమైన మధురమైనవచనమును, న బ్రూయాత్ = పలుకలేడు, స్ఫుటవక్తా = స్పష్ట ముగా చెప్పవాడు. వంచకః=మోసగాడు, న=కాలేడు.

తా॥ అధికారము గలవాడు కోరికలేనివాడు, లోభగుణములేనివాడుగా నుండడు. అనగా అధికారము కలిగియున్నవాడు లోభములేనివాడుగా నుండుట కఠినము. శృంగారప్రియుడు కామములేనివాడుగా నుండడు.

చాతుర్యము (నేర్పు) లేనివాడు విద్వాంసుడు కానివాడు ప్రేయము, మధురము సగు వచనముల మాట్లాడలేడు. అట్లే స్పష్టముగా చెప్పవాడు మోసగాడు కాడు.

ఈ శ్లోకమున కర్థము క్రింది విధముగా కూడ చెప్పవచ్చును—

కోరికలు లేనివాడు, లోభగుణము లేని మనుష్యుడు అధికారిగా నుండదలపడు. కామములేనివాడు శృంగారప్రియుడు కాడు. మూర్ఖుడు ప్రేయముగా మాట్లాడలేడు. వంచకుడు స్పష్టముగా మాట్లాడలేడు.

శ్లో॥ మూర్ఖాణాం పండితా ద్వేష్యాః అధనానాః మహాధనాః |
వారాఽఽఙ్గానాః కులస్త్రీణాం సుభగానాం చ దుర్బగాః || 6

అర్థము :: మూర్ఖాణాం = మూర్ఖులకు, పండితాః = విద్వాంసులును, అధనానాం = ధనములేని దరిద్రులకు, మహాధనాః = మిక్కిలిధనవంతులును, కులస్త్రీణాం = తావురముచేయు మంచులమందలి స్త్రీలకు, వారాంగనాః = వేశ్యలును, సుభగానాం = సౌఖ్యాగ్యస్త్రీలకు (పతికలవారికి) దుర్బగాః = విధవలును లేక దుర్బగాః = అందవిహీనులు, సుభగానాం = సుందరపురుషులకును. ద్వేష్యాః = శత్రువులు, (ద్వేషింపదగినవారు)

శ్లో॥ ఆలస్యోపహతా విద్యా పరహస్తగతాః స్త్రియః |

అల్పబీజం హతంక్షేత్రం హతంసైన్యమనాయకమ్ || 7

అర్థము :- విద్యా = విద్య, ఆలస్యోపహతా = సోమరితనముతో నష్టమగును, పరహస్తగతాః = ఇతరుల చేతులలో చిక్కిన, స్త్రియః = స్త్రీలును నష్టపోవుదురు, అల్పబీజం = కొంచెముగా విత్తనములు చల్లబడిన, క్షేత్రం = పొలము, హతం = నష్టమగును, అనాయకం = నాయకుడులేనట్టి, సైన్యం = సైన్యము, హతం = నశించును.

తా॥ విద్య సోమరితనముచే నశించును భర్తను విడిచి యితరుల చేతులలోబడిన స్త్రీలు చెడిపోవుదురు. తక్కువ విత్తనములుగల పొలము నశించును. నాయకుడులేని సైన్యము నశించును.

వివరణము :- ఇతరులను జేరిన స్త్రీ నష్టపోవును—

వరహస్తా గతా నారీ లేఖినీ చైవ పుస్తకమ్ ।

నపున రాయాన్త్యాయాన్తి చేద్ భ్రష్టా ముష్టా చుంవితాః॥

ఇతరుల చేతిలో బద్ద స్త్రీ, కలము, పుస్తకము తిరిగిరావు. ఒక వేళ వచ్చినను కలము చెడిపోయి, (విడిగిపోయి చిట్టిపోయి) పుస్తకము చినిగిపోయి, స్త్రీ ముద్దులు వగైరాలు పొంది దూషితయైచేరును.

నాయకుడులేని సేన మరణించును.

అనాయకా వినశ్యన్తి నశ్యన్తి బహునాయకాః ।

స్త్రీ నాయకా వినశ్యన్తి నశ్యన్తి బాలనాయకాః॥

సేనాపతి లేని సేన నష్టమగును. నాయకులెక్కువున్నను నష్టపోవును. స్త్రీ నాయకురాలైనను బాలకుడు (మూర్ఖుడు) నాయకత్వము వహించినను నష్టము వాటిల్లును.

శ్లో॥ అభ్యాసాధ్యార్యతే విద్యా కులం శీలేన ధార్యతే ।

గుణేన జ్ఞాయతే త్వార్యః కోపా నేత్రేణ గమ్యతే॥ ౮

అర్థము :- అభ్యాసాత్ = నిరంతరాభ్యాసమువలన, విద్యా = విద్య, ధార్యతే = ప్రాప్తించును, కులం = కులము, శీలేన = ఉత్తమగుణ కర్మన్వభావముతో, ధార్యతే = స్థిరముగానుండును, అర్యఃతు = శ్రేష్ఠపురుషుడైతే, గుణేన గుణముద్వారా, జ్ఞాయతే = తెలియబడుచున్నాడు, కోపః = కోపము, నేత్రేణ = కంటిద్వారా, గమ్యతే = తెలియబడుచున్నది.

తా॥ నిరంతరాభ్యాసమువలన విద్య ఛారణచేయబడును. శీలము అసగ గుణకర్మ స్వభావములచే కులము స్థిరమైనదగును. మనుష్యుడు మంచిగుణముల ద్వారా ఆర్యుడగును. కోపము కంటిద్వారా తెలియబడును. వివరణము :- అభ్యాస మననేమి ? (చరకుడు)

భావాభ్యసన మభ్యాసః శీలనం సతతక్రియా॥

ఏదైనభావము నెల్లప్పుడు పేవించుటయే అభ్యాసము. దీనినే శీల నము, సతతక్రియ యనియు సందురు.

పాపః పుణ్యేన కరణమభ్యాస ఇతి కథ్యతే ।
పురుషార్థం స ఏవేహ తేనాస్తి న వినాగతిః॥ (యో.నిర్యా.ఉ. 67-43)

మాటిమాటికి నే కార్యము చేయుదురో యది యభ్యాసము, దాని పేరే పురుషార్థము. అది లేనిది నడకసాగదు.

అజ్ఞోఽపి తజ్ఞతామేతి శనైః శైలోఽపి చూర్ఙ్మతే ।

బాణోఽప్యేతి మహాలక్ష్మం పశ్యాభ్యాస విజృమ్భితమ్॥

(యోగవా. నిర్యా. ఉత్త. 67-26)

అభ్యాసముయొక్క చమత్కారము చూడుడు. దీనివలన అజ్ఞాని జ్ఞానియగును. పర్వతము కూడ మెల్లమెల్లగా చూర్ఙ్మమగును. బాణము కూడ అత్యంత సూక్ష్మమైన లక్ష్మమును భేదంపగలుగును.

దుఃసాధ్యాః సిద్ధిమాయాన్తి రిషవో యాన్తి మిత్రతామ్ ।

విషాణ్యమ్మతతాం యాన్తి సస్తతాభ్యాస యోగతః॥

(యో. వా. ని. ఉ. 67-33)

నిరంతరాభ్యాసముతో దుఃసాధ్యములుకూడ సాధ్యములగును, శత్రువులు మిత్రులగుదురు. విషము అమ్మతముగా పరిణమించును.

అర్చ్యుడు గుణములచే గుర్తింపబడును. ఎవని నా ర్యుడందురు?—

న వై రముద్దీపయతి ప్రశాంతం న దర్పమారోహతి నాస్తమేతి ।

న దుర్గతోఽస్మీతి కరోత్యకార్యం తమా ర్యశీలం పరమాహా

రార్యాః॥ (భార. ఉద్యో. 33-117)

వైరమును నగ్నిని ప్రకోపింపజేయక శాంతముగా నుండువాడును, గర్వము (దురభిమానము) లేనివాడును, హీనత్వమును కనబఱపనివాడు, నేను ఆ పదలో చిక్కుకొంటినని నీచకార్యములు చేయనివాడును, ఇట్టి శ్రేష్ఠగుణములు గలవానిని అర్చ్యుడందురు.

న న్వసుఖే వై కురుతే ప్రహర్షం చాన్యస్య దుఃఖే భవతి విషాదీ ।

దత్త్వా న పశ్యాత్ కురుతేనుతాపం న కథ్యతే సత్పురుషార్యశీలః॥

(భార. ఉ. 33-113)

తన సుఖముతోనే ప్రసన్నుడు కాకయు, ఇతరులు దుఃఖించుట జూచి దుఃఖపడువాడును, దానముచేసి తరువాత పశ్చాత్తాపము పొందని వాడును నజ్ఞులలో అర్చ్యుడనబడును.

శ్లో॥ విత్తేన రక్ష్యతే ధర్మో విద్యా యోగేన రక్ష్యతే ।

మృదునా రక్ష్యతే భూపః సత్ప్రియారక్ష్యతే గృహమ్॥9

అర్థము:- ధర్మః=ధర్మము, విత్తేన=ధనముతో, రక్ష్యతే=రక్షింపబడుచున్నది, విద్యా=విద్య, యోగేన=యమనియమాది యోగముద్వారా, రక్ష్యతే=రక్షింపబడుచున్నది, భూపః = రాజు, మృదునా = కోమలత్వముతో మాధుర్యముతో, రక్ష్యతే = రక్షింపబడుచున్నది, గృహం = గృహము, సత్ ప్రియా=మంచిప్రీతితో, రక్ష్యతే=రక్షింపబడుచున్నది.

తా॥ ధనముతో ధర్మము రక్షింపబడును. యమనియమాది యోగముద్వారా విద్యరక్షింపబడును. కోమలతతో, మధురతతో రాజు రక్షింపబడును. సాధ్యయైన ప్రీతేత గృహము రక్షింపబడును.

వివరణము :- ధనములేకుండ ధర్మకార్యము నిర్వహింపబడ
జాలదు. చాణక్యుడు మతొకచోట—

సుఖస్య మూలం ధర్మః-ధర్మస్య మూలమర్థః॥

(చాణక్య సూత్రములు-1-2)

సుఖమునకు కారణము ధర్మము, ధర్మమునకు కారణము ధనము.
ధర్మముచే ధనము ప్రాప్తించును. మతొక రిట్లు చెప్పిరి—

ధర్మాదర్థః ప్రభవతి ధర్మాత్ప్రభవతే సుఖమ్ ।

ధర్మేణ లభతే సర్వం ధర్మసార మిదం జగత్ ॥

ధర్మముచే ధనము ప్రాప్తించును. ధర్మముచే సుఖముకలుగును.
ధర్మముచే నమస్తము చేకూరును. ఈ ప్రపంచమంతయు ధర్మముయొక్క-
సారమే.

వ్యాసమహర్షి —

ఉర్ద్వబాహు విరామ్యేష న చ కశ్చి చ్చుణోతి మే ।

ధర్మాదర్థశ్చ కామశ్చ స కిమర్థం న సేవ్యతే॥ (భార.స్వర్గా 5-62)

నేను రెండు చేతులు పైకెత్తి పిలిచిపిలిచి చెప్పుచున్నాను. కాని
నామాట నెవడును వినుటలేదు. ధర్మమువలన మోక్షములభించును.
ఆర్థము కామము సిద్ధించును. కాని లోకులు ధర్మమును పేవించుటలేదు.

నద్గుణవతియగు శ్రీచే గృహము రక్షింపబడును—

భార్యామూలం గృహస్థస్య భార్యా మూలం సుఖస్య చ ।

భార్యా ధర్మ ఫలావృత్త్యం భార్యా సంతానహేతవే॥

శ్రేష్ఠశ్రీ గృహమునకు మూలము. భార్యయే సుఖమునకు కార
ణము. భార్యవలననే ధర్మఫలము సంప్రాప్తించును. భార్యవలననే
సంతానప్రాప్తియుకలుగును.

శ్రీలే గృహమును రక్షించువారు. ఇందువలన మనుమహర్షి శ్రీల కుపదేశించెను—

నదా ప్రహృష్టయా భావ్యం గృహకార్యేషు దక్షయా ।
సుసంస్కృతోపస్కరయా వ్యయే చాముక్తహస్తయా॥

(మను. 5-157)

శ్రీ లెల్లపుడు సుప్రసన్నులుగా నుండవలెను. గృహకార్యములను చాకచక్యముతో నిర్వహించునదిగా నుండవలెను. ఇంటిలోనివస్తువులను శుభ్రముగాజేసి, గృహపరిసరప్రదేశముల పరిశుభ్రముగానుంచవలెను. అనావశ్యకములగు ఖర్చులను చేయకుండ నుండవలెను.

శ్లో॥ అన్యథా వేదపాండిత్యం శాస్త్రమాచార మన్యథా ।
అన్యథా కువచః శాస్త్రం లోకాః క్లిశ్యంతి చాన్యథా॥10

అర్థము :- వేదపాండిత్యం = వేదమునందలి విద్యత్తును, అన్యథా = వ్యర్థముగా జెప్పవారు, నిందించువారును, శాస్త్రమాచారం = శాస్త్రమును శ్రేష్ఠముగు నాచారములను, అన్యథా = వ్యర్థముగాజెప్పి అవిషయములో వివాదము చేయువాడును, శాంతం = శాంతపురుషునిగూర్చి, అన్యథా = వ్యర్థముగానే, కువచః = చెడ్డమాటలు చెప్పవారిని, మోసపుమాటలు మూర్ఖవచనములు పలుకునట్టి, లోకాః = ప్రజలు, అన్యథా చ = వ్యర్థముగానే, క్లిశ్యంతి = కష్టములపాలై దుఃఖపడుదురు. అనగా నట్టివారు ఆ వస్తువులనుగాని, ఆ మనుష్యులనుగాని కొంచెముకూడ చెడగొట్టలేరు.

తా॥ వేదపాండిత్యము వ్యర్థమనిచెప్పవారు, శాస్త్రము, శ్రేష్ఠాచారములు పనికిరావని చెప్పుచు వివాదము చేయువారు, శాంతపురుషుని గూర్చి మోసగాడని, మూర్ఖుడని, చెడుగా మాట్లాడువారు వ్యర్థముగానే కష్టముల వాలగుదురు, అనగా వస్తువులలోని గుణమును, మనుష్యులలోని స్వభావ

మును కొంచెము కూడ చెడగొట్టలేరు సరికదా తామే కష్టముల పాలగుదురు.

శ్లో॥ దారిద్ర్యనాశనం దానం శీలం దుర్గతినాశనమ్ ।

అజ్ఞాన నాశినీ ప్రజ్ఞా భావనా భయనాశినీ॥ 11

అర్థము :- దానం = దానము, దారిద్ర్యనాశనం = దారిద్ర్యమును బోగొట్టును, శీలం = ఉత్తమగుణకర్మస్వభావము, దుర్గతి నాశనం = దౌర్భాగ్యమును నశింపజేయును, ప్రజ్ఞా = బుద్ధి, అజ్ఞాననాశినీ = అజ్ఞానమును నాశముచేయును, భావనా = నిష్ఠ, ఈశ్వరభక్తి, భయనాశినీ = భయమును పోగొట్టును.

తా॥ దానము దారిద్ర్యమును పోగొట్టును. శీలము అనగా ఉత్తమ గుణకర్మ స్వభావములు దుర్గతిని కష్టములను, దౌర్భాగ్యమును పోగొట్టును, బుద్ధి అజ్ఞానమును పోగొట్టును. నిష్ఠ ఈశ్వరభక్తి భయమును నశింపజేయును.

వివరణము :- దానమువలన దారిద్ర్యముపోవును.

ధనం లభతే దానేన మానే నాజ్ఞాం విశామృతే ।

ఉపభోగాంశ్చ తపసా బ్రహ్మచర్యేణ జీవితమ్॥

(భార. అను. 7-14)

ఓ రాజా! దానముచేత ధనము, మానముతో ఇతరులను అజ్ఞును పరిపాలించువారినిగా జేయు శక్తి, తపస్సుచేత నానా ప్రకారములగు ఉపభోగములు, బ్రహ్మచర్యపాలనమువలన దీర్ఘాయువు ప్రాప్తించును ఈశ్వరభక్తి భయమును నశింపజేయును. పరమాత్ముని యొకటిలో నున్న వానికి భయమెక్కడిది? వేదము —

యన్య చాయాఽమృతం యన్య మృత్యుః॥ (యజు. 25-13)

పరమాత్ముని ఆశ్రయము పొందుట యన భక్తి కలిగియుండుటయే, అదియే ఆమృతమునకు (చావు లేమికి) కారణము.

దయానందమహర్షి ఉపాసనాఫలము నిట్లు చెప్పెను—

“ఉపాసనఫలన ఆత్మబలము అధికమగును. ఉపాసకుడు పర్వతముతో సమానమైన దుఃఖము ప్రాప్తించినను గాబరాపడక యంతటిని సహింపగలిగియుండును.” (వత్సా. ప్ర. 7 వము)

శ్లో॥ నాఽస్తి కామసమో వ్యాధి ర్నాఽస్తి మోహ

సమో రిపుః ।

నాఽస్తి కోపసమో వహ్ని ర్నాఽస్తి జ్ఞానాత్

పరం సుఖమ్॥ 12

అర్థము :- కామ సమః = కామముతో సమానమైన, వ్యాధిః = వ్యాధి, న = లేదు, మోహసమః = మోహముతో సమానమైన, రిపుః = శత్రువు, నాస్తి = లేదు, కోపసమః = కోపముతో సమానమైన, వహ్నిః = అగ్ని, నాస్తి = లేదు, జ్ఞానాత్ = ఆత్మజ్ఞానముకంటె, పరం = మించిన, సుఖమ్ = సుఖము, నాస్తి = లేదు.

తా॥ కామముతో సమానమైన వ్యాధి మఱొకటిలేదు. మోహముతో సమానమైన శత్రువు మఱొకడు లేదు. కోపముతో సమానమైనది మఱొక యగ్నిలేదు. ఆత్మజ్ఞానమునకు మించిన సుఖ మింకొకటి లేదు.

వివరణము :- కామముతో సమానమైన వ్యాధి మఱొకటి లేదని యొక కవి—

దీవా పశ్యతి నోలూకః కాకో నక్తం న పశ్యతి ।

అపూర్వః కోఽపి కామాన్తో దీవానక్తం న పశ్యతి॥

గుడ్లగూబ పగలు చూడలేదు, కాకి రాత్రి చూడలేదు. కామాంధుడైనవాడు రాత్రింబవళ్లు చూడలేని యొక విచిత్రజంతువు.

అయం చ సురతజ్ఞాళః కామాగ్నిః ప్రణయేద్దనః ।

నరాణాం యత్ర హూయన్తే యోవనాని ధనాని చ॥ (మృచ్ఛ.4-11)

ప్రేమ దేనికి ఇంధనమో (కట్టె), సంభోగము దేనికి జ్వాల (మంట)యో అట్టి కామరూపాగ్ని మండుచుండును. ఆ అగ్నిలో మనుష్యుడు తన యోవనమును, ఆహుతిగా నొనర్చును.

మమ మాతా మమ పితా మమేయం గృహిణీ గృహమ్ ।

ఏతదన్యం మమత్వం యత్ స మోహ ఇతి కీర్తితః॥ (పద్మ.పు.)

నా తల్లి, నా తండ్రి, నా భార్య, నా యిల్లు-ఇట్లె యన్నియు నావి నావి యనుకొనుటయే మోహము. మోహ మనగా బుద్ధినాశమే. ఈ మోహము ధర్మమును, లక్షణమును రెంటిని నష్టపఱచును, ఇందువలన మనుష్యునిలో నాస్తిక్యము కలిగి వాడు దురాచారపరుడగుచున్నాడు.

క్రోధో నాశయతే దైర్యం క్రోధో నాశయతే శ్రుతమ్ ।

క్రోధో నాశయతే సర్వం నాస్తీ క్రోధ నమో రిపుః॥

క్రోధము, దైర్యమును, శాస్త్రజ్ఞానమును, సర్వమును నశింపజేయును. కావున క్రోధముతో నమానుడైన శత్రువు లేడు.

ఆత్మజ్ఞానమునకు మించిన సుఖములేదు—

ఆత్మజ్ఞానం పరం జ్ఞానమ్ । (భార. శాం. 329-12)

ఆత్మజ్ఞాన మన్నిటికంటె గొప్ప జ్ఞానము.

వేద మిట్లు చెప్పుచున్నది—

యస్మిన్ సర్వాణి భూతా న్యాత్మైవా భూ ద్వీజానతః ।

తత్ర కో మోహః కః శోకః ఏకత్వమను వశ్యతః॥ (యజు.40-7)

నమస్త పదార్థములందు ఓతప్రోత (విడదీయుటకు వీలులేని పడుగు పేకవలె) మై లోపల బయట వ్యాపకుడై యున్న పరమాత్మను దర్శించు ఆత్మజ్ఞానియైన యుపాసకునకు మోహా శోకములుండవు.

శ్లో॥ జన్మ మృత్యుహియాజ్యేకోభున క్ర్యేకః శుభాశుభమ్ ।
నరకేషు పతత్యేక ఏకో యాతి పరాం గతిమ్॥ 13

అర్థము :- మనుష్యుడు - ఏకః హి = ఒక్కడే (ఒంటరిగానే) జన్మమృత్యు = జన్మమును, మృత్యువును, యాతి = పొందుచున్నాడు, ఏకః = ఒక్కడే, శుభాశుభం = శుభాశుభములను (పాపపుణ్యములను) భవక్తి = అనుభవించుచున్నాడు, ఏకః = ఒక్కడే, నరకేషు = నానావిధ దుఃఖములందు, పతతి = పడుచున్నాడు, ఏకః = ఒక్కడే, పరాంగతిమ్ = మోక్షమునకు, యాతి = వెళ్లుచున్నాడు, పొందుచున్నాడు.

తా॥ మనుష్యులలో నొకడు జన్మమరణములను, మఱొకడు పాపపుణ్యములను, ఇంకొకడు కష్టపరంపరలను (దుఃఖములను) మఱి యొకడు మోక్షమును అను వానిని ఎవరికి వారే యనుభవించుతురు కాని వారి కెవ్వరును తోడుండరు.

వివరణము :- మనుష్యుడు కర్మఫల మనుభవించి తీరవలెను. వేదము—

న కిల్బిషమత్ర నాచారో అస్తి న యన్మితైః సమమమాన ఏతి ।
అనూనం పాత్రం నిహితం న ఏతత్ పక్షారం పక్ష్యః

పునరావిశాతి (అథర్వం. 12-3-48)

న్యాయకారియైన పరమేశ్వరుని న్యాయవ్యవస్థలో నే దోషము నుండదు. ఏ యాధారమునుండదు. ఏ గురుబోధయుండదు. ఏ మిత్రుల సాయమునుండదు. మనము చేసిన కర్మలకు తగిన ఫలము సంభవించును. దానిని తగ్గించుటకు హెచ్చించుటకు నెవ్వరికిని సాధ్యముకాదు. మనము

పాత్రలలో తయారుచేసికొనిన యన్న మెట్లు ఖోగింపనగునో యట్లే చేసిన కర్మఫలము లనుభవింపబడుటకు సిద్ధముగానుండును.

శ్లో॥ తృణం బ్రహ్మవిదః స్వర్గస్తృణం శూరస్య జీవితమ్ ।
జితాక్షస్య తృణం నారీనిఃస్పృహస్య తృణం జగత్ ॥14

అర్థము :- బ్రహ్మవిదః = బ్రహ్మజ్ఞానికి, స్వర్గః = స్వర్గము, తృణం = గడ్డిపంటతో సమానము, శూరస్య = శౌర్యవంతునకు, జీవితం = జీవనము, తృణం = గడ్డిపంటతో సమానము, జితాక్షస్య = ఇంద్రియములు జయించినవానికి, నారీ = స్త్రీ, తృణం = తృణప్రాయము, నిఃస్పృహస్య = కోరికలులేనివానికి, జగత్ = ప్రపంచము, తృణం = గడ్డితో సమానము.

తా॥ బ్రహ్మజ్ఞానులకు స్వర్గము (సుఖము), శూరవీరునకు జీవితము, జితేంద్రియనకు స్త్రీ, కోరికలులేని వానికి ప్రపంచము, తృణప్రాయముగా నుండును. అనగా తుచ్ఛముగా భావించురు

శ్లో॥ విద్యా మిత్రం ప్రవాసేషు భార్యా మిత్రం గృహేషు చ ।
వ్యాధితస్యోషధం మిత్రం ధర్మో మిత్రం మృతస్య చ ॥ 15

అర్థము :- ప్రవాసేషు = విదేశములందు, విద్యా = విద్య, మిత్రం = స్నేహితుడు, చ = మరియు, గృహేషు = గృహములందు, భార్యా = భార్య, మిత్రం = స్నేహితులు, వ్యాధితస్య = రోగము వచ్చినవానికి, ఔషధం = ఔషధము, మిత్రం = స్నేహితుడు, చ = మరియు, మృతస్య = చచ్చినవానికి, ధర్మః = ధర్మము, మిత్రం = మిత్రము

తా॥ విదేశములలో నున్నపుడు విద్యయు, గృహములందున్న పుడు భార్యయు, రోగికి ఔషధము, మరణించినవానికి ధర్మము మనుషునకు మిత్రముగా నుండును.

వివరణము :- ప్రవాసములో సున్నపుడు మనుష్యునకు విద్య సత్యమైన మిత్రము—

కామదేనుగుణా విద్యా హ్యకాలే ఫలదాయినీ ।

ప్రవాసే మాతృ సదృశీ విద్యా గుప్తం ధనం స్మృతమ్॥

విద్య కామదేనువుతో సమానమైన గుణములు గలది. నమయము కాని నమయమందును ఫలము నిచ్చును. ప్రవాసములో సున్నపుడు తల్లివలె మేలుచేయును. విద్య దాచబడిన ధనము వంటిది. ఇంటిలో స్త్రీ మిత్రము—

అర్థం భార్యా మనుష్యస్య భార్యా శ్రేష్ఠతమః సఖా ।

భార్యా మూలం త్రివర్గస్య భార్యా మూలం తరిష్యతః॥

(భార. ఆది. 74-41)

భార్య పురుషునకు సగము శరీరము. భార్య పురుషునకు సర్వ శ్రేష్ఠ మిత్రము. ధర్మార్థకామములకు భార్య మూలము. అట్లే యీ సంసారసాగరము తరింపజేయు సాధనము భార్య.

సఖాయః ప్రవివిత్రేషు భవన్త్యేతాః ప్రియంవదాః ।

పితరో ధర్మకార్యేషు భవన్త్యార్తస్య మాతరః॥ (భార. ఆది. 74-43)

భార్య యేకాంత ప్రదేశమున ప్రియవచనములు చెప్పు మిత్రుని వంటిదియు, ధర్మకార్యములు చేయునపుడు తండ్రివలె మేలుకోరు నస్తి దీయు, సంకటకాలమందు తల్లివలె దుఃఖముల చోగొట్టునదియు నగును. చచ్చినవానికి మిత్రునివంటిది ధర్మము—

ధనాని భూమా పశవశ్చ గోష్ఠే

భార్యా గృహద్వారీ సఖా శ్మశానే ।

దేహశ్చకాలహం పరలోకమార్గే

ధర్మాసుగో గచ్ఛతి జీవవీకః॥

జీవితమంతయు సంపాదించిన ధనము భూమి మీదను, పెంచిన పశువులు గోశాలలోను, భార్య యింటి ద్వారమునందును, బంధుబాంధవులు స్నేహితులు శృణానము వలకు వెంట నుందురు. మిక్కిలి ప్రీతితో చూచుకొన్న తన శరీరము ఘనమగు వలకు నుండును. పరజన్మకు పోవునపుడు జీవునివెంటనంటి వచ్చునవి శుభాశుభకర్మలు మాత్రమే. తక్కిన వేవియు రావు.

నా పుత్ర హి సహాయార్థం పితా మాతా చ తిష్ఠతః ।

న పుత్ర దారా న జ్ఞాతి ర్ధర్మస్తిష్ఠతి కేవలః॥ (మనువు. 4-239)

పరలోకమున తల్లిదండ్రులు, పుత్రులు, భార్య, బంధుబాంధవులు మొదలగు వారెవ్వరు సాయపడరు ఆక్కడ ధర్మమును మాత్రమే వెంట నుండి సాయపడును.

మృతం శరీర ముత్సృజ్య కౌష్ఠలోష్ఠ నమం ఊతౌ ।

విముఖా బాంధవా యాన్తి ధర్మస్త మను గచ్ఛతి॥ (మను. 4-241)

బంధుబాంధవులు నిర్జీవమైన శరీరమును (శవమును) కట్టెలు, పుట్టిగడ్డలతో సమానముగా భూమిమీద విడిచి తమ యిండ్లకు తిరిగి పోవుదురు. అతడు చేసిన ధర్మమొక్కటే యతని వెంటనుండును.

శ్లో॥ వృథా వృష్టిః సముద్రేషు వృథా తృప్తేషు భోజనమ్ ।

వృథా దానం ధనాధ్యేషు వృథా దీపో దివాఽపిచ॥ 16

అర్థము :- సముద్రేషు = సముద్రములందు, వృష్టిః = వర్షము, వృథా = వ్యర్థము, తృప్తేషు = భోజనముతో తృప్తిపొందినవారికి, భోజనం = భోజనము, వృథా = వ్యర్థము, ధనాధ్యేషు = ధనవంతులకు, దానం = దానము చేయుట, వృథా = వ్యర్థము, చ = మరియు, దీవా = పగలు, దీపః అపి = దీపముకూడ, వృథా = వ్యర్థము.

తా॥ నముద్రములందు వర్షించుటయు, ఆకలి లేక తృప్తిపొందిన వారికి భోజనము ధనవంతులకు దానమిచ్చుట, పగలు దీపము వెలిగించుటయు వ్యర్థము

వివరణము :- ధనికులకు దానమిచ్చుట వ్యర్థము—

దరిద్రాన్ భర కౌంతేయ మా ప్రయచ్ఛేశ్వరే ధనమ్ ।

వ్యాధిత స్యౌషధం వధ్యం నీరుజన్య కిమౌషధైః॥

(హితోపదేశము 1-15)

యుద్ధిష్ఠిర! (ధర్మరాజా!) దరిద్రులను పోషించుము ధనికులకు దానమీరాదు. రోగులకు ఔషధమిచ్చుట మేలుకాని, రోగములేని వాని కౌషధము వ్యర్థము కదా!

శ్లో॥ నాఽస్తి మేఘ సమం తోయం నాఽస్తి చాత్మ

సమం బలమ్ ।

నాఽస్తి చక్షుః సమం తేజో నాఽస్తి

ధాన్య సమం ప్రియమ్॥ 17

ఆర్థము :- మేఘసమం = మేఘ జలముతో సమానమైన, తోయం = నీరు, నాస్తి = లేదు, ఆత్మసమం = ఆత్మబలముతో సమానమైనది శరీరములోగాని వృథివిపైగాని మతోకటి, బలం = బలము, నాస్తి = లేదు, చక్షుః సమం = కన్నుతో సమానమైనది శరీరములో మరొక, తేజః = తేజస్సు, నాస్తి = లేదు, ధాన్యసమం = అన్నముతో సమానమైనది మతోకటి, ప్రియం = ప్రియమైనది, నాస్తి = లేదు.

తా॥ మేఘజలముతో సమానమైన శుద్ధజలములేదు. ఆత్మ బలముతో సమానమైన బలము శరీరములో కాని వృథివిలో కాని రెండవది లేదు. కన్నుతో సమానమైన తేజస్సు గల యింద్రియము శరీరములో

చుటొకటి లేదు. ఛాన్యముతో (అన్నముతో) సమానమైన వస్తువు చుటొకటి లేదు.

వివరణము :- మేఘజలముతో సమానమైన కుద్ద జలము వేటొకటి లేదు. మేఘములోని జలము భూమిలోని ఆవిరితో తయారగును. ఆవిరితో తయారైన జలమును ఇంగ్లీషులో 'డిస్టిల్డ్ వాటర్' అందురు. మేఘములో జరుగు నీ క్రియ మనుష్యులవలన జరుగునది కాక ప్రాకృతి కముగా జరుగునదే. అందుచేత మేఘజలము పృథివీజలముతో కలియక గుణముకలదియు పవిత్రమైనదియు నగును. మేఘముల ద్వారా పైనుండి పడుటచే నే పాత్రలోను పడనిదగుటచే పాత్రలకు సంబంధించిన దోషము లేక పవిత్రమైన సర్వశ్రేష్ఠముగా నుండును.

శ్లో॥ అధనా ధనమిచ్ఛన్తి వాచం చైవ చతుష్పదాః ।

మానవాః స్వర్గమిచ్ఛన్తి మోక్ష మిచ్ఛన్తి దేవతాః॥18

అర్థము :- అధనాః = ధనములేనివారు, ధనం = ధనమును, ఇచ్ఛన్తి = కోరుచున్నారు, చతుష్పదాః = నాలుగుకాళ్ల జంతువులు, చ = కూడ, వాచం = వాక్కునే, ఇచ్ఛన్తి = కోరుచున్నవి, మానవాః = మనుష్యులు, స్వర్గం = సుఖమును, ఇచ్ఛన్తి = కోరుచున్నారు, దేవతాః = పండితులు, ఋషులు, మోక్షం = మోక్షమును, (జన్మరాహిత్యమును) ఇచ్ఛన్తి = కోరుచున్నారు.

తా॥ ధనహీనులు ధనమును కోరుచుందురు. నాలుగు కాళ్ల పశువులు వాక్కును (మాట్లాడవలెనని) కోరుచున్నవి. మానవులు స్వర్గమును (సుఖమును) కోరుచుందురు. దేవతలు (విద్వాంసులు) మోక్షమును కోరుచున్నారు.

శ్లో॥ సత్యేన ధార్యతే పృథ్వీ సత్యేన తపతే రవిః ।

సత్యేన యాతి వాయుశ్చ సర్వం సత్యే ప్రతిష్ఠితమ్॥ 19

అర్థము :- సత్యేన = సత్యముతో, పృథ్వీ = పృథివి, ఛార్యతే = ధరింపబడుచున్నది. స్థిరముగానున్నది, రవిః = సూర్యుడు, సత్యేన = సత్యముతో, తపతే = తపించుచున్నాడు, సత్యేన = సత్యముతో, వాయుః = గాలికూడ, వాతి = వీచుచున్నది, సమస్తం = సమస్తము, సత్యే = సత్యమందే, ప్రతిష్ఠితమ్ = స్థిరముగానున్నది

తా॥ సత్యమువలన పృథివి స్థిరముగా నున్నది. సూర్యుడు సత్య బలముతో తపించుచున్నాడు. సత్యము వలన వాయువు వీచుచున్నది. సమస్తము సత్యమందే స్థిరమైయున్నది.

వివరణము :- పృథివి సత్యము యొక్క ఆధారముతో నిలిచి యున్నది. వేదము—

సత్యేనోత్త భితా భూమిః । (ఋ. 10-85-1)

భూమి సత్యముపై నాధారపడి స్థిరముగా నున్నది.

వేదములో మఱొకచోట పృథివి యెనిమిది స్తంభములపై నిలిచి యున్నదని చెప్పబడినది ఆ యెనిమిది స్తంభములలో సత్యమొకటి—

సత్యం బృహదృత ముగ్రం దీక్షే తపో బ్రహ్మ యజ్ఞః

పృథివీం ఛారయన్తి (అథ. 12-1-1)

సత్యము, విశాలత, నియమము (వ్యవస్థ) ఉగ్రత (తేజస్విత) దీక్ష, తపము, బ్రహ్మ (జ్ఞానము) యజ్ఞము (పరోపకారము) కలాకౌశలము, ఉద్యోగమునకు నిర్పాటు—ఈ యెనిమిది పృథివిని ధరించు స్తంభములు.

మఱొక శ్లోకము చూడుము—

గోభిర్వి పైశ్చ వేదైశ్చ సతీభిర్సత్య వాదిభిః ।

అలుదైర్దాన శీలైశ్చ సత్తభిర్ధార్యతే మహీ॥ (స్కంద.మా.కు.2-71)

అవు, బ్రాహ్మణుడు, వేదము, పతివ్రత. సత్యవాది, లోభికాని వాడు, దానశీలుడు, కూరవీరుడు నను ఏడుగురిపై పృథివి స్థిరపడియున్నది. ఇక్కడ సత్యవాదులను పృథివి ధారకులుగా సంగీకరించెను.

సత్యము యొక్క మహిమ గొప్పది—

సత్యమేవేశ్వరో లోకే సత్యే ధర్మః సదాశ్రితః ।

సత్యమూలాని సర్వాణి సత్యాన్నాస్తి పరం పదమ్॥

(వాల్మీ. రా. అయో. 109-13)

ప్రపంచములో సత్యమే యీశ్వరుడు. ఎల్లపుడు ధర్మము సత్యముపై నాధారపడియుండును. సత్యమే సర్వమునకు మూలము. సత్యమును మించిన శ్రేష్ఠమైన పదము మఱొకటిలేదు. సత్యమునగా పరమేశ్వరుడనియు నర్థముకలదు. పరమేశ్వరు డను నర్థముతీసికొన్నచో చాణక్యుడు పైన వ్రాసిన శ్లోకమున కర్థము సరిపోవును. పరమేశ్వరుడు పృథివిని ధరించెను. ఆతని ప్రతాపము వలన సూర్యుడు ప్రకాశించుచున్నాడు. ఆతని వలని భయమువలన వాయువు వీచును. సమస్తము పరమేశ్వరుని వలననే స్థితమైయున్నది.

ఉపనిషత్తులలో—

భయాదస్యాగ్నిస్తవతి భయాచ్చ తవతి సూర్యః ।

భయాదీస్సృశ్చ వాయుశ్చ మృత్యుర్దావతి పంచమః॥ (కఠ. 6-3)

పరమేశ్వరుని భయమువలన (శాసనము, నియమము, వ్యవస్థ) అగ్ని ప్రజ్వలిల్లును. ఆతని భయమువలన సూర్యుడు ప్రకాశించును విద్యుత్తు వాయువు ఆయన నియమము వలన నడచుచున్నవి. ఆయన శాసనమువలన మృత్యువు పాతబోవును.

శ్లో॥ చలా లక్ష్మీశ్చలః ప్రాణాశ్చలం జీవిత-యావనమ్ ।

చలాచలేచ సంసారే ధర్మ ఏకో హి నిశ్చలః

అర్థము - లక్ష్మీ = ధనసంపత్తి, చలా = చంచలమైనది (స్థిరమైనది కాదు), ప్రాణాః = ప్రాణములు, చలాః = చలన స్వభావముకలవే, జీవిత యావనం = జీవనము యావనముకూడ, చలం = అస్థిరమైనదే, సంసారే = ప్రపంచములో, చలాచలే = చలములు అచలములు, చేతనములు, జడములు, ధర్మః = ధర్మము, ఏకః - ఒక్కటే, హి = నిశ్చయముగా, నిశ్చలః = చలంపనిది. స్థిరముగా నుండునది.

తా॥ లక్ష్మీ (ధనసంపత్తి) చంచలమైనది. (నశించునది) ప్రాణములు నాశస్వభావము కలవి. జీవనము యావనము నిశ్చలములేనివి. చలాచర ప్రపంచములో ధర్మమొక్కటే నిశ్చలమైనది.

వివరణము :- ధనము చంచలమైనది. అదములో —

అన్యమన్యముపతిష్ఠంత రాయః॥ (ఋ. 10-117-5)

ధనము తిరిగెడు రథచక్రమువలె నొకదాని తరువాత నొకటి వచ్చుచు పోవుచు నుండును

యావనం జీవనం చిత్తం ఛాయా లక్ష్మీశ్చ స్వామితా ।

చంచలాని షడేతాని జ్ఞాత్వా ధర్మరతో భవేత్॥ (శుక్రసీతి. 1-138)

యావనము, జీవనము, చిత్తము, ఛాయ, లక్ష్మీ, ప్రభుత్వము - ఈ యాఱును చంచలములు. ఈ విషయము గుర్తించి మనుష్యుడు ధర్మరతుడు కావలెను.

శ్లో॥ నరాణాం నాపితో ధూర్తః పక్షిణాం చైవ వాయసః ।

చతుష్పదాం శృగాలస్తు స్త్రీణాం ధూర్తా చ మాలినీ॥ 21

అర్థము :- నరాణాం = మనుష్యులలో, నాపితః = మంగలి, ధూర్తః = తెలివికలవాడు, పక్షిణాంచ = పక్షులలోను, వాయసః ఏవ = కాకియే ధూర్తః = మిక్కిలి కవక్యము కలది, చతుష్పదాం = నాలుగుకాళ్ల జంతువు,

లలో, శృగాలః=నక్క తెలివిగలది, స్త్రీణాం=స్త్రీలలో, మాలినీ=దండలు గ్రుచ్చునది, ధూర్తా=నేర్పుగలది.

తా॥ మానవులతో మంగలి తెలివిగలవాడు. పక్షులలో కాకి తెలివి గలది. నాలుగుకాళ్ల జంతువులలో నక్క తెలివిగలది. స్త్రీలలో పూలుకట్టు స్త్రీ తెలివిగలది.

వివరణము :- మా దృష్టిలో ఈ శ్లోక మెవడో ధూర్తుడు ప్రక్షిప్తము చేసినట్లున్నది.

పంచమాధ్యాయము సమాప్తము

షష్ఠాధ్యాయము

శ్లో॥ శ్రుత్వా ధర్మం విజానాతి శ్రుత్వా త్యజతి దుర్మతిమ్ ।
 శ్రుత్వా జ్ఞాన మవాప్నోతి శ్రుత్వా
 మోక్షమవాప్నుయాత్ ॥ 1

ఆర్థము :- చునుష్యడు, శ్రుత్వా = వేదాదిశాస్త్రముల విని, ధర్మం = ధర్మము యొక్క రహస్యములను, విజానాతి = తెలిసికొనుచున్నాడు, శ్రుత్వా = శాస్త్రములను, విద్వాంసుల ప్రవచనములను విని, దుర్మతిం=దుర్బుద్ధిని, త్యజతి=విడుచుచున్నాడు, శ్రుత్వా=శాస్త్రములను విని జ్ఞానం = జ్ఞానవిజ్ఞానములను, అవాప్నోతి = పొందుచున్నాడు, శ్రుత్వా=వినియే, మోక్షం=మోక్షమును, అవాప్నుయాత్ =పొందవలెను.

తా॥ చునుష్యడు వేదాదిశాస్త్రములు విని ధర్మరహస్యముల నెఱుంగును. శాస్త్రములను, విద్వాంసుల ప్రవచనములను విని దుర్బుద్ధిని విడుచును. శాస్త్రములను విని జ్ఞానవిజ్ఞానములను పొందును. శాస్త్రాదుల

గురువుల ద్వారా విని ప్రపంచబంధములనుండి విడివడి మోక్షమును పొందును.

వివరణము :- మనుష్యుడు బాగుగా చదివి విద్యాంసుడగును. బాగుగా విని బహుశత్రుడగును. అందుచేత శాస్త్రముల వినవలెను. పరమాత్మ మనుష్యునకు రెండు చెవుల నొక నోరు నిచ్చెను. అందుచేత మనుజుడు ఎక్కువగా వినవలెను. తక్కువగా మాట్లాడవలెను.

శ్లో॥ పక్షిణాం కాకశ్చాండాళః పశూనాం చైవ కుక్కురః ।
మునీనాం కోపీ చాండాళః సర్వేషాం చైవ నిద్దకః॥ 2

అర్థము :- పక్షిణాం = పక్షులలో, కాకః = కాకి, చాండాళః = చాండాళమైనది, నీచమైనది, చ = చుటియు, పశూనాం = పశువులలో, కుక్కురః = ఏవ = కుక్కయే, చాండాళః = నీచమైనది, మునీనాం = మునులలో, కోపీ = కోపించువాడు, చాండాళః = చాండాలుడు, అర్హే, సర్వేషాం = అందఱిలో, నిందకః = ఇతరులను నిందించువాడు, ఏవ = కూడ, చాండాళః = చాండాలుడే.

తా॥ పక్షులలో కాకి, పశువులలో కుక్క, మునులలో ముక్కోపి అందఱిలోను పరులను నిందించువాడును చాండాలుడు.

వివరణము :- దేనిని నిందయందురు? 'గుణేషు దోషారోపణం, దోషేషు గుణారోపణం నిందా' - గుణములందు దోషము నారోపించుటయు, దోషములందు గుణము లారోపించుటయు నిందయగును. కాకి అన్నింటిని దినును కావునను కుక్క కక్కి దానిని పరుల నాకి తినును కావునను, క్రోధము స్వయంబుగా నీచమైనది కావునను, యివి యన్నియు చాండాళమైనవే. మనుష్యుడు కూడ దోషములను గుణములుగా, గుణములను దోషముగా చూచును కావున నట్టి వాడు చాండాలుడే.

శ్లో॥ భస్మనా శుధ్యతే కాంస్యం తామ్రమష్టేన శుధ్యతి ।

రజసా శుధ్యతే నారీ నదీ వేగేన శుధ్యతి॥ 3

అర్థము :- కాంస్యం = కంచుపాత్ర, భస్మనా = బూడిదతో, శుధ్యతే = శుద్ధిచేయబడుచున్నది, తామ్రం = రాగిపాత్ర, అష్టేన = చింత పండుతో, శుధ్యతి = శుభ్రమగుచున్నది, నారీ = స్త్రీ. రజసా = రజస్వలయగుటచే, శుధ్యతే = పవిత్రయగుచున్నది, నదీ = నది, వేగేన = ప్రవాహవేగముతో, శుధ్యతి = నిర్మలమగుచున్నది.

తా॥ కంచుపాత్ర బూడిదతోను, రాగిపాత్ర చింతపులుసుతోను, స్త్రీ రజస్వలయగుటతోను, నదీ తీవ్ర గమనము గలిగియు (వరద వచ్చుటచే) నిర్మలములగును.

వివరణము :- దుష్టులద్వారా దూషితయైన స్త్రీ రజస్వలయైనచో శుద్ధయగును అనగా నేకారణముచేతనైన స్త్రీ దుష్టులచే బలాత్కరింపబడి చెఱపబడి నను రజస్వలానంతరము శుద్ధయై స్వీకరింపదగును. ఉమ్మి, మలమూత్రాదులు, చెత్త చెదారముతో మలినమైనట్టిది ప్రవాహము వచ్చినంతనే పవిత్రమగుచున్నది

శ్లో॥ భ్రమన్ సంపూజ్యతే రాజా భ్రమన్

సంపూజ్యతే ద్విజః ।

భ్రమన్ సంపూజ్యతే యోగీ స్త్రీ భ్రమన్తి విశశ్యతి॥ 4

అర్థము :- రాజా = రాజు, భ్రమన్ = తిరుగుచు, సంపూజ్యతే = పూజింపబడుచున్నాడు, ద్విజః = బ్రాహ్మణుడు, విద్వాంసుడు, భ్రమన్ = తిరుగుచు, సంపూజ్యతే = పూజింపబడుచున్నాడు, యోగీ = యోగియైనవాడు, భ్రమన్ = దేశనంచారముచేయుచు, సంపూజ్యతే = పూజింపబడు

చున్నాడు, శ్రీ=శ్రీ, భ్రమస్త్రీ=ఇటు నటు తిరుగుచున్నదై, వినశ్యతి = నశించుచున్నది. చెడిపోవుచున్నది.

తా॥ రాజ ప్రజల కైమాదుల నరయుటకు తిరుగుచు, విద్వాంసుడు తన విజ్ఞానమును పంచెట్టుటకు తిరుగుచు, యోగాభ్యాసములోని విశేషముల దెల్పుటకు యోగి తిరుగుచు పూజింపబడుదురు. అటు నటు తిరుగుచు శ్రీ పరులచే బలాత్కరింపబడి భ్రష్టయగును. పరితయగును.

వివరణము :- మనుమహర్షి శ్రీ దూషితయగుటకు నాఋకారణముల దెల్పెను. అందులో భ్రమణ మొకటి—

పాసం దుర్జననంసర్గః పత్యా చ విరహోఽటనమ్ ।

స్వప్నోఽన్యగేహవాసశ్చ నారీ సందూషణాని షట్ ॥ (మను.9-13)

మత్తును కలిగించు మాదకద్రవ్యసేవనము, దుష్టపురుష సంబంధము, పతివియోగము, మోసగాండ్రు పాఖండలనైన బాబాలు మొదలగు వారి దర్శనము కొఱకు నిటు నటు తిరుగుట, ఇతరుల యిండ్లలో నివాసము చేయుట యను నాఱును శ్రీని దూషితగా జేయును

శ్లో॥ తాదృశీ జాయతే బుద్ధి ర్వ్యవసాయోఽపి తాదృశః ।

సహాయాస్తాదృశా ఏవ యాదృశీ భవితవ్యతా॥ 5

అర్థము :- యాదృశీ = ఏ విధముగా, భవితవ్యతా = కావలసి యున్నదో, తాదృశీ = అట్టిదేయే, బుద్ధిః=బుద్ధి, జాయతే = పుట్టును, కలుగును, వ్యవసాయోఽపి=ప్రయత్నము, ఉపాయముకాడ, తాదృశః= అట్టిదేయగును, సహాయాః=సహాయులుకూడ, తాదృశాః ఏవ = అట్టివారే లభింతురు.

తా॥ తన భవిష్యత్తు ఏమి కానున్నదో దానికి దగిన బుద్ధిచే కలుగును. వ్యవసాయము (ప్రయత్నము, ఉపాయము) దానికి దగినట్లే యుండును. సాయపడునట్టిది కాడ నట్టిదే సంభవించును.

వివరణము :- మనుష్యుడు వర్తమానకాలములో పూర్వజన్మ కర్మఫలముల ననుభవించును. భాగ్యమేది యన—

పూర్వజన్మ కృతం కర్మ తద్వైవమితి కథ్యతే॥

పూర్వజన్మములో చేసిన కర్మఫలములనే అదృష్టము, భాగ్యము నందురు.

కావలసిన చేదైన నున్నచో నది జరిగియే తీయును. శ్రీరాముడు బుద్ధిమంతుడయ్యి బంగారులేడి వెంట పరుగెత్తెను—

అసంభవం హేమమ్మగన్య జన్మ

తథాఽపి రామో యుజ్జే మ్మగాయ ।

ప్రాయః సమాపన్న విపత్తికాలే

ధియోఽపి పుంసాం మలినీ భవన్తి॥ (మహానాటకము-4-5)

బంగారులేడి యుండుట యసంభవమని యెఱింగియు శ్రీరాముడు లోభగుణము కలవాడై బంగారులేడి వెంటబడెను- దీనివలన దెలియునదే మనగా ఆపత్తికలుగవలసిన సమయమున మనుష్యులబుద్ధి మలినమై ఆలోచనాశక్తిని గోల్పోవును. లక్ష్మణుడు-ఇది మాశీమని మాయవలె నాకు తోచుచున్నదని చెప్పినను వినక శ్రీరాముడు బంగారులేడి వెంట బడుట జరుగవలసినది తప్పక జరిగియే తీయుటకాక యన్యమేమగును ?

శ్లో॥ కాలః పచతి భూతాని కాలః సంహారతే ప్రజాః ।

కాలః సుప్తేషు జాగర్తి కాలో హి దురతిక్రమః॥ 6

అర్థము :- కాలః = కాలము, సమయము, భూతాని = ప్రాణు లన్నిటిని, పచతి=మ్రుింగుచున్నది. కాలః = కాలమే, ప్రజాః = ప్రజల సంహారతే సంహారతే=నాశముచేయుచున్నది కాలః=కాలము సుప్తేషు =

=నిద్రించుచుండ గాననగాసర్వపదార్థములునశించినను జాగర్తి = మేల్కొని యుండును, మిగిలియుండును, కాలః = కాలము దురతిక్రమః = అతిక్రమింపగానిది హి = గదా!

తా॥ కాలము (సమయము) ప్రాణులను పచనము (జీర్ణము) చేయుచున్నది. మ్రింగును. కాలమే ప్రజలను నాశముచేయును. సమస్త పదార్థములు నశించినను కాలము నిలిచియుండును. విశ్వయముగా కాలము నెవ్వడును నుల్లంఘింపజాలడు. అతిక్రమింపలేదు.

వివరణము :- కాలమునకు సంబంధించి వేదవచనము—

కాలో అశ్వో వహతి నస్తరశ్శ్చిః సహస్రాకో అజరో భూరిరేతాః ।
తమారోహన్తి కవయో విపశ్చితస్తస్య చక్రా భువనాని విశ్వా॥

(అథర్వ. 19-53-1)

కాలరూపమైన గుఱ్ఱము విశ్వరూపమైన రథమును లాగుచున్నది. వీడురోజులు లేక వీడు ఋతువులు అనునవి ఈ గుఱ్ఱమునకు వీడు పగ్గములు కలవు లెక్కలేనన్ని ప్రాణుల శరీరముల నశింపజేయును కాని తానెన్నడు జీర్ణముకాక మిక్కిలి బలముగలదిగానుండును. కవులు మేధావులు దానిపై నెక్కుదురు. అనగా దానిని తగినట్లుగా నమయించితముగా నువయోగించుకొందురు. లోకలోకాంతరములు దాని చక్రములు, అనగా కాలము ద్వారానే లోకలోకాంతరములు చక్రమువలె తిరుగుచున్నవి. — మహాభారతములో యజుడు ధర్మరాజు నడిగెను—

'కావర్తా' - నమాచార మేమనెను? ధర్మరాజు సమాధానము—

అస్మిన్ మహామోహమయే కటాహే

సూర్యాగ్నినా రాత్రి దీవేన్దనేన ।

మాసర్తుదర్శ్య పరిఘట్టనేన

భూతాని కాలః పచతీతి వర్తా॥ (భార. వన. 313-118)

ఈ మహామోహరూపకళాయియందు (ప్రపంచములో), కాలము ననుస్తప్రాణులను మానము, ఋతువుల రూపమగు తెడ్డుతో కలయ ద్రిప్పుచు, సూర్యరూపాన్నిని, రాత్రిందివము లను కద్దెలతో మండించి వచనము (వండుట) చేయుచున్నది. ఇది యే వార్తయనెను.

శ్లో॥ న పశ్యతి చ జన్మాంధః కామాన్ధో నైవ పశ్యతి ।

న పశ్యతి మదోన్మత్తో హ్యర్థీ దోషాన్ న పశ్యతి॥ 7

అర్థము :- జన్మాంధః = పుట్టు గ్రుడ్డి, న పశ్యతి = చూడలేడు, కామాంధః = కామాంధుడు, నైవ పశ్యతి = చూడనే చూడడు మదోన్మత్తః = మదోన్మత్తుడు, మత్తుపదార్థముల సేవించినవాడు, న పశ్యతి = చూడడు, అర్థీ = స్వార్థపరుడు, దోషాన్ = దోషములను, న పశ్యతి హి = చూడడు గదా!

తా॥ పుట్టుగ్రుడ్డి చూడలేడు. కామాంధుడు కూడ మంచిచెడ్డల చూడడు. సారాయి మొదలగు మత్తుపదార్థములు సేవించినవాడు కూడ ముందు వెనుక చూడడు. స్వార్థపరుడైన మనుష్యుడుకూడ చేయు పని లోని మంచిచెడ్డల గమనింపడు.

కామప్రాబల్యమునుగూర్చి భర్తృహరి—

కృశః కాణః ఖంజః శ్రవణరహితః పుచ్చ వికలో

వ్రజీ పూయక్లిన్నః కృమికులశతై రావృతతనూః ।

క్షుధాక్షమీ క్షీర్ణః పితరక కపాలార్చితగలః

కునీమన్వేతి శ్వా హతమపి నిహన్వేప మదనః॥

(భర్తృ. శృం. 63)

అసోరము లేక బిక్కచిక్కియున్నను, ఒంటికంటిదైనను, కుంటిదైనను భైతి తెగినదైనను, తోకలేనిదైనను పుండుపడి చీముకారుచున్నను, పురుగులుపడిన శరీరము కలదైనను, అసోరము లేక ముసలితనముతో ఊగు

చున్న శరీరము కలదై నను, వగిలినకుండమూతిని మెడకుతగిలించుకొని కుక సంభోగము కొఱకు అడు కుక్క పెంటబడిపోవుచుండును. ఓహో! ఇన్ని విధములనష్టపోయియున్నను కుక్కను ఇంకను బాధించుచున్న ఆ కామ దేవుడెంతటి వాడో కదా!

శ్లో॥ స్వయం కర్మ కరోత్యాత్మా స్వయం తత్ఫలమశ్నుతే |
స్వయం భ్రమతి సంసారే స్వయం తస్మా ద్విముచ్యతే॥౪

అర్థము :- ఆత్మా = జీవుడు, స్వయం = స్వయముగా, తానే, కర్మ = కర్మను, కరోతి = చేయుచున్నాడు, స్వయం = స్వయముగానే, తత్ఫలం = ఆ కర్మఫలమును, అశ్నుతే = అనుభవించుచున్నాడు, స్వయం = స్వయముగా తానే, సంసారే = ప్రపంచములో, భ్రమతి = విభిన్నయోనులలో యిట్టుచున్నాడు, స్వయం = స్వయముగానే పురుషార్థమొనర్చి, తస్మాత్ = ఆ సంసారబంధనమునుండి, రాకపోక లను చక్రమునుండి, విముచ్యతే = విడువబడి మోక్షముపొందును.

తా॥ జీవుడు స్వయముగానే కుభాకుభకర్మలాచేసి స్వయముగానే కుభాకుభఫలముల ననుభవించుచున్నాడు. స్వయముగానే ప్రపంచములో విభిన్నయోనులలో పుట్టుచు చచ్చుచు తిరుగును, స్వయముగానే యీ సంసార చక్రబంధనమునుండి విడివడి ముక్తిని పొందుచున్నాడు.

వివరణము :- మనుష్యుడు కర్మచేయుటలో స్వతంత్రుడు. కర్మ చేసిన తరువాత పరమాత్ముని వ్యవస్థచేత కుభాకుభ, పుణ్యపాపముల ననుభవించును. గంగలోకాని, యమునలోగాని, నముద్రములోకాని మునిగిస్నానముచేసినను ఆ కర్మలఫలములు అనుభవించనిదే విడిచి పెట్టవు—

నా భుక్తం క్షీయతే కర్మ కల్పకోటి శతైరపి ।
 ఆవశ్యమేవ భోక్తవ్యం కృతం కర్మ శుభాశుభమ్॥

(బ్రహ్మవైవర్త. ప్రకృతి. 37-16)

మనుష్యుడు చేసిన శుభాశుభకర్మల ఫలితమనుభవింపకుండ కోట్ల కొలదీ సంవత్సరములు గడచినను విడిచిపెట్టదు. విభిన్నయోనులలో ఋషి యనుభవించిన తరువాతనే విడిచిపెట్టును. జీవుడు తనకర్మలను బట్టియే ప్రపంచములో భిన్నయోనులందు జన్మించుచుండును. వేదములో —

ఏష దేవో అమర్త్యః పర్ణవీ రివ దీయతే ।
 అభి ద్రోణా న్యాసదమ్॥ (సామ. 1256)

ఈ ఆత్మ నానావిధ క్రీడల నాడుచుండును. ఇది నశింపదు. తెక్కలుగల పక్షివలె గతి కలది. ఇది యొక శరీరమును విడిచి మఱొక శరీరమునందు ప్రవేశించును. మనుష్యుడు తన పురుషార్థముతోనే సంసార బంధనమును విడిపించుకొనగలడు.

శ్లో॥ రాజా రాష్ట్రకృతం పాపం రాజ్ఞః పాపం పురోహితః ।
 భర్తా చ స్త్రీకృతం పాపం శిష్యపాపం గురు స్తథా॥ 9

అర్థము :- రాష్ట్రకృతం = రాష్ట్రములో చేయబడిన, పాపం = పాపమును, రాజా = రాజు, రాజ్ఞః = రాజు యొక్క. పాపం = పాపమును, పురోహితః = పురోహితుడును, చ = చుఱియు, స్త్రీ కృతం = భార్యచే జేయబడిన, పాపం = పాపమును, భర్తా = భర్తయు, తథా = అట్లే, శిష్యపాపం = శిష్యుని పాపమును, గురుః = గురువు ననుభవించుదు.

తా॥ రాష్ట్రములో చేయబడిన పాపమును రాజు, రాజుచేసిన పాపమును పురోహితుడు, భార్యచేసిన పాపమును భర్తయు, శిష్యుడుచేసిన పాపము గురువు ననుభవించుదు.

వివరణము :- ఇది యెనిమిదవ శ్లోకమునకు విరుద్ధమగుటచే ప్రక్షిప్తమనవలెను. ఎనిమిదవ శ్లోకములో - జీవుడు స్వయముగా కర్మచేసి తత్ఫలితముగా న్యయముగానే యనుభవించుచున్నాడు. అట్టి తటి రాష్ట్రములో చేసిన కర్మఫలితము రాజు ద్వారా, రాజుచేసిన కర్మఫలితము పురోహితుని ద్వారా, భార్యచేసిన కర్మఫలితము ఖర్తద్వారా, శిష్యుడు చేసిన కర్మఫలము గురువుద్వారా యనుభవింపజేయుట యనుచితము. మనుష్యుడు తానుచేసిన కర్మఫలితమునే యనుభవింపవలెనుగాని యితరుల కర్మఫలితముగాదు. వేదములో ప్రార్థన—

మా వ ఏనో ఆన్యకృతం భుజేమ । (ఋ. 6-51-7)

ఓ విద్వాంసులారా! మనము శ్రీలచే చేయబడిన పాపకర్మఫలము తనుభవింపకుండుము గాక!

శ్లో॥ ఋణకర్తా పితా శత్రుః మాతా చ వ్యభిచారిణీ ।

భార్యా రూపవతీ శత్రుః పుత్రః శత్రు రపండితః॥ 10

అర్థము :- ఋణకర్తా = అప్పులుచేయునట్టి, పితా = తండ్రి, శత్రుః = శత్రువు, చ = మరియు, వ్యభిచారిణీ = వ్యభిచారముచేయునట్టి, మాతా = తల్లియు, రూపవతీ = అందగత్తెయైన, భార్యా = భార్యయు, శత్రుః = శత్రువులు, అట్లే, అపండితః = మూర్ఖుడైనట్టి, పుత్రః = పుత్రుడు కూడ, శత్రుః = శత్రువగుచున్నాడు.

తా॥ ఋణముచేయు తండ్రియు, వ్యభిచారిణియైన తల్లియు, అందగత్తెయగు భార్యయు, మూర్ఖుడైన కుమారుడును శత్రువులుగా పరిగణింపబడుదురు

వివరణము :- కష్టములు కలిగించువాడు శత్రువు. అప్పుల పాలైన తండ్రి కష్టములను కలిగించును. తల్లి వ్యభిచారిణియగుచో

ఆ తల్లి సంతానము దురాచారములు కలదగును. కుటుంబముర్యాదలు పవిత్రత నశించును. కురూపియైన భర్తకు రూపవతియగు భార్యయున్నచో సందఱు నామెను కుదృష్టితో చూతురు. రూపవతియైన భార్య గుణవతి కాక కఠినహృదయయగుచో శత్రువగుటలో సందేహములేదు. ప్రసిద్ధుడైన ఆంగ్లకవి 'మిల్టన్' గ్రుడ్డివాడు ఆతని భార్య మిక్కిలి అందగత్తె. కాని ఆమె మిక్కిలి కఠినమైన తీక్షణమైన స్వభావముకలది. ఆతని మిత్రు డొక నాడు మిత్రమా! నీ భార్య గులాబి పుష్పమువలె చాల అందమైన దనగా నిట్టూర్చి "నేను గులాబి అందము నెఱుగనుగాని దాని ముళ్ల యనుభవము మాత్రము ప్రతిదినము నెఱుగుననెను మూర్ఖుడైన పుత్రుడు తన కుటుం బము యొక్క ఖ్యాతికీబదులు ఆపఖ్యాతి కలుగజేయును కావున నతడు శత్రువే.

శ్లో॥ లుభమర్థేన గృష్టియాత్ స్తబ్ధమంజలి కర్మణా ।

మూర్ఖం ఛన్దోఽను వృత్తేన యథార్థత్వేన పండితమ్ ॥

అర్థము :- లుబ్ధం = ధనలోభిని, అర్థేన = ధనముతో, గృష్టియాత్ = వశపఱచుకొనవచ్చును, స్తబ్ధం = అహంకారుని, దురభిమానుని, అంజలి కర్మణా = చేతులుతోడించి నమస్కరించుచు, మూర్ఖం = మూర్ఖుడైన వానిని, ఛన్దోఽనువృత్తేన = వానికోరిక కనుకూలముగా పనిచేసియు, పండితం = పండితుని, యథార్థత్వేన = నిజము చెప్పుటచేతను, గృష్టియాత్ = వశపఱచుకొనవలెను

తా॥ ధనమునందానక్తిగల లోభిని ధనముద్వారా, అహంకారిని నమస్కారము ద్వారా, మూర్ఖుని ఆతని కోరిక ననుసరించి పనిచేసియు, బుద్ధిమంతుడైన వానిని సత్యవచనముల ద్వారా వశపఱచుకొనవలెను.

శ్లో॥ వరం న రాజ్యం న కురాజ రాజ్యం

వరం న మిత్రం న కుమిత్ర మిత్రమ్ ।

వరం న శిష్యో న కుశిష్య శిష్యో

వరం న దారా న కుదార దారాః॥

12

అర్థము : రాజ్యం=రాజ్యము, న = లేకుండుటయే, వరం = శ్రేష్ఠము, కురాజరాజ్యం=చెడ్డరాజు రాజ్యము, న=అక్కటలేదు, అనగా=చెడ్డరాజ్యముండుటకంటె రాజ్యము లేకుండుట మేలని యర్థము, మిత్రం=స్నేహితుడు, న = లేకుండుటయే, వరం=శ్రేష్ఠము, కుమిత్రమిత్రం = చెడ్డమిత్రునకు మిత్రుడు, న=కారాదు, శిష్యః=శిష్యుడు, న = లేకుండుటయే, వరం=శ్రేష్ఠము, కుశిష్యశిష్యః = చెడ్డశిష్యుడు శిష్యుడుగానుండుట, న=వద్దు. దారాః=భార్య, న=లేకుండుటయే, వరం=శ్రేష్ఠము, కుదార దారాః=చెడ్డభార్య భార్యయగుట, న=వద్దు.

శ్లో॥ కురాజరాజ్యేన కుతః ప్రజాసుఖం

కుమిత్ర మిత్రేణ కుతోఽస్తి నిర్వృత్తిః ।

కుదార దారైశ్చ కుతో గృహే రతిః ।

కుశిష్య మధ్యాపయతః కుతో యశః॥

13

అర్థము :- కురాజరాజ్యేన = దుష్టరాజుయొక్క రాజ్యములో, ప్రజాసుఖమ్=ప్రజలకు సుఖము, కుతః=ఎక్కడిది? కుమిత్రమిత్రేణ=మొనగాడైన మిత్రుని మైత్రితో, నిర్వృత్తిః=ఆనందము, కుతోఽస్తి = ఎక్కడున్నది? చ=మతయు, కుదారదారైః = దుష్టస్త్రీ భార్యయైనవోః గృహే=ఇంటిలో, రతిః=ప్రీతి, కుతోః=ఎక్కడిది? కుశిష్యం=మొనగాడైన శిష్యునకు, అధ్యాపయతః = బోధించువానికి, యశః = యశస్సు, కుతోః=ఎట్లుండును?

తా॥ దుష్టరాజు పాలించు రాజ్యములో ప్రజలకు సుఖమెక్కడిది మొనగాడైన స్నేహితుని మైత్రివలన ఆనందమెక్కడిది? దుష్టయైన

భార్యవలన నింటిలో క్రీతియేముండును? చెడ్డ శిష్యునకు బోధించు అధ్యాపకునకు కీర్తియొక్కడిది?

శ్లో॥ సింహదేకం బకాదేకం శిక్షే చ్చిత్వారి కున్కుటాత్ ।

వాయసాత్పంచ శిక్షేచ్ఛ పట్ శునస్త్రీణి గర్దభాత్ ॥14

అర్థము :- మనుష్యుడు, సింహాత్=సింహమువలన, ఏకం = ఒక గుణమును, బకాత్ =కొంగవలన, ఏకం = ఒక గుణమును, అట్లే, కున్కుటాత్ =కోడినుండి, చత్వారి = నాలుగును, శిక్షేత్ = నేర్చుకొనవలెను, వాయసాత్ = కాకివలన, పంచ = అయిదుగుణములు, చ = మతీయు, శునః = కుక్కనుండి, పట్ = అఱుగుణములు, గర్దభాత్ = గాడిదనుండి, స్త్రీణి = మూడుగుణములు, శిక్షేత్ = నేర్చుకొనవలెను. ఆయా గుణములు క్రింద వివరింపబడును.

తా॥ మనుష్యుడు సింహమునుండి యొక గుణము, కొంగనుండి యొక గుణము, కోడినుండి నాలుగు గుణములు, కాకినుండి యైదుగుణములు, కుక్కనుండి యాఱుగుణములు గాడిదనుండి మూడు గుణములు నేర్వవలెను.

శ్లో॥ ప్రభూతం కార్యమల్పం వా యన్నరః కర్తు మిచ్ఛతి ।

సర్వారమ్భేణ తత్కార్యం సింహ దేకం ప్రచక్షతే ॥ 15

అర్థము :- సరః = మనుష్యుడు, యత్ = ఏ, ప్రభూతం = గొప్పదీ కాని, వా = లేక, అల్పం = చిన్నదీకాని, తాత్పర్యం = పనిని, కర్తుం = చేయుటకు, ఇచ్ఛతి = కోరుచున్నాడో, తత్కార్యం = ఆ పనిని, పర్వారంభేణ = శక్తి సంతయు సుపయోగించి సర్వవిధముల ప్రయత్నించి చేయవలెను. ఇది, సింహాత్ = సింహమువలన, ఏకం = ఒక శిక్షణగా, ప్రచక్షతే = చెప్పబడుచున్నది.

తా॥ మనుష్యుడు తాను చేయదలచిన పని పెద్దదికాని చిన్నదికాని దానిని పూర్తిచేయుటకు సర్వశక్తి నుపయోగించి యన్నివిధముల ప్రయత్నము చేయవలెను. ఈ విషయము సింహమునుండి నేర్చుకొనవలెను.

వివరణము :- సింహము తాను టాడుటకు శక్తినంతయు నుపయోగించును. అది తుపాకి గుండుకెదురుగా వెళ్లగలదు. ఇట్లే మనుష్యుడు కూడ పనిచేయుటలో శక్తినంతయు నుపయోగించుచో నది నఫలమగును.

శ్లో॥ ఇంద్రియాణి చ సంయమ్య బకవత్ పండితో నరః ।
దేశకాల బలం జ్ఞాత్వా సర్వకార్యాణి సాధయేత్ ॥ 16

అర్థము :- పండితః = బుద్ధిమంతుడైన, నరః = మనుష్యుడు; బకవత్ = కొంగవలె నేకాగ్రచిత్తుడై, చ = అట్లే, ఇంద్రియాణి = ఇంద్రియములను, సంయమ్య = వశపఱచుకొని, దేశకాలబలం = దేశమును, కాలమును తనబలమును, జ్ఞాత్వా = తెలిసికొని, సర్వకార్యాణి = సమస్త కార్యములను, సాధయేత్ = సాధింపవలెను.

తా॥ బుద్ధిమంతుడైన మనుష్యుడు కొంగవలె నేకాగ్రచిత్తుడై ఇంద్రియములను వశమునందుంచుకొని, దేశమును, కాలమును, తన బలమును తెలిసికొని సమస్తకార్యములను సాధింపవలెను.

వివరణము :- కొంగజపము ప్రసిద్ధము. శ్రీరాముడు ధ్యాన మగుమైయున్న కొంగనుజూచి లక్ష్మణునితో—

పశ్య లక్ష్మణ పంపాయాం బకః పరమధార్మికః ।
మన్దం మన్దం పదం ధత్తే జీవానాం వధశంకయా॥

ఓ లక్ష్మణ! పంపాసరోవరములో పరమధార్మికమైన కొంగను జూడుము. అది జీవహింసయగు నేమోయను శంకతో మెల్లమెల్లగా పాదములుంచుచున్నదనెను.

లక్ష్యణుడు సమాధాన మిచ్చుటకు ముందే యొక చేప యిట్లనెను—

అహో బకం ప్రశంసతే (రామ)యేనాహం నిష్కలీ కృతా ।
 సహవాసీ విశానీయాత్ చరిత్రం సహవాసినామ్॥

ఓహో ! రామ ! ఈకొంగ నా కుటుంబమును చంపి నన్ను కుటుంబములేని దానినిగా జేసినది. అట్టి దానిని నీవు పొగడుచున్నావు. తోటివారి చరిత్ర తోటివాడే యెఱుగునని చేపయనెను.

శ్లో॥ ప్రత్యుత్థానం చ యుద్ధం చ సంవిభాగం చ బంధుషు ।
 స్వయ మాక్రమ్య భుక్తం చ శిక్షేచ్ఛత్వారి
 కుక్కుటాత్ ॥ 17

అర్థము :- ప్రత్యుత్థానం = తగిన సమయమున మేల్కొనుట, చ=అట్లే, యుద్ధం=యుద్ధమునకు సిద్ధముగా నుండుట, చ = మిత్రయు బంధుషు=బంధువులకు, సంవిభాగం=తగిన భాగము నిచ్చుట, చ=అట్లే స్వయం=స్వయముగా, ఆక్రమ్య = ఆక్రమించి, లాగుకొని, భుక్తం = భుజించుటయను, చత్వారి = నాలుగు గుఱములు, కుక్కుటాత్ = కోడి నుండి, శిక్షేత్ = నేర్చుకొనవలెను.

తా॥ తగిన సమయమున నిద్రలేచుటయు, యుద్ధమునకు సిద్ధపడి యుండుటయు, బంధువులకు రాదగిన భాగమిచ్చుటయు, స్వయముగా ఆక్రమించుకొని లాగుకొని భుజించుటయు నను ఈ నాలుగు విషయము లను కోడినుండి నేర్చుకొనవలయును.

వివరణము :- ఎప్పుడు నొకే సమయమున నిద్రలేచుట కోడి నుండి నేర్వవలెను. గడియారమైనను తప్పగా నడచునేమో తాని కోడిమాత్రము ప్రతిదినము నొకే సమయమున మేల్కొని కూయును. వేదములో—

ఉద్యోగ్ సూర్య ఇవ సుప్తానాం ద్వీషతాం వర్ష ఆదదే ।

(అభర్ష. 7-13-2)

ఒక వైదికవీరుడు చాటుచున్నాడు-ఉదయించుచున్న సూర్యుడు నిద్రించుచున్న సోమరుల కేజస్సును చూచుచునట్లు, నేను కూడ శత్రువుల కేజస్సును, బలమును లాగి తీసికొందును"అని.

సూర్యోదయము తరువాత నిద్రించు సోమరి యెందుకును పనికి రాడు. ఆతని లక్ష్మి నశించును. ఇందువలన సూర్యోదయమునకు ముందే నిద్రనుండి లేవవలెను. భారతీయ సంస్కృతిలో సూర్యోదయానంతరమును, సూర్యాస్తమయ నమయమునను నిద్రించుట పాపముగా పరిగణింపబడెను. భరతుడు కేకయరాజు (తాత)గారి యింటనుండి వచ్చినపుడు తన నిర్దోషిత్యమును వెల్లడించుటకు ఒట్టుపెట్టుకొనెను. అందులో నొకటి —

ఉభే సంద్యే శయానస్య య త్పాపం పరికల్ప్యతే ।

తత్పాపం భవేత్ తస్య యస్యాఽఽరోఽను మతే గతః॥

(వాల్మీ. రా. ఆయో. 75-44)

ఎవరి యనుమతితో ఆర్యుడైన రాముడు వనమునకు బంపబడెనో, యాతడు ప్రాతఃసాయం సంధ్యానమయములో నిద్రించు వాని కెట్టి పాపము సంభవించునో యట్టి పాపమునుభవించును.

బంధువులకు రావలసిన భాగమీయకున్నచో దుర్యోధనునివలె నశించును. వేదములో—

కేవలాహే భవతి కేవలాదీ॥ (ఋ. 10-117-6)

ఒంటరిగా భుజించువాడు పాపమునే తినును.

శ్లో॥ గూఢం చ మైథునం ధార్ష్యం కాలే కాలేచ సంగ్రహమ్ ।

అప్రమత్త మవిశ్వాసం పఠచ శిక్షేచ్ఛ వాయసాత్ ॥18

అర్థము :- గూఢం = రహస్యముగా. మైథునం = మైథునము (సంభోగము) చేయుటయు, ధార్ష్ట్యం = దౌర్జన్యముచేయుటయు, చ = అట్లే, కాలే కాలే = ప్రతిసమయమునను, సంగ్రహమ్ = ప్రోగుచేయుటయు. అప్రమత్తం = ఎల్లప్పుడు జాగరూకతతో సుండుటయు. చ = అట్లే, అవిశ్వాసం = ఎవరిని నమ్మకుండుటయు, ఈ యైదుగుణములు, వాయ సాత్ = కాకినుండి, శిక్షేత్ = నేర్చుకొనవలెను.

తా॥ రహస్యముగా మైథునము (సంభోగము) చేయుట, మొండి తనము, నమయానుకూలముగ సంపాదించుట, అజాగ్రతగా సుండు కుండుట, ఇతరులను నమ్మకుండుట యను నైదును కాకి నుండి నేర్చు కొన వలెను.

శ్లో॥ బహ్వశీ స్వల్పసంతుష్టః సునిద్రో లఘుచేతనః ।

స్వామి భక్తశ్చ శూరశ్చ షడేతే శ్వానతో గుణాః॥ 19

అర్థము :- బహ్వశీ = ఎక్కువ తినగల శక్తి, స్వల్ప సంతుష్టః = దొరకనపుడు, కొంచెముతోనే తృప్తిపడుటయు, సునిద్రః = బాగుగా నిద్రించుటయు, లఘుచేతనః = కొంచెము చప్పుడైనను నిద్రమేల్కొనుటయు, స్వామిభక్తః = యజమానునియందు భక్తి, ప్రీతి, విశ్వాసము, చ = మఱియు, శూరః = శౌర్యము, ఏతే = ఈ, షడే = ఆఱు, గుణాః = గుణములు, శ్వానతః = కుక్కనుండి, శిక్షేత్ = నేర్చుకొనవలెను.

తా॥ ఎక్కువ తిను శక్తియు ఎక్కువ లభింపకున్నను తక్కువ దానితోనే సంతోషించుట, బాగుగా నిద్రించుట, కొంచెము ధ్వనియైనను మేల్కొనుట, స్వామిభక్తియనగా యజమానుని విషయములో నమ్మకముగా సుండుట, శౌర్యము కలిగియుండుట యను నీ యాఱును కుక్కనుండి నేర్పవలెను.

శ్లో॥ సుశ్రాన్తోఽపి వహేద్ భారం శీతోష్ణం న చ పశ్యతి ।
సంతుష్టశ్చరతే నిత్యం త్రీణి శిక్షేచ్చ గర్దభాత్ ॥ 20

అర్థము :- సుశ్రాన్తోఽపి = బాగుగా అలసిపోయినను, భారం = బరువును, వహేత్ = మోయును, చ = అట్లే, శీతోష్ణం = చలిని, వేడిని, స పశ్యతి = చూడదు, లెక్కచేయదు, చ = మఱియు, నిత్యం = ఎల్లప్పుడును, సంతుష్టః = సంతోషించునదై, చరతే = సంచరించును, త్రీణి = ఈ మూడు గుణములు, గర్దభాత్ = గాడిదనుండి, శిక్షేత్ = నేర్వవలెను.

తా॥ అలసియున్నను భారము మోయుటయు, శీతోష్ణములను లెక్కచేయకుండుటయు, సంతోషముతో జీవనము గడపుటయును చూటిని గాడిదనుండి నేర్వవలెను.

శ్లో॥ య ఏతాన్ వింశతిగుణా నాచరిష్యతి మానవః ।

కార్యాఽవస్థాసు సర్వాసు అజేయః స భవిష్యతి ॥ 21

అర్థము :- యః = ఏ, మానవః = మానవుడు, ఏతాన్ = ఈ, వింశతి గుణాన్ = ఇరువది గుణములను, అచరిష్యతి = ఆచరించునో, సః = వాడు సర్వాసు = సమస్తమైన కార్యాఽవస్థాసు = కార్యములందు అవస్థలయందును, అజేయః = ఓటమిలేనివాడు, విజయుడు, భవిష్యతి = తాగలడు.

తా॥ మనుష్యుడీ యిరువది గుణములను అచరణలో జెట్టినచో సమస్తకార్యములందును, సమస్తావస్థలలోను పరాజయములేనివాడై విజయుడగును.

షష్ఠాధ్యాయము సమాప్తము

సిగ్గును, మొగమోటమును విడిచినవాడు, సుఖీ = సుఖముకలవాడు, భవేత్ = అగును.

తా॥ ధనధాన్యదుల వ్యాపారములో అమ్మునపుడు కాని, కొను నపుడు కాని, విద్యను నేర్చుకొనునపుడు కాని ఆహారము తీసికొనునపుడు వ్యవహారము చేయునపుడు సంకోచింపక సిగ్గుపడక పనిచేయువాడు సుఖముకలవాడగును.

వివరణము :- మనుష్యులకు లజ్జ భూషణము. విశేషించి స్త్రీలకు విశేషముగా ఆభరణము వంటిది. కాని యే యే విషయములో లజ్జ పడక రాదో శ్లోకములో చెప్పబడినది.

శ్లో॥ సంతోషామృత తృప్తానాం యత్సుఖం శాస్త్రచేతసామ్ |
న చ తద్ ధనలబ్ధానా మితశ్చేతశ్చ ధావతామ్ || 3

అర్థము :- సంతోషామృత తృప్తానాం = సంతోషమనెడి యమృతముతో తృప్తులైనట్టి, శాంతచేతసాం = శాంతస్వభావులైన వారికి, యత్ = ఏ, సుఖం = సుఖమున్నదో, తత్ = ఆ సుఖము, ఇతశ్చేతశ్చ = ఇటు నటు, ధావతామ్ = పరుగెత్తునట్టి, ధనలబ్ధానాం = ధనలోభులకు, న చ = లేనేలేదు.

తా॥ సంతోషమనెడు అమృతముతో తృప్తిపడినట్టి శాంతచిత్తుల కెట్టి సుఖముకలదో యట్టి సుఖము, శాంతి ఇటు నటు పరుగెత్తు ధనలోభులకు సుండదు.

వివరణము :- పతంజలి మహర్షి యిట్లు చెప్పెను—

సంతోషా దనుత్తమ సుఖలాభః । (యోగ. 2-42)

సంతోషమువలన సర్వశ్రేష్ఠమైన సుఖములు లభించును.

సప్తమాద్యాయము

శ్లో॥ అర్థనాశం మనస్తాపం గృహే దుశ్చరితాని చ ।

వంచనం చావమానంచ మతిమాన్న ప్రకాశయేత్ ॥ 1

అర్థము :- అర్థనాశము = ధనము ఖోవుటయు, మనస్తాపం = మనస్సులోని బాధను, గృహే = ఇంటియందలి, దుశ్చరితాని = దోషములు, వంచనం = మోసగింపబడుటను, చ = మరియు, అవమానం = అవమానమును, మతిమాన్ = బుద్ధిమంతుడైనవాడు సప్రకాశయేత్ = వెల్లడిచేయరాదు.

తా॥ ధనము ఖోయినను, మనస్సునకు నంతాపము కలిగినను, ఇంటిలో దోషములున్నను, ఇతరులచే మోసగింపబడినను అవమానింపబడినను బుద్ధిమంతుడు వెల్లడిచేసికొనకూడదు.

వివరణము :- వైన జెప్పబడిన విషయములను ఇతరులకు జెప్పినచో ఎగతాళి చేయుదురుకాని సానుభూతిని చూపరు. ఇవి సొంత విషయములు కావున వీని నెంత దాచుకొనిన నంతమంచిది. వెల్లడిచేయరాదు

శ్లో॥ ధనధాన్య ప్రయోగేషు విద్యాసంగ్రహణేషు చ ।

ఆహారే వ్యవహారేచ త్యక్తలజ్ఞః సుఖి భవేత్ ॥ 2

అర్థము :- ధనధాన్య ప్రయోగేషు = ధనము, ఆన్నమును వ్యాపారము చేయునపుడు అమ్ముట కొనుట చేయునపుడును, విద్యాసంగ్రహణేషు = విద్యను సంపాదించునపుడును, ఆహారే = భోజనవిషయములోను, చ = మరియు, వ్యవహారే = వ్యవహారము విషయములోను, త్యక్తలజ్ఞః =

మఱొక కవి—

అర్థీ కరోతి దైన్యం లబ్ధార్థో గర్వమపరితోషం చ ।
 నష్టధనశ్చ స శోకం సుఖమాస్తే నిస్సృహః పురుషః॥

యాచకుడు దైన్యమును ప్రదర్శించును. ధనవంతుడు గర్విగా
 సుండును. మఱియు నధికేచ్ఛ గలవాడుగా నుండును. ధననష్టముపొందిన
 వాడు శోకించును. నిస్సృహుడు (సంతోషి) సుఖముగానుండును.

శ్లో॥ సంతోషస్త్రిషు కర్తవ్యః స్వదారే భోజనే ధనే ।

త్రీషు చైవ న కర్తవ్యోఽధ్యయనే తపదానయోః॥ 4

అర్థము :- స్వదారే = తన భార్యయందును, భోజనే = భోజన
 మందును, ధనే = ధనమందును త్రిషు = ఈ మూటియందు, సంతోషః =
 సంతోషము, కర్తవ్యః = చేయదగినది, చ ఏవ = అంతేకాని, అధ్యయనే =
 శాస్త్రాదులు చదువుటయందును, తపదానయోః = తపస్సునందు, దానము
 చేయుట యందును, త్రిషు = ఈ మూటియందు, సంతోషః న కర్తవ్యః =
 సంతోషింపరాదు.

తా॥ తన భార్య, భోజనము, ధనము అను నీ మూటి విషయ
 ములో సంతుష్టుడు కావలెను. కాని అధ్యయనము, తపస్సు, దానము
 అను మూటి విషయములో సంతుష్టుడు కారాదు

వివరణము :- తన భార్యయందే సంతోషి కావలెను—

నహీదృశమనాయుష్యం లోకే కించన విద్యతే ।

యాదృశం పురుషస్యేహ పరదారోప సేవనమ్॥ (మను, 4-134)

ఈ ప్రపంచములో పరశ్రీ సంబంధముతో సమానమైనది మనుజు
 నకు ఆయువును క్షీణింపజేయునది మఱొకటిలేదు. అందుచే దాని నన్ని
 విధముల విడువవలెను.

యత్పృథివ్యాం ప్రీహియవం హిరణ్యం పశవః త్రియః ।
 నాలమేకస్య తత్సర్వమితి పశ్యన్నః ఋహ్యతి॥ (విదుర. 7-85)

వృథివియందు ధాన్యము, యవలు, బింగారము, పశువులు, స్త్రీలు
 ఎన్నికలవో యవి యన్నియు నొక్క మనుష్యునకే చాలవు, అను
 నాలోచనగల మనుజుడు మోహములో చిక్కుకొనడు.

భోజన విషయములో సంతోషింపవలెను. హితము, మితమునైన
 భోజనము చేయవలెను. ఇతరుల భోజనము చూచి ఆశపడరాదు.

పసుచుహర్షి —

అనారోగ్య మనాయుష్య మస్వర్గ్యం చాతి భోజనమ్ ।

అపుణ్యం లోకవిద్వేషం తస్మాత్ తత్సరివర్ణయేత్॥

అధిక భోజన మారోగ్యమును చెఱుచును. ఆయువును క్షీణింప
 జేయును. దుఃఖమును కలిగించును. ఇహపరలోకముల నష్టపఱుచును.
 అందుచే నధికభోజనము చేయరాదు.

తనకున్న ధనముతో సంతోషింపవలెను—

ఆదోఽధః పశ్యతః కస్య మహిమా నోపచీయతే ।

ఉవర్యుపరి పశ్యంతః సర్వ ఏవ దరిద్రతి॥ (హితో. 2-2)

తనకంటె తక్కువవారిని చూచుచు నభివృద్ధికి పాటుపడని వానికి
 గౌరవము పెరుగదు. కాని తనకంటె నధికులైన ధనవంతులజూచి
 తాను తక్కువ యని తలంచువాడు దరిద్రుడే యగును. ధన విషయములో
 తనకంటె తక్కువ వారిని చూచి తాను ధనవంతుడనని సంతోషింప
 వలెను. అధ్యయన విషయములో సంతోషింపరాదు.

అజరామర వత్ప్రాజ్ఞో విద్యామర్థం చ చింతయేత్ ।

గ్రహీత ఇవ కేకేషు మృత్యునా ధర్మమాచరేత్॥

మనుష్యుడు తాను జరామరణములు లేనివాడుగా భావించి విద్యను ధనమును సంపాదించవలెను. కాని మృత్యువు తన శిరస్సుపై వెంట్రుకలు ఓట్టుకొనియుండి యెప్పుడు మ్రింగునో యనుభయము గలవాడై ధర్మాచరణము చేయవలెను.

దీవమారుహాత్ తపసా తపస్వి । (అథ. 13-2-25)

తపస్వి తపస్సు ద్వారా మోక్షమును పొందును.

మనుమహర్షి —

యద్ దుస్తరం దురాపం యద్ దుర్గం యచ్ఛాపి దుష్క-రమ్ ।

సర్వం తు తపసా సాధ్యం తపో హి దురతిక్రమమ్॥

(మను. 11-238)

కష్టముగా తరింపదగిన దానిని, కష్టముగా పొందదగిన దానిని కష్టముతో చేరగలిగిన దానిని, కష్టముతో చేయదగిన దానిని తపస్సుతో సిద్ధింపజేసికొనవచ్చును. తపస్సుచే సాధ్యమైనదీలేదు.

దానము అధికముగా చేయవలెను. వేదము —

శతహస్త నమాహర సహస్రహస్త సంకిర । (అథ. 3-24-5)

ఓ మనుష్యుడా! నీవు వందహస్తములతో సంపాదించినట్లు సంపాదించి వెయ్యిహస్తములతో పంచిపెట్టినట్లు పంచుము.

వ్యాసమహర్షి —

ద్వావమ్పసీ నివేష్టవ్యౌ గలే బిద్ధ్వా దృఢాంశిలామ్ ।

ధనవస్త్ర మదాతారం దరిద్రం చాతపస్వినమ్॥ (భార. ఉద్యో. 33-65)

ఒకడు ధనవంతుడయ్యు దానముచేయని లోభిని, మఱొకడు పురుషార్థమొనర్చుని దరిద్రుడైన సోమరిని వీరిద్దఱి మెడలలో పెద్దబండ తాళ్లను కట్టి నీటిలో ముంచవలెను.

శ్లో॥ విప్రయోర్విప్రవహోఽవ్యశ్చ దమ్పత్యోః స్వామి
భృత్యయోః ।

అన్తరేణ న గన్తవ్యం హలస్య వృషభస్య చ॥ 5

అర్థము :- విప్రయోః = ఇద్దఱు బ్రాహ్మణుల యొక్క, చ = మఱియు, విప్రవహోఽవ్యః = బ్రాహ్మణునకు అగ్నికిని, దంపత్యోః = భార్యాభర్తలయొక్కయు, స్వామిభృత్యయోః = యజమానుడు సేవకుని యొక్కయు, హలస్య = నాగలియొక్కయు, వృషభస్య చ = ఎద్దునకును, అంతరేణ = మధ్యలో, న గంతవ్యమ్ = వెళ్లరాదు.

తా॥ ఇద్దఱు బ్రాహ్మణుల యొక్కయు, బ్రాహ్మణుడు అగ్ని యొక్కయు, దంపతుల యొక్కయు, యజమానుడు సేవకులయొక్కయు, నాగలి యెద్దుల యొక్కయు మధ్యగా వెళ్లరాదు.

శ్లో॥ పాదాభ్యాం న స్పృశే దగ్నిం గురుం

బ్రాహ్మణమేవ చ ।

నైవగాం న కుమారీం చ న వృద్ధం న శిశుం తథా॥ 6

అర్థము : అగ్నిం = అగ్నిని, గురుం = గురువును, చ = మఱియు. బ్రాహ్మణమేవ = బ్రాహ్మణుని, గాం = ఆవును, కుమారీం = పుత్రికను, వృద్ధం = వృద్ధుని, తథా = అట్లే, శిశుం = పసిబిడ్డను, పాదాభ్యాం = కాళ్లతో, న స్పృశేత్ = తాకరాదు, తన్నరాదు.

తా॥ అగ్నిని, గురువును, బ్రాహ్మణుని, ఆవును, కన్యను, వృద్ధుని, శిశువును పాదములతో తాకరాదు, (తన్నకూడదు)

వివరణము :- అగ్నిని కాళ్లతో తాకిన కాలును. గురువు, బ్రాహ్మణుడు, వృద్ధుడు పూజ్యులగుటచే తన్నరాడు. కుమారి, శిశువు

చిన్నవారైనను వీరు భావిరాష్ట్ర నిర్మాతలు కావున కాలితో తన్నరాదు. ఆవును తన్నిన వారికి వేదములో దండన విధింపబడియున్నది—

యశ్చగాం పదా స్ఫురతి ప్రత్యజ్ సూర్యం చ మేహతి ।

తస్య వృశ్వామి తే మూలం ఛాయాం కరవోఽపరమ్॥

(అథర్వ. 13-1-56)

ఆవును తన్నిన వానిని, సూర్యుని వైపుకు తిరిగి మలమూత్ర విసర్జనచేసినవానిని మరల నట్టి పనిని చేయకుండుటకై సమూలముగా నష్టపఱతును.

శ్లో॥ శకటం పంచహస్తేన దశహస్తేన వాజినమ్ ।

హస్తినం శతహస్తేన దేశత్యాగేన దుర్జనమ్॥ 7

అర్థము :- శకటం = బండిని, పంచహస్తేన = అయిదు చేతుల దూరముగాను, వాజినం = గుఱ్ఱమును, దశహస్తేన = పదిచేతుల దూరముగాను, హస్తినం = ఏనుగును, శతహస్తేన = వందచేతుల దూరముగాను, దుర్జనం = దుర్మార్గుని, దేశత్యాగేన = దేశమునుండి వెడలగొట్టుటతోను, విడిచిపెట్టవలెను.

తా॥ బండిని అయిదు చేతుల దూరముగాను, గుఱ్ఱమును పది చేతుల దూరముగాను, ఏనుగును వందచేతుల దూరముగాను, దుర్జనుని దేశాంతరములోను విడువవలెను.

వివరణము :- దుర్జనుడు మిక్కిలి భయంకరుడగుటచే అతని నుండి రక్షించుకొనుట కాతనిని దేశాంతరములో విడువవలెను. లేనిచో నెవ్వడును సుఖపడడు.

శ్లో॥ హస్తీ అంకుశ హస్తేన వాజీ హస్తేన తాడ్యతే ।

శృంగీ లగుడ హస్తేన ఖడ్గహస్తేన దుర్జనః॥ 8

అర్థము :- హస్తీ=ఏనుగు, అంకుశహస్తేన=చేతిలోని అంకుశముతోను, వాజీ=గుట్టము, హస్తీన=చేతిలోని కొరడాతోను, శృంగీ=కొమ్ములుగల పశువు, లగుడహస్తేన=చేతిలోని కట్టతోను, దుర్జనః = దుర్జనుడు, ఖడ్గహస్తేన=చేతితోని కత్తితోను, తాడ్యతే=కొట్టబడును.

తా॥ ఏనుగును చేతిలోని అంకుశముతోను, గుట్టమును చేతిలోని కొరడాతోను, కొమ్ములుగల జంతువును చేతిలోని కట్టతోను, దుర్జనుని చేతిలోని ఖడ్గముతోను కొట్టి వశపఱచుకొనవలెను.

శ్లో॥ తుష్యన్తి భోజనే విప్రా మయూరా ఘనగర్జితే ।

సాధవః పరసమ్పత్తౌ ఖిలః పరవిపత్తిషు॥ 9

అర్థము :- విప్రాః=బ్రాహ్మణులు, భోజనే = భోజనమందును, మయూరాః = నెమళ్లు, ఘనగర్జితే = మేఘముల గర్జనయందును, సాధవః=మంచివారు, పరసంపత్తౌ = ఇతరుల సంపదలయందు, ఖిలః = దుర్మార్గుడు, పరవిపత్తిషు = ఇతరుల యాపదయందును, తుష్యన్తి = సంతోషింతురు.

తా॥ బ్రాహ్మణులు పొట్టనిండ భోజనముచేసిన సంతోషింతురు. నెమళ్లు మేఘముల గర్జనలతో (ఉఱుము) ప్రసన్నములై షురివిప్పి యాడును. సజ్జనులు ధనధాన్యసంపన్నులగు నితరులను జూచి సంతుష్టులగుదురు. దుష్టస్వభావము కలవారు ఇతరులు ఆపదలో నున్నచో చూచి సంతోషింతురనుటకు—

యథా పరోపకారేషు నిత్యం జాగర్తి సజ్జనః ।

తథా పరాపకారేషు జాగర్తి సతతం ఖిలః॥

సజ్జనులు ఇతరుల కుపకారము చేయుటకు నిత్యము సిద్ధముగా మన్నట్లు దుష్టులు ఇతరులకు కేడు చేయుటకు నెల్లపుడు సిద్ధముగానుందురు.

శ్లో॥ అనులోమేన బలినం ప్రతిలోమేన దుర్జనమ్ ।

ఆత్మతుల్యబలం శత్రుం వినయేన బలేన వా॥ 10

అర్థము :- బలినం = బలవంతుడైన శత్రువును, అనులోమేన = అనుకూలమైన వ్యవహారముతోను, దుర్జనం = దుష్టుడైన శత్రువును, ప్రతిలోమేన = ప్రతికూల వ్యవహారముతోను వశవఱుకొనవలెను, ఆత్మతుల్య బలమ్ = తనతో సమానమైన బలముకలవానిని, శత్రుం = శత్రువును, వినయేన = వినయముతోగాని, బలేన = బలముతోగాని, వశము చేసికొనవలెను

తా॥ బలవంతుడైన శత్రువును ఆతని కనుకూలముగా వ్యవహరించుచును, దుష్టుడైన శత్రువును ఆతనికి బ్రతికూలముగా వ్యవహరించుచును, తనతో సమానమైన బలముగల శత్రువును వినయముతోగాని బలముతోగాని వశముచేసికొనవలెను.

శ్లో॥ బాహువీర్యం బలం రాజ్ఞో బ్రాహ్మణో బ్రహ్మవిద్భ్రీ ।

రూప యోవన మాధుర్యం స్త్రీణాం బలము త్తమమ్॥ 11

అర్థము :- రాజ్ఞః = రాజునకు, బలం = బలము, బాహువీర్యం = భుజిబలము, బ్రహ్మవిత్ = వేదమును, ఈశ్వరుని తెలిసిన, బ్రాహ్మణః = బ్రాహ్మణుడు, బలి = బలవంతుడు, రూపయోవనమాధుర్యం = సౌందర్యము, యోవనము, మాధుర్యము, స్త్రీణామ్ = స్త్రీలకు, అనుత్తమమ్ = మిక్కిలి శ్రేష్ఠమైన, బలం = బలము.

తా॥ రాజనకు భజబలమే బలము. వేదమును నీశ్వరుని నెఱిం
గినవాడే బలముగల బ్రాహ్మణుడు. సౌందర్యము, యౌవనము, మధుర
ముగా మాట్లాడుటయు స్త్రీలకు శ్రేష్ఠమైనబలము.

వివరణము :- భగవంతుడు క్షత్రియులకు వారి భజములలో
బలము నుంచెను. శ్రీకృష్ణుడు జరాసంఘనితో—

క్షత్రియో బాహువీర్యస్తు । (భార. సఖా. 21-51)

క్షత్రియులకు బలపరాక్రమములు వారి భజములలో నుండును.

బ్రాహ్మణులకు బలము వారి వాక్కులలోనుండును. ఆతడు
వేదము స్వాధ్యాయముచేసి (పఠించి) ఇతరులకు నమ్మతము త్రాగించును.
స్త్రీకి బలము ఆమె రూపములోను, యౌవనములోను, మధురభాషణము
నందు నుండును. చాణక్యుడు—

యస్య భార్యా సురూపాచ భర్తారమనుగామినీ ।

నిత్యం మధురవక్త్రీ చ సా శ్రియో నశ్రియః శ్రియః॥

(చా. సార సంగ్రహము 2-82)

రూపవతియగు భార్యకలవాడ, అనుకూలముగా ప్రవర్తించు
భార్యకలవాడు, మధురముగా మాట్లాడు భార్యకలవాడును ధనవంతుడు
కాని కేవలము డబ్బు మాత్ర మున్నవాడు ధనవంతుడు కాడు.

శ్లో॥ నాఽత్యంతం సరలై ర్భావ్యం గత్వా పశ్య వనస్థలీమ్ ।

ఛిద్యనే సరలాస్త్ర కుబ్జాస్తిష్ఠన్తి పాదపాః॥ 12

అర్థము :- అత్యంతం=మిక్కిలి, సరలైః = సరళస్వభావముగా,
స భావ్యం=ఉండరాదు, వనస్థలీమ్ = అడవిప్రదేశమునకు, గత్వా=వెళ్లి
పశ్య=చూడుము, తత్ర = ఆ అడవిలో, సరలాః = తిన్నగానుండు

ప్రక్షములు, చిద్యస్తే = నటకబడుచున్నవి, కుష్టాః = వంకరటింకరగానున్న, పాదపాః = చెట్లు, తిష్ఠన్తి = నిలబడియున్నవి.

తా॥ మిక్కిలి సరళస్వభావము పనికిరాదు అడవిలోనికి వెళ్లి చూచినచో నక్కడ తిన్నగానున్న చెట్లు నటకబడుచున్నవి. వంకర టింకరగా నున్న చెట్లు నటకబడక విడిచిపెట్టబడియుండును.

వివరణము :- మనుష్యునిలో మిక్కిలి కోమలత్వముతోబాటు క్షీణత్వము ఆనగా దుష్టులను దండించుకత్తి కూడ నుండవలెను.

శ్లో॥ యత్రోదకం తత్ర వసన్తి హంసాః

తత్రైవ శుష్కం పరివర్తయన్తి ।

న హంస తుల్యేన నరేణ భావ్యం

పునస్త్యజన్తే పునతాశ్రయన్తే॥

13

అర్థము :- యత్ర = ఎక్కడ, ఉదకం = నీరుండునో, హంసాః = హంసలు తత్ర = అక్కడ, వసన్తి = నివసించుచున్నవి తథా = అట్లే, శుష్కం = నీరులేక యెండిన ప్రదేశమును, పరివర్తయన్తి = విడిచిపెట్టుచున్నవి నరేణ = మనుష్యుడు, హంసతుల్యేన = హంసతో సమానుడు, న భావ్యం = కారాదు, పునః = మాటిమాటికి త్యజన్తి = విడిచిపెట్టుచున్నవి, పునః = మాటిమాటికి, ఆశ్రయన్తే = ఆశ్రయించుచున్నవి, మనుష్యుడు స్వార్థపరుడు కారాదు. పరోపకారికావలెను.

తా॥ హంసలు నీరున్నచోట నివసించును. నీరెండిపోగానే యచోట్లును విడిచిపెట్లును. మనుష్యుడు హంసవలె నుండరాదు. అవసరమైనప్పుడు దగ్గఱచేరుటయు అవసరము తీరగానే దూరమగుటయు చేయు స్వార్థపరుడు కారాదు. మనుష్యుడు స్వార్థము విడిచి పరోపకారి కావలెను.

శ్లో॥ ఉపార్జితానాం విత్తానాం త్యాగ ఏవ హి రక్షణమ్ ।
తడాగోదర సంస్థానాం పరీవాహ ఇవామ్భుసామ్॥ 14

అర్థము :- ఉపార్జితానాం = సంపాదించబడిన, విత్తానాం = ధనమునకు, త్యాగ ఏవ = త్యాగముచేయుటయే, రక్షణం హి = రక్షణము గదా, తడాగోదర సంస్థానాం = చెఱువులోనున్న, అంభసాం = నీటికి, పరీవాహాః = అలుగు (బయటికి నీళ్లుపోవు తూము), ఇవ = వలె రక్షకమగును.

తా॥ సంపాదించిన ధనమునకు త్యాగమే రక్షణము. చెఱువులో నిండిన నీటిని అలుగు ద్వారా (బయటకు పోవు తూము) బయటకు పంపుటయే ఆ నీటికి రక్షణము. లేకున్న పసరువేసి చెడిపోవును.

వివరణము :- భర్తృహరి ధనమునకు మూడుగతులు చెప్పెను—
దానం భోగో నాశస్త్రో గతయో భవన్తి విత్తస్య ।
యో న దదాతి న భుంక్తే తస్య తృతీయా గతిర్భవతి॥
(నీతి శత. 39)

ధనమునకు దానముచేయుట, అనుభవించుట, నాశనమగుటయను మూడు స్థితులుండును. అందులో మొదటి రెండైన దానముచేయుట, అనుభవించుటయు లేని ధనము మూడవదగు నాశనము పొందును.

శ్లో॥ యస్యాఽర్థా స్తస్య మిత్రాణి యస్యాఽర్థా స్తస్య
భాగ్ధవాః ।

యస్యాఽర్థాః స పుమాన్ లోకే యస్యాఽర్థాః
స చ జీవతి॥ 15

అర్థము :- లోకే = లోకమందు, యస్య = ఎవనికి, అర్థాః = ధనము కలదో, తస్య = అట్టివానికే, మిత్రాణి = స్నేహితులు, యస్య = ఎవనికి,

అర్ధాః=ధనములు కలవో, తస్య = ఆతనికి, బాంధవాః = బంధువులు, యస్య=ఎవనికి, అర్ధాః=ధనములు గలవో, సః=వాడే, లోకే = లోక మందు, పుమాన్ = మగవాడు, చ = చుచియు, యస్య=ఎవనికి, అర్ధాః = ధనములు గలవో, సః=వాడే, జీవతి=జీవింతుచున్నాడు. వాడే జీవించి నట్లు లెక్క.

శా॥ ధనమున్నవనికే మిత్రులు, బాంధవులు నుందురు. ధనమున్న వాడే పెద్దమనుష్యుడుగా వ్యవహరింపబడును. ధనమున్నవని జీవితమే గొప్పజీవితము.

వివరణము :- డబ్బులేకుండ నేవనియుగాదు. డబ్బున్నవని చెంత మిత్రులు బంధువులు చేరుదురు. ధనము పరమాత్మకాకున్నను దాని మహిమనే గానముచేయుదురు. భర్తృహరి—

యస్యాస్తి విత్తం స నరః కులీనః వ పంచీతః

స శ్రుతవాన్ గుణజ్ఞః ।

స ఏవ వక్తా స చ దర్శనీయః సర్వే గుణాః

కాంచన మాశ్రయన్తే॥ (నేతి శ. 37)

ధనవంతుడే గొప్ప కులముగలవాడుగాను, పండితుడుగాను, శాస్త్ర జ్ఞుడుగాను. గుణవంతుడుగాను, వక్తగాను, అందగాడుగాను, పరిగణింప బడును. గుణములన్నియు బంగారము నాశ్రయించియుండును. అది కలవాడే సర్వోపరి విరాజిల్లుచున్నాడు. ధనమావశ్యకమే. దానిని న్యాయ మార్గమున సంపాదించవలెను.

శ్లో॥ స్వర్గ స్థితానా మిహ జీవలోకే

చత్వారి చిహ్నాని వసన్తి దేహే ।

దాన ప్రసంగో మధురా చ వాణీ

దేవాఽర్చనం శ్రాహ్మణ తర్పణం చ॥ 16

అర్థము :- ఇహ = ఈ, జీవలోకే = ప్రపంచమందు, స్వర్గస్థితానం = పంకోషముగా నుండువారికి, దేహే = దేహమందు, చత్వారి = నాలుగు, చిహ్నాని = గుర్తులు, వనన్తి = ఉన్నవి, దానప్రసంగః = దానస్వభావము, చ = అట్లే, మధురావాణీ = మధురముగా మాట్లాడుట, దేవార్చనం = విద్వాంసులకు ఆదరసత్కారములుచేయుట, చ = మరియు, బ్రాహ్మణ తర్పణం = బ్రహ్మనిష్ఠులను తృప్తిపఱచుట యనునవి.

తా॥ ఈ ప్రపంచములో సుఖముగా సున్నవారి శరీరమందు నాలుగు చిహ్నములు (గుర్తులు) ఉన్నవి. దానస్వభావము, మధురభాషణము, పండితుల సత్కరించుట, వేదవిద్వాంసులు బ్రహ్మనిష్ఠులైనవారిని తృప్తిపఱచుట యనునవి.

వివరణము :- ఈ ప్రపంచములో ఆదర్శగృహస్థాశ్రమములో సున్న ఆదర్శగృహస్థుని జీవితములో నాలుగు విషయములుండును. 1. వారు దానశీలురైయుందురు. వారు వందలకొలది చేతులతో సంపాదించి వేలకొలది చేతులతో దానముచేయుదురు. 2. వారు మధురముగా మాట్లాడుదురు. వారు మాట్లాడునపుడు వారి నోటినుండి పూలురాలు నట్లుండును. వారి నాలుకచివర హృదయమందును తేనె యున్నట్లుండును. 3. వారు దేవతలను అనగా తల్లిదండ్రులను, అతిథిని, ఆచార్యుని సాదరముగా సత్కరించి సంతోష్టులను జేయుదురు. 4. వేదవిద్వాంసులను, బ్రాహ్మణానము కల పండితులను భోజనము, వస్త్రాదులతో తృప్తిపఱచుదురు.

శ్లో॥ అత్యంతకోపః కటుకా చ వాణీ

దరిద్రతా చ స్వజనేషు వై శమః ।

నీచ ప్రసంగః కులహీన నేవా

చిహ్నాని దేహే నారకస్థితానమ్॥

అర్థము :- అత్యంతకోపః = మిక్కిలికోపము, చ = మఱియు, కటుకావాణీ = మిక్కిలి కఠినముగా మాట్లాడుట, దరిద్రతా = దారిద్ర్యము, స్వజనేషు = తన బంధువులండు, వైరం = విరోధముగానుండుట, చ = మఱియు, నీచప్రసంగః = నీచమైవవారితో కలయిక (స్నేహము), కుల హీనసేవా = కులహీనులను సేవించుట, నరకస్థితానాం = నరకములో, (దుఃఖములో) నుండువారియొక్క. దేహీ = దేహమండుండు, చిహ్నాని = గుర్తులు.

వివరణము :- ఏ శ్రీ పురుషులలో వైనజెప్పిన చిహ్నము లుండునో వారు పతికులై చెడిపోయిన గృహస్థాశ్రమములో నుండి దుఃఖ మనుభవించుచున్నారని తెలిసికొనవలెను.

శ్లో॥ గమ్యతే యది మృగేంద్ర మందిరం

లభ్యతే కరికపోల మౌక్తికమ్ ।

జంబుకాఽలయ గతే చ ప్రాప్యతే

వత్స పుచ్ఛఖర చర్మఖండనమ్॥

18

అర్థము :- మృగేంద్ర మందిరం = సింహముండు గుహకు, గమ్యతే యది = వెళ్లినచో, కరికపోల మౌక్తికమ్ = ఏనుగుల కుంభస్థలములండుండు ముత్యము, లభ్యతే = లభించును, చ = మఱియు, జంబుకాఽలయగతే = నక్కలుండు బొరియల దగ్గఱకు వెళ్లినచో, వత్స = దూడలయొక్క, పుష్ప = తోకలు, ఖర = గిట్టలు, చర్మఖండనమ్ = చర్మముయొక్క ముక్కయు, ప్రాప్యతే = లభించును.

తా॥ మనుష్యుడెవడైన సింహము నివాసస్థానమైన గుహలోనికి వెళ్లి చూచినచో ఏనుగు మత్తకము (కుంభస్థలము) నందుండు ముత్యములు లభించును. అట్లే నక్కలుండు గుహలోనికి వెళ్లినచో నవట దూడల తోకలు, గాడిదచర్మపు ముక్కలు లభించును.

వివరణము :- గొప్పవారి స్నేహము చేయవలెను. నీచస్నేహము పనికిరాదు.

శ్లో॥ శునః పుచ్చమివ వ్యర్థం జీవితం, విద్యయా వినా ।

న గుహ్యగోపనే శక్తం న చ దంశనివారణే॥ 19

అర్థము :- శునః = కుక్కయొక్క, పుచ్చం = తోక, గుహ్య గోపనే = గుప్తేంద్రియమును కప్పటకుగాని, దంశనివారణే = దోమలు మొదలగు వానినుండి రక్షించుటకుగాని, న శక్తం = శక్తికలదికాదు (పనికిరాదు), ఇవ=అట్టి తోకవలె, విద్యయావినా=విద్యలేనట్టి, జీవితం= జీవితము, వ్యర్థం=వ్యర్థము.

తా॥ విద్యలేనివాని జీవితము కుక్కతోకవలె వ్యర్థమగును. కుక్కతోక ముడ్డిని కప్పటకు పనికిరాదు మఱియు ఈగలు, దోమలు మొదలగు వానిని పాత్రతోలుటకు పనికిరాదు. అట్లే మూర్ఖుడు రహస్యమును దాచలేడు, శత్రువులను ఆక్రమణ చేయలేక వ్యర్థుడనగును.

శ్లో॥ వాచః శౌచం చ మనసః శౌచమింద్రియ నిగ్రహః ।

సర్వభూతే దయా శౌచం ఏతచ్ఛౌచం పరాఽర్థినామ్॥20

అర్థము :- వాచః=వాక్కుయొక్క, శౌచం = పవిత్రత, చ = మఱియు, మనసః=మనస్సుయొక్క, శౌచం=శుద్ధియు, ఇంద్రియ నిగ్రహః = ఇంద్రియములను వశమందుంచుకొనుటయు, సర్వభూతే దయా= సర్వప్రాణులందు దయయు, శౌచం=ధనముయొక్క, పవిత్రత, ఏతత్ = ఇదియే, పరాఽర్థినామ్ = పరోపకారులకు లేక మోక్షముకొరువారికి, శౌచం=శుద్ధిలేక పవిత్రతయగును.

వివరణము :- శౌచమనగానేమి? వ్యాసఘహ్ని - మహా. ఆశ్వ పరి. 2216 లో చెప్పినది చూడుడు—

బ్రహ్మచర్యం తపః జెంతి ర్మదుమాంసస్య వర్జనమ్ ।

మర్యాదాసూం స్థితశ్చైవ శమః శౌచస్యలక్షణమ్॥

తా॥ బ్రహ్మచర్యము, తపస్సు, జీమ, మద్యమాంసముల విడు
మట, మర్యాదగానుండుట, మనస్సును వశమునందుంచుకొనుట, యను
నివి యన్నియు శౌచము (పవిత్రత) లక్షణములు. వ్యాసమహర్షి అందు
లోనే 3238 లో కుద్దీని అయిదు విధములుగా జెప్పెను. అందులో
మనస్సు కుద్దీ, వాక్ కుద్దీయు చేర్చబడినవి—

మనః శౌచం కర్మశౌచం కులశౌచం చ భారత ।

శరీర శౌచం వాక్ శౌచం శౌచం పంచవిధం స్మృతమ్॥

తా॥ మనశ్కుద్దీ, కర్మకుద్దీ, కులకుద్దీ, శరీరకుద్దీ, వాక్కుద్దీ అను
వీయైదును కుద్దీగా జెప్పబడుచున్నవి. ఆక్కడే—

పంచస్వేతేషు శౌచేషు హృదిశౌచం విశిష్యతే ।

హృదయస్యతు శౌచేన స్వర్గం గచ్ఛన్తి మానవాః॥

తా॥ ఈ అయిదు కుద్దులలో హృదయకుద్దీ సర్వశ్రేష్ఠమైనది.
మనస్సు యొక్క పవిత్రతవలన మానవులు స్వర్గమును (సుఖమును)
పొందుదురు.

అర్థముయొక్క పవిత్రతను గూర్చి సర్వోత్తమముగా మనుమహర్షి —

సర్వేషామేవ శౌచానా మధ్యశౌచం పరం స్మృతమ్ ।

యోఽర్థే కుచిర్హి స కుచి ర్న మృద్వారి కుచిః కుచిః॥

(మను. 5-106)

పవిత్రము లన్నింటిలో ధనపవిత్రత శ్రేష్ఠమైనది. ధనసంబంధ
ములో పవిత్రముగా మన్నబో అన్యాయముగా నితరుల ధనము తీసికొనడు.
అదియే పవిత్రము. మట్టితో తోమి నీళ్లతో కడుగుట పవిత్రముకాదు.

శ్లో॥ పుష్పేగంధం తిలే తైలం కాష్ఠేఽగ్నిం పయసి ఘృతమ్ |
 ఇక్షే గుడం తథా దేహే పశ్యాత్తానం వివేకతః || 21

అర్థము :- పుష్పే=పుష్పముందు, గంధం=సువాసనను, తిలే =
 సువ్యగింజయందు, తైలం=నూనెను, కాష్ఠే = కట్టెయందు, అగ్నిం =
 అగ్నిని, పయసి=పాలయందు, ఘృతం=నేతిని, ఇక్షే = చెఱకునందు,
 గుడం=బెల్లమును చూచుచున్నావో, తథా=అట్లే, దేహే = శరీరము
 నందు, వివేకతః = జ్ఞానమున, ఆత్మానం = జీవాత్మను, పరమాత్మను,
 పశ్య=చూడుము.

తా॥ పుష్పమునందు సువాసనయు, సువ్యలయందు నూనెయు,
 కట్టెయందు అగ్నియు, పాలలో నెయ్యి, చెఱకునందు బెల్లము, ఆలోచన
 ద్వారా యున్నట్లు తెలిసికొనిన విధముగా నీ శరీరములోనున్న ఆత్మను
 పరమాత్మను వివేకముద్వారా చూడుము. తెలిసికొనుము.

వివరణము :- మానవుడుగా పుట్టినవాడు ఆత్మదర్శనముకొఱకు
 ప్రబలప్రయత్నము చేయవలయును. ఉపనిషత్తు సందేశము—

ఆత్మా వా ఆరే ద్రష్టవ్యః శ్రోతవ్యః మస్తవ్యః ।

నిధిధ్యాసీతవ్యో మైత్రేయి॥ (బృహద్. ఉప. 2-45)

ఓ మైత్రేయి! పరమాత్మ సాక్షాత్కారము పొందవలెను. పర
 మాత్మ సంబంధములైన విషయములనే వినవలెను. ఆ విషయమునే
 చింతింపవలెను. చుననచేయవలెను. ధ్యానింపవలెను. ఉపాసించవలెను.
 ఆ పరమాత్మ యెక్కడ వారుకును? హృదయమందీరబుండు. ఆ పర
 మాత్మను బయట ప్రపంచములో వెదక నావశ్యకములేదు. పరమాత్మను
 బయట వెదకువాని స్థితి యీ క్రింది విధముగా నుండును—

సంత్యజ్యహృద్ధృషేశనాం దేవమన్యం ప్రయాన్తి యే ।

తే రత్న మనివాంఛన్తి త్యక్త్వా హస్తస్తకౌస్తుభమ్॥

మహోపనిషద్॥ (6-20)

హృదయరూప గుహలోనున్న పరమేశ్వరుని విడిచి యితర దేవతను వెదకువాడు పిడికిలిలోని మణివిడిచిపెట్టి గాఱ ముక్కకొలుకు వెదకుచున్న వాని వంటివాడగును.

మహాక కవి—

బహిర్భ్రమతి యః కశ్చిత్ త్యక్త్వా దేహస్త మిశ్వరమ్ ।

సో గృహపాయనం త్యక్త్వా భిక్షుమటలి దుర్మతిః॥

శరీరములోనున్న పరమేశ్వరుని విడిచిపెట్టి బయటదేవునికొలుకు వెదకువాడు-ఇంటిలోనున్న పాయనమును విడిచిపెట్టి యితరుల యిండ్ల దగ్గట బిచ్చమెత్తువానివంటి మూర్ఖుడగును.

సప్తమాధ్యాయము సమాప్తము

అష్టమాధ్యాయము

శ్లో॥ అధమా ధనమిచ్ఛన్తి ధనం మానం చ మధ్యమాః ।

ఉత్తమా మానమిచ్ఛన్తి మానో హి

మహతాం ధనమ్॥ 1

అర్థము :- అధమాః = అధములైన మానవులు, ధనం = ధనమును, ఇచ్ఛన్తి = కోరుచున్నారు, మధ్యమాః = మధ్యములు, ధనం = ధనమును, మానం చ = మానమును (సమ్మానమును) కూడ, ఇచ్ఛన్తి = కోరు

చున్నారు, ఉత్తమాః=ఉత్తములు, మానం=మానమును, ఇచ్చన్తి =
కోరుచున్నారు, మహాత్మాం=గొప్పవారికి, మానః హి = మానమే (గౌర
వము) ధనమ్=ధనము.

తా॥ ధనము మాత్రము కాంక్షించు వారు అధములు. ధనమును,
గౌరవమును కోరువారు మధ్యములు. కేవలము ఆదరము, సమ్మాన్యము
కోరువారు ఉత్తములు. మహాత్ములకు మానమే (ఆదరమే) ధనము.

శ్లో॥ ఇక్షురాపః పయో మూలం తామ్బూలం

ఫలమూషధమ్ ।

భక్షయిత్వాఽపి కర్తవ్యాః స్నానదానాఽఽదికాః

క్రియాః॥ 2

అర్థము :- ఇతః = చెఱకు, ఆపః=నీరు, పయః = పాలు,
మూలం=దుంప, తాంబూలం=తాంబూలము, ఫలం=పండు, ఔషధం=
ఔషధమును, భక్షయిత్వాఽపి=తినినను, స్నానం=స్నానమును, దానం =
దానము, అదీకాః=మొదలైనట్టి, క్రియాః = పనులు, కర్తవ్యాః = చేయ
దగినవే.

తా॥ చెఱకు, నీరు, పాలు, దుంపలు, తాంబూలము, పండ్లు,
ఔషధము మొదలైనవి భక్షించినను స్నానము దానము, పూజ మొదలగు
సక్రియలు చేయవలెను.

వివరణము :- శక్తిలేనివాడు, రోగి, యాత్రలోనున్నవాడు,
వ్యసనములలో చిక్కుకొన్నవాడు జలాదీపానముచేసి ఓషధులు పేవించి
నను, సంధ్య, యజ్ఞము, పూజాపాఠము, స్నానము, దానము మొదలగు
క్రియలను చేయవలెను, శుభకర్మలను విడిచిపెట్టరాదు.

శ్లో॥ దీపో భక్షయతే ధ్వాంతం కజ్జలం చ ప్రసూయతే ।

య దన్నం భక్షయేన్నిత్యం జాయతే తాదృశీ ప్రజా॥ శి

అర్థము :- దీపః = దీపము, ధ్వాంతం = చీకటిని, భక్షయతే = తినుచున్నది. చ = మరియు, కజ్జలం = నల్లనిమసిని, ప్రసూయతే = వుట్టించుచున్నది, అట్లే మనుష్యుడు, యదన్నం = ఎటువంటి యన్నమును, నిత్యం = ఎల్లప్పుడు, భక్షయేత్ = తినునో, తాదృశీ ప్రజా = అట్టి సంతానమునో, జాయతే = కనును.

తా॥ దీపము (వెలుగు) చీకటిని భక్షించును. నల్లనికాటుకను ఉత్పన్నముచేయును. అట్లే మనుష్యుడు నిత్యమెట్టియన్నమును దీనునో ధానికి నదృశమైన సంతానమునే కనును.

అహార శుద్ధే న త్వ శుద్ధిః॥ (ఛాందోగ్య. 7-26-2)

అహారము శుద్ధమైనదైనచో శరీరములోని రసము రక్తము మొదలైన వస్త్రధాతువులు శుద్ధములై అంతఃకరణము నిర్మలమైనదగును.

సర్వేషామేవ శౌచానామన్న శౌచం విశిష్యతే॥ (బృహస్పతి)

శుద్ధులన్నింటిలో అన్నశుద్ధి విశేషమహత్త్వము కలది. శరీరము, మనస్సులయొక్క నిర్మాణము అన్నముతోనే యగును. అట్లే సందాళము కూడ అన్నముతోనే యుత్పన్నమగును. ఇందువలన శుద్ధ పాత్రికాహారము తీసికొనుటయందే ధ్యానముంచవలెను.

శ్లో॥ విత్తం దేహి గుణాన్వితేషు మతిమన్నాన్యత్ర

దేహి క్వచిత్

ప్రవాప్తుం వారినిధేర్షలం ఘనముఖే

మాధుర్యయుక్తం సద్భా

జీవాన్ సావరజంగమాంశ్చ సకలాన్

సంజీవ్య భూమండలమ్

భూయః పశ్య తదేవ కోటిగుణితం

గచ్ఛంత మమోనిధిమ్! 4

అర్థము :- మతిమన్ = ఐద్దిమంతుకా!, గుణాన్వితేషు = గుణ వంతులకు, విత్తం = ధనమును, దేహి = ఇమ్ము, అన్యత్ర = గుణానులైన యితరులకు, క్వచిత్ = ఎన్నడును న దేహి = ఈవద్దు. వానినిదే = నముద్రముయొక్క, జలం = జలము, పునముఖే = మేఘముఖమును, ప్రావ్రం = పొందినదై, నదా = ఎల్లప్పుడును, మాధుర్యయుక్తమ్ = తియ్యని దగును చ = మఱియు. భూమండలం = భూమిపైనున్నదై, సకలాన్ = సమస్తమైన, స్థావరజంగమాన్ = జడముచేతనములైన వానిని (చరాచర ములను), జీవాన్ = జీవులను, సంజీవ్య = జీవింపజేసే, భూయః = మరల, తదేవ = ఆ జలమే, కోటి గుణితమ్ = కోటిగుణములుకలదై, అంభోనిధిం = సముద్రమును, గచ్ఛంతం = వెళ్లుచున్న దానిని, పశ్య = చూడుము

తా॥ ఐద్దిమంతుకా! మంచిగుణములు గల వానికే ధనమిమ్ము. ఎన్నడును గుణహీనునకు నీయరాదు. సముద్రములోని యుప్పునీరు మేఘములోజేరి తియ్యనిజలముగా మాటును ఆ జలము భూమండలము లోని చరాచరములను, జీవులను బ్రతికించి యదియే కోటిరెత్తై నముద్ర ములో కలియుచున్న దానిని చూడుము.

వివరణము :- మేఘము సముద్రములోని యుప్పునీటిని తీసికొని తియ్యగామార్చి యెట్లు ప్రపంచమునకు జీవన హేతువగుచున్నదో యట్లే గుణవంతుల కీబడిన ధనము వరోపకారకమగును. గుణహీనుల కీబడిన ధనము మద్యహంసాదులకు చెడువ్యసనములకు సుతయొగింపజిడి వ్యర్థ మగును. అందుచే గుణవంతులకే ధనమీవలెను.

శ్లో॥ చాండాలానాం సహస్రే చ సూరిభిస్తత్త్వ దర్శిభిః ।

ఏకో హి యవనః ప్రోక్తో న నీచో యవనాత్పరః॥ 5

అర్థము :- తత్త్వదర్శిభిః = తత్త్వము నొంగినట్టి, సూరిభిః = విద్వాంసుల ద్వారా, ప్రోక్తః = చెప్పబడినదేమన, సహస్రే చండాలానాం = వెయ్యిమంది చండాలురతో ఏకః యవనః హి = ఒక్కయవనుడే (తురుష్కుడు) సమానము, యవనాత్పరః = యవనుని మించిన నీచుడు, న = ఇతరు లెవ్వడును లేడు.

తా॥ తత్త్వదర్శులైన పండితులు వేలకొలది చండాలురకంటె నొక్క యవనుడే మిక్కిలి నీచుడని చెప్పిరి. యవనుని మించిన నీచుడు మఱొకడులేడు.

శ్లో॥ త్రైలాభ్యంగే చితా ధూమే మైథునే ష్టారకర్మణి ।

తావద్భవతి చాండాలో యానత్స్నానం

న చాఽఽచరేత్ ॥ 6

అర్థము :- త్రైలాభ్యంగే = ఒంటికి నూనె పులుముకొనిన తరువాత, ధూమే = శవదహనము పొగ తగిలిన తరువాత, మైథునే = సంభోగానంతరము, ష్టారకర్మణి = ష్టారముచేయించుకొనిన తరువాత, చ = మఱియు, యావత్ = ఎంతకాలము, స్నానం = స్నానమును, నాచరేత్ = చేయడో, తావత్ = అంతకాలము, చాండాలః = చండాలుడు, భవతి = అగును.

తా॥ తలంటుస్నానము చేయటకై నలుగురెట్టబడిన శరీరము గలవాడు శ్మశానములో శవదహన సమయమున పొగవ్యాపించిన శరీరము గలవాడు సంభోగము చేసినవాడు, ష్టారము చేయించుకొనినవాడు, స్నానము చేయ నంతవఱకు చండాలుడుగానే వ్యవహరింపబడును.

శ్లో॥ అజ్ఞేఱ్ఱే భేషజం వారి జ్ఞేఱ్ఱే వారి బలప్రదమ్ ।

భోజనే చామృతం వారి భోజనాన్తే విషప్రదమ్॥ 7

అర్థము :- వారి = నీరు, అజ్ఞేఱ్ఱే = జ్ఞేఱ్ఱముకాని సమయమున, భేషజం = మందు, జ్ఞేఱ్ఱే = జ్ఞేఱ్ఱముగు వానికి, వారి = నీరు, బలప్రదమ్ = బలమునిచ్చును, చ = మ ియి, వారి = నీరు, భోజనే = భోజనసమయమున, అమృతం = అమృతమువంటిది, భోజనాన్తే = భోజనముచేసిన వెంటనే, విషప్రదమ్ = విషముతో సమానముగ హానికరముగును.

తా॥ జ్ఞేఱ్ఱము కానివానికి నీరు మందువంటిది జ్ఞేఱ్ఱమైనవానికి నీరు బలమునిచ్చును. భోజనముచేయుచు మధ్యలో నీరుత్రాగిన అమృతముతో సమానముగ గుణమునిచ్చును. భోజనానంతరమున నీరుత్రాగిన విషముతో సమానమై హానికలిగించును.

వివరణము :- జ్ఞేఱ్ఱము కానపుడు, భోజనముచేయుక నీరు త్రాగినచో డొషధమువలె నుపయోగించును. భోజనము జ్ఞేఱ్ఱమైన తరువాత అనగా భోజనానంతరము మూడుగంటల తరువాత నీరుత్రాగిన బలదాయకముగును. భోజనము చేయుచు మధ్యలో నీరుత్రాగినచో రుచిని గలిగించి అమృతముతో సమానముగ గుణమును గలిగించును. అన్నము తినగానే వెంటనే నీరుత్రాగినచో జ్ఞేఱ్ఱరసమును పలచనచేసి భోజనపచార్యమును శీఘ్రముగా జ్ఞేఱ్ఱకోశమునుండి క్రిందికి దీసికొని పోవుటచే విషముతో సమానమై హానికలిగించును.

అత్యమ్బుపానాన్న విపచ్యతేఽన్నం నిరమ్బుపానాచ్చ

న నీవ వోషః ।

తస్మాన్నరో వహ్ని వివర్తనాయ ముహూర్ముహూర్వారి

విబేదభారి॥ (క్షేమకుకూహల)

నీరెక్కువ త్రాగినచో అహారము సరిగా అరగదు. అపలు నీరు త్రాగకున్నచో నదే దోషము సంభవించును. ఇందువలన జీరరాగ్నిని ప్రదీప్తము చేయుటకు మనుష్యుడు భోజన మధ్యమున మాటిమాటికి కొంచెము కొంచెము నీరు త్రాగవలెను.

శ్లో॥ హతం జ్ఞానం క్రియా హీనం హతశ్చా జ్ఞానతో నరః ।
హతం నిర్నాయకం సైన్యం స్త్రియో నష్టాహ్వా
భర్తృకాః॥ 8

అర్థము :- క్రియాహీనం = ఆచరణలేని, జ్ఞానం = జ్ఞానము, హతం = వ్యర్థము, చ = మరియు, అజ్ఞానతః = అజ్ఞానమువలన, నరః = మనుష్యుడు, హతః = నష్టపోవును, నిర్నాయకం = నాయకుడు లేని, సైన్యం = సైన్యము, హతం = నశించును అభర్తృకాః = భర్తలులేని స్త్రీయః = స్త్రీలు, హి = కూడ, నష్టాః = నష్టముపొందుదురు.

తా॥ ఆచరణలేని జ్ఞానము వ్యర్థము, అజ్ఞానముచేత మనుష్యుడు నష్టపోవును. నాయకుడులేని సైన్యము నశించును. భర్తలులేని స్త్రీలు నష్టపోవుదురు.

వివరణము :- ఆచరణలేని జ్ఞానము వ్యర్థము —

పరకాః పాతకాత్పైవ యే చాన్యే శాస్త్రచింతకాః ।

నర్వే వ్యనవినో మూర్ఖా యః క్రియావాన్ న పండితః॥

(మ. భార. వన. 313-110)

చదువువారు, చదివించువారు, శాస్త్రములను గూర్చి ఆలోచించు వారు వీరందఱు వ్యననపరులు, మూర్ఖులునై యున్నారు. శాస్త్రోక్త కర్తవ్యముల నాచరించువాడు, జ్ఞానము నాచరణలో బెట్టువాడును పండితుడవలడును.

అక్షేభ్యో గ్రన్థినః శ్రేష్ఠా గ్రన్థిభ్యో ఛారిణో వరాః ।
 ఛారిభ్యో జ్ఞానినః శ్రేష్ఠా జ్ఞానిభ్యో వ్యవసాయినః॥(మను 12-103)

మూర్ఖులకంటె చదువుకొన్నవారు శ్రేష్ఠులు. గ్రంథముల చదువు
 వారికంటె గ్రంథస్థ విషయములు జ్ఞాపకముంచుకొనువారు శ్రేష్ఠులు.
 ఆధారణచేయువారికంటె జ్ఞానులు శ్రేష్ఠులు. జ్ఞానులకంటె ఆచరణలో
 జేట్టువారు శ్రేష్ఠులు.

సత్యం తపో జ్ఞానమహింసతా చ విద్యత్రప్తణామంచ సుశీలతా చ ।
 ఏతాని యో ఛార్యతే స విద్వాన్ న కేవలం యః పతతే
 స విద్వాన్॥

సత్యము, తపస్సు (ద్వంద్వ సహనము), జ్ఞానము, అహింస
 (వైరత్యాగము), విద్వాంసులను నమస్కరించుట, మంచితీలము అను
 గుణములను కలిగియున్నవాడు విద్వాంసుడు. కేవలము చదువువాడు
 విద్వాంసుడు కాడు.

అజ్ఞానముచే మనుష్యుడు నంపబడును. (దెబ్బతినును) వేదము—
 మజ్జివ్యవి చేతనః । (యి. 9-86-5)

అజ్ఞానులు మునిగిపోవుదురు. జ్ఞానమనగానేమి ?
 తద్గుహం యత్ర వసతిస్తత్ ఛోజ్యం యేన తీవతి ।
 యస్మక్తయే తదేవోక్తం జ్ఞాన మజ్ఞాన మస్యథా॥
 (మార్కండేయ పురాణము)

ఉండుటకు దగినదీ గృహము. మనుష్యుడు తీవించుట కుపయోగ
 పడునదీ అస్యము. మోక్షమును గలిగించునదీ జ్ఞానము. విఠిలినదంతయు
 నజ్ఞానము.

నాయకుడులేని సేన చంపబడును. దీనికి వ్యాఖ్య 5 అధ్యాయము
7 వ శ్లోక విమర్శలో గలదు.

శ్లో॥ వృద్ధకాలే మృతా భార్యా బంధుహస్తే గతం ధనమ్ ।
భోజనం చ పరాధీనం తిస్రః పుంసాం విడమ్బనాః 9

అర్థము :- వృద్ధకాలే=వృద్ధావస్థలోనున్నపుడు, మృతా = చచ్చి
పోయిన, భార్యా=భార్యము బంధుహస్తే=బంధువులచేతిలో, గతం =
చిక్కిన, ధనం = ధనము, హాదీనం = ఇతరుల యధీనములోనున్న,
భోజనం చ=భోజనమున్ను, తిస్రం=ఈ మూడును, పుంసాం = పురుషు
లకు, విడంబనాః=దుఃఖమును కలిగించునవే.

తా॥ వృద్ధావస్థలో భార్యమరణించుటయు, ధనము బంధుబాంధవు
లయు మిత్రులయు చేతులలో చిక్కుకొనుటయు, ఇతరుల యధీనములో
నున్న భోజనము-ఈ మూడును మనుష్యులకు మృత్యువుతో సమానముగ
దుఃఖమును గలిగించునవే.

శ్లో॥ నాగ్నిహోత్రం వినా వేదా న చ దానం వినా క్రియా ।
న భావేన వినా సిద్ధి స్తస్మాద్భావో హి కారణమ్॥ 10

అర్థము :- అగ్నిహోత్రం వినా = అగ్నిహోత్రము లేకుండ
(యజ్ఞముచేయకుండ), వేదాః = వేదాధ్యయనము, న = వ్యర్థము,
చ=మఱియు, దానం వినా=దాన దక్షిణలులేని, క్రియా = యజ్ఞాదిక్రియ,
న=నిష్ఫలము, భావేనవినా=ప్రేమ, భక్తి, శ్రద్ధలేని, సిద్ధిః = నఫలత,
న=ప్రాప్తింపదు, తస్మాత్ = అందువలన, భావః హి = శ్రద్ధాభక్తులే,
కారణమ్=అన్ని సిద్ధించుటకు నఫలమగుటకు మూలము.

తా॥ అగ్నిహోత్రము (యజ్ఞము) చేయకుండ వేదాధ్యయనము
వ్యర్థము దానము దక్షిణను ఈయకుండ చేసిన యజ్ఞాదికర్మ నిష్ఫలము

ప్రేమ, భక్తి, శ్రద్ధలేకుండ పొందిన సిద్ధి సాఫల్యము పొందదు. అందు వలన శ్రద్ధా భక్తలే అన్నియు సిద్ధించుటకు మూలములై యున్నవి.

వివరణము :- అగ్నిహోత్రము చేయకుండ తేవలము వేదాధ్యయనము వ్యర్థము. నారదుడు యుద్ధిష్ఠిరుని అడిగెను —

కచ్చిస్తే సఫలా వేదాః । (భార. నఖా. 5-111)

నీ వేదపఠనము సఫలమేనా ?

యుద్ధిష్ఠిరుడు నారదుని ఎదురు ప్రశ్న యడిగెను.

కథం తై సఫలా వేదాః । (భార. నఖా. 5-112)

దేవర్షీ ! వేదమెట్లు సఫలములగును ?

నారదుని జవాబు —

అగ్నిహోత్ర వలం వేదాః । (భార. నఖా. 6-113)

రాజా ! అగ్నిహోత్రముచే వేదములు సఫలములగును.

అగ్నిహోత్రము పరోపకారమునకు, శుభశ్రేష్ఠకర్మలకు ప్రతీక (చిహ్నము)యై యున్నది. వేదములు చదివి శ్రేష్ఠములు, శుభములునగు కర్మలు చేయకయు, పరోపకారము చేయకయు, పరమేశ్వరుని సాక్షాత్కారము పొందలేదు. అట్టివాని వేదపఠనము వ్యర్థము. దానము దక్షిణయు నీయని యజ్ఞకర్మ నిష్ఫలము. యుద్ధుడు యుద్ధిష్ఠిరు నడిగెను.

కథం యజ్ఞో మృతం భవేత్ । (భార. వన. 313-83)

యజ్ఞ మెట్లు పనికిరానిదగును ? యుద్ధిష్ఠిరుని సమాధానము —

మృతో యజ్ఞస్తద్దక్షిణః । (భార. వన. 313-84)

దక్షిణ యీయని యజ్ఞము నష్టముగును.

శ్లో॥ కాష్ఠపాషాణ ధాతునాం కృత్వా భావేన సేవనమ్ ।

శ్రద్ధయా చ తయా సిద్ధస్తస్య విష్ణుః ప్రసీదతి॥ 11

అర్థము :- కాష్ఠపాషాణ ధాతునాం = కొయ్య తాయి లోహము యొక్క, భావేన = భావనతో, చ = మరియు, శ్రద్ధయా = శ్రద్ధతో, సేవనం = సేవనమును, కృత్వా = చేసి, తయా = ఆ భావనద్వారా చును మ్యుడు, సిద్ధః = సిద్ధుడు అగును, లేక సిద్ధిప్రాప్తించును, తస్య = ఆ ఖత్తు నిపై, విష్ణుః = పరమేశ్వరుడు, ప్రసీదతి = ప్రసన్నుడగును.

తా॥ కొయ్య, తాయి, లోహములతో బొమ్మలుచేసి భగవంతుడను భావముతో శ్రద్ధగా సేవించినచో నాతని భావము సిద్ధించి విష్ణువాతని యెడల యనుగ్రహము కలవాడగును.

వివరణము :- భావనాశబ్దిమునకు ప్రజలు సరియగు నర్థమును గ్రహించుటలేదు. భావనాశబ్దిమునకు సరియగు నర్థమును గ్రహింపవలె ననిన నీ క్రింది సందర్భమును చూడుడు—

“మీరు మట్టియందు బంగారము, వెండి యను భావమును, తాతి యందు మతీయను భావమును, నముద్రపు సురుగునందు ముత్యములను భావమును. నీటియందు వెయ్యి, పాలు, పెరుగు అను భావమును, దుమ్మునందు మైదా, పంచదార మొదలగు వానినిగా భావించి వాని నేల యుపయోగింపరు? మీ రెన్నడును దుఃఖమును భావింపరు గదా? అది మీకేల కలుగుచున్నది? మీ రెప్పుడు సుఖమునే భావించురు గదా! అది యేల చేకూరదు? గ్రుడ్డివాడు కన్నులున్నవని భావించి యేల చూడలేడు? చావవలెనని యెవ్వరును భావింపరు గదా! ఏల చచ్చుచున్నారు? కాబట్టి మీ భావన సరియైనదికాదు. దేనినెట్లు చేయవలెనో యట్లే చేయుట భావనయగును అగ్నిని అగ్నిగాను, జలమును జలము

గాను తెలిసికొనుట భావనయగును. అటులకాక అగ్నిని జలముగాను, జలము నగ్నిగాను తలంచుట అభావన యగును. (సత్యార్థ-వీకారశనము) కొయ్యను తాళ్లను పూజించువారిపై పరమాత్మ ప్రసన్నత చూపడు. దయానందమహర్షిమూర్తి పూజలో పదునాఱు దోషములు లెక్కించిరి. అందులో నేడవ దోషము—ఎప్పుడైనను నెవరైన మతాకనితో నీవు కూర్చుండు ఆసనము మీద కాని మీ పేరున్నచోటగాని తాయి వేయుదు ననినచో నాతడు కోపించి వానిని కొట్టుటయో తిట్టుటయో చేయును. అట్లే పరమేశ్వరుని ఉపాసించుటకు దగిన హృదయమందును, ఆయన పేరు మీద చాతి మూర్తుల భరించుచున్నారు అట్టి దుష్టబుద్ధికలవారి విషయములో పరమేశ్వరుడు నత్యము నశింపకుండ నెందుకు చేయడు? (సత్యార్థ - 11 నముల్లాసము)

శ్లో॥ న దేవో విద్యతే క్షాపే న పాషాణే న మృన్మయే ।

భావే హి విద్యతే దేవ స్తస్మాద్ భావో హి కారణమ్॥12

అర్థము : దేవః = దేవుడైన పరమేశ్వరుడు, క్షాపే = కొయ్య యందును, పాషాణే = తాతియందును, మృన్మయే = మట్టిమూర్తియందును, న విద్యతే = ఉండడు, దేవః = పరమేశ్వరుడు, భావే = భావమందు, విద్యతే = ఉన్నాడు, తస్మాత్ = అందువలన, భావః హి = భావనయే, కారణమ్ = పరమేశ్వరుని సిద్ధికి కారణము.

తా॥ పరమేశ్వరుడు కొయ్యలోను, తాతిలోను, మట్టిలోను నుండడు. పరమేశ్వరుడు నిశ్చయముగా భావమందే యుండును. కావున భావమందే పరమేశ్వరుడు సిద్ధించును. ప్రకటమగును.

వివరణము :- పరమేశ్వరుడు కొయ్యలోను, తాతిలోను, మట్టిలోను, మూర్తులలోను లేడనిచెప్పుట తప్ప. పరమేశ్వరుడు సర్వవ్యాప

కుడై యున్నాడు. ఆయన అణువణువులోను, కణకణములోను వ్యాపించి యున్నాడు. కాని ఆయన దర్శనము చూడయమందిరమందే కలుగును. ఎల్లప్పుడు ఓకమ్ అను ప్రణవమును జపించుచు యోగాభ్యాసముచేసిన వాని హృదయములోనే ప్రకటమగును. ప్రతిదినము లక్షలకొలది జనులు గుళ్లలోనికివెళ్లి తల వగులగొట్టుకొనుచున్నను నింతవఱ కెవ్వరికిని దర్శనము కాలేదు. వేదము చెప్పుచున్నది—

న తస్య ప్రతిమా అస్తి । (యజు. 32-3)

నర్వవ్యాపకుడు, అగోచరుడు, శబ్ద, రస, రూపాదీగుణరహితుడగు పరమేశ్వరునకు నెట్టి మూర్తియు లేదు.

శ్లో॥ శాన్తి తుల్యం తపో నాన్తి న సంతోషాత్పరం సుఖమ్ ।
న తృష్టాయాః పరో వ్యాధిర్నచ ధర్మో దయాపరః॥ 13

అర్థము :- శాన్తితుల్యం = శాన్తితో నమానమైన, తపః = తపస్సు, నాన్తి = లేదు సంతోషాత్ = సంతోషముకంటె, పరం = శ్రేష్ఠమైన, సుఖమ్ = సుఖము, న = లేదు, తృష్టాయాః = తృష్టకంటె (ఆశకంటె) పరః = మించిన, వ్యాధిః = రోగము, న = లేదు, చ = మరియు, దయాపరః = దయనుమించిన, ధర్మః = ధర్మము, న = లేదు.

తా॥ శాన్తితో నమానమైన తపస్సు మఱొకటి లేదు. సంతోషమున కంటె మించిన శ్రేష్ఠమైన సుఖము ఇంకొకటి లేదు తృష్టకు (ఆశకు) మించిన వ్యాధి మఱొకటి లేదు. దయను మించిన ధర్మములేదు.

వివరణము :- శాన్తితో నమానమైనది తపస్సు తప్ప మఱొకటి లేదు.

సప్తద్వీపములలో, నవఖండములలో, ఋల్లోకములలో కూడ శాంతితో సమానమైన సుఖము మరొకటి లేదు. సంతోషమును మించిన సుఖము లేదు.

అస్తో నా స్తి విపాసాయాః సంతోషః పరమం సుఖమ్ ।

తస్మాత్ సంతోషమేవేహ పరం పశ్యన్తి పండితాః॥

(భార. వన. 2 46)

ధనమందలి ఆశ తగ్గదు. అందుచేత సంతోషమే పరమసుఖము. జ్ఞానులు సంతోషమునే అన్నింటికంటె సుత్తమమైనదిగా తలంచుచున్నారు.

సంతోషో వై స్వర్గతమః సంతోషః పరమం సుఖమ్ ।

తుష్టిర్నా కించిత్ పరతః సా నమ్యక్ ప్రతితిష్ఠతి॥

(భార. శాం. 21-2)

ఓ రాజా! మనుష్యుని మనస్సు సంతోషించుటయే స్వర్గప్రాప్తి కంటె గొప్పది. సంతోషమే అన్నిటికంటె మించిన సుఖము. మనస్సులో సంతోషము బాగుగా ప్రతిష్ఠితమగుచో ప్రపంచములో దానికంటె మించిన దేదియు నుండదు.

తృప్తకు మించిన వ్యాధి మరొకటి లేదు—

జీర్ణస్తే జీర్ణతః కేశా దస్తా జీర్ణన్తి జీర్ణతః ।

చక్షః శ్రోత్రే చ జీర్ణే తే తృప్తైకా తరుణాయతే॥

(పంచతంత్ర 5-16)

మునలితనము రాగానే పెండ్రుకలు తెల్లబడి రాలిపోవును. దంతములు కదలి రాలిపోవును. నేత్రములు చెవులు జీర్ణములై చూడలేవు. వినలేవు. కాని తృప్తయొక్కటే రోజు రోజుకు యౌవనము కలదగును.

దయను మించిన ధర్మములేదు—దయ ధర్మమునకు మూలము. దురభిమానము పాపమునకు మూలము. ప్రాణము బోవుచున్నను దయను విడువరాదు.

శ్లో॥ క్రోధో వై వస్వత్తో రాజా తృష్ణా వై తరణీ నదీ ।

విద్యా కామదుఘా ధేనుః సంతోషో నందనం వనమ్॥ 14

అర్థము :- క్రోధః=క్రోధము, వైవస్వతః=యముడు, తృష్ణా=కోరిక. వైతరణీ నదీ = వైతరణీ యను నదీ, విద్యా = విద్య, కామదుఘః=కోర్కూల దీర్చు, ధేనుః = ఆవు, సంతోషః = సంతోషము, నందనం వనమ్=నందనవనము.

తా॥ క్రోధము సాజెత్తుగా యముడే. తృష్ణవైతరణీ నదీ. విద్య కోర్కూల నీడేర్చు ఆవు. సంతోషమే నందనవనము.

వివరణము :- క్రోధము యమరాజు—

ప్రపంచ పాపం నరక కుర్యాత్ క్రుద్ధో హన్యాత్ గురూనపి ।

ప్రపంచ పరుషయా వాచా శ్రేయసోఽవ్యవ మన్యతే॥

(భార. వన. 29-4)

తా॥ క్రోధముగల మనుష్యుడు పాపముచేయును. క్రోధి గురువులను కూడ బంపును. కోపించినవాడు పరుషవాక్కులతో శ్రేష్ఠపురుషులను కూడ నవమానించును.

తృష్ణ వైతరణీ నదీ. వైతరణీ నదీని దాటుట యెంతకష్టమో కోరికను చంపుకొనుటకూడ ఎంతకష్టమే.

ధీరోఽప్యతి బహుజ్ఞోఽపి కులజోఽపి మహానపి ।

తృష్ణయా బధ్యతే జింతుః సింహః శృంఖలయా యథా॥

(మహాోపనిషత్ 5-87)

ధీరుడైనను, విద్యాంసుడైనను, గొప్పకులమునందు పుట్టిన వాడైనను, గొప్పవాడైనను, గొలుసుతో సింహము బంధింపబడినట్లు తృష్ణతో బంధింపబడును.

విద్య కామదేనువు వంటిది. విద్యవలన నర్వము సంపన్నమగును.

విద్యా దదాతి వినయం వినయా ద్యాతి పాత్రతామ్ ।

పాత్రత్వాద్ధన మాప్నోతి ధనాద్ధర్మం తతః సుఖమ్॥

విద్యచే మనుష్యునకు వినమ్రత కలుగును. వినమ్రత వలన యోగ్యత యేర్పడును. యోగ్యతవలన ధనము ప్రాప్తించును. ధనము వలన ధర్మము, ధర్మము వలన సుఖము కలుగును.

సంతోషము నందనవనముతో నమానము. ఈ విషయము 7 అ. 3 శ్లోక విమర్శలో దెలియును.

శ్లో॥ గుణో భూషయతే రూపం శీలం భూషయతే కులమ్ ।

సిద్ధి ర్భూషయతే విద్యాం భోగో భూషయతే ధనమ్॥15

అర్థము :- గుణః=గుణము మనుష్యునకు, రూపం = శౌందర్యమును, భూషయతే = అలంకరించుచున్నది, శీలం = శీలము, కులం = కులమును, భూషయతే = అలంకరించుచున్నది, సిద్ధిః=ఆరాకిక శక్తి సిద్ధించుట, విద్యాం = విద్యను, భూషయతే = అలంకరించుచున్నది, భోగః=భోగము, ధనం = ధనమును, భూషయతే=అలంకరించుచున్నది. అనగా భోగమునకు పనికిరాని ధనము వ్యర్థము. ధనమును అనుభవించ వలసినదే దాచిపెట్టరాదని భావము.

తా॥ మనుష్యునకు గుణము అందము నిచ్చును. శీలము (ప్రవర్తన) కులము నలంకరించును. సిద్ధి (అచారిత్ర శక్తి ప్రాప్తి) ముక్తిని, బుద్ధిని, విద్యను అలంకరింపజేయును. భోగము (నుభాది యనుభవము) ధనము నలంకరించును. అనగా ననుభవింపని ధనము వ్యర్థము.

వివరణము :- గుణము మనుష్యుని రూపమును లోభిల్లనేయును—
వదం హి సర్వత్ర గుణైర్ని ధీయతే । (రఘువంశ. 3-62)

గుణము లంతట తమ ప్రభావమును చూపును.

గుణోష్ఠ్యేవ హి కర్తవ్యః ప్రయత్నః పురుషైః సదా ।

గుణాయుక్తో దరివ్రోఽపి నేశ్యకై రగుణైః సమః॥

(మృచ్ఛక. 4-22)

మనుష్యుడెప్పుడును దయా దాక్షిణ్యాది గుణములను పొందుటకు ప్రయత్నింపవలెను. ఎందుకనగా గుణముకలవాడు దరిద్రుడైనను గుణములేని ధనవంతునికంటె శ్రేష్ఠుడగును.

శీలము కులము నలంకరించును. శీలమనగా-ఉత్తమ స్వభావము ఉత్తమాచరణము, నీతిమంతుడగుట, మంచిజీవనము, శుచిత్వము, విశ్వాస సాత్రుడగుట, ధైర్యశూన్యము దానము దయాది గుణములు కలిగియుండుట.

శీలం వరం భూషణమ్ । (భర్తృహరి-నీతి. 78)

శీల మన్నింటికంటె గొప్ప భూషణము.

శీలము గలవాని యింట నలుగురు చంద్రులు ప్రకాశింతురు. సిద్ధి వలన విద్య ప్రకాశించును. సిద్ధి యనగా ముక్తి చచ్చుట పుట్టుట యను చక్రబంధమునుండి విడిపించి ముక్తిని పొందించు నట్టిదియే విద్య. 'సా విద్యా యా విముక్తయే' ఏది ముక్తిని ప్రాప్తింపజేయునో యదియే విద్య యని చెప్పబడెను. సిద్ధి యనగా వృద్ధియనియు సర్థముకలదు. వృద్ధివలన

విద్య శోభిల్లును. మనుష్యునకు ఐదేనిచో 'సాక్షరా విపరీతత్వే భవన్తి రాక్షసా ద్రువమ్' సాక్షరా అను చానిని తల్లక్రిందులు అనగా మొదటిది చివరకు చివరిది మొదటకు నూర్చిన రాక్షసయగును. కావున ఐదే మోక్షములు, వృద్ధికలిగినపుడే విద్యసార్థకమగును. అలౌకిక శక్తులు, యోగసిద్ధులు కూడ విద్య నలంకరింపను.

ధనము దానముచేయుటచేతను, భోగించుటచేతను శోభిల్లును. కూడ దెట్టుటచేతకాదు. భామాళాహ అను రాజు తన జీవితములో సంపాదించిన దంతయు మహారాజా ప్రతాపసింహుని పాదములపై నుంచి తన దేశ సేవను వెల్లడించి తాను అజరామరుడయ్యెను.

శ్లో॥ నిర్గుణస్య హతం రూపం దుశ్శీలస్య హతం కులమ్ ।

అసిద్ధస్య హతా విద్యా అభోగేన హతం ధనమ్॥ 16

అర్థము :- నిర్గుణస్య = గుణహీనుని యొక్క, రూపం = అందము, హతం = నశించును, వ్యర్థమగును, దుశ్శీలస్య = శీలహీనుని యొక్క, కులం = కులము, హతం = నిందితమగును, అసిద్ధస్య = అలౌకిక శక్తులు లేని ఐదేనిచో, విద్యా = విద్య, హతా = వ్యర్థము, అభోగేన = భోగింపరాని, ధనం = ధనము, హతం = వ్యర్థము.

తా॥ గుణహీనుని సౌందర్యము వ్యర్థము. శీలములేనివాని కులము నిందితమగును. అలౌకిక శక్తులు సంపాదించని ఐదేనిచో విద్య వ్యర్థము. అనుభవమున కుపయోగపడని ధనము వ్యర్థము.

వివరణము :- అనుభవించదగని ధనము వ్యర్థము. ఫర్తృహరి—

దానం భోగో నాశక్తిస్రో గతయో భవన్తి విత్తస్య !

యో న దదాతి న భుంక్తే తస్య తృతీయా గతిర్భవతి॥

(ఫర్తృ. నీతి. 39)

ధనమునకు దానము, ధోగము, నాశము అను మూడు గతులు కలవు, దానమున కుపయోగపడనట్టిదియు, అనుభవించబడనట్టి ధనము మూడవదియగు నాశనమునకే యోగ్యమగును. అనగా నది నశించును.

శ్లో॥ శుచిర్భూమిగతం తోయం శుద్ధా నారీ పతివ్రతా ।

శుచిః క్షేమకరో రాజా సంతోషీ బ్రాహ్మణః శుచిః॥17

అర్థము :- భూమిగతం = భూమిలోనున్న, తోయం = నీరు, శుచిః = శుద్ధమైనది, పతివ్రతా = పతివ్రతయైన, నారీ = స్త్రీ, శుద్ధా = పవిత్రయైనది, క్షేమకరః = శుభమును చేయునట్టి, రాజా = రాజు, శుచిః = పవిత్రుడు, సంతోషీ = సంతోషిస్తుడైనట్టి. బ్రాహ్మణః = బ్రాహ్మణుడు, శుచిః = పవిత్రుడు.

తా॥ భూమిలోని నీరు, పతివ్రతయైన స్త్రీ, క్షేమమును గలిగించు రాజు, సంతోషించు బ్రాహ్మణుడు శుద్ధముగా పవిత్రులుగా నుందురు.

వివరణము :- భూమిలోనుండు నీరు పవిత్రముగా నుండును. వర్షపు నీరెక్కువ భాగము ప్రవహించి నదీనదములలోను, సముద్రములోను చేరును. కాని ఆ వర్షజలము కొంచెము మాత్రమే భూమిలో ప్రవేశించును. ఈ జలమే బావులు, చెలములు, చెఱువులందు భూమిలోని ప్రోతస్సు (ప్రవాహము) ద్వారా చేరును. భూమిలో వడకట్టబడి స్రవించుటచే ఆ నీటిని శుద్ధమైన జలముగా (ఫిల్టర్ వాటర్) చెప్పుదురు. ఇందు వలన భూమిలోని నీరు శుద్ధము పవిత్రమునైయున్నది.

పతివ్రతయైన స్త్రీ శుద్ధమైయుండును —

శ్లో॥ అసంతుష్టా ద్విజా నష్టాః సంతుష్టాశ్చ మహీభృతః ।

స లజ్హా గణికా నష్టా నిర్లజ్హాశ్చ కులాంగనాః॥ 18

అర్థము :- అసంతృప్తాః = సంతోషింపని, ద్వితాః = బ్రాహ్మణులు, నష్టాః = నష్టము పొందుదురు, సంతృప్తాః = సంతోషించినట్టి, మహీభృతః = రాజులు, చ = కూడ నష్టపోవుదురు, సలజ్ఞాః = సిగ్గుగలిగినట్టి, గణికాః = వేశ్యలు, నష్టాః = నష్టపడుదురు, నిర్లజ్జాః = సిగ్గువిడిచిన, కులాంగనాః = కులస్త్రీలు చెడిపోవుదురు.

తా॥ సంతోషింపని బ్రాహ్మణులు, సంతోషించిన (తృప్తికల) రాజులు, సిగ్గుగల వేశ్యలు, సిగ్గులేని కులస్త్రీలు నష్టపోవుదురు. అనగా బ్రాహ్మణులు సంతోషముకలవారుగాను, ఉన్న రాజ్యముతో తృప్తిచెందక రాజులు రాజ్యమును విస్తరింపజేయు యిద్దికలవారుగాను, వేశ్యలు సిగ్గు కలిగియున్న విటుల నాకర్షింపలేరు. కావున సిగ్గులేనివారుగాను, కులస్త్రీలు సిగ్గుగలిగి భర్తల నాకర్షించువారుగా నుండవలెను. తద్వ్యపరీతమైన నష్ట పోవుదురు.

శ్లో॥ కింకులేన విశాలేన విద్యాహీనేన దేహినామ్ ।

దుష్కలీనోఽపి విద్వాంశ్చ దేవై రపి సుపూజ్యతే॥ 19

అర్థము :- విద్యాహీనేన = విద్యాహీనుడైనట్టి వానితో విశాలేన = గొప్పదైన, కులేన = కులముతో, దేహినాం = మనుష్యులకు, కిం = ఏమి ప్రయోజనము? దుష్కలీనః = నీచకులమునందు పుట్టినవాడైనను, విద్వాన్ = విద్వాంసుడు, దేవైః = విద్వాంసులచేత, అపి = కూడ, సుపూజ్యతే = పూజింపబడుచున్నాడు.

తా॥ మనుష్యులకు విద్యావిహీనమైన గొప్పకులముతో నేమి ప్రయోజనము? కొంచెమైనను ప్రయోజనముండదు. నీచకులమందు పుట్టినవాడైనను-విద్యావంతుడు విద్వాంసుల ద్వారా భాగుగా పూజింపబడును.

వివరణము :- విద్యయొక్క మహాత్వము అన్నిటికంటె సున్నత స్థితిలోనుండును. పౌరాణికుల మతానుసారము శృంగిణుషి లేడికి పుట్టిన వాడైనను. అగస్త్యుడు కుండనుండి పుట్టినవాడైనను, (ఇవి మా దృష్టిలో అనంభవములు) వ్యాసుడు పల్లెవాని కూతుకు పుట్టినను, వసిష్ఠుడు ఊర్వశి యను వేళ్యకు బుట్టినను వారి విద్యవలన నందఱు వారిని పూజించుచుండిరి.

శ్లో॥ విద్వాన్ ప్రశస్యతే లోకే విద్వాన్ గచ్ఛతి గౌరవమ్ |
విద్యయా లభ్యతే సర్వం విద్యా సర్వత్ర పూజ్యతే॥ 20

అర్థము :- లోకే=లోకమునందు విద్వాన్=విద్వాంసుడు, ప్రశస్యతే=ప్రశంసించబడుచున్నాడు, విద్వాన్ = విద్వాంసుడే గౌరవమ్ = ఆదరనమూహములను, గచ్ఛతి = పొందుచున్నాడు విద్యవలననే కీర్తి, పొగడ్డ కలుగుచున్నది, విద్యయా = విద్యవేత, సర్వం = ననుస్తము, అనగా ధనధాన్యములు, గౌరవము. యశస్సు, పూజ, ప్రతిష్ఠ అన్నియు. లభ్యతే=పొందబడుచున్నది, విద్యా=విద్య, సర్వత్ర = అన్ని స్థానము లలో, పూజ్యతే=పూజించబడును.

తా॥ లోకములో విద్వాంసుడు పొగడబడుచున్నాడు. విద్వాంసుడు గౌరవింపబడుచున్నాడు. విద్యవలన సర్వము లభించును. విద్య యంతట పూజించబడును.

శ్లో॥ మాంసభక్షైః సురాపానైః మూర్ఖైశ్చాక్షర వర్జితైః |
పశుభిః పురుషాకారైః భారాఽక్రాంతా చ మేదిసి॥ 21

అర్థము :- మాంసభక్షైః=మాంసభక్షకులతోను, సురాపానైః = మద్యము సేవించువారితోను, మూర్ఖైః = మూర్ఖులతోను, అక్షరవర్జితైః = అక్షరమురాని వారితోను, పురుషాకారైః=పురుషాకారముతోనున్న, పశుభిః

చ=పశువులతో కూడ, మేదినీ=భూమి, భారాక్రాంతా=భారముతో ఆక్రమింపబడి అణగద్రొక్కబడుచున్నది.

తా॥ ఈ భూమి మాంసభక్షులతోను, సురాపానముచేయు వారితోను, మూర్ఖులతోను, విద్యలేనివారితోను, మనుష్యాకారములోనున్న పశువులతో భారముమోయుచు పీడింపబడుచున్నది.

వివరణము :- మాంసాహారులలో దయయుండదు. మద్యము సేవించువారిలో సత్యముండదు. అట్లే మూర్ఖులు అక్షరమెఱుగని మనుష్యులు తమకు హేలుచేసికొనుచున్నను లోకమున కుపకారముచేయరు. అందుచేత వారందఱు భూమికి భారమైయున్నారు.

శ్లో॥ అన్నహీనో దహేత్ రాష్ట్రం మస్త్రహీనశ్చ ఋత్విజః |
యజమానం దానహీనో నాస్తి యజ్ఞనమో రిపుః॥ 22

అర్థము :- అన్నహీనః=అన్నములేనట్టి, యజ్ఞము, రాష్ట్రం = రాష్ట్రమును, దహేత్=కాల్చును, చ=మఱియు, మస్త్రహీనః = మస్త్రములు లేని యజ్ఞము, ఋత్విజః=ఋత్విక్కులుగా నుంచువారిని, దహేల్=కాల్చును, దానహీనః=దానములేనట్టి యజ్ఞము, యజమానం = యజమానుని, దహేత్=కాల్చును, ఇందువలన, యజ్ఞనమః=యజ్ఞముచే నమానమైన, రిపుః=శత్రువు, నాస్తి=లేదు.

తా॥ అన్నములేని యజ్ఞము రాష్ట్రమును దహించును. మంఠ్రహీనమైన యజ్ఞము ఋత్విక్కులను భస్మముచేయును. దానహీనమైన యజ్ఞము యజమానుని నశింపజేయును. ఇందువలన ప్రపంచములో యజ్ఞముచే నమానమైన శత్రువు లేదు.

వివరణము :- యజ్ఞము కామధేనువు, కల్పతరువు వంటివి. కాని ఆ యజ్ఞమును విధి విధానముగా జేయకున్నచో శత్రువుగా పరిణమించును. దశరథమహారాజు —

విధిహీనస్య యజ్ఞస్య కర్తా సద్యః వినశ్యతి ।

(వాల్మీ. రా. బాల. 8-18)

శాస్త్రపద్ధతిగా యజ్ఞముచేయకున్నచో వెంటనే నష్టము సంభవించును. శ్రీకృష్ణుడు—

విధిహీన మస్యష్టాన్నం మంత్రహీన మదక్షిణమ్ ।

శ్రద్ధా విరహితం యజ్ఞం తామసం హి ప్రవక్షీతే॥ (గీతా. 17-16)

శాస్త్రపద్ధతిగా లేకయు, లోకకల్యాణము కొఱకు అన్నదానము లేకయు, వేదమంత్రోచ్ఛారణము లేకయు, దక్షిణ యీయబడకయు సశ్రద్ధతో చేయబడిన యజ్ఞమును తామస యజ్ఞమందురు. ఇట్టి యజ్ఞము లాభకారికాదు. శాస్త్రపద్ధతిగా చేయబడిన యజ్ఞము ఈ లోకములో మనుష్యులను ధన ఛాన్య సంపన్నుల జేయును. చివరకు మోక్షమునకు జేర్చును.

అష్టమాధ్యాయము సమాప్తము

స వ మా ద్వా య ము

శ్లో॥ ముక్తి మిచ్ఛసి చేత్తాత విషయాన్ విషవత్ త్యజ ।

క్షమాఽఽర్జవం దయా శౌచం సత్యం

వీయాపవత్ భజ॥ 1

అర్జవము :- తాత=సోదరా!, ముక్తిం=ముక్తిని, ఇచ్ఛసి చేత్ = కోరుచున్నచో, విషయాన్ = విషయములను, విషవత్ = విషమువలె, త్యజ = విడుపుము, క్షమా=ఓర్చును, ఆర్జవం=ఋజుత్వము సరలతను

వినమ్రత మొదలైన వానిని, దయా = దయను, శౌచం = పవిత్రతను, సత్యం = సత్యమును, పీయూషవత్ = అమృతమువలె, భజ = పొందుము.

తా॥ సోదారా! ముక్తిని కోరువాడవైనచో విషయములను విషముతో సమానమని తెలిసికొని విడిచిపెట్టుము. సహనశీలతయు, ధైర్యమును, సరళతను, వినమ్రతను, విశ్వాసమును, ఔదార్యమును, దయను, పవిత్రతను, సత్యమును అమృతము వలె పొందుము.

వివరణము :- మోక్షమునకు కావలసిన సాధనములు—

1. విషయములను విషముతో సమానములని విడిచిపెట్టుము,

మోక్షో విషయవైరస్యం బంధో వైషయికో రసః ।

ఏతావదేవ విజ్ఞానం యథేచ్ఛసి తథా కురు॥ (అష్టావక్రగీత 15-2)

విషయములందాసక్తి లేకుండుటయే మోక్షము-విషయములం దభిరుచి కలిగియుండుటయే బంధనము. సంక్షేపముగా విజ్ఞానసారమిదే. క్షోరికనసుసరించి పనిచేయుము.

విషస్య విషయాణాంచ దృశ్యతే మహదన్తరమ్ ।

ఉపభుక్తం విషం హన్తి విషయాః స్మరణాదపి॥

విషమునకు విషయములకు మిక్కిలి భేదము కనబడుచున్నది. విషయమును తినినచో చంపును. కాని విషయములను స్మరించినంతనే యవి మనుష్యుని నాశము చేయును.

అపదాం కథితః పన్థా ఇన్ద్రియతా మనం శయః ।

తజ్జయః సన్పదాం మార్గో యేనేష్టం తేన గమ్యతామ్॥

(చాణక్య నీతికాస్త్రమ్ 72)

ఇంద్రియనిగ్రహములేకుండ ఇష్టము వచ్చినట్లు విషయ లోలుడగుట వ్యాధులకు లెక్కలేనన్ని అపదలకు కష్టములకు రాజమార్గమగును. ఇంద్రియముల జయించినచో లెక్కలేనన్ని ఆరోగ్యాది సుఖములను పొందుటకు రాజమార్గమగును. వీనిలో నేది నీకు నిష్టమున్న దాని నేవనుసరింపుము.

విషాద్యిషం కిం విషయాః నమస్తా దుఃఖీ నదా కో విషయానురాగీ।

ధన్యోఽస్తికో యస్తు పరోవకారీ కః పూజనీయః శివతత్త్వ నిష్ఠః॥

(శంకరా. ప్రశ్నోత్తరీ. 13)

విషముకంటె మించిన విషముతో కూడి యున్నదేదీ? నమస్త విషయములను ధోగించుటయే. ఎల్లపుడు దుఃఖించు వాడెవడు? ప్రపంచములో భోగములందాన క్తికలవాడు. ధన్యుడెవడు? పరోవకారముయందు చేయువాడు. పూజనీయుడెవడు? కల్యాణన్వరూపుడైన పరమాత్మ నిష్ఠకల మహాత్ముడు.

2. క్షమా = దైర్యము, సహనశీలత, తితిక్ష. యోగవాసిష్ఠములో కూడ శమ = దైర్యమును మోక్షమునకు ద్వారపాలకుడుగా చెప్పిరి.

మోక్షద్వారే ద్వారపాలశ్చత్వారః పరికేర్తితః ।

శమో విచారః సంతోషశ్చతుర్థః సాధుసంగమః॥

(యోగ. ముము. 11-59)

మోక్షద్వారమునకు నల్వరు ద్వారపాలకులున్నట్లు చెప్పిరి.

1. శమము, క్షమా దైర్యము
2. విచారము ఆలోచన,
3. సంతోషము,
4. సాధుసంగతి యనునాలుగు.

3. అర్థవం - కపటములేకుంట, సకలత, విసమ్రుత, విశ్వానము, దొడార్యము కూడ మోక్షప్రాప్తికి మార్గమేమి ?

4. దయ - ప్రతిప్రాణియుండు దయగలిగియుండుట మోక్షప్రాప్తికి సాధనము.

5. పవిత్రత - లోపలబయట కూడ పవిత్రత కలిగియుండుట మోక్షప్రాప్తి తావశ్యకము.

అద్వైతాత్రాణి శుభ్యన్తి మనః సత్యేన శుభ్యతి ।

విద్యా తపోభ్యాం ఘాతాత్మా ఐద్ది ర్జ్ఞానేన శుభ్యతి॥ (మను 5-109)

జలముతో శరీరము, సత్యముతో మనస్సు బ్రహ్మవిద్య తపస్సులతో జీవాత్మ, జ్ఞానముతో ఐద్దియు శుభ్యములగును.

సత్యము కూడ మోక్షమార్గ సాధకము—

సత్యం స్వర్గస్య సోపానమ్ । (భార. ఉద్యో. 33 47)

సత్యము స్వర్గమునకు మెట్లు వంటిది. మఱొక కవి—

న హి సత్యాత్పరో ధర్మో నాన్పతా త్పాతకం పరమ్ ।

సత్యమును మించిన ధర్మము, అబద్ధమునకు మించిన పాపము మఱొకటి లేదు

శ్లో॥ పరస్పరస్య మర్మాణి యే భాషన్తే నరాధమాః ।

త ఏవ విలయం యాన్తి వల్మీకోదర సర్పవత్ ॥ 2

అర్థము :- యే=ఎవరు, పరస్పరస్య=ఒకరికొకరు, మర్మాణి = రహస్యములను, భాషన్తే=చెప్పుకొందురో, తే=అట్టి, నరాధమాః ఏవ= నీచమానవులే, వల్మీకోదర = పుట్టలోనున్న, సర్పవత్ = నర్పమువలె, విలయం=నాశనము, యాన్తి=మీండుమారు.

తా॥ సీచమానవులు పరస్పరము ఒకరి రహస్యములు మఱొకరు బెల్లడించుకొనుచు అంతరాత్మకు దుఃఖమును కలిగించునట్లు మూట్లాడుచు పుట్టలో చిక్కుకొనిపోయిన నర్పమువలె నశింతురు.

వివరణము :- వాక్కుతో గలిగిన గాయము మిక్కిలి భయంకరమైనది. అది మానదు. విదురుడు—

రోహతే సాయకై ర్విద్ధం వనం పరశునా హతమ్ ।

వాచా దురుక్తం బీభత్సం న సంరోహతి వాక్ క్షతమ్॥

(విదుర. 2-78)

బాణములచే గొట్టబడిన గాయము మానును. గొడ్డలిచే నఅకబడిన వనము చిగుర్చును. కాని పరుషవచనములచే గాయపడిన హృదయము ఎన్నడును చక్కబడదు.

కర్ణినాలీక నారాచాన్ నిర్హరన్తి శరీరతః ।

వాక్ శల్యస్తు న నిర్హర్తుం శక్యో హృదీ శయో హి సః

(విదుర. 2-79)

కర్ణి, నాలీకము, నారాచము అను పేర్లుగల బాణములను శరీరమునుండి వెడలింపవచ్చును. కాని కఠిన వాగ్రూప బాణములను హృదయములో నాటుకొనియుండుటచేత బయటకు తీయజాలరు.

ఇతరులకు వాధను గలిగించు కఠోరవచనములను పలుకరాదు. తన వాక్కునకు తెలుపవలెను.

హేణిహ్యే! కటుకస్నేహే మధురం కిం న భాషసే ।

మధురం వద కల్యాణీం లోకోఽయం మధురప్రియః॥

(చాణక్యసార సంగ్రహము 2-11)

కఠినముగా మధురముగా బలుకు ఓ నాలుకా! నీవు మధురముగా నేల వలుకవు ఓ కల్యాణి! నీవు మధురముగా మాట్లాడుము. ప్రపంచములోని మనుజులు మధురముగా మాట్లాడువారిని ప్రేమితులు కావున మధురముగా మాట్లాడుము.

౩॥ గన్ధః సువర్ణే ఫలమిక్షు దండే

నాఽకారి పుష్పం ఖలు చందనస్య |

విద్వాన్ ధనాఢ్యశ్చ నృపశ్చిరాయః

ధాతుః పురా కోఽపి న బుద్ధిదోఽభూత్ || ౩

అర్థము :- సువర్ణే = బంగారమునందు, గంధః = సువాసనయు, ఇక్షుదండే = చెఱకుగడయందు, ఫలం = పండును, చందనస్య = మంచిగంధపు చెట్టునకు, పుష్పం = పుష్పమును, నాకారిఖలు = చేయలేదుగదా ! నమకూర్ప లేదు గదా !, అక్షే, విద్వాన్ = విద్వాంసుడు, ధనాఢ్యః = ధనవంతుడు, చ = మతీయు, నృపః = రాజు, చిరాయః = దీర్ఘాయువు గల వాడుగా లేడు, పురా = పూర్వము, ధాతుః = విధాతకు పరమాత్మకు, కోఽపి = ఎవ్వడును, బుద్ధిదః = తెలియజెప్పినవాడు, నాభూత్ = లేకుండెను.

తా॥ బ్రహ్మ బంగారమునకు సువాసనను, చెఱకుగడకు ఫలమును, గంధపుచెట్టుకు పుష్పమును కల్పింపలేదు. అక్షే విద్వాంసుని ధనాఢ్యుని గాను, రాజును చిరాయువుగాను సృష్టింపలేదు. ఇట్టి వని చేసిన బ్రహ్మకు పూర్వము బుద్ధిచెప్పిన వాడెవ్వడును లేకుండెను.

వివరణము :- పరమాత్మ యందారోపించిన యీ దోషములు నిరాధారము. వేదములో చూడుడు—

యాథాతథ్యకోఽర్థాన్ వ్యదధాచ్ఛాశ్వతీభ్యః సమాభ్యః |

(యజు. 40-8)

పరమేశ్వరుడు అనాదికాలమునుండి అనాది ప్రజలకు అనాది ప్రకృతినుండి నరియైన వదార్థములను నిర్మాణముచేసి వానిని దెలిసికొనుటకు వేదవిద్యలను ప్రకాశింపజేసెను. పరమాత్మయొక్క సృష్టి రచన మిక్కిలి వైఖానికమైనది. దీనిలో తక్కువదనముకాని, దోషముకాని, ఖోరపాటుకాని యుండదు. చూచి ఆలోచించుడు—

బంగారములో సుగంధము లేకుండుటయే మంచిది. బంగారము నకు సుగంధమున్నచో భర్తలకు పెద్దసమస్య యయ్యెడిది. భార్యలకు భర్తలు ఏబదిగ్రాముల బంగారు నగచేయించి ధరింపజేసినచో రెండు మూడు నెలలలో ఆ వాసన హరించిపోవును. వాసనగల కర్పూరమెట్లు హరించిపోవునో యట్లే వాసనగల వస్తువులలోని వాసన హరించిపోవును. మఱొక విషయము-భార్యముక్కులకు వాసనగల బులాకి ముక్కుకు కెట్టుకొని దాని వాసన చూచుచు కూర్చున్నచో ప్రొయ్యిమీదనున్న కూర మూడిపోవును. ఇంకొక విషయము-బంగారమునకు వాసనయున్నచో దోంగలు ఆ వాసననుబట్టి త్వరగా తేలికగా కనిపెట్టి తీసికొనిపోవుదురు.

జెఱకువండు స్వయముగా తీపియున్నది కావున దానికి పండు ఆక్కఱలేదు. ఫలమున్నచో చీమలు, పక్షులు, పకువులు, క్రోతులు మొదలైనవి తినును. మనుష్యులకు పండ్లు వేఱుగా దొరుకును గదా!

చందన వృక్షము క్రిందినుండి పైకి అంతయు సుగంధము కలిగి యుండును. అందుచేత దానికి పుష్పముక్కఱలేదు. విద్వాంసుడు ధనాధ్యుడు కానక్కఱలేదు. చరిత్రలో ధనాధ్యులైన కవుల చరిత్రచూడుడు. మహాకవి మాఘుడు రహీమ్, ఆర్యజగత్తులో కృపారామ్ (స్వామి దర్శనానంద) మిక్కిలి ధనవంతులు. ధనవంతులైన విద్వాంసులు వేదప్రచారముచేయక వ్యాపారముచేయుదురు. విద్వాంసులకు యోగక్షేమములకు సరిపోవు ధనమున్నచో చాలును.

రాజులను దీర్ఘజీవులనుగా సృష్టింపలేదనుటయు సరికాదు. శ్రీరాముడు, యుధిష్ఠిరుడు మొదలైనరాజు లనేకులు చిరంజీవులే గదా! అవ్యాయకారియగురాజు చిరంజీవి యగుచో ప్రజలను పీడించును. రాష్ట్రములో దురాచారము వృద్ధిచెందును. కావున నట్టిరాజు చిరంజీవి కాకుం

డుటయే మంచిది. కావున ఈవిధముగా పరమాత్మపై మోపిననేరము (ఆక్షేపణ) సరియైనదికాదు. నిరాధారము.

శ్లో॥ సర్వాషధీనా మమృతా ప్రధానా
సర్వేషు సౌఖ్యేష్వశనం ప్రధానమ్ ।

సర్వేంద్రియాణాం వయనం ప్రధానమ్

సర్వేషు గాత్రేషు శిరః ప్రధానమ్॥

4

అర్థము :- సర్వాషధీనాం = బోషణములన్నింటిలోను, ఆమృతా = తిప్పతీగ, ప్రధానా = ముఖ్యమైనది, సర్వేషు = సమస్తమైన, సౌఖ్యేషు = సౌఖ్యములందు (సుఖమును కలిగించువానిలో) అన్నం = భోజనము, ప్రధానం = ముఖ్యమయినది, సర్వేంద్రియాణాం = జ్ఞానేంద్రియములన్నింటిలో, వయనం = కన్ను, ప్రధానం = శ్రేష్ఠమైనది, సర్వేషు = సమస్తమైన, గాత్రేషు = అంగములలో, శిరః = శిరస్సు, ప్రధానం = సర్వశ్రేష్ఠమైనది.

తా॥ ఓషధులన్నిటిలో తిప్పతీగ ప్రధానమైనది. సుఖము కలిగించు వానిలో ప్రధానమైనది భోజనము. జ్ఞానేంద్రియములలో కన్ను ప్రధానమైనది. అంగములన్నింటిలో శిరస్సు ప్రధానమైనది.

వివరణము :- ఆమృతమనునది రసాయనము. దీనిని తిప్పతీగ యందురు. ఇది సోమలతకు ప్రతినిధి. దీనియొక్క మహిమను చూడుడు—

మంకూక పర్ణయః స్వరసః ప్రయోజ్యః క్షీరేణ యస్మి

మమకప్య చూర్ణమ్ ।

రసో గుమాచ్యాస్తు సమూలపుష్పః కల్కః ప్రయోజ్యః

ఖలు శంఖ పుష్పాః॥

అయువ్రదా న్యామయనాశనాని బలాగ్ని పర్జస్వర వర్జనాని ।

మేధ్యాని చైతాని రసాయనాని మేధ్యా విశేషేణ చ శంఖపుష్పి॥

(భన్వంతరి. రసాయనాధికార)

ప్రతిదినము ప్రాతఃకాలమున బ్రహ్మపంచాకి రసముత్రాగినను, ఋలహాఠీ చూర్ణము పాలతో కలిపి తీసికొని నను, లేక తిప్పతీగ రసము పానముచేసినను, లేక ప్రేక్షతో గూడ పూలతో గూడిన శంఖపుష్పము యొక్క తల్కను పేచించినను అయున్య పెరుగును, శరీరములోని రోగములన్నియు పోవును. బలము, జీతలాగ్ని పెరుగును. స్వరము మాధుర్యము కలదగును. మేధస్సు వృద్ధియగును. విశేషముగా శంఖపుష్పి మేఘస్సును వృద్ధిచేయును. అమృతశబ్దముచే ఉసిరిక, హరద, తులసి మొదలగువానిని గ్రహింపవచ్చును. ఇవి శ్రేష్ఠమైన యోషధులే. సుఖము లన్నింటిలో ధోజనము ప్రధానమైనది. ధోజనములేకుండ జీవనయాత్ర సాగదు. అన్నము మనుష్యునకు జీవనము. జ్ఞానేంద్రియములన్నిటిలో కన్ను శ్రేష్ఠమైనది. కన్నుగల వానికే ప్రపంచముకలదు. శరీరములోని యంగములన్నింటిలో శిరస్సు ప్రధానమైనది ఎందు కనగా—

1. జ్ఞానేంద్రియము లన్నియు శిరస్సులో నున్నవి.

2. యోగశాస్త్రానుసారము సహస్రదళకమలము శిరస్సులోనే యున్నది.

3. చెట్టుయొక్క పంచాంగములలో (వేణు, ధోదె, కొమ్మ, రెమ్మ, ఆకు) మూలమువలె శరీరములోని షడంగములలో (శిరస్సు, మొండెము, 2 చేతులు, 2 కాళ్లు) శిరస్సు సర్వశ్రేష్ఠమైనది

శ్లో॥ దూతో న సంచరతి ఖే న చలేచ్చ వార్తా

పూర్వం న జల్పితమిదం న చ సంగమోఽస్తి ।

వ్యోమ్ని స్థితం రవి శశిగ్రహణం ప్రశస్తం

జానాతి యో ద్విజవరః స కథం న విద్వాన్ ॥ 5

అర్థము :- ఖే=అకాశమందు, దూతః=దూత, న సంచరతి = తిరుగడు, చ=చుచీయు, వార్తా=మాటలాడుట, న చలే=జరుగుటలేదు, ఇదం=ఈ విషయము, పూర్వం = మొదట, న జల్పితం = చెప్పలేదు, చ=చుచీయు. సంగమః = కలయిక, నాస్తి=లేదు, వ్యోమ్ని = అకాశమందు, స్థితం = ఉన్నట్టి, రవి శశిగ్రహణం=సూర్యగ్రహణము, చంద్ర గ్రహణమును, ప్రశస్తం=స్పష్టముగా, యః=ఏ, ద్విజవరః=బ్రాహ్మణ శ్రేష్ఠుడు, జానాతి=తెలిసికొనుచున్నాడో, నః=ఆ బ్రాహ్మణుడు, కథం = ఎట్లు, విద్వాన్=విద్వాంసుడు, న=కాడు ?

కా॥ అకాశములో దూత సంచరింపలేడు. వార్త నడవలేదు. ముందెవ్వడును చెప్పలేదు, దేనికోను నందింభములేదు. ఇట్టి స్థితిలో బ్రాహ్మణ శ్రేష్ఠుడు అకాశములో సూర్యచంద్రుల గ్రహణముల గూర్చి స్పష్టముగా తెలిసికొనుచున్నాడు. అట్టివాడు విద్వాంసు డెట్లు కాకుండును ?

వివరణము :- అకాశములో దూత మొదలైనవారు వెళ్ళలేదను మాట సత్యమే కాని యొకటి గమనింపవలెను. పరమేశ్వరుడు ఈ బ్రహ్మాండమునకు నియాచుకుడు, వ్యవస్థాపకుడు, లోకలోకాంతరములు గ్రహోపగ్రహములుకలచో వాని చలనయు నిశ్చితమైయున్నది. వాని చలనములో కొట్లకొలది సంవత్సరములు గడచినను ఒక్క నెకనుకూడ తేడా యుండనంత సునిశ్చితముగా నున్నది. సూర్యచంద్రుల గమనమును లెక్కకట్టు బ్రాహ్మణులు సూర్యచంద్ర గ్రహణ మొప్పుడు జరు

గుణో తెలిసికొనగలుగుచున్నారు. వారు గణితశాస్త్రమును బొగుగా నెదిగిన విద్వాంసులగుటచే వారి మాటలలో సందేహముండదు.

శ్లో॥ విద్యార్థీ సేవకః పాస్థః క్షుధాఽఽర్థో భయకాతరః
భాండారీ ప్రతీహారి చ సప్త సుప్తాన్ ప్రబోధయేత్ ॥ 6

అర్థము :- విద్యార్థి = విద్యార్థియు, సేవకః = సేవకుడు పాస్థః = బాటసారి, క్షుధాఽఽర్థః = ఆకలిచే బాధపడువాడు, భయకాతరః = భయముచే బాధపడువాడు, భాండారీ = ధనముగలవాడు, చ = మరియు, ప్రతీహారి = ద్వారపాలకుడు, తను వట్టి, సప్త = ఏడుగురిని, సుప్తాన్ = నిద్రించుచు వారిని, ప్రబోధయేత్ = మేల్కొల్పవలెను.

తా॥ విద్యార్థిని సేవకుని, బాటసారిని, ఆకలిగొన్నవానిని, భయపడితున్న ధనాగారపాలకుని, ద్వారపాలకుని, ఈ యేడుగురిని నిద్రపోతుండ చూడవలెను.

వివరణము :- విద్యార్థి నిద్రపోయినచో విద్యార్జన సాగదు. సేవకుడు నిద్రపోయిన సేవాధర్మము నిర్వహింపబడదు. బాటసారి నిద్రపోయినచో గమ్యస్థానము చేరలేడు. ఆకలిగొన్నవాడు నిద్రించినచో ఆకలిసమయమున పొట్టలో ఆమ్లము క్త పాచకరసము బయలుదేరి జలరములో ఒకపిడి ప్రారంభమగును. భయపడితునకు నిద్రరాదు. ఒకవేళ నిద్రపట్టినను చెడ్డకలలను కనుచుండును. ధనాగారము కాచు ఖతుడు నిద్రించిన కోకాగారమును దొంగలు దోచుకొందురు. ద్వారపాలకుడు నిద్రించినచో నితరులు లోనప్రవేశింతురు. కావున నీ యేడుగురు నిద్రించుచున్నచో వారిని నిద్రనుండి లేపవలెను.

శ్లో॥ అహిం నృపం చ శార్దూలం కిటిం చ బాలకం తథా ।
పరశ్వానం చ మూర్ఖం చ సప్త సుప్తాన్ స
బోధయేత్ ॥ 7

ఆర్థము : అహిం=పామును, చ=మఱియు. నృపం = రాజును, శార్దూలం=పెద్దపులిని, చ=మఱియు, కిటిం = పందిని, తథా = అట్లే, బాలకం=బాలకుని, చ = మఱియు, పరశ్యానం = ఇతరుల కుక్కను, చ=మఱియు, మూర్ఖం=మూర్ఖుని, సుప్తాన్=నిద్రించుచున్న, నప్త = ఈ యేడుగురిని, నచో చయేత్ = మేల్కొల్పురాదు.

తా॥ పామును, రాజును, పుద్దపులిని, (చిలుతపులిని) పందిని, బాలకుని, ఇతరుల కుక్కను, మూర్ఖుని-నిద్రించుచున్న యీ యేడుగురిని నిద్రనుండి మేల్కొల్పురాదు.

వివరణము :- పైకెప్పిన యేడుగురిని మేల్కొల్పిన హాని కలుగును. పాము కలుచును. రాజు క్షించును. పెద్దపులి చిలుతపులి పైనబడి చంపును. పిల్లవాడు నిద్రాభంగమగుటచే నచేపనిగా విడువకయేడ్చును. ఇతరుల కుక్కను నిద్రలేపిన కోపముతో లేచి కలుచును. మూర్ఖుడు వ్యర్థముగా తగవుపెట్టుకొనును. కావున నీ యేడుగురిని నెన్నడు మేల్కొల్పురాదు.

శ్లో॥ అర్థాఽధీతాశ్చ యైర్వేదాస్తథాశూద్రాన్న భోజినాః
తే ద్విజాః కిం కరిష్యన్తి నిర్విషా ఇవ పన్నగాః॥ 8

ఆర్థము :- యైః=ఎవరిచేత, వేదాః=వేదములు, అర్థాఽధీతాః = ధనముకొఱకు చదువబడినవో, చ=మఱియు, తథా = అట్లే, శూద్రాన్న భోజినాః=శూద్రుల యన్నము తిన్నవారునైన, తే=ఆ, ద్విజాః=బ్రాహ్మణులు, నిర్విషాః = విషములేని, పన్నగాః ఇవ = పాములవలె, కిం కరిష్యన్తి=ఏమిచేయగలరు?

తా॥ ధన సంపాదనకొఱకు వేదములు చదివినవారును, మూర్ఖులైనట్టి బ్రాగుదోతులైనట్టి నీచులయిండ్లలో భుజించినవారు నగు బ్రాహ్మణులు విషములేని పాము లేమియు చేయలేనట్లు వారెందుకును పనికిరారు.

వివరణము :- వేదమును ధన సంపాదనకొఱకు చదువుట ధర్మముకాదు. ధర్మమెఱిగి చదువవలెను.

వ్యాకరణ మహాభాష్యములో—

బ్రాహ్మణేన నిష్కారణో ధర్మః షడంగో వేదోఽభ్యేయో
జ్ఞేయశ్చ॥ (మహా భాష్యం పన్న.)

బ్రాహ్మణుడు ధనప్రాప్తి ప్రయోజనమును కాంక్షింపక అటు అంగములు గల వేదములను అధ్యయనముచేసి యందలి రహస్యముల తెలిసికొనవలయును. నరికొనైన బ్రాహ్మణుడు ధనోపార్జన కొఱకు వేదము చదువరు—

రత్నావత్పాసా కులటాః నమీశ్యః ।

కిమార్యనార్యః కులటా భవన్తి॥

అభరణములు ధరించిన వేళ్యలను జూచి వతివ్రతయైన స్త్రీ వేళ్య కాగలుగునా? ఎన్నడును కాదు. దలచినదనుకూర్చి ఆర్యసమాజ నియమములలో చక్కగా చెప్పెను. వేదము నమస్త నత్య విద్యల గ్రంథము. వేదమును చదువుటయు, చదివించుటయు, విసుటయు, వినిపించుటయు- ఆర్యులకు పరమధర్మమైయున్నది.

శ్లో॥ యస్మిన్ రుష్టే భయం నాస్తి తుష్టే నైవ

ధనాఽగమః ।

నిగ్రహోఽనుగ్రహో నాస్తి స రుప్తః కిం కరిష్యతి॥ 9

అర్థము :- యస్మిన్=ఎవడు, రుష్టే=కోపించినచో, భయం = భయము, నాస్తి=లేదో, తుష్టే=వంతోపించినచో, ధనాగమః=ధనప్రాప్తి, నైవ=లేనేలేదో, నిగ్రహః=దండించుట, అనుగ్రహః = దయచూపుట,

నాస్తి=లేదో, సః=అట్టివాడు, దుష్టః = కోపించినవాడై, కిం కరిష్యతి= ఏమిచేయగలడు ?

తా॥ ఎవడు కోపించిన భయములేదో, ఎవడు సంకోపించినను ధనమీయదో, ఎవడు దండించుటలోగాని అనుగ్రహించుటలోకాని సమర్థుడు కాదో యట్టివాడు కోపించినను నేమియు చేయలేడు.

శ్లో॥ నిర్విషేణాఽపి సర్పేణ కర్తవ్యా మహతీ ఘణా ।

విషమస్తు న చాప్యస్తు ఘటాటోపో భయంకరః॥ 10

అర్థము :- నిర్విషేణ=విషములేనట్టి, సర్పేణ = సర్పముద్వారా, అపి=కూడ, మహతీ=గొప్పదైన, ఘణా=పడగ, కర్తవ్యా = చేయదగి నది (పడగవిప్పవలెను), విషం=విషము, అస్తు = ఉండుగాక, చాపి= లేక, నాస్తు=లేకుండుగాక, ఘటాటోపః = అడంబరము, భయంకరః = భయమును గలిగించును.

తా॥ విషములేకున్నను పాము పడగవిప్పవలెను. విషమున్నను లేకున్నను పడగవిప్పి అడంబరముగా నున్నచో భయంకరమగును.

శ్లో॥ ప్రాతద్యూత ప్రసంగేన మధ్యాహ్నే స్త్రీ ప్రసంగతః ।

రాత్రౌ చౌర్య ప్రసంగేన కాలో గచ్ఛత్యధీ మతామ్॥11

అర్థము :- అధీనుకాం = మూర్ఖులయొక్క, కాలః = కాలము, ప్రాతః = ప్రాతఃకాలము, ద్యూతప్రసంగేన = జూదమాడుటతోను, మధ్యాహ్నే = మధ్యాహ్నముందు, స్త్రీ ప్రసంగతః = స్త్రీల సహవాసము తోను, రాత్రౌ=రాత్రియందు, చౌర్య ప్రసంగేన=దొంగతనము చేయుట తోను, గచ్ఛతి=గడచును.

తా॥ మూర్ఖులయొక్క ప్రాతఃకాలము జూదముతోను, మధ్యాహ్న కాలము స్త్రీల సహవాసముతోను రాత్రికాలము దొంగతనము చేయుట తోను గడచిపోవును.

వివరణము :- కొన్ని పుస్తకములలో 'గచ్ఛత్యధీమతామ్' అను చోట 'గచ్ఛతిధీమతామ్' అని యున్నది. ఆ పాఠమును గ్రహించిన అనువాదకులు ధూమ్యాకాశములకు ముడిపెట్టినట్లు వ్రాసిరి. ప్రాతఃకాలము జూదమాడుటను మహాభారత కథకు, మధ్యాహ్నము స్త్రీ ప్రసంగము రామాయణకథతోను, రాత్రి చౌర్యమును భాగవతములోని కథతోను పోల్చిచెప్పిరి. 'ధీమతామ్' అను పాఠమును గ్రహించి నందువలన వచ్చిన చిక్కిరి. భాగవతరచన పదునొకం డవ శతాబ్దములోనిది. చాణక్యనితిలోనికి భాగవత కథ యెట్లు వచ్చును? లిడ్విగ్ మహోదయుడు 'గచ్ఛత్యధీ మతామ్' అను పాఠమునే గ్రహించెను. మా దృష్టిలో గూడ నదే పాఠము సముచితముగా నున్నది.

శ్లో॥ స్వహస్త గ్రథితా మాలా స్వహస్త ఘృష్టచందనమ్ ।
స్వహస్త లిఖితం స్తోత్రం శక్రస్యాపి శ్రియం హరేత్ ॥12

అర్థము :- స్వహస్త గ్రథితా = తనచేతితో గ్రుచ్చబడిన, మాలా = దండయు, స్వహస్త = తనచేతితో, ఘృష్ట = అరగదీయబడిన, చందనమ్ = గంధము, స్వహస్త = తనచేతితో, లిఖితం = వ్రాయబడిన, స్తోత్రం = స్తోత్రము, (స్తుతియు) శక్రస్యాపి = ఇంద్రునియొక్కయు, శ్రియం = సంపదనీ, హరేత్ = హరించును, పోగొట్టును.

తా॥ తనచేతితో గ్రుచ్చబడిన పూలదండయు, తనచేత అరగ దీయబడిన గంధము, తనచేత వ్రాయబడిన స్తోత్రము ఇంద్రుని యొక్క లక్ష్మీదైవము హరించును. ఆవగా పూలమాలను ధరించుటచే కలుగు వంతోషముకంటె మాలగ్రుచ్చుట వలన కలిగెడు కష్టమొక్కవనియు,

గంధము వలన గలిగెడు చల్లదనముకంటె గంధముచెక్క అరగదీయుట కష్టమనియు, స్తోత్రము వలన గలిగెడు సంతృప్తికంటె దాని రచనవలన కలిగెడు కష్టమెక్కువనియు భావము.

శ్లో॥ ఇక్షు దండా స్తిలాః క్షుద్రాః కాంతా

హేమ చ మేదిసీ ।

చంద్రనం దధి తాంబూలం మర్దనం గుణవర్ధనమ్॥ 13

అర్థము :- ఇక్షదంఢాః = చెఱకుగడలు, తిలాః = సువ్వులు. క్షుద్రాః = తెలివితక్కువవాళ్లు, కాంతా = స్త్రీ, హేమ = బంగారము, చ = మఱియు, మేదిసీ = భూమి, చందనమ్ = గంధము, దధి = పెరుగు, తాంబూలం = తాంబూలము, మర్దనం = మర్దించుట, గుణవర్ధనమ్ = దాని గుణమును పెంచును.

తా॥ చెఱకుగడలు, సువ్వులు, స్త్రీ, బంగారము, భూమి, గంధము, పెరుగు, తాంబూలము, ఇవి యన్నియు దాగుగా మర్దించబడినచో వాని లోని గుణము పెరుగును.

వివరణము :- ఇందులోని పుర్తనశబ్దమున కనేకార్థములున్నవి. చెఱకును, సువ్వులును రసము వచ్చునట్లు ఒత్తిడిచేయుటయు, మూర్ఛని కొట్టుటయు, స్త్రీని కుచమర్దనముచేయుటయు, బంగారమును బలపిడి చేయుటయు, భూమినిదున్నుటయు, గంధమును రుద్దుటయు, పెరుగును తఱచుటయు, తాంబూలమును నమలుటయు నను నర్థములో వాడబడినది. ఒక కవి—

గంధమెంత అరగదీసిన దాని గుణ మంతపెరుగును. పెరుగును మఢించినకొలదీ వెన్నవచ్చును. అట్లే తాంబూల మెంత నమలిన అంత యొక్కవ గుణము కనబడును-అనెను.

శ్లో॥ దరిద్రతా ధీరతయా విరాజతే

కువశ్రుతా శుభ్రతయా విరాజతే ।

కదన్నతా చోష్ణతయా విరాజతే

కురూపతా శీలతయా విరాజతే॥

14

అర్థము :- దరిద్రతా = దారిద్ర్యము, ధీరతయా = దైర్యముతో, విరాజతే = కష్టదాయకముకాదు, కువశ్రుతా = మాసినగుడ్డ, శుభ్రతయా = మురికిలేకుండజేసినచో, విరాజతే = అందముగా నుండును, కదన్నతా = చర్మియన్నము, ఉష్ణతయా = వేడిచేయుటచే, విరాజతే = రుచిగానుండును, కురూపతా = అందవిహీనత, శీలతయా = మంచిగుణము కలిగియుండుటచే, విరాజతే = లోకుల కళ్లలోపడకుండును.

తా॥ దారిద్ర్యము సంభవించినపుడు దైర్యముగానున్నచో కష్టము కలిగింపదు. చెడ్డవశ్రుమైనను శుభ్రముచేసినచో బాగుగానుండును. చర్మి ధోజనమైనను వేడిగానున్నచో రుచిగా దోచును. అందహీనముగానున్నను శీలమున్నచో ప్రశాశించును.

సవమాధ్యాయము సమాప్తము

ద శ మా ద్యాయ ము

శ్లో॥ ధనహీనో న హీనశ్చ ధనికః స సునిశ్చయః ।

విద్యా రత్నేన యో హీనః సహీనః సర్వవస్తుషు॥ 1

అర్థము :- ధనహీనః = ధనములేని మనుష్యుడు, హీనః = హీనుడు, దీనుడు, న = కాడు, ధనికః = వాడు, విద్యార్థనము కలవాడైనచో,

సునిశ్చయః = నిశ్చయముగా, ధనికః = ధనికుడే, యః = ఎవడు, విద్యా రత్నేన = విద్య యను రత్నముచేత, హీనః = లేనివాడో, నః = వాడు, సర్వవస్తుషు = అన్నింటిలోను, హీనః = లేనివాడే యగును.

తా॥ ధనములేకున్నను విద్యాధనమున్నచో ధనహీనుడు కాడు. నిశ్చయముగా ధనవంతుడే యగును. విద్యారూపరత్నములేనివాడు అన్ని వస్తువులు లేనివాడే యగును.

వివరణము :- విద్యయే అన్నిటికంటె గొప్పధనము—

ర్వసద్రవ్యేషు విద్యైవ ద్రవ్యమాహా రసు త్తమమ్ ।

అహార్యత్వా దనర్హ్యత్వా దక్షయత్వాచ్చ సర్వదా॥

విద్యా ధనమన్నిటిలోను సుత్తమధనము. దొంగలు కాడేయరు మిక్కిలి విలువగలది. ఎన్నడు నశింపనిది. వ్యయముచేయుచున్నకొలది పెరుగును కాని తరుగదు.

శ్లో॥ దృష్టిపూతం న్యసేత్ పాదం వస్తుపూతం సిదేజ్జలమ్ ।

శాస్త్రపూతం వదేద్ వాక్యం మనః పూతం

సమాచరేత్ ॥ 2

అర్థము :- దృష్టిపూతం = నేత్రములతోచూచి, పాదం = అడుగును, న్యసేత్ = తింపవలెను, జలం = నీటిని, వస్తుపూతం = గుడ్డతో వడపోసిన దానిని, సిదేత్ = త్రాగవలెను, వాక్యం = వాక్యమును, శాస్త్రపూతం = శాస్త్రానుకూలమైనదానినే, వదేత్ = చెప్పవలెను, మనః = మనస్సునకు, పూతం = పవిత్రముగా దోచినదానినే, సమాచరేత్ = ఆచరింపవలెను.

తా॥ భూమిమీద చూచి పాదముంచవలెను గుడ్డతో వడపోసి నీరు త్రాగవలెను శాస్త్రప్రకారము కుర్తమైన వాక్కునే పలుకవలెను

మనస్సుతో బాగుగా నాలోచించి పవిత్రమైన పనినే చేయవలెను. శ్రేష్ఠమైన దానినే యాచరింపవలెను.

వివరణము :- దారిలో గోతులు, ఇటుకలు, తాళ్లు, పురుగులు, పాములు, తేళ్లు మొదలగు జీవజంతువులు, అగ్ని, మలమూత్రములు, ఉమ్మి, దొచ్చు మురుగు, మొదలగు మురికి వస్తువులుండును కావునను వాని వలన అనోగ్యము చెడును కావునను మార్గమున చూచినడవవలెను. నీటిలో చిన్న చిన్న పురుగులు, గ్రుడ్లు మొదలగునవి యుండును కావున కుద్దమైన వస్త్రముతో వడపోసి నీరు త్రాగవలెను.

అనర్గళముగ ప్రలాపముచేయక శాస్త్రానుకూలముగ హితము, మితము, కల్యాణకరములగు వచనములు పలుకవలయును.

మనస్సులో బాగుగా నాలోచించి శ్రేష్ఠములగు వ్యవహారముల చేయవలెను. ఈర్ష్యాద్వేషములు తలవాడపై యెవ్వనికి హాని కలుగజేయరాదు. అందఱికి కల్యాణకరములగు పనులు చేయవలెను.

శ్లో॥ సుఖార్థీ చేత్ త్యజే ద్విద్యాం విద్యార్థీ చ
త్యజేత్ సుఖమ్ ।

సుఖార్థినః కుతో విద్యా కుతో విద్యార్థినః సుఖమ్॥ 3

అర్థము :- సుఖార్థీచేత్ = సుఖమును కోరుపాడెనచో, విద్యాం = విద్యను, త్యజేత్ = విడువవలెను, చ = మరియు, విద్యార్థీ = విద్యకొలయుననుకొనువాడు, సుఖమ్ = సుఖమును, త్యజేత్ = విడువవలెను, సుఖార్థినః = సుఖముకోరువానికి, విద్యా = విద్య, కుతః = ఎక్కడిది?, విద్యార్థినః = విద్యకోరువానికి, సుఖమ్ = సుఖము, కుతః = ఎక్కడిది?

తా॥ సుఖమును కోరువాడు విద్యకొలుకు ప్రయత్నింపరాదు. విద్యను కోరువాడు సుఖమును విడువవలెను. సుఖము కోరువానికి విద్య యొక్కడిది? విద్యకోరువానికి సుఖమెక్కడిది?

వివరణము :- చాణక్యుడు మఱొకచోట—

సుఖార్థీవ త్యజే ద్విద్యాం విద్యార్థీ చ త్యజేత్ సుఖమ్ ।

న విద్యా సుఖయోః సన్నిస్తేజ స్తిమిరయో రివ॥

(చాణక్య రాజనీతి. 3-25)

సుఖార్థిలాషియైనవాడు విద్యా ప్రాప్తికొఱకు ఆశను విడువవలెను. విద్యార్థి సుఖప్రాప్తికొఱకు కోరికను విడువవలెను. ప్రకాశమునకు అంధ కారమునకు పొత్తు ఎట్లు కుదురదో యట్లే విద్యా సుఖములకు పొత్తు కుదురదు.

శ్లో॥ కవయః కిం న పశ్యన్తి కిం న కుర్వన్తి యోషితః ।

మద్యపాః కిం న జల్పన్తి కిం న భక్షన్తి వాయసాః॥ 4

అర్థము :- కవయః = కవులు, కిం = ఏమి, న పశ్యన్తి = చూడరు? యోషితః = త్రోలు, కిం = ఏమి, న కుర్వన్తి = చేయలేరు? మద్యపాః = త్రాగుదోతులు, కిం = ఏమి, న జల్పన్తి = వాగరు? వాయ సాః = కాకులు, కిం = ఏమి, న భక్షయన్తి = తినవు?

తా॥ కవు లేమి తెలిసికొనలేరు? త్రోలు ఏమి చేయలేరు? త్రాగు దోతులు ఏమి వాగరు? కాకులు తిననిదేమున్నదీ?

వివరణము :- కవులు చూడలేనిదిలేదు. 'రవికాననిచో కవి కాంచునే కదా!' అను నుక్తికలదు. ఇట్టి దివ్యదృష్టియున్నను కుమార సంభవములో 1-3 కాళిదాసు 'ఏకో హి దోషో గుణ సన్నిపాతే నిమజ్జ తీన్దోః కిరణేష్వివాంకః' అనగా చంద్రుని కిరణములతో మచ్చ కప్పబడి నట్లు ఎక్కువ గుణములున్న కవిత్వములో నేదైన దోషమున్నను లెక్క లోనికి రాదని యర్థము.

ఒక కవి కాళిదాసు నెగతా? చేయుచు నిట్లనెను—

ఏకో హి దోషో గుణ సన్నిపాతే నిమజ్జితీన్దోరితి యో బభాషే ।
నూనం న దృష్టం కవినాపి తేన దారిద్ర్య దోషో గుణకోటినాశీ॥

చంద్రుని కిరణములలో మచ్చకానరానట్లు గుణసమూహములో దోషము లెక్కకురాదని చెప్పిన (కవి నాపి తేన) అను శబ్దములను కవినా+అపి+తేన అని విడదీయక కవి+నాపితేన అని విడదీసి 'మంగలి కవి' అని హేళనచేసెను. కాళిదాసుకు దారిద్ర్యదోషము గుణములను చెఱచునని తెలియదనెను.

శ్రీలు ఏమిచేయలేరు? మాత నిర్మాత యనగా సంతానమును నిర్మించుచున్నది. ఆమె సంసారమును సర్వమును చక్కచిద్దుచున్నది. తల్లి కోరినచో వీరులైన సంతానమును కనును.

హృత్పు పీతాసో యుధ్యస్తే దుర్మదాసో న సురాయామ్ ।

ఊధర్మ వగ్నా జకన్తే॥ (ఋగ్వేదము)

త్రాగుబోతులు తమలో రాము కొట్టుకొందురు. మొండిమొలకొ తిరుగుదురు. దుష్టబుద్ధిగల వారగుదురు. కావున మద్యపానము చేయరాదు.

కాకు లేమి తినవు?

కవలయతి నరకనికరం పరిహరతి పృథాలికాం ధ్వాంశః ।

యదతోఽస్తు మా స్మయస్తే స్వభ్యస్తం సర్వదా స్వదతే॥

(యోగవా. ని. ఉ. 116 64)

కాకి తామరతూడులోని దారములను విడిచిపెట్టును. నరకముతో సమానమైన మురికివస్తువులను చుట్టుముట్టి తినును. ఈ విషయములో ఆశ్చర్యపడ నావశ్యకములేదు. ఎందుచేత ననగా నెవరికేదీ యభ్యాసమో యది యెంత నీచమైనదైనను దుర్గంధముతో కూడినదైనను, రుచిలేని దైనను దానిని ఆస్థానములలో లొట్టలుపేసికొనుచు తిండ్చురు.

శ్లో॥ రంకం కరోతి రాజానం రాజానం రంకమేవ చ ।

ధనికం నిర్ధనం చైవ నిర్ధనం ధనినం విధిః॥ 5

అర్థము :- ఇది నిజము. విధిః=విధాత, పరమేశ్వరుడు, రంకం=వీడవానిని, రాజానం=రాజుగా, కరోతి = చేయుచున్నాడు, చ = అట్లే, రాజానం=రాజును, రంకమేవ=వీడవానినిగా, కరోతి = చేయుచున్నాడు, చ=మఱియు, ధనినం=ధనవంతుని, నిర్ధనం = ధనములేనివానినిగాను, చ=మఱియు, నిర్ధనం=ధనములేనివానిని, ధనినమేవ=ధనవంతునిగానే, కరోతి=చేయుచున్నాడు.

కా॥ పరమేశ్వరుడు వీడవానిని రాజుగా జేయును. అట్లే రాజును వీడవానినిగా జేయును. ఇది సత్యము.

వివరణము :- సూరదాసు ఈ శ్లోకమునకు అనువాదము స్పష్టముగా జేసెను—

పరమేశ్వరుడు కుంటివానిచేత కొండను దాటించును. గ్రుడ్డివానిని చూచునట్లు చేయును. చెవిటివానిని వినునట్లు చేయును. మూగవానిని మాట్లాడునట్లు చేయును. దరిద్రుని ధనవంతుని జేయును. పరమాత్ముడెఱి చేయునో వేదములో నిట్లున్నది—

అభ్యుర్థోతి యన్నగ్నం భిషక్తి విశ్వం యత్తురమ్ ।

ప్రేమవ్రతః ఖ్యన్విః శ్రోణో భూత్ ॥ (ఋ. 8-79-2)

పరమేశ్వరుడు బట్టలలేనట్టి మొండిమొలవానికి బట్టలిచ్చును. రోగికి నన్నివిధముల చికిత్సచేయును. గ్రుడ్డివానిని చూచునట్లు చేయును. కుంటివానిని నడచునట్లు చేయును.

వనేషు వ్యవ్రీక్షం తతాన వాజసుర్వత్సు పయ ఉస్రియాసు ।

హృత్సు క్రతుం వరుణో విక్ష్యగ్నిం దివి సూర్యమదధాత్

సోమమద్రౌ॥ (యజు. 4-31)

పరణీయుడగు పరమేశ్వరుడు వనములపై ఆకాశమును వ్యాపింప జేసెను. గుఱ్ఱములలో వేగమును, ఆవులలో పాలను, హృదయములో జ్ఞానకర్మలను, ప్రజలలో ఉత్సాహాగ్నిని, ద్యులోకములో సూర్యుని, మేఘములలో అమృతమువంటి జలమును, పర్వతములపై సోమలతలు మొదలగు నోషధులను ఉండునట్లు చేసెను.

శ్లో॥ లుభానాం యాచకః శత్రు ర్మూర్ఖాణాం బోధకః రిపుః ।

జారశ్రీణాం పతిః శత్రు శ్చోరాణాం చంద్రమా రిపుః॥6

అర్థము :- లుభానాం = లోభగుణముకలవారికి, యాచకః = యాచించువాడు, శత్రుః = శత్రువు, మూర్ఖాణాం = మూర్ఖులకు, బోధకః = ఉపదేశముచేయువాడు, రిపుః = శత్రువు, జారశ్రీణాం = వ్యభిచరించు శ్రీలకు, పతిః = భర్త, శత్రుః = శత్రువు, చోరాణాం = దొంగలకు, చంద్రమాః = చంద్రుడు, రిపుః = శత్రువు.

తా॥ లోభగుణముగల వారికి (పిసినారులకు) యాచకుడు శత్రువు. మూర్ఖులకు నదుపదేశముచేయు దోధకుడు శత్రువు. వ్యభిచారముచేయు శ్రీలకు భర్త శత్రువు. దొంగలకు చంద్రుడు శత్రువు.

శ్లో॥ యేషాం న విద్యా న తపో న దానం

న చాఽపి శీలం న గుణో న ధర్మకః ।

తే మర్త్యలోకే భువి భారభూతాః

మనుష్య రూపేణ మృగాశ్చరన్తి

అర్థము :- యేషాం=ఎవరికి, విద్యా=విద్య, న=లేదో, తపః= తపస్సు (ద్యంధ్య సహనశక్తి), న=లేదో, దానం=దానగుణము, న= లేదో, చ=చూచియు, శీలం=దయా, నమ్రత మొదలగు, గుణః అపి = గుణము కూడ, న=లేదో, ధర్మః=ధర్మభావన, ధర్మాచరణ, న=లేదో, తే=అట్టివారు, మర్త్యలోకే=మనుజులలోకమున, భువి = భూమిపై, భార భూతాః = భారభూతులై, మనుష్య రూపేణ = మనుష్యరూపముతో, మృగాః=నశువులుగా, చరన్తి=తిరుగుచున్నారు.

తా॥ విద్యలేనివారు, తపస్సు (ద్యంధ్య సహనము) లేనివారు, దానమిచ్చి లేనివారు, దయా, నమ్రత మొదలగు సద్గుణములు (శీలము లేని వారు), ధర్మ స్వభావము, ధర్మాచరణము లేనివారు, భూమిపై భారభూతులై మనుష్యరూపములో తిరుగు మృగముల వంటివారు.

శ్లో॥ అన్తః సార విహీనానా ముప దేశో న జాయతే ।

మలయాఽచల సంసర్గాత్ న వేణు శ్చన్దనాయతే॥ 8

అర్థము :- అన్తః సార విహీనానాం=మిడిహీనులైనవారికి, ఉప దేశః=ఉపదేశించుట, న జాయతే=ఫలించదు. మలయాఽచల = మలయ పర్వతముమొక్క, సంసర్గాత్=సంబంధమువలన, వేణుః=పెదురుచెట్టు, న చందనాయతే=సువాసన కలదికాదు.

తా॥ మనస్సులో యోగ్యతలేని మిడిహీనులకు, మలినహృదయు లకు చేసిన యుపదేశము ఫలించదు. మలయపర్వతము (గంధపుచెట్టుండు చోటు) మీద సున్నను పెదురుచెట్టు గంధముకలదికాదు. గంధము చెట్టు కాదు.

వివరణము :- మలయపర్వతముపైనుండి వచ్చు గాలి సోకినచో సాధారణ వృక్షములుకూడ సువాసనకలవి యగును అనువాడుక కలదుకాని

వెదురుచెట్టు మవాసన కలది కాదు. అట్లే ఉపదేశకు దెంత గొప్పవాడై నను యోగ్యతలేని మలినచూపడముడగు మనుష్యునిపై ఆ యుపదేశికుని ప్రభావము పడదు.

శ్లో॥ యస్య నాస్తి స్వయం ప్రజ్ఞా శాస్త్రం తస్య కరోతి కిమ్ |
లోచనాభ్యాం విహీనస్య దర్పణః కిం కరిష్యతి || 9

అర్థము :- యస్య = ఎవనికి, స్వయం = స్వయముగా, ప్రజ్ఞా = ఐద్ది, నాస్తి = లేదో, తస్య = ఆతనికి, శాస్త్రం = వేదాదిశాస్త్రము, కిం కరోతి = ఏమి చేయును? లోచనాభ్యాం = కన్నులతో, విహీనస్య = లేని వానికి, దర్పణః = అద్దము, కిం కరిష్యతి = ఏమిచేయగలదు?

తా॥ ఐద్దిలేనివానికి వేదశాస్త్రము లేమాత్ర ముపయోగపడవు. కన్నులున్నవాడే తన ముఖమును అద్దములో చూచుకొనగలడు కాని గ్రుడ్డి వాని కద్దమే ముపయోగించును?

శ్లో॥ దుర్జనం సజ్జనం కర్తు ముపాయో న హి భూతలే |

అపానం శతథా ధౌతం న శ్రేష్ఠ మింద్రియం భవేద్ || 10

అర్థము :- దుర్జనం = దుష్టుని, సజ్జనం = మంచివానినిగా, కర్తుం = చేయుటకు ధౌతలే = భూమిపై, ఉపాయః = ఉపాయము, నహి = లేదు గదా, అపానం = మలము విడుచు నింద్రియము (ముడ్డిని). శతథా = అనేక విధములుగా, ధౌతం = కడిగినను, శ్రేష్ఠం = శ్రేష్ఠమైన. ఇంద్రియం = ఇంద్రియము న భవేత్ = కాదు.

తా॥ భూమిలో దుష్టుని సజ్జనునిగా చేయుట కేయిపాయము లేదు. ముడ్డి నెంత కుభ్రముగాచేసినను శ్రేష్ఠమైన యింద్రియము (ముఖము) కాదు గదా!

వివరణము :- ఈ శ్లోకములోని దృష్టాంతము విషమమైనది. ముడ్డి ముఖము కానట్లే ముఖము ముడ్డియు కాదు. కాని దుర్జనుని సజ్జనుని చేయుట కుపాయము సత్యము. తులసీదాసు —

సత్యంగము వలన మహామూర్ఖుడైన కాలిదాసు మహావిద్వాంసు డయ్యెను. రత్నాకరు డను బందిపోటుదొంగ వాల్మీకియయ్యెను. (ఈ వాల్మీకి రామాయణము రచించిన వాల్మీకి మహర్షికాదు). మోసము తిని మద్యము సేవించిన నాస్తికుడగు 'ముంశీరామ్' పరమ ఆస్తికుడగు శ్రద్ధా నందస్వామిగా మఱెను. వేళ్యగామియైన ఆమీంచండ్ ఫక్త ఆమీంచండ్ గా మఱెను.

శ్లో॥ ఆత్మద్వేషాద్ భవేన్మృత్యుః పరద్వేషాద్ ధనక్షయః!
 రాజద్వేషాద్ భవేన్నాశో బ్రహ్మద్వేషాత్
 కులక్షయః॥ 11

అర్థము :- ఆత్మద్వేషాత్ = తన ఆత్మను ద్వేషించుటవలన, మృత్యుః = మృత్యువు, భవేత్ = అగును, పరద్వేషాత్ = ఇతరులను ద్వేషించుట వలన, ధనక్షయః = ధననాశనమగును, రాజద్వేషాత్ = రాజును ద్వేషించుట వలన, నాశః = నాశము, భవేత్ = అగును, బ్రహ్మద్వేషాత్ = బ్రాహ్మణ ద్వేషమువలన, కులక్షయః = కులము నశించును.

తా॥ ఆత్మద్వేషాల్ కు బదులు ఆత్మద్వేషాల్ అను పాశాంతరము కలదు. ఆపుడనగా దయానందమహర్షి రచించిన ఆర్యోద్దేశ్య రత్న మాలలో మోసము మొదలగు దోషములు లేనివాడు, ధర్మాత్ముడు, విద్వాంసుడు, సత్యము సుపడేించువాడు, అందఱియందు కృపాచ్యక్తి కలవాడు. అవిద్యాస్థకారమును నశింపజేయువాడు, అజ్ఞానుల హృదయములో విద్యా రూప సూర్యప్రకాశము కలిగించువాడు యథార్థవక్తయు, ధర్మాత్ముడు,

అంబతీ సుఖముకొఱకు ప్రయత్నించువాడు నని యున్నది. తన్ను తాను ద్వేషించుకొనువానికి మృత్యువు సంభవించును. ఇతరులను ద్వేషించి శత్రుత్వము పెంచుకొన్నచో ధనము నశించును. రాజును ద్వేషించిన వానికి నాశము కలుగును. బ్రాహ్మణుని ద్వేషించినచో కులక్షయమగును.

వివరణము :- తన్ను తాను ద్వేషించుకొనరాదు—

ఉద్ధరేదాత్మ నాత్మానం నాత్మానమపసాదయేత్ ।

అత్మైవ హ్యత్మనో బంధురాత్మైవ రిపురాత్మనః॥ (గీత 6-57)

తన ఆత్మబలముతో తన ఆత్మ సుద్ధరించుకొనవలెను. ఎన్నడు తన ఆత్మను క్రింద పడవేయ జూడరాదు. ఎందుచేతననగా ఆత్మయే తన మిత్రుడు, బంధువు. ఆత్మయే శత్రువు.

శ్లో॥ వరం వనం వ్యాఘ్రుగజేష్ట్రే సేవితం

ద్రుమాలయః పత్రఫలామ్బు భోజనమ్ ।

తృణేషు శయ్యా శతశీర్ష వల్కలం

న బంధు మధ్యే ధనహీన జీవనమ్॥

12

అర్థము :- ద్రుమాలయః = చెట్టు ఇల్లుగాను, పత్రఫలాంబు భోజనం = ఆకులు పండ్లు, నీరు భోజనముగాను, తృణేషు = గడ్డియందు, శయ్యా = పడకయు, శత = అనేకముగా, శీర్ష = చినిగిపోయిన, వల్కలం = నారబిత్తయు, వ్యాఘ్రు = పెద్దపులులతోను, గజేంద్ర = గజాజులతోను, సేవితం = సేవింపబడుచున్న (ఉన్నటువంటి) వనం = వనము, వరం = శ్రేష్ఠమైనది, బంధుమధ్యే = బంధువుల మధ్యలో, ధనహీనజీవనమ్ = ధనములేని జీవితము, న = కాదు, ఆనగా బంధువుల మధ్యలో ధన హీనుడుగా బ్రతుకుటకంటె మహారణ్యములో సుండుట మేలనిభావము.

తా॥ బింధువుల మధ్యలో ధనహీనుడుగా బ్రతుకుటకంటె పెద్ద
 పులులు, ఏనుగులు తిరుగుకోట చెట్లక్రింద గడ్డిపలచుకొని వడియుండి
 ఆకులు, పండ్లు తినుచు నడులలోని నీరు త్రాగుచు చినిగిపీలికలైన వస్తు
 ములు భరించి బ్రతుకుట మంచిది.

శ్లో॥ విప్రో వృక్షస్తస్య మూలం చ సంధ్యా
 వేదాః శాఖా ధర్మకర్మాణి పత్రమ్ !

తస్మాన్నూలం యత్నతో రక్షణీయం

ఛిన్నే మూలే నైవ శాఖా న పత్రమ్॥ 13

అర్థము :- విప్రో = బ్రాహ్మణుడు, వృక్షః = వృక్షము, చ =
 మరియు, తస్య = ఆ వృక్షమునకు, సంధ్యా = సంధ్య, ఉపానన, పరమేశ్వ
 రుని ఆరాధించుట, బ్రహ్మచింతన, మూలం = మొదలు, వేదాః = ఋగ్వే
 దాది నాలుగు వేదములు, శాఖాః = ఆ చెట్లకొమ్మలు, ధర్మకర్మాణి = ధర్మ
 కర్మములు, పత్రం = ఆకులు, తస్మాత్ = అందువలన, మూలం = మొదలు,
 యత్నతః = ప్రయత్నమువలన, రక్షణీయం = రక్షింపదగినదీ, ఎందువల్ల
 ననగా, మూలే = మొదలు, ఛిన్నే = నణకబడగా, శాఖాః = కొమ్మలు,
 పత్రం = ఆకులును, నైవ = లేనే లేవు.

తా॥ బ్రాహ్మణుడు వృక్షము, పరమేశ్వరుని గూర్చి ధ్యానించుచు,
 ఉపాసించుచు, ఆరాధించుచుండుట ఆ చెట్టునకు మొదలు. ఆ చెట్టునకు
 వేదములు కొమ్మలు. ధర్మకార్యములు ఆకులు. అందుచేత ఆ చెట్టు
 మూలమును ప్రయత్నించి రక్షింపవలెను. చెట్టు మొదలే లేకున్న
 కొమ్మలులేవు. ఆకులు లేవు.

వివరణము :- ఈ శ్లోకములో సంధ్యమొక్క మహత్త్వము చెప్ప
 బడినది. ప్రతి బ్రాహ్మణుడు సంధ్యచేయవలెను.

సంధ్యా యేన న విజ్ఞాతా సంధ్యా యేనానుపాసితా ।

జీవమానో భవేచ్ఛాద్రో మృతః శ్వా చైవ జాయతే॥

(దేవీ భాగ. 11-16-7)

సంధ్యా రహస్యము నెఱుగనివాడును, జీవితములో సంధ్యోపాసన చేయనివాడును బ్రతికియుండగానే శూద్రుడై మరణానంతరము కుక్కగా తయారగును.

యే న పూర్వాముపాసన్తే ద్వీతాః సంధ్యాం న పశ్యమామ్ ।

సర్వాంస్తాన్ ధార్మికో రాజా శూద్రకర్మాణి కారయేత్॥

(భార. ఆను. 104-19)

ఉదయ సాయంకాలములందు సంధ్యచేయని ద్వీతాలచేత ధార్మికుడైన రాజు సేవకార్యములు (శూద్ర) చేయించవలెను.

నేటి స్థితి యిది చూడుడు—

న సంధ్యాం సంధ్యస్తే నియమిత నమాజం న కురుతే ।

న వా హ్మాంజీబంధం కలయతి న వా సున్నత విధిమ్॥

న రోజాం జానీతే వ్రతమపి హరేర్నైవ కురుతే ।

న కాశీ మక్కావా శివశివ న హిందుర్పయవనః॥

నియమముగా సంధ్యచేయుట లేదు, నమాజు చేయుటలేదు. యజ్ఞోపవీతమును ధరింపలేదు, సుంతి (సున్నిత్) చేయించుకొనలేదు. గులాబిపూవు నుంచుటలేదు. హరివ్రతము చేయుటలేదు. కాశీకిగాని మక్కాకుగాని వెళ్లుటలేదు. శివశివా! వీరు హిందువులు కారు యవసులు (ముసల్మానులు) కారు.

మఱొక కవి—

ఈ పూజలు, ఈ నమాజ్ లు, గంగాస్నానము, సామూహిక

పాటలు మొదలైనవి వేణువేణుగా నున్నను హోటలులో అడుగుపెట్టగానే అంతా యొకటే. ఒకే కప్పు, ఒకే సాసరు, ధేదము లేదు.

శ్లో॥ మాతా చ కమలా దేవీ పితా దేవో జనార్దనః ।

బాంధవా విష్ణుభక్తాశ్చ స్వదేశో భవనత్రయమ్॥ 14

అర్థము :- మాతా=తల్లి, కమలాదేవీ=లక్ష్మీదేవి, చ=మఱియు, పితా=తండ్రి, జనార్దనః దేవః = నర్వవ్యాపకుడు, అనందదాయకుడగు పరమేశ్వరుడు, చ=అట్లే, విష్ణుభక్తాః=పరమాత్ముని భక్తులు, బాంధవాః= బంధుబాంధవులు, అట్టి వానికి, భవనత్రయమ్=ముల్లోకములు, స్వదేశః= తన దేశముతో సమానము.

తా॥ లక్ష్మీ యెవనికి తల్లియో, నర్వవ్యాపకుడు, అనందప్రదుడు నైన పరమేశ్వరు డెవనికి రక్షకుడో, విష్ణుభక్తులెవనికి బాంధవులో యట్టి వానికి పృథివి, అస్తరిక్షము, ద్యులోకమునను ముల్లోకములు స్వదేశము వంటివే యగును.

వివరణము :- దీనికి సరిపోవునట్టిదే యీ క్రింది శ్లోకము—

మాతా తు పృథివీ దేవీ పితా దేవో మహేశ్వరః ।

బాంధవాశ్చ జగత్సర్వం స్వదేశో భవనత్రయమ్॥

పృథివి యెవనికి తల్లియో, మహేశ్వరు డెవనికి తండ్రియో, సమస్త జగత్తు నెవనికి బంధువులో యట్టి వానికి ముల్లోకములు స్వదేశముతో సమానమైనవే.

శ్లో॥ ఏక వృక్ష సమారూఢా నానా వర్ణాః విహంగమాః ।

ప్రభాతే దిక్షు దశసు కా తత్ర పరివేదనా॥ 15

అర్థము :- నానావచ్ఛాః = రకరకముల రంగులుగల, విహంగమాః = పక్షులు, ఏకవృక్ష సమారూఢాః = ఒకేచెట్టు నాశ్రయించియుండును, ప్రణాతే = ప్రాతఃకాలమున, దశసు దిక్షు = పదిదిక్కులకుపోవును, తత్ర = ఆ విషయములో, పరివేదనా = దుఃఖము, కా = ఏముండును ?

తా|| రకరకముల పక్షులు ఒకే చెట్టుపై నివసించును. తెల్లవార గానే తలకొక-దిక్కుకు ఆహారమునకై యెగిరిపోవును. వానికి విడిపోవు చున్నామను దుఃఖమేముండును ?

వివరణము :- పృథ్వి నది గిట్టకమానదు. అందుచేత దుఃఖమేల ? శ్రీరాముడు భరతున కుపదేశించుచు—

పర్వేక్షయాన్తా నివయః పతనాన్తాః సముచ్ఛయాః ।

సంయోగా విప్రయోగాన్తా మరణాన్తం చ జీవితమ్॥

(రామా. అయో. 105-16)

సంపాదించినదంతయు నశించును. లౌకికముగా సున్నతులకు చివరకు పతనమే. సంయోగమున కంతము వియోగము. జీవనమున కంతము మరణము.

యథా ఫలానాం పక్వానాం నాన్యత్ర పతనాద్భయమ్ ।

ఏవం నరస్య జాతస్య నాన్యత్ర మరణాద్భయమ్॥

(రామా. అయో. 105-17)

పండిన పండ్లకు పడునట్టి భయముదప్ప వేఱుభయములేదు. అట్లే పుట్టిన మనుష్యునకు మరణము వలని భయముదప్ప వేఱుభయములేదు.

యథా క్షాంతం చ క్షాంతం చ సమేయాతాం మహార్ణవే ।

నమేత్య కు వ్యపేయాతాం కాలమాసాద్య కంచన॥

ఏవం భార్యాశ్చ పుత్రాశ్చ ఙ్గాతయశ్చ వసుని చ ।
 సమేత్య వ్యవధావన్తి ప్రవోహ్యాషాం చినా భవః॥

(రామా. ఆయో. 105-26, 27)

సముద్రములో రెండుకొయ్యలు వొట్టుకొనిపోవుచు రెండును కలిసి
 కొనును. తరువాత కొంతసేపటికి రెండును విడిపోవును. అట్లే భార్యా
 పుత్రులు, బంధువాంధవులు, ధనము కలిసికొని తరువాత విడిపోవుదురు.
 వాని వియోగము తప్పక జరుగవలసియున్నది.

శ్లో॥ బుద్ధిర్యస్య బలం తస్య నిర్బుద్ధేశ్చ కుతో బలమ్ ।

వనే సింహో మదోన్మత్తః శశకేన నిపాతితః॥ 16

అర్థము :- యస్య=ఎవనికి, బుద్ధిః=బుద్ధికలచో, తస్య=అతనికి,
 బలం=బలముండును, చ=చుచియు, నిర్బుద్ధేశ్చ=బుద్ధితేనివానికి, బలం =
 బలము, కుతో=ఎక్కడిది? వనే=ఆడవియందు, మదోన్మత్తః = మద
 ముచే మత్తెక్కిన, సింహః=సింహము, శశకేన=బుద్ధిగల కుందేలుచేత,
 నిపాతితః=చంపబడెను.

రా॥ బుద్ధిగలవాడే బలవంతుడు, బుద్ధిహీనునకు బలమెక్కడిది ?
 ఆడవిలో మదోన్మత్తమైన సింహము బుద్ధిమంతుడైన కుందేలుచే చంప
 బడెను.

శ్లో॥ కా చింతా మమ జీవనే యది హరి ర్విశ్వంభరో

గీయతే

నోచే దర్భక జీవనాయ, జనసీస్తవ్యం

కథం నిర్మయేత్ ।

ఇత్యాలోచ్య ముహూర్ముహూర్యదుపతే

లక్ష్మీపతే కేవలం

త్వత్పాదామ్బుజ సేవనేన సతతం కాలో

మయా సీయతే॥ 17

అర్థము :- పుప = నాకు, జీవనే = జీవించు విషయమున, కా
 చింతా = దిగులేమున్నది? విశ్వంభరః = ప్రపంచమును భరించునట్టి,
 హరిః = దుఃఖముల హరించు పరమేశ్వరుడు, గీయతే యది = గానము
 చేయబడుచున్నచో దిగులేమున్నది? నోచేత్ = పరమేశ్వరుడు దుఃఖమును
 బోగొట్టి పోషింపనిచో, అర్చకజీవనస్య = పసిబిడ్డ జీవించుటకు, జననీ =
 తల్లి, స్తన్యం = స్తనముండుపాలను, కఠం = ఎట్లు, నిర్మయేత్ = నిర్మింప
 గలడు? ఇతి = అని, యదుపతే = మనుష్యుల రక్షకుడవగు, లక్ష్మీపతే =
 చరాచర జగత్తునంతటను వ్యాపించిన పరమేశ్వరా!, ముహూర్ముహూః =
 మాటిమాటికి. ఆలోచ్య = ఆలోచించి, కేవలం = కేవలముగా, త్వత్ =
 నీయొక్క, పాదాంబుజ = పద్మములవంటి పాదములను, సేవనేన = సేవిం
 చుటచేత, సతతం = ఎల్లప్పుడు, మయా = నాచేత, కాలః = కాలము,
 సీయతే = గడపబడుచున్నది.

తా॥ దుఃఖములను హరించి ప్రపంచమును భరించి పోషించు
 బాదుగా చెప్పబడుచున్నాడు. పరమేశ్వరుడు ప్రపంచమునకు పాలకుడు
 కాకున్నచో పిల్లలు జీవించుటకు తల్లి స్తనములలోనికి పాలెట్లువచ్చును?
 ఓ ప్రభూ! చరాచర జగత్తునంతట వ్యాపకుడవగు పరమేశ్వరా! మాటి
 మాటికి నిట్లాలోచించి నీ పాదపద్మముల సేవించుటలోనే కాలము
 గడవుదును.

వివరణము :- యదుశబ్దము నిఘంటువు 2-3 లో మనుష్యుని
 నామములలో పఠింపబడినది. ఇందువలన యదుపతి కర్తము మనుష్యు

లకు ప్రభువు లేక ప్రణాపతి యని చెప్పబడినది. లక్ష్మీపతి కర్ణము విష్ణువు. ముల్లోకములలో వ్యాపించి యుండుటచే పరమేశ్వరుడు విష్ణువన బడును. పరమాత్మ నిరాకారుడు. ఉపనిషత్తులో—

అపాటి పాదో జవనో గ్రహీతా పశ్యత్యచక్షః స శృణోత్యకర్ణః |
 న పేత్తి వేద్యం న చ తస్యాస్తి వేదా తమాహురగ్ర్యం పురుషం
 చహస్తమ్ || (శ్వేతా. 3-19)

పరమేశ్వరుడు చేతులులేకున్నను బ్రహ్మాండమును పట్టుకొను చున్నాడు. పాదములు లేకున్నను శీఘ్రముగా వెళ్లును. కన్నులులేకున్నను సర్వమును గాంచును. చెవులు లేకున్నను వినును. తెలిసికొనడగిన దానిని సర్వము నెఱుంగును. కాని ఆయన నెఱుంగు వాడెవ్వడునులేడు. అట్టి వానినే ఆదిమహాపురుషుడందురు. పరమాత్మకు పాదములు లేవు కదా! ఆయన పాదపద్మముల కెట్లు వేచచేయుదురు? అను ప్రశ్నకలదు. ఆ ప్రశ్నకు సమాధానము వేదములో చెప్పబడియున్నది— 'యన్య ధూమిః ప్రమా' (అథర్వ. 10-4-32) ధూమియే పరమేశ్వరునకు పాదములు. ధూమిపైనున్న ఖత్తలగు ప్రజలకు పరోపకార రూపసేవలో తన సహ యమును గడపుచుండును.

శ్లో|| గీర్వాణ వాణీషు విశిష్టబుద్ధి

స్తథాపి భామాస్తర లోలుపోఽహమ్ ||

యథా సురాణా మమృతే స్థితేఽపి

స్వర్గాంగనానా మధరాసవే రుచిః || 18

అర్థము :- వీతికాస్త్ర ధరంధరుడగు విద్వాంసుడైన చాణక్యుడు చెప్పుచున్నాడు — గీర్వాణవాణీషు = దేవభాషయైన సంస్కృతభాష యందు, విశిష్టబుద్ధిః = విశేషబుద్ధికలవాడను, తథాఽపి = అయినప్పటికి,

అహం = నేను, భాషాంతరలోలుపః = ఇతరభాషయందును లోభగుణము గలవాడను, యథా = ఎట్లు, సురాచాం = దేవతలకు, అమృతే = అమృతము, స్థితేఽపి = ఉన్నను స్వర్గాంగనానం = స్వర్గమందలి స్త్రీలయొక్క, అధరానఽపి = క్రింది పెదవినుందలి ఆసవము (రసమును)నందు, రుచిః = ఇచ్చకలవారై యున్నారు.

తా॥ నీతిశాస్త్ర చురంధరుడైన విద్వాంసుడగు చాణక్యుడు చెప్పుచున్నాడు—నేను సంస్కృతభాషయందు విశిష్టబుద్ధికలవాడనైనను, దేవతల కమృతమున్నను దానితో తృప్తిచెందక అపృలయొక్క అధరామృతమును (క్రింది పెదవిని చప్పరించుట) క్రోలుటకు కోరికకలవారైనట్లు ఇతర భాషలయందు కోరికగలవాడనై యున్నాను.

శ్లో॥ అన్నాద్దశగుణం పిష్టం పిష్టాద్దశగుణం పయః ।

పయసోఽష్టగుణం మాంసం మాంసాద్దశగుణం ఘృతమ్ ॥ 19

అర్థము :- అన్నాత్ = అన్నముకంటె, పిష్టం = పిండి, దశగుణం = పదిరెట్లు గుణముకలది, పిష్టాత్ = పిండికంటె, పయః = పాలు, దశగుణం = పదిరెట్లు శక్తికలది, పయసః = పాలకంటె, మాంసం = మాంసము, అష్టగుణం = ఎనిమిదిరెట్లు శక్తికలది, మాంసాత్ = మాంసముకంటె, దశగుణం = పదిరెట్లు, ఘృతం = నెయ్యి శక్తికలది

తా॥ అన్నములోకంటె పిండిలో పదిరెట్లు గుణముకలదు. పిండిలోకంటె పాలలో పదిరెట్లు గుణముకలదు. పాలలోకంటె మాంసములో నెనిమిదిరెట్లు గుణముకలదు. మాంసములోకంటె పదిరెట్లు నేతిలో గుణముకలదు.

వివరణము :- చాణక్యుడు ఇక్కడ మాంసము తిను విధానము చెప్పలేదు. వస్తువుల వర్ణన మాత్రమే చేసిరి. ధార్మిక, సామాజిక,

నైరిక, శారీరక, మానసిక, వాద్దికోన్నత దృష్టికోణములో మాంసము తిసదాదు. మాంసాహారములో మిక్కిలి చోషముకలదు—

యోఽర్తి యన్య యదా మాంసముః కయోః పశ్యతాన్తరమ్ ।

వీకన్య త్తతా స్రేతిపన్యః ప్రాచై ర్విముచ్యతే॥ (హితో. 1-67)

ఒక ప్రాణి మరొక ప్రాణియొక్క మాంసము తినినచో ఆ రెండు ప్రాణులలో సున్న భేదము చూచుడు. తినునట్టి ప్రాణికి త్తతాలము తృప్తియందును. తిసదాదు ప్రాణి కాశ్వలముగా ప్రాణముల కోల్పోవును. శ్లో॥ శూకేన రోగావర్ధన్తే పయసా వర్ధతే తనుః ।

ఘృకేన వర్ధతే వీర్యం మాంసాన్మాంసం ప్రవర్ధతే॥ 2)

అర్థము :- శూకేన = శాకము (ఆకులు, కాయలు, దుంపలు) చూరతో, రోగాః = రోగములు, వర్ధన్తే = పెరుగును, పయసా = పాలతో, తనుః = శరీరము, వర్ధతే = వృద్ధిపొందును, ఘృతేన = నేతితో, వీర్యం = వీర్యము, వర్ధతే = వృద్ధిపొందును, మాంసాత్ = మాంసమువలన, మాంసం = మాంసము, ప్రవర్ధతే = పెరుగును.

తా॥ చూరతో రోగములు పాలతో శరీరము, నేతితో వీర్యము, మాంసముతో మాంసము అభివృద్ధిచెందును.

వివరణము - శాకము (ఆకు అలము మొదలగు హారగాయలు) వలన రోగములు పెరుగును. హారగాయలు నిర్వియున్నచో త్వరగా ప్రుణ్ణిపోవును. అవి తీవ్రజంతువులు (పురుగులు) వాని గ్రుడ్లతో వ్యాప్తములై యుండును. అపవిత్ర స్థానములలో మలమూత్రాది యుక్తములగు జలధారలలో పెరుగును. అందుచేత వట్టి హారగాయలు తిన్నచో జ్వరము, కలరా, విరేచనము మొదలైన రోగము లావరించును. .

పాలతో శరీరము పెరుగునని వేదము —

యూయం గావో మేదయథా కృశం చిదశ్రీరం చిత్కుఁజుఁథా
సుప్రశీకమ్॥ (ఋ. 6-28-6)

ఓ అపులారా! మీరు బలహీనులైన మనుష్యులకు సంతోషమును బలమును గలిగించుటకు తియ్యని నిల్వలేని పాలనిచ్చి శోభాహీనపురుషుని సౌందర్యవంతుని మంచి ఆకారముగల వానినిగా తయారుచేయుదురు.

నేతీతో పీర్యము వృద్ధిచెందును. నెయ్యి బలమును శక్తిని నిచ్చి ఆయుస్సును పెంచును. మాంసముతో మాంసము వృద్ధియగును. మాంసము వలన శరీరములోని ధాతువు లభివృద్ధిచెందును. కాని మాంసమే అధికముగా వృద్ధిచెందును. ఇక్కడ కూడ చాణక్యుడు మాంసము తినుమని చెప్పలేదు. మాంసభక్షణ విషయములో చాణక్యుని స్పష్టాభిప్రాయము చూడు—

చతుస్సాగర పర్యంతం యో దద్యాత్పుథివీ మిమామ్ ।

న ధాదేచ్ఛాఽపి యో మాంసం తుల్యమేతద్ విదుర్భుధాః॥

(చాణక్యసారసంగ్రహ 3-93)

నాలుగు సముద్రములపర్యంతమున్న భూమిని దానముచేసిన నెంత పుణ్యమువచ్చునో యంత పుణ్యము మాంసము తినని మనుష్యునకు సంప్రాప్తించును. అని విద్వాంసులు చెప్పదురు.

మాంసభక్షణతో శరీరములోని మాంసము వృద్ధియగును. కాని శక్తిక్షీణించును. దుద్దినశించును. మాంసభక్షకుడు భూతకాలములో వర్తమానకాలములో భవిష్యత్కాలములో నెన్నడు యోగికాలేడు. మాంసాహారికి అత్మికోన్నతి కలుగదు. మాంసము మనుష్యుఁజనముకాదు. మనుష్యుని శరీరము చూచినచో ఈ విషయము స్పష్టముకాగలదు.

1) పుట్టిన సమయమున మాంసాహారులైన ప్రాణుల కన్నులు మూసికొనియుండును. కాని మనుష్యుల పిల్లల కన్నులు తెరిచికొని యుండును.

2) మాంసాహారులకు చెమటరాదు. దానికి ధిన్నముగా శాకాహారులకు చెమటకలుగును

3) మైథునసమయములో మాంసాహారులు లంకెవేసికొనును. గరిటలకొలది మైథునము జరుగును. మనుష్యులు లంకెవేసికొనరు. 5, 6 నిమిషములలో మైథునక్రియ పూర్తయగును.

4) మాంసాహారులు పీల్చిలినుటకు తగినట్లు కోరలుండును. దానికి పంజాకూడ సుండును. శాకాహారుల దంతనిర్మాణము అట్లుండదు. కోరలుండవు.

5) మాంసాహారులు నీరు నాలుకతో నాకి చప్పరించును. శాకాహారులు పీల్చిత్రాగును.

6) మాంసాహారుల ఆహారనాళము $3\frac{1}{2}$ అడుగుల పొడవుండును. శాకాహారుల ఆహారనాళము 20 అడుగులుండును. అందువలననే మాంసాహారులు ఏమటకలు కొరికి తినినను చావవు.

7) ప్రాణులన్నియు పుట్టగానే తమ స్వాభావిక భోజనవస్తువులను తిననారంభించును. సింహము, తోడేలు, కుక్క, పిల్లి మొదలైనవి ముక్కిరి చిఱుప్రాయముననే మాంసము తిననారంభించును కాని మనుష్యుని నరతలి ముందు పాలు, తరువాత పెరిగి పండ్లు అన్నము మొదలగునవి తినును. ఏ పిల్లవాడును తన రుచికొఱకు మాంసము తినడు.

8) డాక్టర్లందఱు ఈ విషయములో నేకాభిప్రాయము కలిగి యున్నారు. మనుష్య జీవనము వానరజీవనము పోలికకలిగియున్నవి. కొతి మాంసాహారికాదు. మనుష్యు డెట్లు మాంసాహారి యగును ?

9) మాంసాహారులకు దూరమునుండియే మాంసము వాసన తెలియును. అందుచే నవి పెంటనే యచ్చటకు వెళ్లును. చిలుతప్పలి, కుక్క, పిల్లి మొదలైనవి మాంసము వాసనచే నడి యొక్కడున్నచో పెంటనే తెలిసికొనగలవు. మనుష్యులకు పండ్లు, వంట మొదలగువాని వాసన తెలియును. పచ్చిమాంసము వాసనతెలియదు. మాంసము యొక్క దుర్గంధమును మానవుడు ఏవగించుకొనును.

దశమాధ్యాయము సమాప్తము

వీ కా ద శా ద్వా య ము

శ్లో॥ దాతృత్వం ప్రియవక్తృత్వం ధీరత్వ ముచితజ్ఞతా ।

అభ్యాసేన న లభ్యంతే చ త్వారః సహజా గుణాః॥ 1

అర్థము :- దాతృత్వం = దానముచేయు స్వభావము, ప్రియవక్తృత్వం = మధురముగా మాట్లాడుట, ధీరత్వం = శౌర్యము, వీరత్వము, ఉచితజ్ఞతా = ఉచితానుచితజ్ఞానము, పాండిత్యము, అనునవి, అభ్యాసేన = ఆభ్యసించుటచేత, న లభ్యంతే = పొందబడవు. చత్వారః = ఈ నాలుగు, గుణాః = గుణములు, సహజాః = స్వాభావికమైనవి, సహజమైనవి.

తా॥ దానముచేయు స్వభావము, మధురముగా మాట్లాడుట, శౌర్యము పరాక్రమము, ఉచితానుచితముల నెఱుంగుట, పాండిత్యము అనునవి అభ్యాసము వలన లభింపవు. ఈ నాలుగు గుణములు స్వాభావికములు.

వివరణము :- నిరంతరాభ్యాసమువలన మానవుడు అనేక గుణముల పొందగలడు. కాని యన్ని గుణములను పొందలేడు. కొన్ని

స్వాభావిక గుణములుండును. పై శ్లోకములోని విట్టి స్వాభావికగుణముల వర్ణనగలదు. ఇట్లే మరొక ఆలోచనాపరుడు చెప్పెను—

శతేషు జాయతే కూరః సహస్రేషు చ పండితః ।

వక్తా దశసహస్రేషు దాతా భవతి వా స వా॥

వందలకొలది మనుష్యులలో నొకడు కూరునైనవాడు. వేలకొలది మనుష్యులలో నొకడు పండితుడు. పదివేలలో నొకడు వక్తయు పుట్ట వచ్చునుగాని దాతృప్యముకలవాడుండునా లేదా యనునది సందేహము.

దానం ప్రియవాక్య సహితం జ్ఞానమగర్వం జ్ఞాన్విజ్ఞానం శౌర్యమ్ ।

విత్తం త్యాగనియుక్తం దుర్లభమేతచ్ఛుచుర్బద్రమ్॥

మదురవచనములతో దానమిచ్చుటయు అహంకారములేని జ్ఞానము, ధర్మగుణ శౌర్యము, త్యాగముతో కూడిన ధనము అను శ్రేష్ఠగుణములు దుర్లభములు.

శ్లో॥ ఆత్మవర్గం పరిత్యజ్య పరవర్గం సమాశ్రయేత్ ।

స్వయమేవ లయం యాతి యథా గాజాన్యధర్మతః॥ 2

అర్థము :- ఏవడు, ఆత్మవర్గం = తన సముదాయమును, పరిత్యజ్య = విడిచి, పరవర్గం = ఇతర సమూహమును, సమాశ్రయేత్ = ఆశ్రయించునోవాడు, స్వయమేవ = తనంతటతానే, యథా = ఎట్లు, గాజా = రాజు, అన్యధర్మతః = అన్యధర్మము సవలంబించుటవలన, లయం = నాశమును, యాతి = పొందునోయట్లు, ఈ శ్లోకములో రాజా = రాజు, అత్యధర్మతః = మిక్కిలి యధర్మమువలన నశించునని పాశాంతరీయము కలదు.

తా॥ తన సముదాయమును విడిచి ఇతర సముదాయము (సమూహము) నాశ్రయించినచో నాతడు తనంతలానే నాశము పొందును. రాజు

అస్మద్ధర్మము నాశ్రయించిన నష్టముపొందును. కొన్ని గ్రంథములలో అస్మద్ధర్మతః బదులు 'అత్యధర్మతః' అను పాఠముకలదు. దాని ప్రకారము రాజు మిక్కిలి అధర్మపరుడైనచో నష్టపడును.

వివరణము :- బృహస్పతి కూడ నిట్లే చెప్పెను—

యస్య న శ్చాయతే శీలం న కులం న చ సంశ్రయః ।

స తేన నంగలిం కుర్యాదిత్యువాచ బృహస్పతిః॥

(వంచతంత్ర. 4-27)

ఎవనికీ కులము, శీలము, ఆశ్రయ మనునవి తెలియవో యతనితో సాంగత్యము చేయరాదు. అని బృహస్పతి చెప్పెను.

శ్లో॥ హస్తీ స్థూలతనుః స చాంకుశవశః కిం హస్తీ
మాత్రోఽంకుశో
దీపో ప్రజ్వలితే ప్రణశ్యతి తమః కిం దీపమాత్రం
తమః ।

వజ్రేణాపి హతాః పతన్తి గిరయః కిం

వజ్రమాత్రో గిరిన్

తేజో యస్య విరాజతే స బలవాన్ స్థూలేషు కః

ప్రత్యయః॥ కే

అర్థము :- హస్తీ = గజరాజు, స్థూలతనుః = లావు, పొడవు, పిత్తుగల శరీరము గలది, స చ = అదియు, అంకుశవశః = అంకుశమునకు వశమగును, అంకుశః = అంకుశము (వీసుగులను భయపెట్టు వస్తువు) హస్తీమాత్రః = వీసుగు పరిమాణము కలదీయూ, కిం = ఏమి? దీపః = దీపము, ప్రజ్వలితః = మండుచుండగా, తమః = చీకటి, ప్రణశ్యతి =

నశించును, తమః=చీకటి, దీపమాత్రం = దీపముతో సమానము, కిం = ఏమి, వజ్రేణ=వజ్రముచే, హతాః=పగులగొట్టబడు, గిరయః అపి = పర్వతములు కూడ, పతన్తి = పడుచున్నవి. గిరిః = పర్వతము, వజ్ర మాత్రః=వజ్రమంతచేనా, కిం=ఏమి? యస్య = ఎవనికి, తేజః = తేజస్సు, విరాజతే = ప్రకాశించుచుండునో, సః = అతడే, బలవాన్ = బలవంతుడు, స్థూలేషు = లావుగానున్నవానియందు, కః ప్రత్యయః = ఏమి నమ్మకము?

తా॥ గజరాజు స్థూలమైన శరీరము గలది. అయినను నది అంకు శమునకు వశమగును. అయినను నది అంకుశమునకు వశమగును. అయినను అంకుశము ఏనుగుతో సమానమగునా? దీపమును వెలిగింప గానే చీకటిసోపును. కాని చీకటితో పోల్చిన దీపమెంత? వజ్రముచే కొట్టబడి పర్వతములు చూర్ణములై పడుచున్నవి? కాని పర్వతములు వజ్రమువలె చిన్నవికాగలవా? దేనికి తేజస్సుగల దోయదీయే బలము గలది. ఐహ్యకారము గొప్పగానున్నంత మాత్రమున నది గొప్పది యని విశ్వసించవగదు.

వివరణము :- రేతోవంతులలోని తేజస్సు ప్రకటమగుటకు శరీరము లావుకానక్కఱలేదు. నన్నని శరీరము కలదైనను నవి లను పరాక్రమమును ప్రదర్శింపగలవు. లావుగా నుండుట బలముకాదు, దుర్బలత్వమునకు చిహ్నము. వైద్యశాస్త్రములో లావుగానుండుటకంటె నన్నగానుండుటయే మేలనెను.

‘స్థౌల్యకార్యే వరం కార్యమే’ (చరకుడు) లావుగా నుండుట కంటె నన్నగానుండుట మేలనెను.

‘కృశః స్థూలాత్తు పూణితః’ (సుశ్రుతుడు) స్థూలముగా నుండుట కంటె చిక్కియుండుట మేలనెను.

శ్లో॥ కలా దశ సహస్రేషు హరి స్త్యజతి మేదిసీమ్ |

తదర్థం జాహ్నువీతోయం తదర్థం గ్రామదేవతా॥ 4

అర్థము :- కలా = కలియుగముండు, దశసహస్రేషు = పదివేల సంవత్సరముల గడచిన తరువాత, హరిః = విష్ణువు, సర్వవ్యాపకుడగు పరమాత్మ, మేదిసీం = భూమిని, త్యజతి = విడిచిపెట్టును, తదర్థం = అందులో సగము అనగా అయిదువేల సంవత్సరముల యనంతరము, జాహ్నువీతోయం = గంగాజలము పృథివిని విడుచును, తదర్థం = అందులో సగము రెండున్నరవేల సంవత్సరముల యనంతరము, గ్రామదేవతా = గ్రామదేవత, గ్రామమును విడిచిపెట్టును.

తా॥ కలియుగములో పదివేల సంవత్సరముల యనంతరము హరి (విష్ణువు) భూమిని విడిచిపెట్టును. అయిదువేల సంవత్సరములు గడవ గానే గంగాజలము విడిచిపెట్టును. రెండువేల అయిదువందల సంవత్సరములు గడచిన తరువాత గ్రామదేవత విడిచిపెట్టిపోవును.

వివరణము :- ఈ శ్లోకము నిశ్చయముగా ప్రక్షిప్తము. కారణము యిద్దమంతుడైన చాణక్య డిగ్రీ తలచోకలేని యర్థరహితమైన శ్లోకము వ్రాయడు. విష్ణువనగా చరాచరజగత్తులో నంతట లోపల బయట ఖ్యాపించున్న బ్రహ్మతత్త్వము అట్టి తత్త్వ మెన్నడును పృథివిని విడిచియుండదు. త్రోలికాస్త్ర గణితమునుబట్టి కలియుగకాలము అయిదు వేల సంవత్సరములకంటె నెక్కువకాలము గడచినది. కాని గంగ భూమిని విడిచివెళ్లేదు. వెనుక నెట్లు ప్రవహించినదో యిప్పుడు నట్లే ప్రవహించుచున్నది. గ్రామదేవత లేనేలేదు. కావున విడిచిపెట్ట ప్రశ్నయే లేదు. మూర్ఖత్వము గలిగి ప్రత్యక్ష విరుద్ధముగా నున్నది కావున నీ శ్లోకము ప్రక్షిప్తమే యగును.

లో॥ గృహానందన క్తస్య నో విద్యా నో దయా మాంసభోజనః ।
 ద్రవ్యలుబ్ధస్య నో సత్యం స్త్రైణస్య న పవిత్రతా ॥ 5

అర్థము :- గృహానందన క్తస్య = ఇంటియందు ఆసక్తి, మోహము, మమకారము, ఉంటువానికి, విద్యా = విద్య, నో = ప్రాప్తింపదు, మాంసభోజనః = మాంసము భుజించువానికి, దయా = దయ, నో = ఉండనే యుండదు, ద్రవ్యలుబ్ధస్య = ద్రవ్యమునందు లోభగుణము కలవానికి, సత్యం = సత్యము, నో = ఉండనే యుండదు, స్త్రైణస్య = వ్యభిచారియైనవానికి, పవిత్రతా = పవిత్రత, న = ఉండుటకు వీలులేదు.

తా॥ గృహానందనం విషయములందలి ఆసక్తి, మోహములలో ఒక్కొక్కొన్నవానికి విద్యాప్రాప్తికలుగదు. మాంసము భుజించువానికి దయ యుండదు. ద్రవ్యమునందు లోభగుణము కలవాని దగ్గల సత్యముండదు. దురాచారి, వ్యభిచారి, భోగవిలాసియైనవాడు పవిత్రుడుగా నుండలేడు.

వివరణము :- గృహానందన క్తి కలవానికి విద్యాప్రాప్తి కలుగదు. విద్యార్థిలక్షణములలో గృహాత్మాగ మొకటి—

కాకచేష్టో బిత్ ధ్యానీ శ్వాస నిద్ర స్తతైవ చ ।

అల్పాహారీ గృహాత్మాగీ విద్యార్థి పంచలక్షణః ॥

కాకివలె చేష్టలుచేయుచు, కొంగవలె ధ్యాననిమగ్నుడై, కొంచెము భృశియైనను నిద్రలేచు కుక్కవలె నిద్రకలవాడై, అల్పాహారియు, గృహాత్మాగియు విద్యార్థి కావలెను. ఈ యైదు విద్యార్థి లక్షణములు. మాంసము భుజించువానికి ఉండదు. ప్రాణులను హింసించినపుడే మాంసము లభించును. జీవహింసలేనిదే మాంసభక్షణ జరుగదు కావున వారిలో దయాభావముండదు. ఒకా నొక కవి—

స హా మాంసం తృణాల్కాష్టాదుపలాద్వాఽపి జాయతే ।
 హత్వా జంతుం తతో మాంసం తస్మాద్ దోషస్తు భక్షణే॥

మాంసము గడ్డినుండికాని, కఠైలనుండికాని, తాళ్లనుండికాని లభింపదు. జంతువును చంపినప్పుడే మాంసము లభించును. కావున మాంసభక్షణలో దోషమున్నది.

ధనమునందు లోభగుణముగలవారిలో సత్యముండదు. ధన లోభముచే నధికముగా ధనము సంపాదించి మోసముచేయుటకు అబద్ధమాడును. వ్యతిచారులు కులము, శీలము, రంగు, రూపము మొదలగువానిని చూడరు కావున వారిలో పవిత్రతయుండదు. ఇట్టి శ్లోకముతో సమానమైన మఱొక శ్లోకము—

మద్యవన్య కుతః సత్యం దయా మాంసాశిసః కుతః ।
 కామినశ్చ కుతో విద్యా నిర్ధనస్య కుతః సుఖమ్॥

(జీనవర్మ వివేకము)

శ్లో॥ న దుర్జనః సాధుదశాముపైతి

బహుప్రకారై రపి శిష్యమాణః

ఆమూలసిక్తః పయసా ఘృతేన

న నిమ్బవృక్షో మధురత్వనేతి॥

6

అర్థము :- దుర్జనః = దుర్జనుడు, బహుప్రకారైః = అనేకవిధముల, శిష్యమాణః అపి = నేర్పబడినవాడైనను, సాధుదశాం = మంచిస్థితిని, సజ్జన త్వమును, న ఉపైతి = పొందలేడు, నిమ్బవృక్షః = వేపచెట్టు, పయసా = పాలతోను, ఘృతేన = నేతితోను, ఆమూలసిక్తః = మొదలంటి తడువబడిన దైనను, మధురత్వం = తియ్యందనము, న ఏతి = పొందలేదు.

తా॥ అనేకవిధముల వ్రాముట, చదువుట మొదలగు పనులద్వారా శిక్షణయిచ్చినను దుర్జనుడు సజ్జనుడు కాలేడు. పాలతోను, నేతితోను మొదలంట తడిపినను వేపచేదును విడిచి మాధుర్యముపొందదు.

వివరణము :- స్వభావమును మార్చుట కఠినము—

మధునా సంచయేన్నిత్యం నిమ్మః కిం మధురాయతే ?

జాతిస్వభావ దోషోఽయం కటుకత్వం న ముంచతి॥

వేపచెట్టును తేనెతో తడిపినను దానిలోని చేదుపోదు. జాతిస్వభావ మైన చేదుతనము ఏమిచేసినను విడిచిపోదు.

యశ్చ నిమ్మం పరకునా యశ్చైవం మధువర్షిషా ।

యశ్చైవం గంధమాల్యాల్యైః సర్వస్య కఠురేవ సః॥

(అరుణవర్షుడు)

గొద్దలితో నఱుకనవానికి, తేనెతో నేతితో తడిపినవానికి, సుగంధ పూలమాలను ధరింపజేసిన వానికి నందఱకు వేప చేదుగానేయుండును తాని పుజొకవిధముగా నుండదు. అది సహజగుణము.

అస్రం చిత్వా కుశారేణ నిమ్మం పరిచరేత్తు కః ।

యశ్చైవం పయసా సంచేన్నైవాస్య మధురో భవేత్॥

(రామా. అయో. 35-16)

మామిడిచెట్టును కొట్టిపేసి దాని స్థానమున నెవడు వేపచెట్టును నాట్టును ? ఆ వేపచెట్టును పాలతో తడిపినను దానిలో మాధుర్యముచేరదు. ఆయ్యనిపండ్లనీయదు.

ద్వీధా భక్త్యేయ మప్యేవం న సమేయం తు కవ్యవితే ।

ఏష మే సహజో దోషః స్వభావో దురతిక్రమః॥

(రామా. యుద్ధ. 36-11)

రావణుడు మాల్యవంతునితో నసుచున్నాడు — నన్ను రెండు ముక్కలుగా చీల్చినను నేనెవ్వనికి తలవంచను. ఇది నా స్వాభావిక దోషము. స్వభావము మాఱునది కాదు.

స్వభావో నోపదేశేవ శక్యతే కర్తుమన్యథా ।

సుతత్త్వమపి పాసియం పునర్గచ్ఛతి శీతతామే॥ (పంచతంత్ర1-280)

ఎప్పుడును ఎవ్వని స్వభావమును మార్చలేడు. బాగుగా కాగఁజేసినది కౌంతసేపటికి తిరిగి చల్లబడును గదా !

శ్లో॥ అస్తర్గతమలో దుష్టస్తీర్థస్నాన శతై రపి ;

న శుద్ధ్యతి యథా భాండం సురాయా దాహితం

చ సత్ ॥ 7

అర్థము :- అస్తర్గతమలః = అంతఃకరణములోని మలము (పాప వాసనలతో నిండినది), దుష్టః = దుష్టమైనది, ఇట్టి మనుష్యుడు, తీర్థస్నాన శతైః = వందలకొలదిసార్లు స్నానముచేసినను, అపి = కూడ, న శుద్ధ్యతి = పవిత్రము కాదు, యథా = ఎట్లనగా, సురాయాః = మద్యముయొక్క, భాండం = పాత్ర, దాహితం = కాల్చబడినను, చ = కూడ, న = పవిత్రమై నది కాదు.

తా॥ పాపవాసనలతో నిండిన మలినమగు నంతఃకరణము దుష్టమై నదై వందలకొలది తీర్థములలో స్నానముచేసినను, సారాయి తయారు చేసిన పాత్రను దహించజేసినను దానిలోని చెడువాసన ఖోనట్లు అంతఃకరణములోని మాలిన్యముపోయి శుద్ధముకాదు.

వివరణము :- తీర్థములలో స్నానముచేసినంతమాత్రమున అంతఃకరణము పవిత్రముకాదు —

నిత్యకర్మ పరిత్యాగా న్మాన్యే సంసర్గ కోషతః ।
 వ్యర్థం తీర్థాగమనం పాపమేవావశ్యతే॥
 జలయన్తి హి తీర్థాని సర్వథా చేహజం చులమే ।
 మానసం జాలితుం తాని స సమర్థాని పై నృప॥
 శత్రాని యదీ జేరాని గంగాశీర నివాసినః ।

ముసయో ప్రోహ సంయన్తా కరం స్యుర్భావికేభృతాః॥

(చేపి భాగ. 6-12-22, 23, 24)

సత్యభాషణము తీర్థము. క్షమ (ఓర్పు) తీర్థము. ఇంద్రియ సెగ్రహము తీర్థము. ప్రాణులన్నింటిపై దయకలిగియుండుట తీర్థము. కోపం లత్యము తీర్థము. జ్ఞానము తీర్థము. తపస్సు తీర్థము. ఈ యేటలు తీర్థములుగా చెప్పబడినవి. ప్రాణులన్నింటియందు దయకలిగియుండుట యను తీర్థములో స్నానముచేయుటచేత మనస్సు పవిత్రమగును. స్నానమునిగినంతమాత్రమున స్నానముకాదు. నిజముగా స్నానముచేసిన వాడెవడనగా నిర్మలమైన అంతఃకరణము కలవాడే. దయానందమహర్షి తీర్థమననేమో యీ క్రింది విధముగా తెప్పెను—

చేదాది సత్యశాస్త్ర పఠనము, ధార్మిక విద్వాంసుల కలయిక, పరోపకారము, ధర్మానుష్ఠానము, యోగాభ్యాసము, ధైర్యములేకుండుట, మోసములేకుండుట, సత్యభాషణము, సత్యమును గౌరవించుట, సత్యమునేచేయుట, బ్రహ్మవర్జ్యము, ఆచార్యులకు, ఆలిఖులకు, పితరులకు సేవచేయుట, పరమేశ్వర స్తుతిప్రార్థనోపాసనలు శాంతి, ఇంద్రియ నిగ్రహము, సుఖిలత, ధర్మయుక్త పురుషార్థము, జ్ఞానవిజ్ఞానములు మొదలగు శుభగుణకర్మలు దుఃఖములనుండి తరింపజేయును. కావున నిని యన్నియు తీర్థములు.

జలములు స్థలములు తీర్థములు కావు. వేనిచేత జనులు తరింప బడుదురో యవి తీర్థములు. మనుష్యు లేమి చేసి వేనిద్వారా దుఃఖముల

నుండి తప్పించుకొందురో యవి తీర్థములు. జలస్థలములు తరింప జేయు నని కావు. అవి మంచి చరిషయమును. వీనికి బడులు నావ మొదలగు వానిని తీర్థములనవచ్చును. అవి సముద్రాడులను తరింపజేయ సమర్థము లగును. (సత్యార్థ ప్రకాశము-వీకాదక సముల్లాసము)

శ్లో॥ న వేత్తి యో యస్య గుణప్రకర్షం॥

స తం సదా నిస్తతి నాత్ర చిత్రమ్ ॥

యథా కిరాతీ కరికుమ్భ జాతా

ముక్తాః పరిత్యజ్య బిభర్తి గుంజాః॥ 8

అర్థము :- యః = ఎవడ. యస్య = ఎవనియొక్క, గుణప్రకర్షం = గుణాధిక్యతను, న వేత్తి = తెలిసికొనదో, నః = వాడు. సదా = ఎల్లప్పుడు, తం = అతనిని, నిండతి = నిందించుచున్నాడు, అత్ర = ఇక్కడ, చిత్రం న = ఆశ్చర్యములేదు. యథా = ఎట్లు, కిరాతీ = కిరాతునిభార్య, కరికుంభ జాతాః = వీసుగు కుంభస్థలమందుపుట్టినట్టి, ముక్తాః = ముత్యములను, పరి త్యజ్య = విడిచి, గుంజాః = గురిగింజల దండను, బి భర్తి = ధరించు చున్నది.

ఈ శ్లోకము కొంచెము పాఠభేదముతో సత్యార్థప్రకాశము 11వ సముల్లాసములో నున్నది.

తా॥ ఎవ్వడైనను ఎవనియొక్క గుణముల గొప్పతనము నెఱు గదో వాడు తానెఱుగని వనియొక్క గుణములను తక్కువచేసి నిందిం చును. అందులో చిత్రములేదు. వేటకాని భార్య వీసుగుయొక్క కుంభ స్థలమందలి ముత్యములను దండగాచేసి ధరింపక గురిగింజలను దండ గ్రుచ్చి ధరించును.

వివరణము :- మనుష్యజన్మ దుర్లభము. మనుష్య జీవితము ధర్మార్థకామమోక్షములను నాల్గింటిని సిద్ధిపఱేయుట కుపయోగపడును. విద్వాంసుడైనవాడు ధర్మార్థకమైన సత్పుత్రుల సాంగత్యము చేయువాడు, యోగియు, పురుషార్థియు, జితేంద్రియుడైన ధర్మార్థకామమోక్షముల సాధించి యీ లోకములో పరలోకములో నెల్లపుడు నానందముగా నుండును. మూర్ఖుడైనవాడు అమూల్యమైన మనవడినితమును విషయ లోలుడై నష్టముచేసికొనును.

శ్లో॥ యస్తు సంవత్సరం పూర్ణం నిత్యం మౌనీన భుంజతి ।
 యుగ కోటి సహస్రం తు స్వర్గలోకే మహీయతే॥ 9

అర్థం :- యః = నీ మనుష్యుడు, తు = అయితే, సంవత్సరం పూర్ణం = ఒక సంవత్సరము పూర్తిగా, నిత్యం = ఎల్లప్పుడు. మౌనీన = మౌనముచేసుండి మెదలకుండ మాట్లాడకయుండి, భుంజతి = భోజనము చేయుచుండునో, తు = వాడైతే నిఃసందేహముగా, యుగకోటిసహస్రం = వెయ్యికోట్ల యుగముల వఱకు, స్వర్గలోకే = స్వర్గలోకమందు, మహీయతే = గౌరవముగా, ఆదరముగా సమ్మానింపబడును

కా॥ ఒక సంవత్సరము నిత్యము మౌనముగానుండి భుజించు చుండువాడు నిస్సందేహముగా ఒక వెయ్యికోట్ల యుగముల వఱకు స్వర్గములో గౌరవదరముల పొందును.

వివరణము :- ఈ శ్లోకము నిశ్చయముగా ప్రక్షిప్తమే. సీతి మంతుడు, విద్వాంసుడు, బుద్ధిపంతుడుడైన చాణక్య డిట్టి వ్రాతల వ్రాయడు. నిజముగా నొక సంవత్సరముపాటు మౌనముగానుండి భుజించు వానికి వెయ్యికోట్ల యుగములు స్వర్గప్రాప్తికలుగుచో ఈ యమ నియమములు, జవతపములు, యోగాభ్యాసము, సత్సంగము, స్వాధ్యాయము మొదలైన వాని వలన నేమి యావశ్యకముండును ?

శ్లో॥ కామం క్రోధం తథా లోభం స్వాదం శృంగారకౌతుకే |
అతి నిద్రాఽతి సేవే చ విద్యార్థీ హ్యష్ట వర్ణయేత్ || 10

అర్థము :- కామం = కామము (విషయభోగేచ్ఛ) క్రోధం = క్రోధము, తథా = అట్లే, లోభం = లోభగుణము (పరిశ్రమ చేయకుండ పదార్థము పొందవలెనను కోరిక), స్వాదం = రుచికరపదార్థముల తినవలెనను కోరిక శృంగారకౌతుకే = అందమైన దుస్తులధారణ, తమాషా చేయుట, మనస్సును సంతోషపెట్టుటకు చీట్లు లేక, వచ్చీను, చదరంగము మొదలైనవి ఆడుట, చ = చుటయు, అతినిద్రాతిసేవే = మిక్కిలి నిద్రించుట, మిక్కిలి సేవించుట, ముఖస్తుతి చేయుట అను నీ యెనిమిదింటిని, ఏద్యార్థి, హి = నిశ్చయముగా, వర్ణయేత్ = విడివిడిపట్టవలెను.

తా॥ విషయముల భోగించుకోరిక, క్రోధము, లోభము (కష్టపడకుండ పదార్థముల పొందుకోరిక) స్వాదుపదార్థముల తినుకోరిక, శృంగారము (అలంకారము) మనస్సును సంతోషపెట్టుటకు ఆడు ఆటలు ఆధికముగా నిద్రించుట, ఆధికముగా సేవించుట, ముఖస్తుతిచేయుట యను నెనిమిదింటిని విద్యార్థి విడువవలెను.

వివరణము :- కామక్రోధ లోభములు విద్యాభ్యాసమునకు విఘ్నములు. గీతలో దీనిని నరకద్వారములు దుఃఖమునకు పతనమునకు ద్వారము లనెను—

త్రివిధం నరకస్యేదం ద్వారం నాశన మాత్మనః |

కామః క్రోధ స్తథా లోభః తస్మాదేతత్క్రియం త్యజేత్ ||

(గీత. 16-21)

కామక్రోధ లోభములు మూడును నరకద్వారములు. ఆత్మను నష్టపఱచును. అందుచే నీ మూటిని త్యజింపవలెను.

లోభమువిషయములో మరొకరు —

యథో యశస్వినాం పుద్గం భ్రాహ్మ్య యే గుణినాం గుణాః ।

లోభః స్వర్లోపిషి తానోచాస్తి శ్విశ్రో రూపమివోస్వీతమే॥

(యోగవాసిష్ఠము)

యథోపంతుల యొక్క నిర్మలయశస్సును, గుణవంతులయొక్క తొనియాడదగిన గుణములను లోభగుణము స్వల్పముగానున్నను వానిని నష్టపఱచును. కుష్టరోగము తాచాకు మచ్చరూపవంతుల ప్రయితైస రూపమును నష్టపఱచును గదా!

రుచులయందు అధిలాభగలవానికి చదువునందభిరుచి తగ్గును. దుస్తులధరించి యలంకారమునందు ప్రీతిగలవారికి, సంభోగేచ్ఛకల విద్యార్థికి విద్యప్రాప్తింపదు. రకరకముల ఆటపాటలలో నిమగ్నుడైనవానికి కూడ చదువురాదు. మిక్కిలి నిద్రించుటయు, మిక్కిలి నేనించుటయు అభ్యయనమునకు ఆటంకములగును. కావున విద్యార్థి యీ యెనిమిదీ దుర్గుణముల విడువవలెను —

శ్లో॥ అకృష్ట ఫలమూలేన వనవాస రతః సదా ।

కురుతేహారహః శ్రాద్ధమృషి విప్రః స ఉచ్యతే॥ 11

అర్థము :- అకృష్టఫలమూలేన = కృషిచేయకయే లభించు వండ్లతో, దుంపలతో, జీవనము గడపువాడు, సదా = ఎల్లప్పుడు, వనవాస రతః = వనవాసమునందు ప్రీతిగలవాడు, అహారహః = ప్రతిదినము, శ్రాద్ధం = శ్రాద్ధమును, కురుతే = చేయుచున్నాడు, సః = అట్టివాడైన, విప్రః = బ్రాహ్మణుడు, ఋషిః = ఋషి అని, ఉచ్యతే = చెప్పబడుచున్నాడు.

తా॥ విత్తకుండనే భూమినుండి ఫలించినట్టి కండమూలాదుల తిని జీవనము గడపువాడును, ఎల్లప్పుడు వనమునందే యుండదలచినవాడును,

ప్రతిదినము శ్రాద్ధము పెట్టువాడునగు బ్రాహ్మణుడు ఋషియనియు చెప్పబడును.

వివరణము :- ప్రతిదినము శ్రాద్ధమునుగూర్చి-పౌరాణికులు చచ్చి ఖోయినవారికి పెట్టు శ్రాద్ధము కాదని. పౌరాణికులు పెట్టుశ్రాద్ధము సంవత్సరములో 15 రోజులుండును. అవి చచ్చినవారికి చేరనే చేరవు. ఇక్కడ ప్రతిదినము చేయు శ్రాద్ధముచూడు. శ్రాద్ధమునగా శ్రద్ధతోచేయబడు క్రియ. అరణ్యములో కందమూలముల తినుచు బ్రాహ్మణులు స్వయముగా చేయు పంచమహాయజ్ఞములు. పరమేశ్వరుని గూర్చి చేయు సంధ్య బ్రహ్మయజ్ఞమనియు, వేదాధ్యయనము, దేవయజ్ఞము (అగ్నిహోత్రము) పితృయజ్ఞము, అలిథియజ్ఞము, బలివైశ్వదేవయజ్ఞము నాచరించుటయే శ్రాద్ధము.

శ్లో॥ ఏకాహారేణ సంతుష్టః షడ్ కర్మనిరతః సదా |

ఋతుకాలాభిగామీ చ స విప్రో ద్విజ ఉచ్యతే॥ 12

అర్థము :- ఏకాహారేణ=రోజుకొకసారి భోజనముతో, సంతుష్టః=సంతోషించినవాడును, సదా=ఎల్లప్పుడు, షడ్కర్మనిరతః = అటు కర్మల యందు దీక్షకలవాడు, చ=చుచియు, ఋతుకాలాభిగామీ = ఋతుకాలము నందే శ్రీ సంగమముచేయువాడునైన, సః=ఆ, విప్రో = బ్రాహ్మణుడు, ద్విజః=ద్విజుడని, ఉచ్యతే=చెప్పబడుచున్నాడు.

తా॥ రోజు కొక్కసారి భోజనముతోనే సంతుష్టుడును, అటు కర్మలు నియమముగా జేయువాడు. ఋతుకాలగామియు నగు బ్రాహ్మణుడు ద్విజుడని చెప్పబడును.

వివరణము :- బ్రాహ్మణునకు అటుకర్మలు నియమింపబడినవి—

అభ్యాసన మధ్యయనం యజనం చూడనం తథా ।

దానం ప్రతిగ్రహం చైవ బ్రాహ్మణా నామకల్పయత్ ॥

(మను. 1-88)

వేదములు చదువుట, చదివించుట, యజ్ఞముచేయుట, చేయించుట, దానమిచ్చుట, దానముపుచ్చుకొనుట అను నాయుకర్మలు బ్రాహ్మణుడు చేయవలెను. అవి చేసినవాడే బ్రాహ్మణుడు.

ఋతుగామి :- స్త్రీలకు స్వాభావిక ఋతుకాలము 16 రాత్రులు. వానిలో మొదటి నాలుగురోజులు రజోదర్శనముగుటవలన నిండితములు (పనికిరావు) ఆ నాలుగు రోజులలో సమాగమముచేసిన వ్యర్థము, మఱియు రోగకారణము కూడ. 11, 13 రాత్రులు నిండితములు. మిగిలిన 10 రాత్రులు సంగమమునకు శ్రేష్ఠములు, సంతానము కావలసినవారు ఆ పది రాత్రులలో సంగమము చేయవలెను. అవిధముగా ప్రవర్తించినవాడే ఋతుగామి యనబడును. అట్టివాడు గృహస్థుడైనను బ్రహ్మచారియే యగును.

శ్లో॥ తాకికే కర్మణి రతః పశూనాం పరిపాలకః ।

వాణిజ్యకృషి కర్తా యః స విప్రో వైశ్య ఉచ్యతే ॥ 13

అర్థము :- యః=ఎవడు, తాకికే = సాంసారికమైన, కర్మణి = పనియందు, రతః=స్రీతికలవాడో, పశూనాం = పశుపులయొక్క, పరిపాలకః=రక్షకుడో, వాణిజ్య = వ్యాపారము, కృషి = వ్యవసాయము, కర్తాచ=చేయుచున్నాడో, సః=ఆ, విప్రః = బ్రాహ్మణుడు, వైశ్యః = వైశ్యుడని, ఉచ్యతే=చెప్పబడుచున్నాడు.

తా॥ సాంసారిక కర్మలయందు నిమగ్నుడై పశుపోషణచేయుచు, వ్యాపారము, కర్షకవృత్తి (ఖొలముపని వ్యవసాయము) చేయు బ్రాహ్మణుడు వైశ్యుడని చెప్పబడుచున్నాడు.

శ్లో॥ లాక్షాదితైలనీలానాం కుసుమ్భ మధు సర్పిషామ్ ।

విక్రేతా మద్యమాంసానాం స విప్రః శూద్ర ఉచ్యతే॥ 14

అర్థము :- లాక్షాదితైలనీలానాం = వల్లనిలక్క. నూనెలను, కుసుమ్భమధుసర్పిషామ్ = ఎఱ్ఱనివితేనె, నెయ్యిని. మద్యమాంసానాం = మద్య మాంసములను, విక్రేతా = అమ్మునట్టి, సః = ఆ, విప్రః = బ్రాహ్మణుడు, శూద్రః = శూద్రుడగు, ఉచ్యతే = చెప్పబడుచున్నాడు.

తా॥ లక్క, నూనె, నీలవర్ణముగలవి, కుంకుమ, తేనె, నెయ్యి, మద్యము, మాంసము-అమ్ము బ్రాహ్మణుడు శూద్రుడని చెప్పబడును.

శ్లో॥ పరకార్య విహంతా చ దామ్భికః స్వార్థసాధకః ।

ఫలీ ద్వేషీ మృదుః క్రూరః విప్రో మార్జార ఉచ్యతే॥ 15

అర్థము :- పరకార్య విహంతా = ఇతరుల పని చెడగొట్టువాడు, దామ్భికః = మూర్ఖుడు, తాంబికుడు స్వార్థసాధకః = ఎఱైనను, స్వార్థమును సాధించువాడు, ఫలీ = మోసగాడు, ద్వేషీ = ద్వేషించువాడు, మృదుః = పైకి మృదువుగా కనబడుచు, క్రూరః = లోపల క్రూరస్వభావముగలవాడునైన, విప్రః = బ్రాహ్మణుడు, మార్జారః = విల్లివంటివాడుగా, ఉచ్యతే = చెప్పబడు చున్నాడు.

తా॥ ఇతరుల కార్యము చెడగొట్టువాడు, దంభాచారముగలవాడు, స్వార్థము సాధించువాడు, మోసగించువాడు, ఇతరుల యన్నతి పహించ లేనివాడు, పైకి మృదుస్వభావుడుగా నుండి లోపల క్రూరస్వభావముగల వాడునైన బ్రాహ్మణుడు పిల్లియని చెప్పబడును.

శ్లో॥ వాపీ కూప తడాగానామారామ సురవేశ్మనామ్ ।

ఉచ్ఛేదనే నిరాఽఽశంకః స విప్రో మ్లేచ్ఛ ఉచ్యతే॥ 16

అర్థము :- వాసీకాప తదాతానాం = దిగుడుదావి, దావి, చెయివు
యొక్కయు, ఆరామసురవేశ్మనాం = ఉద్యానవనము, దేవాలయముల
యొక్కయు, ఉచ్చేదనే = నాశనముచేయుటలో, నిరాశంకః = జంకులేనట్టి,
సః = ఆ, విప్రః = బ్రాహ్మణుడు, క్లేబ్బ్యః = క్లేబ్బుడని (నిమిట్ట, ప్రచారుడు),
ఉచ్యతే = చెప్పబడుచున్నాడు.

తా॥ దిగుడుదావి, దావి, చెయివు, ఉద్యానవనము, దేవాలయము
మొదలగు వానిని నిశ్చంకముగా నాశనము చేయు బ్రాహ్మణుడు క్లేబ్బు
డని చెప్పబడును.

వివరణము :- ఆరామ మనగా అడుకొనుతోట, విహరించు ఉద్యా
నము, పూలను పండ్లనిచ్చుతోటను ఉపవనము ఆరామము అందురు.

శ్లో॥ దేవద్రవ్యం గురుద్రవ్యం పరదారాభి మర్శనమ్ ।

నిర్వాహః సర్వభూతేషు విప్రశ్చాండాల ఉచ్యతే॥ 17

అర్థము :- దేవద్రవ్యం = విద్వాంసుల ద్రవ్యము, గురుద్రవ్యం =
గురువుల ద్రవ్యము, పరదారాభిమర్శనమ్ = ఇతరుల భార్యలతో, సంభో
గము, సర్వభూతేషు = అన్ని ప్రాణులయందు, నిర్వాహః = ఊపనము
గడపునట్టి, విప్రః = బ్రాహ్మణుడు, చాండాలః = చాంకాలుడని, ఉచ్యతే =
చెప్పబడుచున్నాడు.

తా॥ విద్వాంసుల ద్రవ్యమును, గురువు ద్రవ్యమును, కాజేము
వాడును, పరశ్రీ సమాగమము చేయువాడును, ప్రాణులన్నింటిని తాను
జీవించుట కుపయోగించునట్టి బ్రాహ్మణుడు చాండాలుడుగా చెప్పబడును.

శ్లో॥ దేయం భోజ్యధనం సదా సుకృతిభిర్నో సంచితవ్యం కదా

శ్రీకర్ణస్య బలేశ్చ విక్రమపతేరద్యావి కీర్తిః స్థితా ।

అస్మాకం మఘు దానభోగ రహితం నష్టం చిరాత్సంచితేతి
నిర్వాణాదితిపాణిపాదయుగ లేఘర్ష స్త్రహో మక్షికాః॥18

అర్థము :- సుకృతిఫిః = పుణ్యత్మలచే, ధోజ్యధనః = అసుఖవింప
దగిన ధనము. సదా = ఎల్లపుడు, చేయం = ఈదగినదే, కదా = ఎన్నడును,
నో సందితవ్యం = కూడదెట్టదగినదికాదు, ఎందుకనగా దానమిచ్చుటచేతనే,
శ్రీకర్ణస్య = దాననిర కర్ణనియొక్కయు, బలః = బలియొక్కయు, చ =
మఱియు, విక్రమపతేః = విక్రమాదిత్యునియొక్కయు, కీర్తిః = యశస్సు,
అద్యాపి = ఇప్పటికిగూడ, స్థితా = నిలిచియున్నది, అస్మాకం = మా యొక్క,
మఘు = తేనె, దానభోగరహితం = దానముచేయుటకు సుఖవింపకుటకు
పనికిరానిది, చిరాత్సంచితం = చాలకాలమునుండి సంపాదించబడినట్టిది
యగు తేనె, నిర్వాణాత్ = నాశనమగుచున్నది, ఇతి = అని, మక్షికాః = తేనె
టీగలు, పాణిపాదయుగలే = చేతులు, పాదముల జరటను, ఘర్షన్తి = రుద్దు
కొనుచున్నవి. అహో! = ఆశ్చర్యము.

రా॥ పుణ్యత్మలు అసుఖవింపకుటకు దగిన ధనము ఎల్లపుడు
దానముచేయుటకు సిద్ధముగా నుంచవలెను. ఎన్నడును కూడదెట్టదలప
రాదు. దానముచేసినందువలననే కర్ణుడు, బలిచక్రవర్తి, విక్రమాదిత్యుడు
మొదలగువారే కీర్తి నేటికిని ప్రసిద్ధముగా నున్నది. దానముచేయకయు
అసుఖవింపకయు మనము కూడదెట్టిన తేనె నష్టమైపోవుచున్నదేయని
తేనెటీగలు పశ్చాత్తాప పడుచున్నవా యన్నట్లు కాళ్లుచేరులు పరస్పరము
రుద్దుచున్నవి.

పకాడశాఢ్యాయము సమాప్తము

నింపవలెను. కల్యాణకరుడగు పరమేశ్వరు సుపాసింపవలెను. రుచికరమైన అన్నపానాదులు ఇండవలెను. ఎల్లపుడు సజ్జనసాంగత్యముండవలెను. ఈ విధముగానున్నచో గృహస్థజీవితము ధన్యముగును.

వివరణము :- ఈ శ్లోకమునకు వ్యాఖ్య చేయు వ్రాసిన 'ఆదర్శ పరివారము' అను గ్రంథములో చూడుడు—

శ్లో॥ ఆర్తేషు విప్రేషు దయాన్వితశ్చ
 యత్ శ్రద్ధయా స్వల్పముపైతి దానమ్ ।
 అనన్త పారం సముపైతి రాజన్
 యద్దీయతే తన్న లభేద్ ద్విజేభ్యః॥ 2

అర్థము :- దయాన్వితః = దయాపరు, చ = మఱియు కరుణాపూర్ణుడైన మనుష్యుడు, ఆర్తేషు = దుఃఖితులైన, విప్రేషు = బ్రాహ్మణులకు, శ్రద్ధయా = శ్రద్ధతో, స్వల్పం = అల్పమైన, దానం = దానమును, ఉపైతి = ఇచ్చుచున్నాడో, రాజన్ = ఓ రాజా! ద్విజేభ్యః = బ్రాహ్మణులకు, యత్ = ఎంత, దీయతే = ఈదిచ్చుచున్నాడో, తత్ = అంతమాత్రమే, స లభతే = లభింపడు, మఱియు పరమాత్ముని దయవలన, అనంతపారం = అంతలేనిది, సముపైతి = లభించును.

తా॥ దయగలవారు వీడితులైన బ్రాహ్మణులకు శ్రద్ధతో నిచ్చిన దానము స్వల్పమైనను ఓ రాజా! పరమాత్ముని దయవలన నిచ్చిన దాతకు అనంతధనము చేకూరును.

వివరణము - దీనులకు దానమివలెను వేదములో—
 పృణీయాదిన్నాధమానాయ తవ్యాన్ వ్రాధీయాంస
 మనుపశ్యేత్ పస్తామ్ ।
 ఓ ఓ వర్తస్తే రత్యేవ చక్రాన్య మన్యముపతిష్ఠన్తి రాయః॥
 (ఋ. 10-117-5)

ధనసంపన్నుడైన మనుష్యుడు దుఃఖములు పీడితులైనవారికి తప్పక సాయము చేయవలయును. వాడు దీర్ఘదృష్టితో పనిచేయవలెను. సుఖ దుఃఖములు అందరికి కలుగును. ధనసంపదలున్నవని గర్వముకొని విశ్వాసముకొని కలిగియుండరాదు. ధనము ప్రపంచములవలె తిరుగుచుండును. నే తొకరి దగ్గల జేపు మరొకరి దగ్గలనుండును.

ఒక విత్తనము నాటిన దానివలన వందలకొలది వేలకొలది లగించును. అట్లే చేసిన దానము కొంచెయైనను దాని ప్రతిఫలము అంతియేకాక వందలకొలది వేలకొలది రెట్లు తిరిగి లభించును. ఈబడిన దానము వ్యర్థముకాదు. దానిఫలము తప్పకయుండును.

శ్లో॥ దాక్షిణ్యం స్వజనే దయా పరిజనే శాత్ర్యం సదా దుర్జనే
ప్రీతిః సాధుజనే స్మయః ఖలజనే విద్యజ్జనే చార్జవమ్ ।
శౌర్యం శత్రుజనే క్షమా గురుజనే నారీజనే ధృష్టతా
ఇత్థం యే పురుషాః కలాసు కుశలాన్తేష్వేవ లోకస్థితిః॥ ౩

అర్థము :- స్వజనే = తనవారియందు, దాక్షిణ్యం = సజ్జనత, నప్రసతయు, పరజనే = ఇతరులపై, దయా = దయయు, దుర్జనే = చెడ్డవానియందు, సదా = ఎల్లప్పుడు, శాత్ర్యం = దుష్టత్వము, సాధుజనే = మంచివారియందు, ప్రీతిః = ప్రేమయు, ఖలజనే = దుష్టులయందు, స్మయః = చిలునవ్వు, చ = మతీయు, విద్యజ్జనే = విద్యాంసులయందు, ఆర్జవం = ఋణత్వము (నరకత), శత్రుజనే = శత్రువులయందు, శౌర్యం = శౌర్యపరాక్రమములు, గురుజనే = తల్లిదండ్రులు ఆచార్యులు మొదలగు పెద్దలయెడ, క్షమా = సహనశీలత, నారీజనే = స్త్రీలయెడ, ధృష్టతా = విశ్వాసము, ఇత్థం = ఈవిధముగా, యే = వీ, పురుషాః = పురుషులు, కలాసు = చైన జెప్పిన విష

యములలో, కుశలాః = నేర్పరులో, రేష్యేవ = అట్టివారిపైననే, లోక
స్థితిః = ప్రపంచ స్థితియందును.

తా॥ తన బంధుబాంధవులతో మంచిగా నశ్రుతగా మెలగుట,
ఇతరులపై దయచూపుట, దుర్జనుల విషయములో దౌష్ట్యము, సాధుజనుల
యెడ క్రేమ, దుష్టులపై అధికారము, బలముచూపుట, విద్వాంసులతో
సరళముగా ప్రవర్తించుట, శత్రువుల విషయములో ధౌర్యముజూపుట,
తల్లిదండ్రులు, పెద్దలు గురువులు మొదలగువారి సంబంధములో నహ
నము కలిగియుండుట, స్త్రీలయెడ విశ్వాసము, ఈవిధముగా కలిగియున్నచో
వారిని నేర్పరులు కుశలురు నందురు. అట్టివారిపైననే లోకస్థితి ఆధారపడి
యున్నది.

వివరణము :- వేదములో పృథివిని ధరించువానిని గూర్చి
యిట్లున్నది—

సత్యం బృహర్షతముగ్రం దీక్షే తపో బ్రహ్మాయజ్ఞః

పృథివీం ధరయన్తి :

సానో భూతన్య భవన్య పత్న్యైరుం లోకం పృథివీ

నః కృణోతు॥ (అథర్వ. 12-1-1)

సత్యము, మహత్త్వాకాంక్ష, న్యాయముతో గూడిన వ్యవహారము.
జిత్రశక్తి, దీక్ష, తపస్సు ఆత్మజ్ఞానము, అభివృద్ధి ప్రయత్నము, విద్వాం
సుల సత్కారము ఆను వెనిమిది గుణములు పృథివిని ధరించుచున్నవి.
భూతభవిష్యత్కాలములలో మనల రక్షించు ధీమాత మనకు విస్తృత
మైన ప్రకాశమును స్థానమును కలిగించును గాక! — ఈ యెనిమిది
గుణములలో యితము అనగా న్యాయము క్త ప్యవహారము చాణక్యడు
వ్రాసిన స్లోకమంతయు వేదమంత్రములోని యొక పాదమునకు మాత్రమే
వ్యాఖ్యయైయున్నది.

మదొకదొట పృవివిని భరింపినవి నీడు గుణములుగా లెక్కింప
బడినవి —

గోవి ర్విచైర్విశ్చ వేదైశ్చ సతీభిః సత్యవాదైః ।

అబుద్ధైః ద్వాన ర్విరైశ్చ పత్తస్థానైశ్చే మహీ ॥

(స్కంద మహా. కౌమా. 2-71)

గోవులు, క్యాగిలు తపస్సులునైన బ్రాహ్మణులు, వేదములు
(స్వరయుక్త వేదశిక్షణ), పరివ్రతలగు స్త్రీలు, సత్యవాదులు, లోభగుణము
రేనివారు, దానశిలురు-అను నీ యేడుగురిపై పృథవి స్థిరపడియున్నది.

శ్లో॥ హస్తా దాన వివర్జితౌ శ్రుతిపుటా సారస్వత ద్రోహిణౌ

నేత్రే సాధు విలోకనేన రహితే పాదౌ న తీర్థం గతౌ ।

అన్యాయార్జిత విత్తపూర్ణముదరం గర్వేణ తుంగం శిరో

రేరే జమ్బుక ముంచ ముంచ సహసా నీచం

సునింద్యం వపుః॥ 4

అర్థము :- హస్తా = చేతులు, దానవివర్జితే = దానముచేయనివి,
శ్రుతిపుటా = చెవివొప్పలు, సారస్వతద్రోహిణౌ = వేదకామ్రములు వినక
ద్రోహములుచేసినవి, నేత్రే = నేత్రములు, సాధువిలోకనేన = సజ్జనసందర్శ
నము, రహితే = లేనివి, పాదౌ = పాదములు, తీర్థం న గతౌ = తీర్థమునకు
అనగా తల్లితండ్రీ గురువు అతిథి అనువారి సేవకొరకు వారి దగ్గఱకు
వెళ్లనివి, ఉదరం = పొట్టు, అన్యాయార్జిత విత్తపూర్ణమే = అన్యాయముగా
సంపాదించిన ధనముతో నిండినది, శిరో = శిరస్సు, గర్వేణ = గర్వముతో,
తుంగం = ఎత్తైనది, రేరేజమ్బుక ! = ఓరీ నక్కవంటి నీచుడా ! సహసా =
శీఘ్రముగ వపుః = శరీరమును, సునింద్యం = బాగుగా నిండింపదగిన
దానిని, నీచం = నీచమైనదానిని, ముంచముంచ = విడుపువిడుపు.

తా॥ చేతులు దానముచేయలేదు. చెవులు వేదాదిశాస్త్రములు వినక
 ప్రోహముచేసినవి. నేత్రములు సజ్జనపురుషుల చూడలేదు. పాదములు
 తీర్థములకు (తల్లిదండ్రులు, ఆచార్యుడు, అతిథి మొదలైనవారి సేవ
 చేయుటకు సమీపమునకు) వెళ్లలేదు. పొట్ట అన్యాయార్జిత ధనముతో
 నిండియున్నది. శిరస్సు గర్వముతో నెత్తుగానున్నది. సక్కచూపములో
 నున్న మనుష్యుడా! నీ విట్టి నీచమైన శరీరమును శీఘ్రముగా వదలుము.
 అనగా ధైవిధముగా బ్రతుకుటకంటె చచ్చుటమేలని యర్థము.

వివరణము :- ఈ శ్లోకార్థమునకు సంబంధించిన కథ కలదు—

ఒక మనుష్యశవము అడవిలో పడియున్నది. దానిని తినుట కొక
 నక్క సమీపించి ముందుగా ఆ శవము చేతులు తినదలచి చేతులను
 నమిపింపగా నెవరో ఈ క్రింది విధముగా చెప్పెను. ఓ నక్కా! ఈతని
 చేతులెన్నడును దానముచేసి యెఱుగవు. కావున తినదగవనెను. అప్పుడా
 నక్క చేతులువదలి చెవులను తినదోపగా-ఈ చెవులు వీనాడును వేదాది
 శాస్త్రములు వినలేదు కావున ముట్టతగనివని వినబడెను. అప్పుడు నక్క
 నేత్రముల దినదోప ఈ నేత్రము లెన్నడును సాధువుల దర్శనము చేసినవి
 కావు కావున తినరాదని వినినట్లయ్యెను. అప్పుడు నక్క కాళ్లు తినదలచి
 నమిపింప ఆ కాళ్లు వీనాడును తీర్థములకు వెళ్లియెఱుగవు. కావున తినుటకు
 యోగ్యములు కావని వినబడెను. అంతట నక్క తన పొట్టనిండ ఆ
 శవముయొక్క పొట్టనుకీల్చి కొదలంప-ఈ పొట్ట అన్యాయార్జితముతో
 పెరిగినది కావున ఘటింపతగదని వినబడెను. అప్పుడు నక్క శిరస్సును
 తినదలపగా నా వ్యక్తి యీ శిరస్సు గర్వముతో మిట్టిపడుచున్నది కావున
 తినయోగ్యము కాదనుచు ఓ నక్కా! యీ యత్యంత నీచముగు శరీర
 మును తినునట్టి ప్రయత్నమును శీఘ్రముగా విడువమనెను.

శ్లో॥ పత్రం నైవ యదా కరీరవిటపే దోషో వసంతస్య కిం
నోఽఘోకోఽప్యన లోకతే యది దివా

సూర్యస్య కిం దూషణమ్ ।

వర్షానైవ పతన్తి చాతకముఖే మేఘస్య కిం దూషణం
యత్పూర్వం విధినా లలాటలిఖితం

తన్మూర్ఛితం కః క్షమః॥ 5

అర్థము :- యదా = ఎప్పుడు, కరీరవిటపే = ఇసుకపట్టిలో సుండు పొదచెట్టునందు, పత్రం = ఆకులు, నైవ = మొలవకున్నచో, వసంతస్య కిం = వసంత ఋతువు దోషమా? ఉదాకః అపి = గుడ్లగూబ, దివా = పగలు, న ఆవలోక్యతే యది = చూడకున్నచో, సూర్యస్య = సూర్యునకు, దూషణం కిం = దూషణమా యేమి? చాతకముఖే = చాతక పక్షి నోటిలో, వర్షా = వర్షజలము, న పతన్తి = పడకున్నచో, మేఘస్య = మేఘముయొక్క, దూషణం కిం = దోషమా యేమి? యత్ = నది, పూర్వం = మొదట, విధినా = బ్రహ్మచేత, లలాటలిఖితం = సుదుటియందు వ్రాయబడినచో, తల్ = దానిని, మూర్ఛితం = తుడుచుటకు, కః = ఎవడు, క్షమః = సమర్థుడు?

తా॥ ఇసుకప్రదేశములో సుందెడు ఒక పొదకు ఆకులుండవు. ఆకులుండకపోవుట వసంతఋతువు యొక్క దోషముకాదు. గుడ్లగూబ పగలు చూడలేదు. (వెలుతురు) ఆ దోషము సూర్యునిది కాదు. చాతక పక్షి నోటిలో వర్షమురీరు పడకపోవుట మేఘముయొక్క దోషముకాదు. పరమేశ్వరు డెవరికెట్లు జరుగవలయునో ముందే వారి వారి సుదుటియందు వ్రాయును. దానిని తుడిచి చుతోకవిధముగా మార్చుట కెవ్వడును సమర్థుడు కాడు.

వివరణము :- పురుషార్థము ద్వారా భాగ్యమును మార్చుటకవకాశమున్నదని దయాసంపదు స్వమంతవ్యామంతవ్యములో చెప్పెను పురుషార్థము ప్రారబ్ధముకంటె గొప్పది. ఎవడైనను సంచితమును ప్రారబ్ధముగా మార్చును. ఎవడైనను దాగుచేయు దలచిన దాగుచేయును. చెడగొట్టదలచిన చెడగొట్టును. అందువలన ప్రారబ్ధముకంటె పురుషార్థము గొప్పది.

శ్లో॥ సత్సంగాత్ భవతి హి సాధుతా ఖిలానాం

సాధూనాం న హి ఖిలసంగమాత్ ఖిలత్వమ్ ।

ఆమోదం కుసుమభవం మృదేవ ధత్తే

మృద్గంధం న హి కుసుమాని ధారయన్తి॥ 9

అర్థము :- సత్సంగం = సజ్జనసంగమువలన, ఖిలానాం = దుర్జనులకు, సాధుతా = సాధుత్వము, భవతి హి = కలుగును కదా? సాధూనాం = సాధువులకు, ఖిలసంగమాత్ = దుర్జనసంగత్వమువలన, ఖిలత్వం = దుష్టత్వము, న హి = కలుగదు గదా!, కుసుమభవం = పూలలోబుట్టిన, ఆమోదం = సుగంధమును, మృదేవ = మట్టియే, ధత్తే = ధరించుచున్నది, మృద్గంధం = మట్టివాసనను, కుసుమాని = పూలు. నధారయన్తి = ధరింపవు గదా!

తా॥ దుర్జనులకు మంచివారియొక్క సత్సంగమువలన సాధుత్వము కలుగును. కాని సాధువులకు దుర్జనుల సంబంధమువలన దుష్టత్వము కలుగదు. పూలవాసన మట్టికి కలుగునుకాని, మట్టివాసన పూలకు రాదు.

వివరణము :- సత్సంగ మహిమ గొప్పది-భర్తృహారి—

కాశ్యం ధియో హరతి సింహది వాచి సత్యం

మానోన్నతిం దిశతి పాప మపాకరోతి ।

చేతః ప్రసాదయతి దివి తనోతి కీర్తిం

నత్సంగతిః కథయ కిన్న కరోతి పుంసామ్॥

(భర్తృ. సీతి. 22)

నత్సంగతివలన ఐద్రీలోని శాడ్యము (జడత్వము) పోవును. బాక్కునందు నత్యమును నింపును. గౌరవమును పెంచును. పాపమును పోగొట్టును. మనస్సును సంతోషపెట్టును. చిక్కులందు కీర్తిని వ్యాపింప జేయును. నజ్జనసాంగత్యమువలన కలుగని మంచియేమున్నచో చెప్పుము. తులసీదాసు—

నజ్జనసంగతిచే దుర్బతుడు నజ్జనుడగును. ఎట్లు ఈ మాట నత్యమో ఆజ్ఞే దుష్టులసాంగత్యముతో శ్రేష్టుడు పతనమగును. భీష్ముడు విద్వాంసుడైనను దుర్యోధనుని సంగతివలన విరాట్ మహారాజుయొక్క ఆవులను తీసికొనివచ్చుటకు వెళ్లెను.

శ్లో॥ సాధూనాం దర్శనం పుణ్యం తీర్థభూతా హి సాధవః ।

కాలేన ఫలతే తీర్థం సద్యః సాధు సమాగమః॥ 7

అర్థము :- సాధూనాం = నజ్జనులయొక్క, దర్శనం = చూపు, పుణ్యం = పుణ్యమైనది, హి = ఎందుకనగా, సాధవః = సాధువులు తీర్థ భూతాః = సాక్షాత్తుగ తీర్థములవంటివారు (తరింపజేయువారు) తీర్థం = తీర్థమయితే, కాలేన = సమయమువచ్చినపుడు, ఫలతే = ఫలమునిచ్చును, కాని, సాధుసమాగమః = సాధువుల సంగమము, సద్యః = వెంటనే చూచో రథముల నెంపేర్చును.

తా॥ నజ్జనదర్శనము కృణ్యము నిచ్చును. నజ్జనులు తీర్థములవంటి వారు (తరింపజేయువారు). తీర్థములు సమయము ప్రాప్తించినపుడే

పలముల నిచ్చును కాని సాధనమాగమము పెంటనే కోర్కెల
నీడేర్చును.

వివరము :- శత్యమైన సాధువుల మహిమ యిట్టిదో చూడుడు—

చందనం శీతలం లోకే చందనాదపి చంద్రమాః ।

చంద్ర చందనయోర్యద్యే శీతలా సాధునంగతిః॥

ప్రపంచములో చందనము (మంచిగంధము) శీతలమైనది. చంద
నముకంటె కూడ చంద్రుడు మిక్కిలి చల్లగానుండును. చందనము,
చంద్రులకంటెకూడ సజ్జనసాంగత్యము మిక్కిలి శీతలము కాంతిప్రదము
నైయున్నది.

నహ్యమ్భవాని తీర్థాని న దేవా మృచ్చిలామయాః ।

తే పునస్త్వరుకాలేన దర్శనాదేవ సాధవః॥ (భాగవత. 10-84-11)

నీరుగలచోట్లు తీర్థములు కావు. ముద్దితో, తారితో తయారుచేయ
బడిన బొమ్మలు దేవతలు కాదు. ఆ తీర్థములు మొదలైనవి చాల ఆలస్య
ముగా పవిత్రముచేయును. (మా ఆలోచనలో నవి జీవితాంతము వఱకు
పవిత్రముచేయలేవు) కాని సాధువులు దర్శనమాత్రముచేతనే పవిత్రము
చేయుదురు.

శ్లో॥ విప్రాఽస్మి న్నగరే మహానో కథయ కస్తాల

ద్రుమాణాం గణః

కోదాతా రజకో దదాతి వసనం ప్రాతర్గృహీత్వా నిశి ।

కో దక్షః పరదార విత్తహరణే నహ్నోఽపి దక్షో జనః

కన్యా జ్ఞీవసి హే సఖే విషకృమి న్యాయేన

జీవామ్యహమ్॥ 8

ఆర్థము :- విప్ర=బ్రాహ్మణుడా! అస్మిన్=ఈ, నగరే = నగరమున. ఈ=ఎవడు, చుహాన్ = గొప్పవాడు? తాలద్రుమాతాం గణః = తాడిచెట్ల నమూహము, దాతా=దాత, ఈ=ఎవడు? రజకః=చాకలివాడు, వాడు, వనసం=వస్త్రమును, ప్రాటః = ప్రాటకాలమున, గృహీత్వా = తీసికొనివెళ్ళి, నిశి = రాత్రియందు, దదాతి = ఇచ్చుచున్నాడు, పరదాత విత్తహారణే=ఇతర స్త్రీలను ధనమును కాజేయుటలో, దక్షః=సమర్థుడు, ఈ = ఎవడు? సర్వోపిజనః = ప్రతిమనుజులకూడ, దక్షః=సమర్థుడే. హే సఖే = ఓ మిత్రమా! కస్మాత్ = ఎందువలన, జీవసి = జీవించుచున్నావు? అహం=నేను, విషకృమిన్యాయేన=విషముతో నున్న పురుగు చావనట్లు, జీవామి=జీవించుచున్నాను.

తా॥ ఒక బాటసారి యొక నగరమునకు చేరి యొక బ్రాహ్మణు నడిగెను—ఓ బ్రాహ్మణుడా! ఈ నగరములో గొప్ప వాడెవడు? విప్రుడు నమాధాసమిచ్చెను. తాడిచెట్ల నమూహము. దానశీలు దెవడు? రజకుడు (చాకలి) ఉదయము వస్త్రములను దీసికొనివెళ్ళి తిరిగి రాత్రియందు తీసికొనివచ్చి యిచ్చును. పరదాతవిత్తముల గ్రహించుటలో దక్షుడు (చతురుడు) ఎవడు? పరులధనమును భార్యలను గ్రహించుటలో నందఱును సమర్థులే. ఈ స్థితిలో నిచ్చట నీవెట్లు జీవించుచున్నావు? ఓ మిత్రవా! నేను విషములో నుండు పురుగువలె (ఆ పురుగు విషములోనే పుట్టి విషములోనే చచ్చును) ఈ గ్రామములోని వారిలోనే కలిసిబ్రతుకుచున్నాను.

శ్లో॥ న విప్రసాదోదక కర్షమాని

న వేదశాస్త్ర ధ్వని గర్జితాని ।

స్వాహా స్వధాకార వివర్జితాని

శ్మశాన తుల్యాని గృహణి తాని॥

అర్థము :- ఏ యిండ్లలో, విప్రపాదోదక కర్తమావి = బ్రాహ్మణుల పాదములు కడుగుటవలన పడిన నీటితో బురహాదో, వేదశాస్త్రధ్వని = వేదముల యొక్కయు, శాస్త్రముల యొక్కయు ధ్వనులచే, గర్జితాని = ఘోషిల్ల నవి, న = కావో, స్వాహా = యజ్ఞము చేయునపుడు మంత్రము చివర అనుస్వాహా అను శబ్దము, స్వధాకార = తల్లిదండ్రులు మొదలగు పెద్దలకు నీబడుచున్న భోజనముచేయుచున్న సమయమున నుచ్చరించు శబ్దముల ధ్వని, విపర్జితాని = లేనట్టి, తాని = ఆ, గృహాణి = గృహములు, శ్మశాన తుల్యాని = వల్లకాటితో సమానమైనవి.

తా॥ బ్రాహ్మణులు పాదములు కడిగిన నీరు పాజనట్టివి, వేదశాస్త్ర పాఠపఠనధ్వనులచే ఘోషిల్లనట్టివి, యజ్ఞమంత్రముల చివర పలికెడు స్వాహా అను శబ్దములు, పితరుల కీబడిన భోజనమును పొగడునట్టి శబ్దములు (స్వధ) లేనట్టివియగు గృహములు శ్మశానభూమి (వల్లకాడు)తో సమానములు.

వివరణము :- స్వర్గముతో సమానమైన గృహమేది? ఈ శ్లోకములో కొంచెము మార్పుచేసినచో స్వర్గముతో సమానముగా గృహములు శాసించును—

న విప్రపాదోక కర్తమావి

న వేదశాస్త్ర ధ్వని గర్జితాని ।

స్వాహా స్వధాకార నిరస్తలాణి

స్వర్గాని తుల్యాని గృహాణి తాని॥

బ్రాహ్మణుల పాదములు కడిగిన నీరుపాజినవి, వేదశాస్త్ర పాఠ పఠనముల ధ్వనిచే ప్రతిధ్వనించునవి, యజ్ఞముచేయునపుడు పితరులకు భోజనాదు లిచ్చునపుడు తీసికొనుడు ఘటంపుడు అని చేయు స్వాహా స్వధా ధ్వనులుగల గృహములు స్వర్గముతో సమానమైనవిగా గ్రహింపవలెను.

శ్లో॥ సత్యం మాతా పితా జ్ఞానం ధరో భ్రాతా

దయా స్వసా ।

శాంతిః పత్నీ క్షమా పుత్రః షడేతే మమ బాన్ధవాః॥ 10

అర్థము :- ఒక యోగి తన్నుగూర్చి చెప్పిన పరిచయవాక్యములు-
 సత్యం = సత్యము, మాతా = తల్లి, జ్ఞానం = జ్ఞానము, పితా = తండ్రి,
 ధర్మః = ధర్మము, భ్రాతా = సోదరుడు, దయా = దయ, స్వసా = సోదరి,
 శాంతిః = శాంతి, పత్నీ = భార్య, క్షమా = సహనము, పుత్రః = పుత్రుడు,
 ఏతేషట్ = ఈ యాయును, మమ = నా యొక్క, బాంధవాః = బంధువులు.

తా॥ నాకు సత్యము తల్లి, జ్ఞానము తండ్రి, ధర్మము సోదరుడు,
 దయ సోదరి, శాంతి భార్య, సహనము (క్షమ) కొడుకు ఈ యాయును
 నాకు బంధువులు.

శ్లో॥ అనిత్యాని శరీరాణీ విభవో నైవ శాశ్వతః ।

నిత్యం సన్నిహితో మృత్యుః కర్తవ్యోధర్మసంగ్రహః॥ 11

అర్థము :- శరీరాణి = శరీరములు, అనిత్యాని = నాశస్వభావముగలవి,
 విభవః = ధనసంపత్తి నైవ శాశ్వతః = ఎల్లప్పుడుండునది కానేకాదు,
 మృత్యుః = మరణము, నిత్యం = ఎల్లప్పుడు, సన్నిహితః = అంటిపెట్టుకొని
 యున్నది. కావున, ధర్మసంగ్రహః = ధర్మమునుకూడపెట్టుట (ధర్మా
 చరణము) కర్తవ్యః = చేయదగినది.

తా॥ శరీరములనిత్యములనియు, సంపదలు శాశ్వతములు
 కావనియు, మృత్యువెల్లపుడు వెన్నంటి యున్నదని తెలిసికొని ధర్మ
 సంగ్రహము చేయవలెను.

వివరణము :- శరీరము నశించు స్వభావము కలదని పేదము —
 తవ శరీరం పతయిష్ట్యత్వన్ ॥ (యజు. 29-22)

ఓ జీవాత్మ! నీ శరీరము నశించునది.

ధనము కాశ్యపముకాదు. లక్ష్మీ చంపలమైనది. ఈ ధనమునే డిచ్చట
నుంచును. జేవు పుషాకచోటికి దోవును. మృత్యువు ఎల్లపుడును శలపై
ననే యండును. ఎప్పుడు మ్రింగునో తెలియదు. అందుచే—

అజరామరవత్ప్రాణ్ణో విద్యామర్తం చ చింతయేత్ |

గృహీత ఇవ కేశేషు మృత్యునా ధర్మమాచరేత్ ||

(చాణక్య నీతిశాస్త్రము)

బుద్ధిమంతుడైన మనుష్యుడు మునలితనము, మరణములేనివాడుగా
విద్యను, ధనమును సంపాదించవలెను. కాని మృత్యువు జుట్టుపట్టుకొని
యుండి యెప్పుడు మ్రింగునో యను సందేహముతో ఎల్లపుడు ధర్మము
నాచరింపవలెను. శుక్రాచార్యుడు—

స్త్రికో మృత్యుముఖే చాహం జ్ఞానాయుర్మమాస్తి న |

ఇతి మత్వా దానధర్మా యథేష్టేతు నమాచరేత్ ||

(శుక్ర. 3-208)

నేను మృత్యుముఖమందున్నాను. నాకు జ్ఞానమైనను ఆయువులేదని
తలంచి యథేష్టముగా దానధర్మము లాచరింపవలెను.

మృతం శరీరముత్సృజ్య కాష్ఠలోష్ఠ నమం క్షితౌ |

విముఖా బాంధవా యాన్తి ధర్మస్తమసుగచ్ఛతి || (మను. 4-241)

బంధుబాంధవులు నిర్జీవమైన శరీరమును కట్టెలలో డాళ్లతో నమాన
ముగా దలచి భూమిమీదవిడిచి తిరిగిపోవుదురు. (దానికో కూడ నెవ్వరు
వెళ్లరు) మనుష్యుడు చేసిన ధర్మమొక్కటే అతనికెంట పెళ్లును. కాబట్టి
ధర్మ సంపాదనము చేయవలెను.

శ్లో॥ ఆమన్త్యోనోత్సవా విప్రా గావో నవత్యోత్సవాః ।

పత్యుత్సాహాయుతా నార్యః అహం కృష్ణరణోత్సవః॥ 12

అర్థము :- విప్రాః = బ్రాహ్మణులు అమన్త్యోత్సవాః = ధోజనాహ్వనముకొఱకు సుత్సాహపడుచుండుట, గావః = ఆవులు, నవత్యోత్సవాః = లేతపచ్చిగడ్డికొఱకు ఉత్సాహపడుచుండుట, నార్యః = స్త్రీలు, పత్యుత్సాహాయుతాః = భర్తను కలిగియుండుటకు సుత్సాహపడుచుండుట, అహం = నేను, కృష్ణరణోత్సవః = భయంకరయుద్ధము కొఱకు సుత్సాహపడుచుండుట.

తా॥ బ్రాహ్మణులు ధోజనప్రియులై పిలుపుకొఱకు నెదురుచూచుదురు. ఆవులు లేతగడ్డి కొఱకు ఉత్సాహము కలిగియుండును. స్త్రీలు భర్తలయుత్సాహముతో సుత్సాహముకలవారగుదురు. నేను భయంకరయుద్ధముచేయుట యనిన సుత్సాహముగానుండును.

శ్లో॥ మాతృవత్ పరదారాంశ్చ పరద్రవ్యాణి లోష్ణవత్ ।

ఆత్మనత్సర్వభూతాని యః పశ్యతి స పశ్యతి॥ 13

అర్థము :- పరదారాన్ = ఇతరుల భార్యలను, మాతృవత్ = తల్లిలవలెను, పరద్రవ్యాణి = ఇతరుల ద్రవ్యమును, లోష్ణవత్ = మ్మివలెను, సర్వభూతాని = అన్నిప్రాణులను, ఆత్మవత్ = తనవలెను, యః = ఎవడు, పశ్యతి = చూచుచున్నాడో, సః = వాడు, పశ్యతి = యథార్థముగా చూచుచున్నాడు.

తా॥ పరస్త్రీలను తల్లిలవలెను, పరభనమును మట్టిగడ్డవలెను, సమస్తప్రాణులను తనవలెను, ఎవడు చూచుచో వాడు యథార్థముగా చూచువాడగును.

వివరణము :- ఇతరుల ధనమును పరశ్రీలను కుదృష్టితో చూడరాదు —

పరాన్నం పరవత్తంచ పరశయాం పరన్త్రియః ।

పరవేశ్య నివాసం చ దూరతః పరివర్ణయేత్ ॥

(పృథ్థవాణక్య. 3-5)

ఇతరుల యన్నమును, ఇతరుల వస్తుమును ఇతరుల వడకను, ఇతర శ్రీలను, ఇతరుల యిండ్లలో నివసించుట అను వానిని దూరముగా విడువవలెను. అన్ని ప్రాణులను తన ఆత్మతో సమాసముగ తలంపవలెను. పేదము —

యస్తు సర్వాణి ఛాతాన్యాత్మ స్నేవాసు పశ్యతి ।

సర్వభూతేషు చాత్మాసం తతో న విచకిత్సతి॥ (యజు. 40-6)

విద్వాంసుడైనవాడు విద్య, యోగాభ్యాసము, ధర్మాచరణమునకు తగువాత పరమాత్మయందే సమస్త చరాచరజగత్తును చూచును. సుఖదుఃఖములు, లాభనష్టములు అనునవి తనకువలెనే యన్ని ప్రాణులకున్నవని తెలిసికొనును. ఈ విధముగా దెలిసికొని సందేహరహితుడగును. దేనిని నివగించుకొనుటకాని ద్వేషించుటకాని చేయడు.

శ్లో॥ ధర్మే తత్పరతా ముఖే మధురతా దానేసముత్సాహతా
మిత్రేఽవంచకతా గురౌ వినయతా చిత్రేఽతి గంభీరతా ।
ఆచారే శుచితా గుణే రసికతా శాస్త్రేషు విజ్ఞానతా
రూపే సుందరతా శివే భజనతా సత్సేవసందృశ్యతే ॥14

అర్థము :- ధర్మే = ధర్మమునందు, తత్పరతా = అనక్తియు, ముఖే = నోటిలో, మధురతా = మధురసంభాషణము, దానే = దానముచేయుట యందు, సముత్సాహతా = మిక్కిలి యుత్సాహము, మిత్రే = స్నేహితుని

యందు, అవంబకతా = మోసములేకుండుట, గురొ = గురువునందు, విన
యతా = సమ్రతయు, చిత్తే = మనస్సునందు, అతిగంభీరతా = మిక్కిలి
గాంభీర్యము, ఆచారే = ఆచారమునందు, కుచితా = కుచిత్వము, గుణే =
గుణమునందు, రసికతా = గుణగ్రహణము, శాస్త్రేషు = శాస్త్రములందు,
విజ్ఞానతా = విశేషజ్ఞానము, రూపే = రూపమునందు, సుందరతా = సౌంద
ర్యము, శివే = పరమేశ్వరునియందు, భజనతా = భక్తికలిగియుండుటయు,
సత్సువీవ = సత్పురుషులలోనే, సందృశ్యతే = చూడబడుచున్నది.

తా॥ భర్తృమునందాపక్తియు, నోటితో ముఠురభాషణము, దానము
చేయుటలో మిక్కిలి యుత్సాహము, మిత్రునియందు మోసములేకుండుట,
గురువుదగ్గట వినమ్రుడై యుండుట, అంతఃకరణములో మిక్కిలి గాంభీ
ర్యము, ఆచారమునందు పవిత్రత, గుణములను గ్రహించుట, శాస్త్రము
లందు విశేషజ్ఞానము, రూపమునందు సౌందర్యము, పరమేశ్వరునియందు
భక్తియను నవి సజ్జనులయందే కనబడుచున్నవి.

శ్లో॥ కాష్ఠం కల్పతరుః సుమేరుగచలశ్చింతామణిః ప్రస్తరః
సూర్యస్తీవ్రకరః శశీక్షయకరః ఊరో హి వారాం

నిఃః ।

కామో నష్టతను ర్బలిర్దితిసుతో నిత్యం పశుః కామ గౌ
ర్నైతాంస్తే తులయామి భో రఘుపతే కస్యోపమా

దీయతే॥ 15

అర్థము :- కల్పతరుః = కల్పవృక్షము, కాష్ఠం = కొయ్య, సుమే
రుః = మేరుపర్వతము, ఆచలః = కదలని కొండ, చింతామణిః = చింతా
మణి, ప్రస్తరః = తాయి, సూర్యః = సూర్యుడు, శీవ్రకరః = శీఘ్రగతికరములు
గలవాడు, శశీ = చంద్రుడు, క్షయకరః = క్షీణించుకరణములుగలవాడు,

వారాం నిఱిఱి = నముద్రుడు, డి = నిశ్చయముగా, జెరఱి = ఉప్పనివాడు, కాఱుఱి = మన్మథుడు, నష్టతఱుఱి = శరీరఱుఱినివాడు, బలిఱి = బలిచక్రవర్తి, డితి సుతఱి = దైత్యుడు, (రాక్షసుడు) కామగఱిఱి = కామదేసువు, నిత్యఱుఱి = ఎల్లప్పుడు, పఱుఱి = పఱువే, వీరాన్ = వీనిని, తే = నీకు, నతులయామి = డోల్చుతేసు, డో రఱుఱువతే = డి రఱుఱువతీ! నీకు, కన్యఱుఱి = ఎవనియొక్క, ఉపమా = డోలిక, డీయతే = ఈబడవలెను. నీకుడోలిక యేడియులేదని డావఱుఱు.

తా॥ కల్పవృక్షఱుఱు కడై. మేరుపర్వఱుఱు కడలనికొండ, కొర్కుల సిచ్చు చింతాసుణి తాయి, సూర్యుడు తీవ్రకిరణుడు, చంద్రుడు డీణించు డాడు నముద్రఱుఱు ఉప్పనిది మన్మథుడు శరీరఱుఱులేనివాడు, బలిరాక్షసుడు, కామదేసువు పఱువు, డి రఱుఱుఱుడారాణా! వీనిలో నేవియు నీతో సరి డోల్చుటకు తగవు.

శ్లో॥ వినయం రాజపుత్రేభ్యః పండితేభ్యః సుభాషితమ్ ।

అన్యతం ద్యూతకారేభ్యః స్త్రీభ్యః శిక్షేచ్ఛకై తవమ్॥16

అర్థఱుఱు :- రాజపుత్రేభ్యఱుఱి = రాజపుత్రులనుండి, వినయం = వినయఱుఱు, పండితేభ్యఱుఱి = పండితులపలన, సుభాషితం = శ్రోష్ఠఱుఱుగా ప్రియఱుఱుగా మాట్లాడుటను, ద్యూతకారేభ్యఱుఱి = జూదగాళ్లనుండి, అన్యతం = అబద్ధఱుఱుడాటుటను, స్త్రీభ్యఱుఱి = స్త్రీలవలన, కైతవం = మోసఱుఱును, చ = కూడ, శిక్షేత్ = నేర్చుకొనవలెను.

తా॥ రాజపుత్రులనుండి వినయఱుఱు, పండితులనుండి సుభాషితఱుఱు (మంచుఱుఱుట) జూదమాడువారినుండి అబద్ధఱుఱు, స్త్రీలనుండి మోసఱుఱు చేయు విద్యఱుఱు నేర్వవలెను.

శ్లో॥ అనాలోక్య వ్యయం కర్తా హ్యనాథః కలహాప్రియః ।

ఆశురః సర్వక్షేత్రేషు సగః శీఘ్రం వినశ్యతి॥ 17

అర్థము :- అనారోగ్యము = చూడకుండ (అనగా ధనుమున్నవో లేవో ఆలోచించకుండ, మంచిచెడ్డ తెలియకుండ) వ్యయం = ఖర్చును కర్తా = చేయవారు, అనాధః ది = సహాయకులు లేకుండుట వల్ల కలగవచ్చు కలహా ప్రయః = ఇతరులతో చెల్లాలాడదలచినవాడు, సర్వవృత్తేషు = సమస్త వర్తకములలో సంఘోగముచేయుట కొరకు, అతురః = అత్యాచారముతో కొందరపడువాడునైన, నరః = మనుష్యుడు, శీఘ్రం = కొంచెముగానే, వినశ్యతి = నశించగలడు.

తా:- ఆలోచన లేకుండ అడ్డగోలుగా ధనుము వ్యయముచేయు వాడు, ఎవ్వరు సహాయములేనివాడు, కలహించుట యంచానక్తి కలవాడు, మంచిచెడ్డ గుర్తింపక సర్వవర్తముల స్త్రీలలో సంఘోగము చేయగోరువాడు నైన పురుషుడు శీఘ్రముగా నశించును.

వివరణము :- అదాయవ్యయములు తెలిసికొనకుండ వ్యర్థముగా ఖర్చుచేయువాడు దుర్జీవపాపాను. అన్నివర్తముల స్త్రీలలో సంఘోగము చేయ గోరువాడు నాశనమగుటకు కారణము—

పరదారా సగంతవ్యాః సర్వవృత్తేషు తస్మి చిత్ ।
 నహీ ద్యుశమనాయుష్యం త్రిషులోకేషు విద్యతే॥

ఎవ్వడును నీ వర్తమునకు చెందినవాడైనను పరస్త్రీలతో సంఘో గము చేయరాదు. ముగ్ధోకములలో పరస్త్రీలతో చేయు సంఘోగమువలన మించినగీడి ఆయుస్సును క్షీణింపజేయు చోషము మఱొకటిలేదు. వాస్తవి కునుష్యుని నశింపజేయునట్టి మూడు చోషములను చెప్పియున్నాడు. అందులో నొకటి పరస్త్రీ సంఘోగము చేయుట—

పరస్వానాం చ భారణం పరదారాభిమర్శనమ్ ।
 సుహృదామతి శంకాచక్రయో మోషాః క్షయావహాః॥

(రామా, యుద్ధ 87-23)

ఇతరుల ధనము కాజేయుటయు, పరస్మీలతో సంబంధము (వ్యభిచరింపుట), తన మేలుకోరు స్నేహితుని విశ్వసించకుండుట యను మూడు దోషములు వినాశకారులు

శ్లో॥ నాహారం చింతయేత్ ప్రాజ్ఞో ధర్మమేకం హి
చింతయేత్ |

ఆహారో హి మనుష్యాణాం జన్మనా సమా జాయతే॥18

అర్థము:- ప్రాజ్ఞః = మద్దిమంతుడు, ఆహారం = ఆహార విషయములో, న చింతయేత్ = ఆలోచింపరాదు, ఏకం = ఒక్కటైన, ధర్మం హి = ధర్మమును గూర్చి మాత్రమే, చింతయేత్ = ఆలోచింపవలెను, హి = ఎందువల్లననగా, మనుష్యాణాం = మనుష్యులకు, ఆహారః = ఆహారము, జన్మనా సమా = పుట్టుకలతో కూడ జాయతే = కలుగుచున్నది.

తా॥ మద్దిమంతుడు భోజనము విషయములో చింతింపవలసిన పనిలేదు. ధర్మమును గూర్చియే ఆలోచింపవలెను. మనుష్యుల కాహారము పుట్టుకతోకూడే యుత్పన్నమైయున్నది.

వివరణము :- మనుష్యుడు ఆహారమును గూర్చి ఆలోచింపనక్కఱలేదు. ఎందుచేతననగా పరమాత్మ ప్రతిజ్ఞచూడుడు —

అహం దాశేష విభజామి భోజనమ్ | (ఋ. 10-48-1)

ఆత్మనమర్పణ చేయువారికి నేను భోజన మిచ్చుచున్నాను. మఱియు—

ఈశావాస్య మిదం సర్వమ్ | (యజు. 40-1)

ఈ చరాచర జగత్తునకు పరమాత్మయే స్థానము ధరించుచున్నాడు. ఓ భక్తుడా! నీవు ఆయనపై విశ్వాసముంచుము. ఆయనయే యీ బ్రహ్మాండమును ధరించియున్నాడు. అట్టి పరమాత్మ నిన్ను ధరింపదా? వినుము—

దంతములు లేని పిల్లలకు పాలు ఇచ్చెను. దంతములున్నవారికి అన్న మియదా? జీవులకు నీటితో స్థలముపై నివసించు క్షేపణము చేయువాటు వీ క్షేపణము కోరదా? మనుష్యుడు ధర్మమును గూర్చియే ఆలోచింపవలెను—

సుఖార్థాః సర్వభూతానాం మతాః సర్వాః ప్రవృత్తయః ।

సుఖం చ న వినా ధర్మాత్తస్మాద్ధర్మవతో భవేత్ ॥ (ఋక్ సీతి 3-1)

సర్వప్రాణులు చేయు పనులు అన్నియు తమ సుఖముకొలకే చేయబడుచున్నవి. ధర్మములేకుండ సుఖముకలుగదు. కావున మనుష్యుడు ధర్మపరాయణుడు కావలయును.

శ్లో॥ జలబిందు నిపాతేన క్రమశః పూర్వతే ఘటః ।

స హేతుః సర్వవిద్యానాం ధర్మస్య చ ధనస్య చ ॥ 19

అర్థము :- క్రమశః = క్రమముగా, జలబిందునిపాతేన = నీటిచుక్కలు పడుచుండుటచే, ఘటః = కుండ, పూర్వతే = నిండింపబడును, సర్వవిద్యానాం = విద్యలన్నింటికి, ధర్మస్య = ధర్మమునకు, ధనస్య చ = ధనమునకు చూడ సః = అదియే (మెల్ల మెల్లగా, కొంచెము కొంచెము చూడ వెట్టుటయే) హేతుః = కారణము.

తా॥ ఒక్కొక్క నీటిబిందువు పడుటచే క్రమముగా కుండనిండును. అట్లే మెల్ల మెల్లగా కొంచెము కొంచెము చూడవెట్టుటచే విద్యయు, ధర్మము, ధనము పూర్తిగా చేరారును.

వివరణము :- మెల్ల మెల్లగా అభ్యసించుటచే నమ స్తముచేకూరును.

శనై ర్థాః శనైః పఠ్ఠాః శనైః పర్వత మారుహేత్ ।

శనై ర్విద్యా చ ధర్మశ్చ వ్యాసూనుశ్చ శనైః శనైః ॥

(వృద్ధ చాణక్య 6-14)

ధనసంపాదనము, చార్జమున నడచుటయు, పర్వతమెక్కుటయు, విద్యను, ధర్మమును సంపాదించుటయు, వ్యాయామము నెఱుమి నెఱుమిగా చేయవలెను.

క్షణః కణశక్తైవ విద్యామర్థంచ సాధయేత్ ।

న త్యాజ్యో తు క్షణకం నిత్యం విద్యాధనార్థినా॥ (భుక్ర. 3-176)

విద్య సమ్యసింపదలచినవారు ప్రతిక్షణమును, ధనము సంపాదించ దలచినవారు ప్రతి చిన్న ధనదాగమును (పైస) విడిచిపెట్టరాదు. విద్యార్థి ఒక్కక్షణపైసను; ధనార్థి ఒక్కపైసనైనను కొంచెమేకడా యని విచువక ప్రద్రతీకొనవలెను.

శ్లో॥ వయసః పరిణామేఽపి యః ఖలః ఖల ఏవ సః ।

సుపక్వమపి మాధుర్యం నోపయాతీన్ద్ర) వారుణమ్॥ 20

అర్థము :- వయసః = వయసు మొక్క, పరిణామేఽపి = పరిణామ మందును (వయసు మీతనను) యః = ఎవడు, ఖలః = చుట్టుదో, సః = వాడు, ఖలఏవ = నిశ్చయముగా చుట్టుడే, సుపక్వమపి = బాగుగా పండిన దైనను, ఇంద్రవారుణం = పిచ్చిశ్రవ్యకాయ. మాధుర్యం = తీపిని, నోప యాలి = పొందరు.

తా॥ వయసు మీతనను చుట్టుడు చుట్టుడేయగును. ఎట్లనగా పిచ్చి శ్రవ్యకాయ యెంతపండినను చేదుగానే యుంతునుగాని తియ్యగానుండదు గదా!

వివరణము :- స్వభావమును చూర్చుట మిక్కిలి కష్టము—

యః స్వభావో హి యస్యాస్తీ న నిత్యం దురతిక్రమః ।

శ్వా యదీ క్రియతే రాజా న కిం నాశ్నాత్సుపానహమ్॥

(హిలో. 3-6)

దేని రేడి స్వభావమో యది యెల్లప్పుడు నుండును. విడిచిపోదు. తక్కును రాజుగా చేసి సింహాసనముపై కూర్చుండబెట్టినను చెప్పు తిను స్వభావమును విడువదు గదా!

నాలికా గతమపి కుటిలం న భవతి సరలం కునః పుచ్చమ్॥

తద్వల్ భుజన హృదయం బోధితమపి నైవ యాతి మాధుర్యమ్॥

కుక్కతోక తిన్నగానుండవలెనని వెడురుబద్దలుపెసి కట్టినను ఆ బద్దలు విప్పగానే తిరిగి తోకవంకరగానేయుండును. అట్లే మర్కారున కెంత దోషించినను వాష్ట్యము పోయి సాజన్యము రాదు.

పంజ్రంజన యధ్యాయము సమాప్తము

త్ర యో ద నా ద్వ య ము

శ్లో॥ ముఖార్తమపి జీవేత నరః శుక్లేన కర్మణా ।

న కల్పమపి కష్టేన లోకద్వయ విరోధినా । 1

అర్థము :- శుక్లేన = శ్రేష్ఠమైన, కర్మణా = కర్మతో, నరః = మనుష్యుడు ముఖార్తమపి = ఒక ముఖార్తకాలము జీవేత = జీవించినను సుత్తమమే, కష్టేన = దుష్టము, అశుభము, పాపకర్మలు చేయునట్టి, లోకద్వయ విరోధినా = ఇహలోక పరలోకములకు విరోధియగువాడు, కల్పమపి = ఒక కల్పకాలము జీవించినను, న = ఏ త్తమము కాదు.

తా॥ మనుష్యుడు పుణ్యకర్మలు చేయుచు ముఖార్తము (48 నిమిషములు) జీవించినను శ్రేష్ఠమే యగును. ఈ లోకమునకు పరలోకమునకు (లోకద్వయము) పాపకర్మలు చేయుచు విరోధియైనవాడు ఒక కల్పకాలము (కొన్నియుగములు) జీవించుట వ్యర్థము.

వివరణము :- శ్రేష్ఠకర్మచేయుచు కొలదికాలము జీవించినను
ఉత్తమేయగును—

ముహూర్తం జ్యోతితం శ్రేయో న చ ధూమాయితం చిరమ్ ।

(భార. ఉద్యో. 133-15)

అగ్ని యొక ముహూర్త సమయము మండినను శ్రేష్ఠముకాని
పొగను వ్యాపింపజేయు నట్టిది యెక్కువకాలమున్నను ప్రయోజనము
లేదు.

దానే తపసి సత్యే చ యన్య నోచ్ఛ్రితం యశః!

విద్యాయాం అర్థలాభే వా మాతురుచ్ఛార ఏవ సః॥

(భార. ఉద్యో. 133-23)

దానము, తపస్సు, సత్యభాషణము, విద్య, ధనోపార్జనము మొద
లగు వాని విషయములో నెవని కీర్తి యంతటను గానము చేయబడదో
వాడు తన తల్లికి పుత్రుడు కాడు. మలమూత్రముల వంటివాడే యగును.

యజ్ఞీవ్యతే క్షణమపి ప్రథితం మనుష్యైర్

విజ్ఞాన విక్రమ యశోభిరభగ్నుమానమ్ ।

తస్మాను జీవితమిహ ప్రవదన్తి సంతః

కాకోఽపి జీవతి చిరాయ బలిం చ భుంక్తే॥

(చాణక్య రాజనీతి 8-34)

ఎవడు విజ్ఞానము, పరాక్రమము, కీర్తితో యుక్తుడగునో యట్టి
వాడు లోకములో ప్రసిద్ధుడగును. అట్టివాడు ఒక్కక్షణము జీవించినను
ఆతనిని నజ్జనులు కొనియాడుదురు. అటులకాక యెంగిలి మెతుకులా
తినుచు బ్రతుకునట్టి కాకివలె బహుకాలము బ్రతికినవాని నెవరు తలంతురు.

శ్లో॥ గతే శోకో న కర్తవ్యో భవిష్యం నైవ చింతయేత్ ।
 వర్తమానేన కాలేన ప్రవర్తన్తే విచక్షణాః॥ 2

అర్థము :- గతే = గడచిపోయినదనిగూర్చి, శోకః = శోకము, స కర్తవ్యః = చేయరాదు, భవిష్యం = జరుగబోవు దానినిగూర్చి, నైవ చింతయేత్ = చింతింపనే కూడదు, విచక్షణాః = బుద్ధిమంతులు, వర్తమానేన = జరుగుచున్న, కాలేన = కాలానుసారముగ, ప్రవర్తన్తే = పనియందు ప్రవర్తించుచున్నారు.

తా॥ గడచిన దానికి వగవబనిలేదు. భవిష్యత్తును గూర్చియు నాలోచింపబనిలేదు. బుద్ధిమంతులు వర్తమానకాలము ననుసరించియే ప్రవర్తించుదురు. ధూతభవిష్యత్తుల నాలోచింపరు.

వివరణము :- గడచిపోయిన దానిగూర్చి చింతించిన ప్రయోజనము లేదు—

శోకో నాశయతే దైర్యం శోకో నాశయతే శ్రుతమ్ ।

శోకో నాశయతే సర్వం నాస్తి శోక నమో రిషుః॥

(రామా. అయో 62-15)

శోకము దైర్యమును, శాస్త్రజ్ఞానమును, సర్వమును నష్టపఱచును. శోకముతో సమానమైన శత్రువు మఱొకటిలేదు. లాంగ్ ఫెలో ఏమనుచున్నాడో చూడుడు

భవిష్యత్తు ఎంతనుండరవైనదైనను దానియందు విశ్వాసమునుంచ కూడదు. జరిగిపోయిన దానిని గూర్చి ఆలోచింపరాదు. ఏదీ చేయవలెనో దానినిగూర్చి తనయందు పరమాత్మయందు విశ్వాసముంచి వర్తమాన కాలములో చేయుము.

శ్లో॥ స్వభావేన హి తుష్యన్తి దేవాః సత్పురుషాః పితా ।

జ్ఞాతయః స్వన్న పానాభ్యాం వాక్యదానేన పండితాః॥ 3

అర్ధము :- దేవాః = విద్వాంసులు, సత్పురుషాః = శ్రేష్ఠపురుషులు. పితా = తండ్రి పితంబులు, స్వభావేన హి = స్వభావముతోనే, స్వతస్పిప్లము గానే, సహజముగానే తుష్యంతి = సంకోషింతురు, జ్ఞాతయః = బంధుదాంబువులు, స్వన్నపానాభ్యాం = మంచి అన్నపానాదులతోను, అక్లే, పండితాః = పండితులు, వాక్యప్రదానేన = పురురభాషణముతో ప్రసన్నులగుదురు.

తా॥ విద్వాంసులు, సత్పురుషులు, తండ్రి పితంబులు స్వభావము చేతనే సహజముగానే సంతుష్టులగుదురు. జ్ఞాతులు మంచి అన్నపానాదులతోను, పండితులు పురురభాషణముతోను ప్రసన్నులగుదురు.

శ్లో॥ అహోబత విచిత్రాణి చరితాని మహాఽఽత్మనామ్ ।

లక్ష్మీం తృణాయ మన్యన్తే తద్భారేణ నమన్తి చ॥ 4

అర్ధము :- అహోబత! = ఆశ్చర్యముగదా. మహాఽఽత్మనాం = గొప్పవారియొక్క, చరితాని = చరిత్రలు, విచిత్రాణి = విచిత్రములుగా నుండును, వారు, లక్ష్మీం = సంపత్తిని, తృణాయ = గడ్డిపరకవలె, మన్యన్తే = తలంచుచున్నారు, చ = మతియు, తత్ = ఆ ధనము యొక్క, భారేణ = భారముతో, నమన్తి = వంగుచున్నారు. అనగా ధనవంతుల మని విట్టివిగక వినములగుచున్నారు.

తా॥ మహాత్ములయొక్క చరిత్రలు విచిత్రముగానుండును. వారు ధనసంపత్తిని గడ్డిపరకగా చూచుదురు. అటులకాక ధనమున్నచో దాని భారముచేత (అధిక ధనవంతులైనచో) విట్టివిగక వినములై యుండురు.

వివరణము :- నిజముగా మహాపురుషుల చరిత్ర విచిత్రముగా నుండును—

వస్త్రాదపి కరోరాణి మృదూని కుసుమాదపి ।

లోకో త్తరాణాం చేతాంసి కో సు విజ్ఞాతు సుర్షోలి॥

(ఉత్తర రామ చరిత 2-7)

మహాపురుషుల హృదయములు వజ్రముకంటె కఠినముగాను. పూలకంటె మృదువుగా నుండును. అట్టి గొప్పవారి మనోభావముల నెఱుంగుటకు నెవడు సమర్థుడగును ?

మహాకవి చూడుతు—

సంపత్స్య మహాకాం చిత్తం భవత్స్యత్పల కోమలమ్ ।

ఆపత్స్య చ మహాశైల శిలా సంఘాత కర్కశమ్॥

మహాపురుషుల చిత్తము సంపదలు కలిగియున్నపుడు గర్భముతో కఠినముగా నుండక నల్లకలువవలె మృదువుగానుండును. ఆపదలు సంఘ వించినపుడు గొప్ప పర్వతములందలి తాళ్లవలె కఠినముగా నుండును. దెండేలుపడడు.

విత్తే త్యాగః క్షమా శక్తే దుఃఖే దైన్య విహీనతా ।

నిర్దమ్భతా నదాచారే న్యఖావోఽయం మహాత్మనామ్॥

ధనమున్నపుడు దానముచేయుట, శక్తియున్నపుడు ఓర్పు కలిగి యుండుట, దుఃఖము సంఘవించినను దైన్యము పొందకుండుట, నదాచారి యైనను కాంక్షకముగా నుండకుండుట యనునవి మహాత్ములకు సహజములు.

శ్లో॥ యస్య స్నేహో భయం తస్య స్నేహో దుఃఖస్య

భాజనమ్ ।

స్నేహ మూలాని దుఃఖాని తాని త్యక్త్వా వ సేత్సుఖమ్॥5

అర్థము :- యస్య = ఎవనికి నెవనితో, స్నేహః = స్నేహమున్నచో, తస్య = అతని కాతనితోనే, భయం = భయముకూడ సున్నది, స్నేహః = స్నేహము, శ్రీతి, దుఃఖస్య = దుఃఖమునకు, భాజనం = ఆధారము, దుఃఖాని = దుఃఖములు, స్నేహమూలాని = స్నేహమే మూలముగా గలవి, తాని = ఆ స్నేహబంధములను, త్యక్త్వా = విడిచి, సుఖం = సుఖముగా, వసేత్ = ఉండవలెను.

తా॥ ఎవని విషయములో ప్రేమయుండుచో యతని వలననే భయముండును. శ్రీతి దుఃఖమునకు ఆధారము. స్నేహమే (శ్రీతియే) అన్ని దుఃఖములకు కారణము. అట్టి స్నేహబంధమును విడిచినచో సుఖముగా జీవింపవచ్చును.

వివరణము :- స్నేహము దుఃఖముల కన్నింటికి మూలము. స్నేహము (నూనె)చో దీపము వత్తి వెలుగును. స్నేహ (నూనె) మూలముగా సువ్యులను గానుగలోవేసి త్రిప్పుదురు. అట్లే స్నేహమూలముగా మనుషుడు సంసారచక్రములోపడి నలిగిపోవుచున్నాడు.

స్నేహేన తిలవత్సర్వం సర్గచక్రే నిక్షిడ్యతే ।

తిలపీడైరివాక్రమ్య క్షేతై రజ్ఞాన సంఖివైః॥

(భార. శాంతి. 174-24)

నూనె వ్యాపారము చేయువారు (తెలకవారు) నూనె కొరకు సువ్యులు గానుగలోవేసి యెట్లు సలగగొట్టుదురో యట్లే స్నేహకారణముగా ప్రజలు అజ్ఞానమువలన కలిగిన క్షేతముద్వారా సృష్టి చక్రములో పడి నలిగిపోవుదురు.

శ్లో॥ అనాగత విధాతా చ ప్రత్యుత్పన్నమతి స్తథా ।

ద్వావేతౌ సుఖమేధేతే యద్భవిష్యో వినశ్యతి॥ 6

అర్థము :- ఆనాగత విధాతా = రాదోష్య దుఃఖమునకు ప్రకీర్తావ
 మును ముందే ఆలోచించువాడు, చ=చుడయు, తథా=అట్లే, ప్రయ్యుక్త్యన్న
 ఘటిః=అపద సంభవించినపుడు వెంటనే దానిని పోగొట్టుకొనుట కుపాయ
 మాలోచించు వాడును, ఏతాహ్యై=ఈ యిద్దఱును సుఖం = సుఖమును.
 ఏచేతే=వృద్ధిచేసికొందురు, తథా=అట్లే, యద్భవిష్యః=నా భాగ్యములో
 నెట్లు క్షామన్నదో యట్లే జరుగు ననుకొనువాడు, వినశ్యతి = నశనము
 పొందును.

తా॥ రాదోష్య అపదను గుర్తించి ప్రకీర్తావమునకు ముందే
 యుపాయము నాలోచించువాడును, అపద సంభవించగానే దానిని తప్పించు
 కొనుటకు ఉపాయము నాలోచించువాడు నీ యిద్దఱు సుఖమును పొందు
 దురు, అవిధముగా ఆలోచింపక ప్రయత్నింపక యేడి యెట్లు జరుగునో
 యదీ యట్లే జరుగునులే యని పురుషప్రయత్నముచేయక దైవముపై
 భారమువేయువాడు మూడు చేపల కథలోని 'యద్యవిష్య' అను చేపవలె
 నశించును. దీనివలన మనుష్యులు మోహవశమున లోకానుభవము లేక
 ప్రయత్నముచేయక యేడికాపలెదో యదీ జరుగునులే యని గోళ్లగిల్లుకొను
 వాడు అపదలపాలా నను నీతి పెల్లడియగును.

శ్లో॥ రాజ్ఞి ధర్మిణి ధర్మిష్ఠాః పాపే పాపాః సమే సమాః ।
 రాజాన మనువర్తన్తే యథా రాజా తథా ప్రజాః॥ 7

అర్థము :- రాజ్ఞి=రాజు, ధర్మిణి=ధర్మాత్ముడైనచో, ధర్మిష్ఠాః =
 ధర్మాత్ములుగాను, పాపే=పాపియైనచో, పాపాః = పాపిలుగాను, సమే=
 ఉదాసీనుడుగానున్నచో, సమాః=ఉదాసీనులుగాను, రాజానం = రాజును,
 అనువర్తన్తే = అనుసరించియుండురు, రాజా = రాజు, యథా = ఎట్లో,
 ప్రజాః=ప్రజలు, తథా=అట్లే యుండురు.

రా॥ రాజ ధర్మాత్మడైన ప్రజలు ధర్మాత్ములు, రాజు పాపియైన ప్రజలు పాపులు, రాజు ఉదాసీనుడైనచో ప్రజలు ఉదాసీనులు నగుదురు. రాజెట్లో ప్రజలు నష్టే యుందురు.

వివరణము :- రాజు దుర్బలుడు, శాసించుట కనమర్తుడు, పాపాచారుడు, క్షష్టాచారము కలవాడు నైనచో, శాసించు నధికారగణము ప్రజలను దోచుకొనుట కవకాశము లభించును—

రాజా రాక్షసరూపేణ వ్యాప్తరూపేణ మంత్రిణః ।

సేవకాః శ్వాసరూపేణ యథా రాజా తథా ప్రజాః॥

రాజు రాక్షసుడుగా నున్నచో మంత్రులు పెద్దపులులుగా నుందురు. సేవకులు కుక్కలవలె తయారగుదురు. రాజెట్లుండునో ప్రజలు నష్టే యుందురు. దీనికి వ్యతిరేకముగా శాసకుడు బలవంతుడు పాలించుటలో నమర్తుడు ధార్మికుడునైనచో క్రిందివారు కూడ తమ పనులు బాగుగా నిర్వహింతురు.

శ్రీకృష్ణుడు గీతలో చెప్పినదేమనగా—

యద్యదాచరతి శ్రేష్ఠ స్తత్త దేవేతరో జనః ।

న యత్ ప్రమాణం కురుతే లోకస్తదను వర్తతే॥ (గీత. 3-21)

శ్రేష్ఠ పురుషు డెట్లు ఆచరించునో సాధారణ మనుష్యులు కూడ నష్టే వ్యవహరింతురు. మహాపురుషులు ఏమాటను ప్రమాణముగా సంకీకరింతురో దానినే తక్కినవారనుకరింతురు.

మహాభారతములో—

రాజమూలా మహాబాహో యోగక్షేప సువృష్టయః ।

ప్రజాను వ్యాధయశ్చైవ మరణం చ భయానిచ॥

(భార. శాంతి. 141-9)

ఓ మహాదాహా! ప్రజలయొక్క యోగక్షేమములు (పొందని దానిని పొందుటయు, పొందిన దానిని రక్షించుటయు), పృథివిపై సువృష్టి (అవశ్యకమైనపుడు వర్షించుట), వ్యాధి, మృత్యువు, భయము మొదలగు దాని కన్నిటికి రాజే మూలకారణము.

రాజుడోపై రివిపద్యస్తే ప్రజా హ్యవిధి పాలితాః ।

అసద్వృత్తే హి నృపతావకాలే మ్రియతే జనాః॥

(రామా. ఉత్తర. 73-16)

రాజుయొక్క దోషము వలన ప్రజాపరిపాలన శాస్త్రప్రకారము సరిగా సుంద నవుడు ప్రజలు ఆపదల పాలొడురు. రాజు దురాచార పరుడై నందువలననే ప్రజల కకాలమృత్యువు సంభవించును-అత్రేయుడు అగ్నివేకునితో చెప్పెను —

యదా వై దేశసగర నిగమ జనపద ప్రధానా ధర్మ ముత్క్రమ్యా
ధర్మేణ ప్రజాం వర్తయన్తి తదా శ్రితోపాశ్రితాః పౌరజన పదా వ్యవహా
రోప జీవినశ్చ తసుధర్మ మధివర్తయన్తి॥ (చరక. విమాన 3-20)

దేశము, సగరము, నిగమము (కాల్పారేషన్) జనపదము (జిల్లా) లలోని ప్రధానులు ధర్మముల విడిచి అధర్మముగా ప్రజలతో వ్యవహరించి నచో ఆ అధ్యక్ష నాశ్రయించిన ఓపాశ్రయించినట్టి కర్మచారుల (పని నిర్వహించు ఉద్యోగులు) నొకరులు, సగరములలోని గ్రామములలోని ప్రజలు అదే విధముగా వ్యాపారమును అధర్మమును సాధికముగా పృథ్వి చేయుదురు.

శ్లో॥ జీవన్తుం మృతపన్నస్యే దేహీనం ధర్మవర్జితమ్ ।

మృతో ధర్మేణ సంయుక్తో దీర్ఘజీవీ న సంశయః॥ 8

అర్థము :- ధర్మవర్జితం = ధర్మహీనుడైన, దేహీనం = శరీరధారియైన మనుష్యుని, జీవంతం = జీవించుచున్నను (నేను చాణక్యుడు) మృతవల్ = చచ్చినవానితో సమానునిగ, మన్యే = తలంచుచున్నాను ధర్మేణ = ధర్మముతో, సంయుక్తః = కూడుకొన్నవాడు, మృతః = చచ్చిపోయినను, దీర్ఘజీవీ = దీర్ఘజీవియే, న సంశయః = సంశయములేదు, కారణము అతని కీర్తి యెల్లప్పుడు అమరముగా నుండును.

తా॥ ధర్మవిహీనముగా దేహాధారియైన మనుష్యుడు జీవించుచున్నను నేను (చాణక్యుడు) అధర్మహీనుని చచ్చినవానితో సమానునిగా తలంతును. ధర్మయుక్తుడైనవాడు చనిపోయినను దీర్ఘజీవియే యగును. సంశయములేదు.

వివరణము :- ఛార్మికుడవు కమ్ము. అగ్ని ధర్మము - కౌలుట, ఉజ్జము, అగ్నిలో ఈ గుణములు లేకపోయినచో ఆ అగ్నియే యుండదు. దాని నప్పుడు బూడిదగాతీసి పెంటకుప్పపై (ఎరుపు దీబ్బి) పోయుదురు. అదే విధముగా మనుష్యునిలో నుండ వలసిన మానవత్వము మొదలగు ధర్మములు లేకున్నచో వాడు చచ్చినవానితో సమానుడే —

మనుర్వవ - ఓ మానవా! మనుష్యుడవు కమ్ము.

(ఋ. 10-53-6)

అనిత్యాని శరీరాణి విభవో నైవ శాశ్వతః ।

నిత్యం సన్నిహితో మృత్యుః కర్తవ్యో ధర్మ సంగ్రహః

శరీరములు నశించును. ధన సంపద శాశ్వతము కాదు. నిత్యమైన మృత్యువు దగ్గఱలోనున్నది. కావున ధర్మసంగ్రహము చేయవలెను.

ధర్మో మాతా పితా చైవ ధర్మో బంధుః సుహృత్తథా ।

ధర్మః స్వర్గస్య సోపానం ధర్మాత్ వర్గమవప్యతే॥

ధర్మమే తల్లి, తండ్రి, బంధువు, స్నేహితుడు, వ్యర్థమునకు
మెట్టు, ధర్మము వలననే స్వర్గము లభించును.

శ్లో॥ ధర్మార్థ కామమోక్షాణాం యస్యైకోఽపి న విద్యతే।
అజాగల స్తనన్యేవ తస్య జన్మ నిరర్థకమ్॥ 9

అర్థము :- ధర్మార్థ కామమోక్షాణాం = ధర్మార్థ కామమోక్షములలో,
యస్య = ఏవనికీ, సీకోఽపి = ఒక్కటికూడ, న విద్యతే = ఉండదో,
తస్య = అట్టివానియొక్క, జన్మ = జన్మ, అజాగల స్తనన్యేవ = మేక మొక
క్రింద ప్రేలాడు స్తనములవలె, నిరర్థకమ్ = వ్యర్థము. (వానినుండి ఒక్క
చుక్క కూడ పాలురావు)

తా॥ ధర్మార్థ కామమోక్షములను నల్గింటిలో నొక్కచైనను లేని
వాడు మేకమొకక్రింద ప్రేలాడు స్తనములవలె వ్యర్థమైన జన్మకలవా
డగును.

వివరణము :- ధర్మార్థ కామమోక్షములు అనునవి చతుర్విధ
పురుషార్థములు. మనుష్యుడు ధర్మార్థార్థకముగ సంపాదించి ఆ పవిత్ర
ధనముతో ధర్మబద్ధముగా కోర్కెల చీర్చుకొనవలెను. ఈవిధముగా
గృహస్థధర్మము పాలించుచు చివరకు తీవితమునకు పరమలక్ష్యమైన
మోక్షమును కోరదలవలెను. మనుష్యుడీ నాలుగు పురుషార్థముల
సాధించుటకు ప్రయత్నము చేయుచు నాలుగు లేక మూడు లేక రెండు
చివర కొక్క పురుషార్థమైనను పొందవలెను.

ధార్మికతపై ధర్మము నాచరింపుము. చాలకుడైన హాకీకలెరామవలె
ధర్మము కొఱకు తను, మన, ధనముల నర్పింపవలెను. ధార్మికుడు కాలెకు
న్నచో అర్థమును సంపాదించి కుదేరుడ వగుము. అవశ్యకమైనపుడు
భాషుకాదొవలె తన సంపూర్ణ ధనమును, ధర్మమును జాతిని, సంస్కృతిని

సభ్యతను రక్షించుటకు ఖర్చుపెట్టుము, లేనిచో నీ కిష్టమైన కోర్కెల ననుభవింపుము. ఆదర్శ గృహస్థుడవగుము, సమాజమునకు నీకు ప్రతి నిధిగా మంచి నాగరికుడగు ఉత్తమ సంతాన ముప్పింపుము. ఈ మూటిలో నే పురుషార్థమును సాధింపలేకున్న మోక్షప్రాప్తికొఱకు ప్రబలముగా ఘనుషార్థము చేయుము, ఈ జన్మములోనే మోక్షప్రాప్తి కొఱకు దగిన ప్రయత్నము చేయుము. మనుష్యు డీ జన్మలోనే యీ నాల్గింటిలో నొక్క దానినైనను సాధింపలేకున్నచో వాని జన్మము వ్యర్థము.

శ్లో॥ దహ్యమానాః సుతీవ్రేణ నీచాః పరయశోఽగ్నినా ।

అశక్తా స్తత్పదం గతుం తతో నిందాం ప్రకుర్వతే॥ 10

అర్థము :- నీచాః = నీచులు, పరయశః = ఇతరుల కీర్తియను, సుతీవ్రేణ=మిక్కిలి తీవ్రమగు, అగ్నినా = అగ్నితో, దహ్యమానాః = కాల్యబడిచున్నవారై, తత్పదం=అట్టి స్థానమును, గతుం = చేరుటకు, పొందుటకు, అశక్తాః=శక్తిలేనివారై, తతః=తరువాత, నిందాం=నిందించుటను, ప్రకుర్వతే=ప్రారంభించి చేయుదురు.

తా॥ నీచులు ఇతరుల యశస్సును జూచి తీవ్రాగ్నిచే కాల్యబడిన వారై ఓర్వలేక యితరులకున్న యున్నతిని పొందదలచి మిక్కిలి ప్రయత్నించి పొందుట కశక్తులై యా గుణవంతుని నిందించుటకు ప్రారంభింతురు.

వివరణము :- నీచులన నెవరు? ఖవిష్యపురాణములో జెప్పబడిన నీచులక్షణము—

వదత్యన్య త్కరోత్యన్యత్ గురుదేవాగ్రతో యతః ।

స నీచ ఇతి విణ్ణేయో హ్యనాచార స్తథా పరః॥

(ఖవిష్యః. మధ్యమ. ప్రథమ భాగ 5-68)

గురువృ, తల్లి, తండ్రి, ఆచార్యుడు, మఱియు విద్యాంసుల యెదుట నొకటి చెప్పి మఱొకటి చేయుట దురాచార పరుడగు వానిని నీచునిగా దెలిసికొనవలెను.

నిందయననేమి ? మహర్షి వయానంపనలస్వతి నిందాస్తుతుల నిర్వచించిన విధము - గుణేషు దోషారోపణ మనూయా ఆఫవా దోషేషు గుణారోపణ యనూయా - తథా గుణేషు గుణారోపణం, దోషేషు దోషారోపణం చ స్తుతిః - అనగా గుణములను దోషములనుటయు, దోషములను గుణములనుటయు నిందయనియు; గుణములను గుణములనుటయు, దోషములను దోషములనుటయు స్తుతి యనెను. అసగా మిథ్యాభాషణము నిందయు, సత్యభాషణము స్తుతియనగును. (నన్యార్థ వతుర్ధనము) నీచులు వృద్ధి చెందుచున్న ఇతరుల కీర్తినిజూచి నహింపలేక యిష్టము వచ్చిన దోషము నారోపించుట.

శ్లో॥ బంధాయ విషయాఽఽస క్తం ముక్త్యై నిర్విషయం మనః |
మన ఏవ మనుష్యాణాం కారణం బంధమోక్షయోః॥11

అర్థము :- మనుష్యాణాం = మనుష్యులకు, మనఃఏవ = మనస్సే, బంధమోక్షయోః = బంధనమునకు మోక్షమునకు, కారణం = కారణము, విషయాసక్తం = రూప, రస, గంధాదీ విషయములందు అసక్తమైన, మనః = మనస్సు, బంధాయ = బంధనము కొఱకును, నిర్విషయం = విషయాసక్తముకొని, మనః = మనస్సు, ముక్త్యై = ముక్తికొఱకు హేతువగును.

తా॥ మనుష్యులయొక్క బంధనమునకుగాని, మోక్షమునకుగాని మనస్సే కారణము. రూప, రస, గంధాదీ విషయములందు తగుల్కొనిన మనస్సు మనుష్యుని బంధనమునకు కారణము. అట్లే విషయరహితమైన మనస్సు మోక్షప్రాప్తికి కారణమగును.

వివరణము :- చునప్పే బంధనమునకు మోక్షమునకు కారణమై యున్నది. కావున చునస్సును జయించుటకు ప్రయత్నింపవలెను.

హస్తం హస్తేన సంపీడ్య దస్తైర్దస్తాన్ విచార్జ్యవ ।

అంగాన్యంగైః సమాక్రమ్య జయేదాద్ స్వకం చునః॥

(ముక్తికోపనిషత్ 2-42)

హస్తమును హస్తముతో మెలిపెట్టియు, దస్తములను దస్తములతో పటపట కొటికియు. అంగములను అంగములతో నాక్రమించి తన మనస్సును మొదట జయింపవలెను. చునస్సు నెట్లు వశముచేసికొనవలయునో ముక్తికోపనిషత్తులో —

అధ్యాత్మ విద్యాధిగమః సాఘ సంగతి రేప చ ।

వాసనా సంగపరిత్యాగః ప్రాణస్పంద నిరోధనమ్

వీరాస్తు యు క్తయః పృష్ఠాః సన్తి చిత్తజయే కిల॥

(ముక్తికోప. 2-44, 45)

అధ్యాత్మిక విద్యాభ్యాసము, శ్రేష్ఠపురుషుల కలయిక, విషయము లందాసక్తి విడుచుట, ప్రాణాయామము ఈ నాలుగుయుక్తులు మనస్సును జయించుటకు సమర్థములైనవి.

సంసారమనెడు జానినుండి బయటపడటకు మనస్సును మేల్కొల్పుడు—

పరితః పశురపి కూపే నిః సర్పం చరణచాలనం కురుతే ।

ధిక్ త్యాం చిత్త భవాద్దే రిచ్ఛామపి నో విభర్షి నిఃసర్తుమ్॥

జానిలోపడిన పశువైనను దానినుండి బయటపడటకు కళ్లాడించుచు ప్రయత్నించును. కాని ఓ చిత్తమా! నీకు ధిక్కారము. నీవు భవసాగరము నుండి బయటపడుటకు ఇవ్వము చూపుటలేదు.

మనః కుత్రోద్వోగః నవది వద మే గమ్యుపదవీం
 నరే వా నార్యాం వా గమీన ముభయత్రా ప్యనుచితమ్ ।
 యత స్తే క్లిబత్వం ప్రతిపద మహో జాన్యపదవీం
 జనస్తోమే మాగా స్త్యమసుసర య బ్రహ్మపదవీమ్ ॥

ఓ మనస్సా! ఎక్కడకు వెళ్లుటకు సిద్ధపడుచున్నావు? కొంచెము
 ఔష్యము ఎక్కడకు వెళ్లుచున్నావో. నీ దృష్టి యే మనుష్యునిపైననైన
 వడినదా? లేక యే నాయకపైననైన ముగ్ధమైనదా? తాని నీవు ఈ రెండు
 చోట్లకు వెళ్లుట తగదు. నీవు నవుంసక లింగమవు. నీవు వెళ్లినచో
 నప్యవలపాలగుదువు. నీవు మనుష్యుల గుంపులోనికి వెళ్లవద్దు. నీవు
 బ్రహ్మ దగ్గఱకు వెళ్లు. ఎందుకనగా బ్రహ్మశబ్దము చూడ నవుంసకమే.
 అక్కడ నీకు బాగుగా కాలము గడచును. నవుంసకునితో నవుంసకునకు
 చాగుగా కుదురును. భావమేమనగా విషయవాసనలను విడిచి బ్రహ్మ
 యందు లగ్నము కమ్ము.

శ్లో॥ దేహాభిమానే గలితే విజ్ఞాతే పరమాత్మని ।

యత్రయత్ర మనో యాతి తత్ర తత్ర సమాధయః॥ 12

అర్థము :- దేహాభిమానే = దేహమునందభిమానము, గలితే =
 పోయిన తరువాత, పరమాత్మని = పరమాత్మయందు నిష్ఠ, విజ్ఞాతే =
 తెలియబడిన తరువాత, యత్ర యత్ర = ఎక్కడెక్కడకు, మనః =
 మనస్సు, యాతి = వెళ్లినో, తత్ర తత్ర = అట్టిచోట్లలో, సమాధయః =
 సమాధుల దెలిసికొనవలెను.

తా॥ దేహాభిమానము నశించిన తరువాత తాను పరమాత్మయందు
 వ్నట్లు దెలిసికొనినచో మనస్సెక్కడెక్కడకు పోవునో యక్కడక్కడ
 సమాధిలభించును.

వివరణము :- దేహము సందభిమానము వదలుడు. ఈ శరీరము
క్షణభంగురము. నీటిబుడగవంటిది—

శరీరమామౌదపి మృన్మయాద్ భుటాదిదం తు నిఃసారతమం
మతం మమ ।

చిరం హి తిష్ఠేద్ విదివద్ ధృతో ఘటః సముచ్చయోఽయం
సుధృతోఽపి భిద్యతే॥

ఈ శరీరములో కొంచెమైనను బలములేదు. దీనిలో వ్యాధులు, ముసలితనము, మృత్యురూపమైన శత్రువులు చుట్టుముట్టియున్నారు. ఈ శరీరము పచ్చిమట్టికుండతో సమానముగా క్షణభంగురమైనది. నాయుద్దే శ్యములో శరీరము మట్టికుండకంటెకూడ నిఃసారమైనది. కుండను సరియైన పద్ధతిలో జాగ్రతగా వాడుకొన్నచో చాలరోజులుండును. కాని యీ శరీరమును ఎంత జాగ్రతగా జూచినను చెడిపోవును. నిలువదు. ఈ శరీర మనిత్యమని తెలిసికొని పరమాత్మయందు నిష్ఠకలవాని మనస్సు ఎక్కడకు వెళ్లినను నక్కడ సమాధిసిద్ధించును.

శ్లో॥ ఈప్సితం మనసః సర్వం కస్య సంపద్యతే సుఖమ్ ।
దైవాఽఽయత్తం యతః సర్వం తస్మాత్సంతోష
మాశ్రయేత్ ॥ 13

అర్థము:- మనసః=మనస్సుచే ఈప్సితం=కోరబడినది, సర్వం=సర్వము, సుఖం=సుఖము, కస్య=ఎవనికి, సంపద్యతే=ప్రాప్తించును, యతః=ఎందువల్లననగా, తస్మాత్=సమస్తము, దైవాఽఽయత్తం = దైవధీనములో సున్నది, తస్మాత్=అందువలన, సంతోషం=సంతోషమును, ఆశ్రయేత్=ఆశ్రయింపవలెను.

తా॥ అందఱియొక్క అన్ని కోర్కెలు పూర్ణముగా నెఱవేఱుట.
ఎందుకనగా నమి స్తము దైవాధీనములో నున్నది. అందుచేత సంతోషము
కలిగి యుండుటయే శ్రేయస్కరము.

వివరణము :- సంతోషమే సుఖమునకు మూలము. అందుచేత
సంతోషము కలిగియుండవలెను—

సంతోషాదస్తుత్తమ సుఖలాభః । (యోగ. ద. 2-42)

సంతోషమువలన మిక్కిలి యుత్తమ సుఖము లభించును. దీనిని
మిరిచిన సుఖము లేదు.

మనుమహర్షి —

సంతోషం పరమాస్థాయ సుఖార్థీ సంయతో భవేత్ ।

సంతోషములం హి సుఖం దుఃఖములం విపర్యయః॥

(మను. 4-12)

సుఖమును కోరువారు సంతోషమును సాయము తీసికొని తనంతట
తాను సంయమములో యుండవలెను. ఎందుకనగా సంతోషమే సుఖము
నకు మూలము. సంతోషముగా లేకుండుటయే దుఃఖమునకు కారణము,

అసంతోషం పరం దుఃఖం సంతోషం పరమం సుఖమ్ ।

సుఖార్థీ పురుషస్తస్మాత్ సంతుష్టః సతతం భవేత్ ॥ (గోతమము)

సంతోషము లేకుండుటయే మిక్కిలి దుఃఖము. సంతోషముగా
యుండుటయే పరమసుఖము. సుఖము కోరువాడెల్లప్పుడు సంతోషముగా
యుండవలెను.

శ్లో॥ యథా ధేను సహస్రేషు వత్సో గచ్ఛతి మాతరమ్ ।

తథా యచ్చ కృతం కర్మ కర్తారమను గచ్ఛతి ॥ 14

అర్థము :- దేసు నహాస్రేషు=వేలకొలది యాపులలో, వర్షః =
 దూడ, మాతరం=తల్లిని, యథా=ఎట్లు, గచ్ఛతి=చేరుచున్నచో, తథా=
 అట్లే, యత్=ఏది, కృతం=చేయబడిన, కర్మ చ=కర్మకూడ కర్తారం=
 చేసిన వానిని, అను గచ్ఛతి=అనుసరించి వెళ్లును.

తా॥ వేలకొలది ఆవులలో తన తల్లిని ఆవుకూడ పెదకిచేరునట్లు,
 చేసిన కర్మఫలితము కర్మచేసినవానిని వచ్చి చేరును అనగా చేసిన కర్మ
 ఫలితమును తప్పక అనుభవింపవలెను.

వివరణము :- మనుష్యు డెట్టి కర్మచేయునో యట్టి ఫలమునే
 యనుభవించును. వ్యాసమహర్షి—

శుభేన కర్మణా సౌఖ్యం దుఃఖం పాపేన కర్మణా ।

కృతం ఫలతి నర్వత్ర నాకృతం భుజ్యతే క్వచిత్ ॥

(భార. అను. 6-10)

శుభకర్మచేసిన సుఖము, పాపకర్మచేసిన దుఃఖము కలుగును.
 కానుచేసిన కర్మఫలితము తప్పక ఫలించును. చేయనిదే కర్మఫలితము
 రాదు.

సుశ్రీఘమపి ఛావంతం విధాన మనుభావతి ।

కేతే నహా శయానేన యేన యేన యథా కృతమై ॥

ఉపతిష్ఠతి తిష్ఠంతం గచ్ఛంత మనుగచ్ఛతి ।

కరోతి కుర్వతః కర్మచ్ఛాయేవాను విధీయతే ॥

(భార. శాంతి. 181-8, 9)

ఎవడే యే కర్మచేయునో ఆ కర్మలఫలితము వానివెంట నుండును.
 కర్మచేసినవాడు వేగముగా పరుగెత్తినచో ఆకర్మయు సంతవేగముగా సతని
 వనుసరించును. కర్మచేసినవాడు నిద్రించినచో ఆతని కర్మఫల మచ్చట

నిద్రించును. వాడు నిలబడిన కర్మకాండ నిలబడును. మనుష్యుడు నడచినచో కర్మ పెంటనడచును. ఇంతియ కాదు, ఎవడైనను కర్మచేయుట పూర్తియైనను కర్మసంస్కారము అతని పెంటనుండి విడువదు. నీడవలె పెంటనే యుండును.

పత్తాపం పక్వః ప్రనరా విఘాతి॥ (ఆఫర్వ 12-3-48)

వంతునట్టివానికి ఆ వంట లభించును. అనగా మనుజుడు చేసిన కర్మకు తగిన ఫలితమును పొందునని భావము.

శ్లో॥ అనవస్థిత కార్యస్య న జనే న వనే సుఖమ్ ।

జనే దహతి సంసర్గో వనే సంగవివర్జనమ్॥ 15

అర్థము :- అనవస్థిత కార్యస్య = అస్థిర చిత్తముచో పనిచేసిన వానికి, జనే = జనమందుగాని, వనే = వనమందుగాని, సుఖం స = సుఖము లేదు, జనే = జనమందు, సంసర్గః = కలయిక, నస్మర్తవ్యము, దహతి = దహించును, వనే = వనమందు, సంగవివర్జనం = ఒంటరితనము దుఃఖమును గలిగించును.

తా॥ స్థిరచిత్తము లేకుండ కర్మచేయువానికి జనసమాజములోగాని వనములోగాని సుఖము లభింపదు. ఎందువల్లననగా మానవ సమాజముతో నతనికి సంబంధముండదు. కావున సుఖముండదు. వనములో ఒంటరిగా ఉండును కావునను సుఖముండదు. అట్టివాని కెవటను సుఖముండదు.

శ్లో॥ యథా ఖాత్వా ఖనిశ్రేణ భూతలే వారి విందతి ।

తథా గురుగ తాం విద్యాం శుశ్రూషు రధి గచ్ఛతి॥ 16

అర్థము :- యథా = ఎట్లు, ఖనిశ్రేణ = పలుగుతో, ఖనిశ్వా = శ్రవ్యి, భూతలే = భూమియందలి, వారి = నీరు, విందతి = పొందుచున్నాడో,

తథా=అట్లే, గురుగతాం = గురువు దగ్గఱనున్న, విద్యాం = విద్యను, కుశ్రాఘః=కుశ్రాషచేయువాడు, అధిగచ్ఛతి=పొందుచున్నాడు.

తా॥ భూమిని పలుగుతో పాటలతో త్రవ్వి ఆలమును పొందునట్లు గురువుగారి దగ్గఱనున్న విద్యను ఆయనకు కుశ్రాషచేసి పొందవలెను.

వివరణము :- విద్యను పొందు సుపాయములలో మొదటిది గురువులను సేవించుట—

గురు కుశ్రాషయా విద్యా పుష్కలేన ధనేన వా ।

అథవా విద్యయా విద్యా చతుర్థం నోప లభ్యతే॥

(బాణక్యసార సంగ్రహ 1-36)

గురువులనుండి విద్యను పొందవలెననిన మూడు మార్గములు గలవు. 1. గురువును సేవించుట 2. పుష్కలమైన ధనమిచ్చుట 3. విద్య నిచ్చి విద్యను పుచ్చుకొనుట. ఈ మూడు విధములు దప్ప సాల్గవ మార్గములేదు.

శ్లో॥ కర్మాయ త్తం ఫలం పుంసాం బుద్ధిః కర్మానురిసాణీ ।

తథపి సుఖాయ శ్చాఽఽర్యా॥ సువిచార్యైవ కుర్వతే॥ 17

అర్థము :- ఫలం = కర్మఫలము, కర్మాయ త్తం = కర్మాధీనమై యుండును, పుంసాం = మనుష్యులయొక్క, బుద్ధిః = బుద్ధి, కర్మాను సారిణీ=కర్మ ననుసరించియే నడచును, తథాఽపి = అయినప్పటికీ, సుధ యః=విద్వాంసులు, చ=చుఱియు, ఆర్యాః=సజ్జనశ్రేష్ఠులు, సువిచార్య ఏవ=బాగుగా నాలోచించియే, కుర్వతే=పనులు చేయుదురు.

తా॥ కర్మఫలము కర్మాధీనమైయుండును. మనుష్యుల బుద్ధి కర్మ ననుసరించియుండును. అట్లయ్యును విద్వాంసులు, సజ్జనులు బాగుగా నాలోచించియే పనులు చేయుచుందురు.

వివరణము :- ప్రతివిషయము బాగుగా నాలోచించియు, పెనుక
ముఠు చూచియు, హాని లాభముల లెక్కకట్టియు చేయవలయును.

సహసా విదధిత న క్రియా మవిచేకః పరమాపదాం పదమ్ ।

వృణుతే హి విష్ణుశ్యకారిణం గుణబుద్ధాః స్వయమేవ సంపదః॥

(కీర్తార్థ. 2-30)

అలోచింపక తొందరపడి యేపని చేయరాదు. అజ్ఞానము అపద
లకు స్థానము. గుణముల నాశ్రయించియుండు సంపదలు బాగుగా నాలో
చించి చేయువానిని వరించును గదా! ఈ విషయము తెలిసిన సజ్జనులు
ప్రతికర్మను అలోచించియే చేయుచుండురు.

శ్లో॥ ఏకాక్షర ప్రదాతారం యో గురుం నాభివందతి ।

శ్వానయోనిశతం భుక్త్వా చాండా లేష్వభిజాయతే॥ 18

అర్థము:- యః=ఎవడు, ఏకాక్షర ప్రదాతారం = ఒక్క యక్షర
జ్ఞానమునైనను ఇచ్చినట్టి (అక్షరమనగా నాశములేని పరమేశ్వర జ్ఞాన
మును) గురుం = గురువును, నాభివందతి = నమస్కారముచేయవో,
వాడు, శ్వానయోనిశతం=వందపర్యాయములు కుక్క జన్మము, భుక్త్వా =
అనుభవించి, చాండాలేషు = చాండాలురయందు, అనిజాయతే = పుట్టు
చున్నాడు.

తా॥ ఓంకారము అను అక్షరమును నేర్పిన గురువునైనను లేక అవి
నాశమైన పరమేశ్వరుని గూర్చిన జ్ఞానము నిచ్చు గురువును కాని పాదాభి
వందనముచేసి సత్కరింపనివాడు వందసార్లు కుక్కగా బుట్టి తరువాత
చాండాలురలో జన్మించును.

వివరణము :- గురువును నిందింపకయు, గురువును నిందించు
టను వినక దూరముగా నుండవలెను—

గురోర్యత్ర పరివాచో నిన్దావాఽపి ప్రవర్తతే ।
కర్ణా తత్ర పిఠాతవ్యా గస్తవ్యం వా తతోఽన్యతః॥

(మను. 2-200)

గురువునందున్న దోషములుకాని లేని దోషములు కాని చెప్ప నపుడు చెవులు మూసికొనవలెను. లేదా యచ్చోటునుండి దూరముగా వెళ్ల వలెను. 18వ శ్లోకములోని రెండవ భాగము వైదికసిద్ధాంతమునకు విరుద్ధము. ఒక జన్మలోచేసిన కర్మఫలము అనేక యోసులలో గలుగదు. మనుష్యునకు సత్త్వరజస్తమస్సు అనుగుణముల హెచ్చు తగ్గులపై నాధార పడి ఉత్తమ, మధ్యమ, అధమములు, లేక మనుష్య, తిర్యక్, స్థావర ములు మొదలగు యోసులలో జన్మలభించును. కేవల మొక కర్మచేత కాదు. ప్రాణకూస్యము (ఆర్ధరహితము) అతిశయోక్తి పూర్ణమగుటచే ఉత్తరార్ధము సిద్ధాంత విరుద్ధము.

శ్లో॥ యుగాన్తే ప్రచలతే మేరుః కల్పాన్తే సప్తసాగరాః ।

సాధవః ప్రతిపన్నార్థాన్ న చలన్తి కదాచన॥ 19

అర్థము :- యుగాన్తే=యుగముయొక్క యంతమున, మేరుః = మేరుపర్వతము, ప్రచలతే=కదలును, కల్పాన్తే=కల్పముయొక్క యంత మున, సప్తసాగరాః=వీడు నముద్రములు, హద్దులుమీఱును, సాధవః = సజ్జనులు, ప్రతిపన్నార్థాన్=తాముచేయబూనిన కార్యములను, కదాచన = ఎన్నడును, నచిచలన్తి=పూర్తిచేయక విడిచిపెట్టరు, చలింపరు.

తా:- యుగాన్తములో మేరుపర్వతము కదలును. కల్పాన్తమందు సప్తసముద్రములు హద్దుదాటును. కాని సాధుపురుషులు తాము చేపట్టిన కార్యములనుండి చేసిన ప్రతిజ్ఞలనుండి విముఖులుకారు. అరిక్రమింపరు.

వివరణము :- సజ్జనులు తాముచేసిన ప్రతిజ్ఞను విరువరు —

ఉదయతి యది భానుః పశ్చిమే దిగ్విభాగే

ప్రవలతి యది కేరుః శీతకాం యతి వహ్నిః ।

వికసతి యది వర్షం పర్వతాగ్రే శీలాంహం

స భవతి పుసరు క్తం భావితం సజ్జనానామ్॥

సూర్యుడు పశ్చిముదిక్కున ఉదయించినను, కేరుపర్వతము చలించినను, అగ్ని కాలక వల్లగాసున్నను, పర్వతరంభమున తాత్పర్యము వికసించినను అనగా అనంభవములైనవి సంభవములైనను సజ్జనులు అడిగిన మాట తప్పరు. మాటుమాటలాడరు. అంతేకాదు సజ్జనులు చేపట్టిన కార్యమును కాడ త్యజింపరు.

ప్రారభ్యతే న ఖలు విష్ణుభయేన సీతైః

ప్రారభ్య విస్మయితా విరమన్తి మఘాః ।

విష్ణైః పునః పునరపి ప్రతిహస్యమానాః

ప్రారభ్య చో త్రమజనా న పరిత్యజన్తి॥ (భర్తృ. సీతి. 26)

నీరులు (అధమ శ్రేణికి చెందినవారు) పనిచేయుటకు విష్ణుము లేర్పడునేమోయను భయముతోనే పనిని చేయుటకు ప్రారంభింపరు. మధ్యమశ్రేణికి చెందినవారు పని ప్రారంభించి అడ్డంకులు (విష్ణుములు) కలుగగానే ప్రారంభించిన పనిని మానివేయుదురు. ఉత్తమశ్రేణికి చెందిన పురుషులు మాటిమాటికి అడుగడుగునను విష్ణుములు కలుగుచున్నను ప్రారంభించిన పనిని హర్తిచేయువటకు విడిచిపెట్టరు.

త్రయోవ శాధ్యాయము సమాప్తము

చతుర్థ శాస్త్రము

శ్లో॥ పృథివ్యాం త్రీణి రత్నాని జలమన్నం సుఖాపితమ్ ।

మూడైః పాపాణాం డేషు రత్నసంజ్ఞా విధీయతే॥ 1

అర్థము :- పృథివ్యాం = భూమియందు, త్రీణి = మూడు, రత్నాని = రత్నములు, జలం = నీరు, అన్నం = అన్నము, సుఖాపితమ్ = ప్రియ వాక్యము లేక సీతివాక్యము అనునవి కలవు, మూడైః = మూడులద్వారా, పాపాణాం డేషు = తాతిముక్కలయందు, రత్నసంజ్ఞా = రత్నములను జేరు, విధీయతే = ఈచేయుచున్నది.

తా॥ భూమిపై నీరు, అన్నము, సుఖాపితము (మంచిమాట) అను మూడు రత్నములు గలవు. ఆ విషయమెఱుగని మూఢులు తాతిముక్కలను రత్నములని చెప్పుచున్నారు.

వివరణము :- జలము జీవనమగుటచే రత్నము —

పానీయం ప్రాణినాం ప్రాణాః విశ్వమేవ చ తన్మయమ్ ।

న హి తోయాద్వినా పృత్తిః స్వస్త్వస్య వ్యాచితస్య వా॥

(అష్టాంగ సంగ్రహము)

జలము జీవనృప్తికి ప్రాణము. నమస్త ప్రపంచము జలమయమై యున్నది. ఆరోగ్యవంతులకుగాని రోగులకుగాని నీరు లేకుండ ప్రాణము నిలువదు.

అపాం సంస్పర్శనాత్ స్నానాల్ పానాల్ దర్శనతోఽపి వా !

మనుష్యాః సిద్ధిమాయాన్తి దాహ్యభ్యస్తరజ్జలితాః॥

(పద్మపురాణము)

అవశ్యకమును బట్టి చల్లని లేక వేడిజలముయొక్క స్పర్శతో, స్నానముతో, త్రాగుటచే నట్లే నీటిని చూచుటచేత కూడ లోపల బయట

తూడ నుద్దులై నునుష్యులు తమ రోగమును నివారణాది కార్యములలో
సిద్ధిపొందుదురు. అన్నముకూడ రత్నమే. అన్నముయొక్క ప్రశంస —

అన్నం పై ప్రాణినం ప్రాణా అన్నమోఞో బలం సుఖమ్ ।

ఏతస్మాత్ కారణాత్ సద్భరన్నదః ప్రాణదః స్మృతః॥

(భవిష్య. ఉత్తర. 169-30)

అన్నము ప్రాణులకు జీవనమైయున్నది. అన్నమే ఓజస్సు,
బలము, సుఖముకూడ. ఇందువలన అన్నదాతలను ప్రాణదాతలని సజ్జ
సులు చెప్పుచుందురు. సుఖాషితములలో —

ద్రాక్షేష్టానముఖీ జాతా శర్కరాచాశ్మతాం గతా ।

సుఖాషితరసస్యాగ్రే సుధా ధీతా దివం గతా॥

సుఖాషితరసమున కెదుట ద్రాక్షముడుచుకొన్నది. పంచదార దాయి
వలె గట్టిపడినది. అమృతము భయపడినదై స్వర్గమునకు వెళ్లెను.

శ్లో॥ ఆత్మాపరాధ వృక్షస్య ఫలాన్యేతాని దేహీనామ్ ।

దారిద్ర్య రోగ దుఃఖాని బంధన వ్యసనాని చ॥ 2

అర్థము :- దారిద్ర్యరోగ దుఃఖాని = దారిద్ర్యము, కారీరిక
మానసిక రోగము. దుఃఖము, వ = మతీయు, బంధనవ్యసనాని = బంధనము,
ఆపదలు అను, ఏతాని = ఇవి యన్నియు, దేహీనాం = దేహముకలవారికి.
ఆత్మాపరాధవృక్షస్య = తన పాపహాప వృక్షముయొక్క, ఫలాని =
పండ్లుగానున్నవి.

తా॥ తనయొక్క ఆపరాధము లనెడు వృక్షమునకు దారిద్ర్యము,
రోగము దుఃఖము, బంధనము ఆపదలనువని ప్రతి దేహధారికి
ఫలములు.

వివరణము :- పూర్వజన్మలో చేసిన పాపఫలములు వర్తమాన జన్మములో రోగము, దుఃఖము మొదలగు రూపములలో సంప్రాప్తించును—

వ్యాధి ర్విత్తనాశః ప్రియవిరహో దుర్బుగత్వముద్వేగః ।

సర్వత్రాశాభంగః స్ఫుటం భవతి హ్యకృత పుణ్యస్య॥

(చార్లడర పద్ధతి)

రోగము, ధననాశము, ప్రియవ్యక్తి వియోగము, కురూపత, చిత్తముమొక్క ఉద్వేగము, సమస్తకార్యములందు నిరాశ (అంతట నిష్ఫలత) ఇవి యన్నియు పూర్వజన్మమున పుణ్యము చేయని వానికి సంభవించును.

కర్మణా హి శరీరేషు రోగాః శరీరమానసాః ।

శరా ఇవ పతన్తిహ విమునా దృఢధన్విభిః॥ (సుఖాపితావళి)

సిద్ధహస్తుడైన ధనుర్ధారిచేత విడువబడిన దాణము తిన్నగావెల్లి లక్ష్యమును తాకినట్లు పూర్వజన్మలో చేయబడిన పాపకర్మలు పరిణామ స్వరూపమున శారీరిక మానసిక రోగములుగా మనుష్యుని శరీరముపై సచే విభముగా నాక్రమించును.

యద్య్వంగాః కుష్ఠినశ్చాన్తాః పంగవశ్చ దరిద్రీణాః ।

పూర్వోపార్జిత పాపస్య ఫలమశ్నన్తి దేహినః॥

(భోజ ప్రబంధము 199)

అంగహీనులు, కుష్ఠవారు, గ్రుడ్డివారు, దరిద్రులు వాస్తవముగా వారు పూర్వజన్మలో చేసిన పాపకర్మఫలముల ననుభవించుచున్నారు.

పూర్వజన్మ కృతం పాపం వ్యాధి రూపేణ దాభతే,
తచ్చాన్తి లోషదైర్దానైర్జప హోమార్చనాదిభిః॥

(స్మృతిరత్నాకరము)

పూర్వజన్మలో చేసిన పాపకర్మల ఫలము వ్యాధిరూపమున పీడించు చున్నది. అది కాంతించుటకు ఔషధములు, దానము, తపస్సు, జపము, హోమము, పూజాపాఠాలుల ద్వారా తృప్తిచేయవలెను. పూర్వజన్మములో చేసిన పాపపుణ్యములే ఈ జన్మములో ఉత్తమ, మధ్యమ, సీచశరీరములను, ఐద్ది మొదలగు పదార్థములను ఇచ్చును. మతౌక విధమునగాపు. (మహర్షి దయానందనరస్వతి-ఋగ్వేదాది ఛాండ్యభాషిక-పూర్వజన్మ)

శ్లో॥ పునర్విత్తం పునర్మిత్రం పునర్భార్యా పునర్మహీ ।

ఏతత్సర్వం పునర్లభ్యం న శరీరం పునః పునః॥ 3

అర్థము :- విత్తంపునః = నష్టమైన ధనము మరల లభించును. మిత్రం పునః = ఒక మిత్రుడు పోయినను మతౌక మిత్రుడు చేరును లేక విడిపోయిన మిత్రుడు మరలచేరును. భార్యాపునః = భార్యపోయినచో మతౌక వివాహము ద్వారా భార్యలభించును, మహీపునః = భూసంపత్తి, దేశము, రాజ్యముపోయిన తిరిగి లభించును, ఏతత్సర్వం = ఇదియంతయు, పునఃలభ్యం = తిరిగి లభించును, కాని, శరీరమ్ = చూసవశరీరము, పునః పునః = మూటిమాటికి, న = రాదు.

తా॥ ధనము పోయినచో తిరిగి సంపాదించవచ్చును. మిత్రుడు పోయినచో మరల కలియవచ్చును లేదా మతౌక మిత్రుని చేరవచ్చును. అట్లే భార్యచూరమై తిరిగిరావచ్చును లేదా మతౌక వివాహము ద్వారా మతౌక భార్యను పొందవచ్చును. పొలము అమ్ముకొని మరల కొనవచ్చును. అట్లే దేశము, రాజ్యము పోయిన తిరిగి సంపాదించ

వచ్చును. ఇవి యన్నియు తిరిగి లభించునుగాని శరీరము పోయిన తిరిగిరాదు.

వివరణము :- మానవజన్మ దుర్లభము —

దుర్లభం త్రయ మేవైతత్ దేవాసుగ్రహ హేతుకమ్ ।

మనుష్యత్వం ముముక్షుత్వం మహాపురుష సంశ్రయః॥

(వివేకచూడామణి 3)

మనుష్యత్వము, ముముక్షుత్వము, మహాపురుష సత్యంగము అను మూడును దుర్లభములు. ఇవి ప్రభువు యొక్క దయవలననే ప్రాప్తించును.

శ్లో॥ బహూగానాం చైవ సత్త్వానాం సమవాయో రీపుంజయః ।
వర్షధారాధరో మేఘు స్త్వైరపి నివార్యతే॥

అర్థము :- చ+నీవ = చైవ=నిశ్చయముగానే, బహూగానాం = ఎక్కువయైన, సత్త్వానాం = మనుష్యుల యొక్క, సమవాయః = సముదాయము, రీపుంజయః=శత్రువులను జయించును, వర్షధారాధరః = వర్షధారల ధరించు, మేఘః=మేఘము, త్వైరపి = గడ్డిని కప్పటచేతనే, నివార్యతే=అడ్డగింపబడుచున్నదీ, అనగా గడ్డిచేకప్పబడిన పూరియిండ్లలో వర్షముకురియదు.

తా॥ గడ్డిపరకల సమూహము పూరిపాకలలోనికి వర్షము రాకుండ చేసినట్లు ఎక్కువమందిగల మనుష్య సమూహము శత్రువులను జయింప గలదు.

వివరణము :- ఐకమత్యముగా కలిసియుండుట గొప్పబలము —

బహునా మల్పసారాజాం నమవాయో దురత్యయః ।

తృజైర్విధీయతే రజ్జుర్బధ్యస్తే తేన దన్తి నః ॥

(భోజప్రబంధ-145)

దుర్బలమైన బహుసంఖ్యాక నమూహమును గూడ నతిక్రమించుట మిక్కిలి కష్టము చినచిన్న తంపులతో పేనబడిన త్రాళ్ళతో నేనుగులు బంధింపబడు చున్నవిగదా!

వేద సందేశము—

మిథో విహ్నానా ఉపయస్తు పృత్యుమ్ - (అథర్వ. 6-32-3)

వరస్పరము కొట్టుకొనువారు పృత్యువును పొందుదురు.—

వేదమాత ఆదేశము—

సంగచ్ఛద్భ్యం సంవదద్భ్యం సంవోమనాంసి జానతామ్

(ఋ. 10-191-2)

మీరందఱు కలిసినడుపుడు మీరందఱు కలిసిచెప్పడు. మీయందఱి మనస్సు ఒకటిగా నుండుగాక!

శ్లో॥ జలే తైలం ఖలేగుహ్యం పాత్రే దానం మనాగపి ।

ప్రాజ్ఞే శాస్త్రం స్వయం యాతి విస్తారం వస్తుశక్తితః॥౧

అర్థము :- జలే=నీటియందు, తైలం=నూనెయు, ఖలే=దుర్లభముని యందు, గుహ్యం=రహస్యము, పాత్రే=యోగ్యునియందు, దానం=దానము, ప్రాజ్ఞే=బుద్ధిమంతునియందు, శాస్త్రం=శాస్త్రము, మనాగపి=కొంచెమైనను, వస్తుశక్తితః = ఆచూ వస్తువుల శక్తివలన, స్వయం=స్వయముగా, విస్తారం=విస్తరించుటను, యాతి=పొందుచున్నది. అనగా నవి వాని శక్తివలననే కొంచెమైనను తమంతతాము వ్యాపించును.

తా॥ నీటిలో బిడ్డ నూనె, దుష్టనకు జెప్పిన రహస్యము, యోగ్యున కిచ్చినదానము, బుద్ధిమంతునకు జెప్పిన శాస్త్రము ఇవి కొంచెమైనను వానిలోనున్న సహజశక్తితో నధికముగా విస్తరించును.

వివరణము :- నీటిలో నూనెచుక్కవేసిన ఆ నీటిలో నంతటను వ్యాపించును. అది నూనెలోని సహజశక్తి. నీటిలో నేతిచుక్క వేసిన గడ్డకట్టును. అది దానిగుణము. అట్లే దుర్జనునకు రహస్యము చెప్పినచో వాడు ఆ రహస్య విషయమును అందఱకు చెప్పి చాటును. అది వాని స్వభావము. ఒక వికలుని విషయములో చెప్పిన దానిని చూడుడు -

విషధరతోఽవ్యతి విషమః ఖలఇతి నమ్మపావదన్తి విద్వాంసః ।
యదయం నకులద్వేషీ నకులద్వేషీ పునః పికునః ॥

తా॥ దుర్మార్గుడు పాముకంటె భయంకరుడు. అని విద్వాంసులు చెప్పమాట యసత్యముకాదు. సర్పము ముంగిను మాత్రమే ద్వేషించును. తన కులమునుగూడు. ఉప్పుడు తన కులమునుగూడ ద్వేషించును. తన కులమును ద్వేషించు దుర్మార్గుడు ఇతరుల రహస్యముల నేల దాచును? - యోగ్యులకిచ్చిన దానము కొంచెమైనను ఆ యోగ్యునిద్వారా దాత ప్రసిద్ధుడగును. - బుద్ధిమంతుల కిచ్చిన జ్ఞానము కొంచెమైనను సదీ విస్తరించును. మహర్షి దయానంద సరస్వతి కిచ్చిన జ్ఞానదాన మెంత విస్తరించినది? ఆయన కీర్తి యీచేశమందేకాక విదేశములందును వ్యాపించి యున్నది.

శ్లో॥ ధర్మాఽఽఖ్యానే శ్మశానే చ రోగితాం
యా మతిర్భవేత్ ।
సా సర్వదైవ తిష్ఠేచ్ఛేత్ కో న ముచ్ఛ్యేత బంధనాత్ ॥6

అర్థము :- ధర్మాఽఽఖ్యానే = ధర్మసంబంధ కథలను వినునపు డును, శ్మశానే = శ్మశాన భూమియందు శవదహనము చూచినపుడును, రోగితాం = రోగులకు, యా = ఏ, మతిః = బుద్ధి, భవేత్ = ఉండునో, కలుగునో, సా = ఆబుద్ధి, సర్వదైవ = ఎల్లప్పుడును, తిష్ఠేచ్ఛేత్ = ఉండునో,

కః = ఎవడు, బంధనాఠ్ = ఈ సంసార బంధమునుండి, నముచ్చ్యేత = విడువబడడు. ఎవడీ సంసార బంధనము విడువడు ?

తా॥ ధర్మనంబంధములైన కథలు విన్నట్టు, శ్మశానములో శవ దహనమును చూచినపుడు, రోగముతో దాళబడునపుడు మానవున కేబుద్ధి యుండునో యాబుద్ధి యెల్లపుడు నున్నచో ఎవడీ సంసార బంధమునుండి ముక్తుడుకాడు ?

వివరణము :- ధర్మనంబంధములగు కథలు విన్నపుడు మనుష్యునిలో నహజముగానే మార్పు కలుగును. కాని యది క్షణికము. వ్యాసుని వాక్యము చూడుడు—

ఊర్వణాహు ర్విరామ్యేష న చ కల్పిచ్చృణోతి యే ।

ధర్మాదర్థశ్చ తామశ్చ న కిమర్థం న సేవ్యతే ॥

(భార. స్వర్గా. 5-62)

నేను రెండుచేతులెత్తి పిలిచి పిలిచి చెప్పుచున్నాను. కాని నామాట నెవ్వడు వినుటలేదు. ధర్మాచరణమువలన మోక్షము లభించును. అర్థకామములుకూడ సిద్ధించును. కాని లోకులేల దానిని సేవింపరు? శ్మశానములో మృతదేహముల అగ్నిలో భస్మము చేయుదురు. ఆ మండుచున్న శవమును చూచినపుడు ఈ ప్రపంచము క్షణభంగురమని తోచును. దీనివలన స్వభావములో కొంతమార్పు కలుగును. ఆ మార్పు కూడ క్షణకాలమే యుండును. దీనినే శ్మశానవైరాగ్య మందురు.

రోగగ్రస్తుడైన మనుష్యునిలో ఈశ్వరభక్తు డగుటకును, రోగ విముక్తియైన తరువాత మరల రోగము రాకుండుటకు ప్రయత్నముచేయు బుద్ధి వుట్టును.— ఈ మనోవృత్తులు ఎల్లపుడు నున్నచో ఎవడు సంసార బంధనమునుండి విడివడడు ? కాని మనుష్యుడు కథలు, ఉపన్యాసములు

విని దానివలన కలిగిన జ్ఞానమును వినినచోటనే విడుచును. శ్మశానము నుండి వెనుతిరుగగానే వ్యాపారమునకు సంబంధించిన విషయములు ఆలోచింప మొదలిడును. ఆరోగ్యవంతుడు కాగానే మనుష్యుడు ఈశ్వరుని, వైద్యుని మఱచిపోవును.

శ్లో॥ ఉత్పన్న పశ్చాత్తాపస్య బుద్ధిర్భవతి యాదృశీ ।
తాదృశీ యది పూర్వం స్యాత్ కస్య న

స్యాన్మహోదయః ॥ 7

అర్థము :- ఉత్పన్న పశ్చాత్తాపస్య=అశుభములు, నిందితములగు కర్మలు చేసిన తరువాత తపించువానికి, యాదృశీ=ఎటువంటి, బుద్ధిః=బుద్ధి, భవతి=ఉండునో, తాదృశీ=అటువంటి బుద్ధి, పూర్వం = ముందే, స్యాత్ యదీ=ఉన్నచో, కస్య=ఎవనికి, మహోదయః = మోక్షము, నస్యాత్ =కలుగదు ?

తా॥ అశుభములు, నిందితములగు కర్మలు చేసిన తరువాత పశ్చాత్తాపపడు మనుష్యున తెట్టిబుద్ధి కలుగునో యాబుద్ధి ముందే కలిగినచో నట్టి వానికేల మోక్షము కలుగదు ?

వివరణము :- పశ్చాత్తాపము శుద్ధికి పోతువు. దీనివలన మనోమాలిన్యము పోవును. ఈ బుద్ధి పాపకర్మ చేయక ముందే యున్నచో నెవరికి మోక్షప్రాప్తి కలుగదు ? తప్పక కలుగును.

శ్లో॥ దానే తపసి శౌర్యే వా విజ్ఞానే వినయే నయే ।

విన్మయో నహి కర్తవ్యో బహురత్నా ననుంధరా ॥ 8

అర్థము:- దానే=దానశీలతలోను, తపః=తపస్సు ననుష్ఠించుట లోను, శౌర్యే=శౌర్యమునందును, విజ్ఞానే=విజ్ఞానమునందును, వినయే=వినయమునందును, నయే = సీతికలిగి యుండుటలోను, విన్మయః = అభి

మానము, స క ర్తవ్యః = చేయరాదు, హి = ఎందువల్లననగా, వసుంధరా = భూమి, బహుర్వా = బహుర్త్వములు గలది.

తా॥ దానశీలతయందు, తపోనుష్ఠానమందు, కౌర్వమునందు, విజ్ఞానమందు, వినయమునందు నీతికలిగి, యుండుటయందు, ఆధిమాసపడరాదు. పృథివి నానాప్రకారములగు రత్నములతో నిండియున్నది అనగా దానశీలత, తపస్సు, మొదలైనవి మొకటికంటె నొకటి మించి పురుషునిలో గనపడుచున్నవి.

వివరము : నేను గొప్ప దాతను, నేను గొప్ప తపోవంతుడను, నే నందఱి కంటె గొప్ప శూర వీరుడను. అని యెవ్వడును ఆధిమాస పడరాదు. ఎందుచేతననగా పృథివి నవరత్నములతో నిండియున్నది. ఒకసారి ధోజరాజు తనతో సమానుడైన దాత లేడని గర్వపడెను. దానిని తెలిసికొనిన ముఖ్యమంత్రి విక్రమాదిత్యుని దాతృత్వ ప్రస్తావన చూపెను. ధోజుడు దానిలో నొక పుటలో మహారాజైన విక్రమాదిత్యుడు పేరు త్రాగదలచి యిట్లనెను—

స్వచ్ఛం సజ్జన చిత్తవల్లభుతరం దీనార్తివర్చీతలం
పుత్రాలింగన వత్తతైవ మభురం తద్భాల్య సంజల్పవత్ ।
ఏలోశీరలవంగ చందనలనత్కర్పూర కస్తూరికా
జాతీపాటలి కేతకైః సురభితం పానీయ మానీయతామ్ ॥

సజ్జనుల చిత్తమువలె స్వచ్ఛమైనట్టియు, దీనునివ్యభవలె కేలికమైనట్టియు, పుత్రుని ఆలింగనముతో సమానముగా శీతలముగా సున్నట్టియు, కుమారుని వచ్చిరాని మాటలవలె మధురమైనట్టియు, వీలక, వట్టివేరు, లవంగము, చందనము, కర్పూరము, కస్తూరి, జాతి, రామ్రుపుష్పి అను పువ్వు, మొగలి, మొదలగు వానితో సువాసనగల జలమును తెమ్మనెను. అది విని భటుడు—

వక్త్రాంభోజం సరస్వత్యభవనతి సదా శోణ నీవాధరస్తే
 దాహః కాకుత్స్థ వీర్య స్మృతి కరణ వటుర్దక్షిణస్తే సముద్రః ।
 వాహిన్యః పార్శ్వమేతా క్షణమపి భవతో నైవ ముంచంత్యభీక్షం
 స్వచ్ఛే చిత్రై కురోఽభూత్ కథయ సువతే తేఽమ్బు

పానాభిలాషః ॥

ఓ రాజా! నీ ముఖకమలమందు సరస్వతి (వాణి, నది) నివసించుచున్నది. నీ క్రిందిపెడవి యెల్లపుడు శోణము (ఎఱుపు, నది) గా నుండును. శ్రీరాముని మాత్రమమును జ్ఞప్తిచేయుటకు నీ కుడిభుజము దానముచేయుటకు సువర్ణముద్రతో నిండియున్నది. (ముద్రా సహిత సముద్ర) అయియున్నది. ఈ వాహినులు (సేనలు, నదులు) నిన్ను విడిచి క్షణమైన సుండవు. సరస్వతీనది. శోణనదము మఱియు సముద్రజలముతో నిర్మలమైయున్న మీ హృదయములో నీరుత్రాగు కోరిక యెట్లు కలిగెను? విక్రమాదిత్యుడు—

అష్టో హాటక కోటియస్త్రిసపతి ర్ముక్తాఫలానాం తులః
 పంచాశస్మధుగంధ మత్తనుభుపాః క్రోధోద్ధతాః సింధురాః ।
 అశ్వానామయుతం ప్రపంచచతురం దాసేగణానాంకశం
 దత్తం పాండ్యస్యపేణ యాతికమిదం వైతాలికాయార్చ్యతామ్ ॥
 (భోజ. 229-231)

వేనిమిదికోట్ల పలముల (పలమనగా సుమారు 40 గ్రాములు) బంగారము, 93 తులముల ముత్యములు, తేనెతోను గంధముతోను ముతైక్కిన తేనెటీగలు గలిగి క్రోధముతో గర్వించియున్న 500 యేసుగులు పడినేల గుఱ్ఱములు, వందమంది వ్యవహార దక్షతగల దాసీలు మొదలగునవన్నియు పాండ్యరాజైన విక్రమాదిత్యుడు బహుమతిగా వైతాలికునకు (చారణుడు - మేలుకొలుపువాడు) ప్రదానముచేసెను. ఇవియన్నియు నిప్పు

యీ బడవలయును. ఈ వివరణము చదివి భోజమహారాజయొక్క గర్వము పోయెను —

శ్లో॥ దూరస్థోఽపి న దూరస్థోః యో యస్య మనసి స్థితః |
 యో యస్య హృదయే నా స్తి సమీపస్థోఽపి దూరతః॥9

అర్థము :- యః = ఎవడు, యస్య = ఎవనియొక్క, మనసి = మనస్సునందు, స్థితః = ఉన్నాడోవాడు, దూరస్థోఽపి = దూరముగానున్నను, దూరతః = దూరస్థుడు కాడు, యః = ఎవడు, యస్య = ఎవనియొక్క, హృదయే = హృదయమందు, నా స్తి = లేడోవాడు, సమీపస్థోఽపి = సమీపములోనున్నను, దూరతః = దూరమునందున్నవాడే.

తా॥ ఎవడు ఎవని మనస్సులో స్థిరముగా నుండునో యతడు దూరముగానున్నను దూరముగా నున్నవాడు కాడు. ఎవడు దగ్గరగా నున్నను హృదయములో లేనిచో వాడు దూరస్థుడే యగును.

వివరణము :- భార్య పుట్టింటిలో నున్నను ఎల్లప్పుడు భర్తనే ఛాదించుచుండును. ఈ విధముగా భర్త దూరముగానున్నను మిక్కిలి దగ్గరలో నున్నట్లే యగును. జీవునకు ఛాదనయెట్లు దగ్గరగానుండునో పరమేశ్వరుడంత సమీపములో నుండును. అయినను పరమేశ్వరునికొరకు ప్రేమలేదు శ్రద్ధలేదు. అయినను ఛాందవలెనను తపనలేదు. క్రితిలేదు. అట్టి మనుష్యునకు పరమేశ్వరుడు మిక్కిలి దూరమున నుండును — పేదములో —

తద్దూరే తద్వన్తి కే — (యజ్. 40-5)

ఆ పరమాత్మ యోగులుకానివారికి, విద్వాంసులు కానివారికి దూరముగా నున్నాడు. భర్తాత్ములకు, విద్వాంసులకు, యోగులకు దగ్గరగా నున్నాడు.

శ్లో॥ యస్య చాప్రియ మిచ్ఛేత తస్య బ్రూయాత్ స చా
ప్రియమ్ ।

వ్యాధో మృగవధం కర్తుం గీతం గాయతి సుస్వరమ్॥ 10

అర్థము:- చ=నిశ్చయముగ, యస్య=ఎవనియొక్క, అప్రియం=చెడును, ఇచ్ఛేత=కోరునో, తస్య=అతనికి, సచా=ఎప్పుడును, ప్రియం=మధురముగా, బ్రూయాత్=చెప్పవలెను, వ్యాధః=బోయవాడు, మృగవధం=లేడిని చంపుటను, కర్తుం = చేయుటకు, సుస్వరం=మధురస్వరముగా, గీతం=పాటను, గాయతి=పాడుచున్నాడు.

తా॥ ఎవరినిగూర్చి కీడుచేయ దలచుచున్నారో అతని కెల్లపుడు ప్రీయవచనమునే చెప్పవలెను. బోయవాడు లేడిని చంపుటకు మంచిన్వరముతో పాటపాడును, ఆ స్వరమునకు లోబడి లేడి నమీపించి మరణించును.

వివరణ :- ఇతరులకు హానిచేయదలచినపుడు వారితో మంచిగా వ్యవహరించుచు మధురముగా సంభాషణ చేయవలెను. నమీపించిన వానిని సమయముచూచి నశింప జేయవలెను.

వహేదమిత్రం స్కంధేన యావత్కాలస్య పర్యయః ।

తతః ప్రత్యాగతే కాలే ఖిన్వ్యాత్ ఘటమివాశ్మని ॥

(భార. ఆది. 139-21)

తనకు దగిన సమయము లభించనంతవఱకు శత్రువును తన భుజస్కంధముపై మోయవలెను. అతని కౌదర నత్కారములు చేయవలెను. అనుకూల సమయము దొరకగానే తాతిపై కుండను పగులగొట్టినట్లు సశింపజేయవలెను.

శ్లో॥ అత్యాసన్నా వినాశాయ దూరస్థా న ఫలప్రదాః ।

సేవితవ్యం మధ్యభాగేన రాజా వహ్నిర్గురుః స్త్రియః॥11

అర్థము :- రాజా=రాజు, వహ్నిః=అగ్నియు, గురుః=గురువు, స్త్రియః = స్త్రీలు, వీరందఱిని, మధ్యభాగే = మధ్యవస్థలోనుండి, సేవితవ్యమ్ = సేవింపవలెను. (వీరికి మిక్కిలి దగ్గఱగాని, మిక్కిలి దూరముగాని యుండరాదు) ఎందుకనగా—అత్యాసన్నాః = మిక్కిలి దగ్గఱనున్నచో, వినాశాయ=వినాశమునకు కారణమగుదురు. దూరస్థాః= దూరముగా నున్నచో, న ఫలప్రదాః=ప్రయోజన ముండదు.

కా॥ రాజు, అగ్ని, గురువు, స్త్రీలు ఆసువారిని అత్యంత నమీపమునకాక, అతిదూరమునకాక మధ్యభాగములో నుంచి సేవింపవలెను. మిక్కిలి సమీపమున నున్నచో నాశనమునకు కారకులగుదురు. మిక్కిలి దూరముగా నున్నచో సుపయోగపడటం. కావున మధ్యభాగములోనుంచి లాభము పొందవలెను.

వివరణము :- రాజుతో నెట్లు వ్యవహరింపవలెనో మహాభారతములో—

నమవేశం న కుర్వీత నోచ్చైః సంనిహితో వనేత్ ।

న మంత్రం దిహాథా కుర్యాదేవం రాజ్ఞః ప్రియో భవేత్ ॥

(భార. విరాట. 4-48)

రాజుతో నమానముగా వేషమును, ఆభరణములను ధరింపరాదు. అతనికి మిక్కిలి దగ్గఱ నుండరాదు. అతనియెదుట ఉన్నకాననముపై కూర్చుండరాదు. రాజు తనతో చెప్పిన రహస్యము వితరులకు జెప్పరాదు. ఇట్లు చేసినపుడు రాజునకు ప్రియుడగును.

అగ్ని సంబంధములో చెప్పబడిన దానిని చూడుడు— అగ్ని మంచి సేవకుడు మతియు చెడ్డయజమానుడుకాడ. అందుచేత దానిని మధ్య

వస్త్రలో సేవింపవలెను. (వాడుకొనవలెను) — శిష్యుడు గురువుయొక్క పడకనుకాని ఆసకమునుకాని, ప్రయాణముచేయు వాహనమునుగాని, చెన్నులుకాని, దిగ త్రాగు పదార్థములనుకాని, స్నానార్థముంచిన జలమును గాని తనకొక కుపయోగింపరాదు. గురువుగారి యెదుట కాళ్ళుచేతులు చాచుకొని కూర్చుండరాదు. చాపల్యముతో నుండరాదు. వారిని సేవించుచు యోగాభ్యాసం కౌవలెను. —

శ్రీ పురుష సంబంధమును గూర్చి—

అగ్నికుండ సమాసారీ శ్చత కుష్ప సమో నరః ।

సంసర్గేణ విలీయేత తస్మాత్తాం పరివర్జయేత్ ॥

(అవహతగీత 8-24)

శ్రీ అగ్నికుండము వంటిది. పురుషుడు శేరుకొన్న (శేరునేయి) నేయివంటివాడు. వారి సంసర్గమువలన పురుషునియొక్క వీర్యరూపమగు నెయ్యి ద్రవించును. అందుచేత ఉన్నతిని కోరునట్టి పురుషుడు శ్రీని విడిచిపెట్టవలెను. వారయం దత్యంతముగా నానక్తియించరాదు.

శ్లో॥ అగ్ని రాపః స్త్రియో మూర్ధ్నాః సర్వా రాజకులాని చ ।
నిత్యం యత్నేన సేవ్యానిసద్యః ప్రాణ హరాణి షట్ ॥12

అర్థము :- అగ్నిః = అగ్ని, ఆపః = నీరు, స్త్రియః = స్త్రీలు, మూర్ధ్నాః = మూర్తులు, సర్వాః = సాములు, రాజకులాని చ = రాజపరివారము కూడ, నిత్యం = ఎల్లపుడు, యత్నేన = ప్రయత్నపూర్వకముగ సావధానముతో, సేవ్యాని = సేవింపదగినవి, షట్ = ఈయాఱును, సద్యః = వెంటనే, ప్రాణహరాణి = ప్రాణములను హరించును.

తా॥ అగ్ని, నీరు, స్త్రీలు, మూర్తులు, సర్పములు, రాజపరివారము ప్రయత్నపూర్వకముగ నిత్యము సేవింపవలెను. ఈయాఱును వెంటనే ప్రాణములను హరించునవికూడ.

వివరణము :- అగ్నికణము అణాగ్రత్తవలన పడరానిచోట పడినచో మహావిసాకముచేయును. జలము జీవనము కాని అనుచితముగా గాని, అణాగ్రత్త గాగాని యుపయోగించిన ప్రాజముల హరించును. ఈతరాని వాడు నీటిలో దిగినచో మరజించును. - స్త్రీ పురుషునకు శ్రేష్ఠతపమైన స్నేహితురాలు. ఆమెతో నియమము సుల్లంఘించి యనుభవించిన పృథ్వువు నాహ్యనించుటయే యగును -

మూర్ఖుడు సిద్ధమగు కార్యముల చెడగొట్టును. ఆతని మూర్ఖతవలన క్రొత్త క్రొత్త అపవలను తెచ్చును. మూర్ఖుడు రాను నష్టపడుటయేకాక తనస్నేహితులకుకూడ హాని తెచ్చును. అందువలన నతనితో చాలా గ్రత్తగా వ్యవహరింపవలెను. - నర్పము - విషపూరితము. అది కోపించినచో కాటు వేయును. - రాజకులము - రాజు కోపించిన కారాగారములో పడవేయును. సేవాకార్యములలో దూరముగా నుంచును. దేశమునుండి చెడలగొట్టును. అందుచేత నతనితో సావధానముగా ప్రవర్తించుచు వ్యవహరింపవలెను.

శ్లో॥ స జీవతి గుణా యస్య యస్య ధర్మః స జీవతి ।

గుణధర్మవిహీనస్య జీవితం నిష్ప్రయోజనమ్ ॥ 13

అర్థము :- ఈ ప్రపంచంలో నహజముగా, నః=వాడే, జీవతి= జీవించుచున్నాడు, యస్య=ఎవనిలో, గుణః=గుణములున్నవో, లేక, యస్య=ఎవని జీవితములో, ధర్మః=ధర్మమున్నవో, నః=వాడు, జీవతి=జీవించుచున్నాడు, గుణధర్మ విహీనస్య=గుణములు ధర్మము లేనివాని, జీవితం=జీవితము, నిష్ప్రయోజనమ్=నిష్ఫలము, వ్యర్థము.

తా॥ ఈ ప్రపంచములో నెవనికి గుణములున్నవో వాడు జీవించిన వాడు. ఎవని జీవనములో ధర్మముకలదో వాడు జీవించినవాడు. గుణములు ధర్మము లేనివాని జీవితము ప్రయోజనము లేనిదగును.

వివరణము :- ప్రపంచములో గుణములకే ఆదరము కలదు—

సర్వత్ర గుణవానేవ చకాస్తి ప్రథితో నరః ।

మణి మూర్ధ్ని గలే బాహౌ పాదపీఠేఽపి శోభతే ॥

మణిశిరస్సు నందున్నను, మెడలోనున్నను, బాహువుపైనున్నను, పాదపీఠమునందున్నను నెట్లు ప్రకాశించునో యట్లే గుణవంతుడైనవాడు అన్నిచోట్ల ప్రకాశింపగలడు.

శురాశ్చ కృతవిద్యాశ్చ రూపవత్యశ్చ యోషితః ।

యత్ర యత్ర గమిష్యన్తి తత్ర తత్ర కృతాదరాః ॥

శూరులు, వీరులు, విద్వాంసులు, అందకత్తెలైన స్త్రీలు ఎక్కడకు వెళ్ళినను ఆదరింపబడుదురు. మఱొకకవి— మనుష్యు డీ పార్థివ శరీరమును విడిచివెళ్ళినను అతని గుణములవలన నేర్పడిన యశశ్శరీరము అతని మరణానంతరముకూడ జీవించియుండును. మర్యాదాపురుషోత్తముడైన రాముడు, యోగీశ్వరుడైన శ్రీకృష్ణుడు, వాల్మీకి మహర్షి, వ్యాసమహర్షి, దయానందమహర్షి తమగుణములచే జీవించియేయున్నారు. ఛార్మికులైనవారి జీవితముకూడ మంచిదే. ధర్మహీనుడైనవాడు పశువుతో సమానుడు—

అహార నిద్రా భయ మైఘనం చ సమానమేతత్ పశుభిర్పరాణామ్ ।

ధర్మో హి తేషామధికో విశేషో ధర్మేణ హీనాః పశుభిః సమానాః ॥

(హితో. 1-25)

తినుట, నిద్రించుట భయపడుట, బిడ్డలకన్నుట యను నాలుగును మనుష్యులకు పశువులకు సమానమే. మనుష్యులలో ధర్మమును గుణము విశేషముగా నుండును. అట్టి ధర్మములేని మనుష్యులు పశువులతో సమానులు.

శ్లో॥ యదీచ్ఛసి వశీకర్తుం జగదేకేన కర్మణా ।

పరాపవాదసన్యేభ్యో గాం చరన్తీం నివారయ ॥ 14

అర్థము :- జగత్ = జగత్తును, ఏకేన = ఒక్కచే, కర్మణా = కర్మతో, వశీకర్తుం = వశముచేసికొనుటకు, ఇచ్ఛసియది = పోరుచున్నచో, పరాపవాద సన్యేభ్యః = ఇతరులను నిందించుటయను పైరునుండి, చరన్తీం = మేయుచున్న, మాట్లాడుచున్న, గాం = అవును, నాలుకను వాడిని నివారయ = అడ్డగింపుము, వశము చేసికొనుము.

తా॥ ఒకే కర్మతో జగత్తును వశము చేసికొనవలెనను పోరిక యున్నచో నితరులను నిందించుటయను పొలములో మేయుచున్న గోవు వంటి నాలుకను వశపఱచుకొనుము. ఇతరులచేలో మేయుచున్న అవును మరల్చినట్లు ఇతరులను నిందించు నాలుకను వశపఱచుకొనవలెను.

వివరణము :- ప్రపంచమును వశము చేసికొనదలచినచో నెవ్వరిని నిందింపరాదు నిందించుటచే నెవ్వడును ప్రసన్నుడుకాడు. నిందయనగా నేమి ? మహర్షి దయానంద నరన్వతి నిందానిర్వచన మిట్లు చేసెను —

మిథ్యా జ్ఞానము, మిథ్యా భాషణము, అసత్యము చెప్పుటలో పట్టుదలకలిగి, గుణములవదలి అవగుణములు కలిగియుండుట నింద యనబడును. వేదమాత —

మానిందత । (ఋ. 4-5-2) నిందింపవద్దు. నిందించుటయనునది దుష్టులు, మూర్ఖులునై నవారి స్వభావము. కావున నెవరికివారు దీనినుండి రక్షించుకొనవలెను.

శ్లో॥ ప్రస్తావనదృశం వాక్యం ప్రభావనదృశం ప్రియమ్ ।

ఆత్మశక్తి సమం కోపం యో జానాతి స పండితః॥ 15

అర్థము:- యః=వీరి, ప్రస్తావనదృశ్యం=సందర్భమున కనుకూలముగనుండునట్లు, వాక్యం=మాట్లాడుటయు, ప్రఖావ సదృశం=తన గొప్పదనమునకు దగినట్లు, ప్రీయం=మధురముగా మాట్లాడుటయు, ఆత్మశక్తి సమం= తన శక్తికి తగినట్లు, కోపం=కోపించుటయు, జానాతి=తెలిసికొనుచున్నాడో, నః=వాడు, పండితః=పండితుడు.

తా॥ సందర్భాను సారముగా మాట్లాడుటయు, తన శ్రేష్ఠత కనుకూలముగ మధురభాషణ చేయుటయు, తన శక్త్యనుసారము కోపముకలిగియుండుటయు ననువానిని తెలిసికొనినవాడే పండితుడు.

వివరణము :- ప్రసంగానుకూలముగ మాట్లాడుటను గూర్చి 'దణ్డ్య ఔంపిల్' అనువాడు మాటలాడుటలో మొదటి అంశము సత్యము. రెండవది తెలిసికొని "మాటలాడుట, మూడవది సుందరముగా, వినోదముగా సుండుట, నాల్గవది వాక్పాతుర్యము" అనెను. తన గొప్పతనమునకు తగినట్లు మాట్లాడవలెను. మధురముగా నుండవలెను. ముఖస్తుతి చేయవద్దు. అబద్ధ ప్రశంసలు చేయవద్దు. అసత్యము చెప్పవద్దు. తన శ్రేష్ఠతకు అనుకూలముగా ప్రీయము, సత్యము, హితకరము, మధురముగా చతురముగా నుండునట్లు మాట్లాడవలెను. శక్తికిమించిన క్రోధ ముండరాదు. క్రోధము దుడ్డి ప్రకాశమును ఆర్పును. క్రోధము క్రోధముకలవారిని కాల్యును. కాని క్రోధము తన శక్తికి లోబడియుండవచ్చును. ఆ క్రోధమువలన నితరులకు మేలు కలుగవలెను. అది మున్యువు.

ఒకడిట్లు చెప్పెను— ఏ క్రోధమువలన తన కుటుంబము, ఇష్ట కుమారులు, ఇతరుల ప్రవర్తన బాగుపడుట, ఈశ్వరునియందు పూజ్యులు కలుగుట, దయ, ఉదారత, పరోపకార ప్రవృత్తియు కలుగునో యట్టి క్రోధము చెప్పడదికాదు.

శ్లో॥ ఏక ఏవ పదార్థస్తు త్రిధా భవతి వీక్షితః ।

కుణపః కామినీ మాంసం యోగిభిః కామిభిః శ్వభిః ॥16

అర్థము :- ఏకఏవ=ఒక్కే, పదార్థస్తు = పదార్థమైతే (త్రీ శరీరము), యోగిభిః=యోగులతోను, కామిభిః=కాముకులతోను, శ్వభిః=కుక్కలతోను, వీక్షితః=చూడబడినదై, త్రిధా = మూడువిధములుగా, భవతి=అగుచున్నది, కుణపః = శవముగా (యోగి దానిని అతి నిందిత శవముగా చూచును), కామినీ=సుందర త్రీగా (కాముకుడైన పురుషుడు అందమైన త్రీగా జూచును) మాంసం=మాంసపుముద్దగా, (కుక్క-మాంస పిండముగా) ఇట్లు మూడు విధములుగా జూడబడుచున్నది.

తా॥ ఒకే పదార్థము మూడు రకములుగా చూడబడుచున్నది. త్రీ శరీరము యోగులచేత శవముగాను, కాముముగల వారిచేత కామినిగాను, కుక్కలచేత మాంసముముద్దగాను ఇట్లు మూడు విధములుగా చూడబడుచున్నది. దృష్టినిబట్టి స్పష్టి కనబడును.

శ్లో॥ సుసిద్ధ మాషధం ధర్మం గృహాచ్ఛిద్రం చ మైథునమ్ ।

కుభుక్తం కుశ్రుతం చైవ మతిమాన్న ప్రకాశయేత్ ॥17

అర్థము :- మతిమాన్=బుద్ధిమంతుడు, సుసిద్ధం = ఉత్తమ పద్ధతిలో తయారుచేయబడిన, ఔషధం=ఔషధమును, ధర్మమ్=కానుడేసిన దాన, జప, తపాదీ ధర్మకార్యములను, గృహాచ్ఛిద్రం = ఇంటిలోనున్న వోషములను, చ=మఱియు, మైథునం=త్రీ సంభోగమును, కుభుక్తం=చెడ్డ భోజనమును, చ=మఱియు, కుశ్రుతం=విన్న చెడ్డమాటలను, ఏవ=కూడ, న ప్రకాశయేత్=ఎన్నడు వెన్నదికి చెప్పరాదు.

తా॥ బుద్ధిమంతుడు ఉత్తమ పద్ధతిలో తయారుచేయబడిన ఔషధమును, తాను చేయుదానము, జపము, తపము మొదలగు ధర్మకార్యము

లను, ఇంటిలోనున్న దోషములను, స్త్రీ సంభోగమును, చెడ్డ ధోజనమును, వినిన నిందావాక్యములను వివ్వడును నెన్నడును వెల్లడింపరాదు.

వివరణము :- ఇవి యన్నియు వ్యక్తికి సంబంధించిన కర్మలు కావున రహస్యముగా నుంచుట యుత్తమము, సిద్ధాషధమును గూర్చి విన్నవాడు తనకు కావలెనని కోరును. ఈకున్నచో శత్రువగును లేదా నిందించును. దాన, జప, తపములగూర్చి చెప్పుకొన్నచో నవి తరిగి పోవును. మతీయు మనుష్యునిలో అభిమానము పెరుగును. ఇంటిలోని దోషములు వెల్లడించుకొన్నచో లాభములేదు పరికరా విన్నవారి దృష్టిలో తేలికయై నవ్వలపాలు కావలసివచ్చును. స్త్రీ సంభోగము రహస్యముగా చేయుచ్రీయ. చెడు ధోజనము, నిందావాక్యముల వెల్లడించుటచే తనకు ఆపయశస్సు కలుగును.

శ్లో॥ తావన్మానేన నీయన్తే కోకిలైశ్చైవ వాసరాః ।
 యావత్సర్వ జనానంద దాయినీ వాక్రవ్పవర్తతే ॥ 18

అర్థము:- యావత్ = అంతకాలమువఱకు, సర్వజనానందదాయినీ = సర్వజనుల జానందమునిచ్చు, వాక్ = వసంతఋతువు, ప్రవర్తతే = వచ్చుచో, తావత్ = అంతవఱకు, కోకిలైః = కోయిలలతో, వాసరాః = రోజులు, మోనేన = మోసముతో, నీయంతే = కడపబడుచున్నవి.

తా॥ సర్వ జనానందకరమగు తన వాక్కును వసంతఋతువు పచ్చు వఱకు కోయిలలు రోజులన్నింటిని మోసముగా గడపును.

వివరణము :- ఈ శ్లోకమునకు అర్థము వ్రాయుటలో టీకాకారు లందఱు హేరపాటుపడిరి. కొన్ని అనువాదములకు నమూనా చూడుడు —

1. జనులందఱకు ఆనందము నిచ్చువాక్కు ప్రారంభము కానంత వఱకు కోయిల మోసముగా నుండును.

2. కోయిల అందఱకు ఆనందము నిచ్చువాక్కు చెప్పుటలో సామర్థ్యము కలుగనంత వఱకు మౌనముగా నుండును.

3. కోయిల వాక్కుచే ప్రజలు ప్రసన్నులు కానంతవఱకు మౌనముగా నుండును. తరువాత తన వాక్కును మధురముగా తయారుచేసికొని అన్నిచోట్లను ప్రతిధ్వనింప జేయును.

ఈ యనువాదములన్నియు సత్యార్థమునకు చాల దూరముగా నున్నవి. కోయిలకు మొదటి వాక్కు కఠినముగా నుండునా? తరువాత మధురమగునా? కోయిల సహజముగానే మధురముగా కూయును.

ఇక్కడ వాక్ శబ్దమున కర్థము వసంతఋతువు. కోయిల కూల వసంతఋతువులోనే వినబడును. తక్కిన ఋతువులలో మౌనముగా నుండును. గోధురుకప్ప బెకబెక లాడునపుడు కోయిల మౌనముగా నుండును. ఈ విధముగా బుద్ధిమంతుడు మౌనముగా నుండి సమయము వచ్చినపుడు మాత్రమే ప్రియముగా హితముగా మధుర వచనముల పలుకవలెను.

శ్లో॥ ధర్మం ధనం చ ధాన్యం చ గురోర్వచన మాషధమ్ ।

సుగృహీతం చ కర్తవ్య మన్యథా తు న జీవతి ॥ 19

అర్థము :- ధర్మం = ధర్మాచరణము, ధనం = ధనార్జనము, చ = అట్లే, ధాన్యం = నానావిధ ధాన్యసంపద్యము, చ = మఱియు, గురోః = గురువుయొక్క, వచనం = వచనసౌలభ్యము చ = అట్లే, ఔషధం = నానా విధములగు నోషధుల సేవించుటయు, సుగృహీతం = శాస్త్రపద్ధతిగ ప్రయత్నించుట, కర్తవ్యం = చేయదగినది, అన్యథా = అటుల కాకున్నచో, తు = విచ్ఛయముగా, న జీవతి = మనుష్యుడు సరిగా జీవింపలేడు.

తా॥ ధర్మాచరణము, ధనార్జనము, ధాన్యము మొదలగు అన్ని పదార్థములను సంపాదించుట, గురువు వచనముల పాలించుటయు విశ్లే నానావిధములగు నోషదులను సేవించుటయును వానిని ప్రయత్నపూర్వకముగా చేయవలెను. ఈ విధముగా జేయకున్నచో మనుష్యుడు బాగుగా జీవింపలేడు.

వివరణము :- ధర్మాచరణము విషయములో చూడుడు—

ధర్మదానకృతం సౌఖ్య మధర్మాత్ దుఃఖనమ్మవమ్ ।

తస్మాద్ధర్మం సుఖార్థాయ కుర్మాత్ సాపం విపర్ణయేత్ ॥

(స్కందపురాణము)

ధర్మము, దానములవలన సుఖము, అధర్మమువలన దుఃఖము ప్రాప్తించును. అందుచేత సుఖప్రాప్తికొఱకు మానవుడు ధర్మము నాచరించుచు సాపమును విడువవలెను. ధనోపార్జన విషయములో—

ధనైర్విష్కలీనాః కులీనాభవన్తి

ధనైరాపదం మానవా నిస్తరన్తి ।

భవేభ్యో పరో బాంధవో నాస్తి లోకే

ధనన్యర్జయధ్వం ధనన్యర్జయధ్వమ్ ॥ (నీతిసారము)

ధనమున్నచో కులహీనుడు గొప్పకులమువాడగును. ధనముద్వారా మనుష్యుడు అపదలనుండి తప్పించుకొనగలడు. ప్రపంచములో ధనము కంటె మించిన స్నేహితుడులేడు. ఇందువలన ధనమును సంపాదించుము. ధాన్యసంగ్రహ విషయములో వేదవచనము—

అన్నస్య కీలాల ఉపచారాతో గృహేషు నః ॥ (యజు. 3-43)

తినదగివ యుత్తమమగు అన్నాది పదార్థములతో మన యిండ్లు నిండియుండవలయును. గురువచనపాలనము— గురువు మొక్క యుచిత

వచనములను పాలించుటవలన శిష్యునకు కర్మాణము చేకూరును. అందు చేత గురువచనములను శ్రద్ధాపూర్వకముగ పాలింపవలెను.

ఓషధుల నంగ్రహము (ప్రోగు) చేయుట—

అచింత్యో హి మణిమంత్రాషఢీనాం ప్రథావః ।

(దశతుమార చరితము)

మణి, మంత్రము, ఓషధుల ప్రథావమును మనమూహింపలేము. రోగ నివృత్తికొరకు ముందుగానే ఓషధులను ప్రోగుచేసి యుంచుకొనవలయును.

శ్లో॥ త్యజ దుర్జన సంసర్గం భజ సాధు సమాగమమ్ ।

కురు పుణ్యమహోరాత్రం స్మర నిత్య మనిత్యతామ్॥ 20

అర్థము :- ఓ మానవా! నీవు, దుర్జనసంసర్గం = దుర్జన స్నేహమును, త్యజ = విడుపుము, సాధు సమాగమం = సజ్జన స్నేహమును, భజ = పొందుము, చేయుము, అహోరాత్రం = రాత్రిందివళ్ళు, పుణ్యం = పుణ్యకార్యములను, కురు = చేయుము, నిత్యం = ఎల్లప్పుడు, అనిత్యతాం = ప్రవంచముయొక్క అనిత్యతను, స్మర = తలంచుము.

తా॥ ఓ మానవా! నీవు దుష్టుల స్నేహము విడుపుమా. సజ్జన స్నేహము పొందుము. రాత్రిందివళ్ళు శుభకర్మలు చేయుము. ఎల్లప్పుడు ఈ ప్రవంచ మనిత్యమని తలంచుచు పరమేశ్వరుని స్మరింపుము.

వివరణము :- ఓ మానవా! నీవు దుర్జన స్నేహమువిడిచి సజ్జన సాంగత్యము చేయుము. —

యదీ నత్సంగ నిరతో భవిష్యసి భవిష్యథి ।

అథ దుర్జన సంసర్గే పతిష్యసి పతిష్యసి ॥

సజ్జనుల సాంగత్యమునం దానక్తికలిగి ప్రవర్తించువాడు ఉన్నతుడగును. అటులకాక దుష్టనుల సాంగత్యము చేసినచో పతితులగుదురు. ప్రపంచము ననిత్యముగా దెలిసికొని భగవంతుని స్మరింపుము.

వేదము—

వాయురనిల మమృత మథేదం భస్మాంతగం శరీరమ్ ।

ఓం క్రతో స్మర క్లిబే న్మర కృతగం స్మర॥ (యజు. 40-15)

ఆత్మ అచౌతికము. అందుచే మరణింపదు. ఈ శరీరము భస్మముతో నంతమగును. కావున కర్మముచేయు స్వభావముగల డీవా! నీవు ఓం నామముగల పరమాత్మను స్మరింపుము. నీ సామర్థ్యమును (పరాక్రమహీనతను) స్మరింపుము. మతీయు నీవు చేసిన కర్మల స్మరింపుము. నీవుచేయు కర్మలగూర్చి పర్యాలోచనము చేయుము.

చతుర్దశాధ్యాయము సమాప్తము.

పంచదశాధ్యాయము

శ్లో! యస్య చిత్తం ద్రవీభూతం కృపయా సర్వజంతుషు ।

తస్య జ్ఞానేన మోక్షేణ కిం జటాభస్మలేపనైః ॥ 1

అర్థము :- యస్య = ఎవనియొక్క, చిత్తం = హృదయము, సర్వ జంతుషు = అన్ని ప్రాణులయందు, కృపయా = దయతో, ద్రవీభూతం = ద్రవించునో, కఠగునో, తస్య = అతనికి, జ్ఞానేన = జ్ఞానముతోగాని, మోక్షేణ = మోక్షప్రాప్తికి ఉపాయముల ననుష్ఠించుటతోను, జటాభస్మ లేపనైః = జడలు వెంచుకొని శరీరమునిండ బూడిద పూసికొనుటతోడను, క్రిం = ఏమి ప్రయోజనము ?

తా॥ ఏవనియొక్క హృదయము నమన్న ప్రాణులయందు దయతో ద్రవించునో అతనికి జ్ఞానప్రాప్తి వలన మోక్షప్రాప్తి కలుగును. అటుల కాక జడలు ధరించి శరీరమునిండ బూడిద పులుముకొన్నచో నేమి ప్రయోజనము కలుగును?

వివరణము :- ప్రతి ప్రాణియందు దయకలిగి యుండుటయే మానవునకు పరమధర్మము. ప్రతి మనుషుడు ఇట్టి భావనయే కలిగి యుండవలెను.—

న త్వహం కామయే రాజ్యం న స్వర్గం నాపునర్జవమ్ ।

కామయే దుఃఖతప్తానాం ప్రాణీనామార్తినాశనమ్ ॥

నాకు రాజ్యమునం దిచ్చలేదు. స్వర్గమునందుకాని మోక్షమునందు కాని యిచ్చలేదు. నాకు కేవలము పీడిత ప్రాణులకున్న దుఃఖమును కష్టములను దూరముచేయుట యందే కోరికకలదు. ఈ ద్రవీభూతపదము మిక్కిలి మహత్త్వముకలది. దయ రెండురకములుగా నుండును. నిష్క్రియదయ, సక్రియదయ. నిష్క్రియదయలో మనుష్యుడు దుఃఖమును, సానుభూతిని ప్రకటించును. అంతకంటెమించి యేమియుచేయడు. ఇది దుర్బలులైన వారికి నంబంధించిన దయ- ఎక్కువమంది యిట్టివారే యుందురు. సక్రియ దయగలవారు ఇతరుల దుఃఖముచూచి ద్రవీభూతులై దుఃఖితుల దుఃఖమును దూరము చేయుటకు తనశక్తి సామర్థ్యముల నన్నింటిని నమర్పింతురు. ఇట్టి దయాలురు జ్ఞానముతోను, మోక్షము తోను, జడల ధరించుటకొను, భస్మము పులుముకొనుటతోను నెట్టి ప్రయోజనమును పొందలేరు.

శ్లో॥ ఏక మేవాక్షరం యస్తు గురుః శిష్యం ప్రబోధయేత్ ।

పృథివ్యాం నా స్తి తద్ద్రవ్యం యద్దత్వా చాన్యణీ

భవేత్ ॥ 2

అర్థము :- యః = ఏ, గురుస్తు = గురువైతే, శిష్యం = తన శిష్యుని గూర్చి, ఏకం = అద్వితీయమైన, అక్షరం ఏవ = వినాశరహితమైన ఓం మే శబ్దవాచ్యుడగు పరమేశ్వరునే, ప్రబోధయేత్ = పూర్ణబోధచేయునో, పృథి వ్యామ్ = భూమిమీద, తత్ = అటువంటి, ద్రవ్యం = ద్రవ్యము ధనము, నాస్తి = లేదు, యత్ = దేనిని, దత్త్వా = గురువునకిచ్చి శిష్యుడు, చ = నిజముగా, అన్మఱీ = ఋణములేనివాడు, భవేత్ = అగునో — అట్టి ధనములేదు.

తా॥ గురువు శిష్యునకు అద్వితీయము, వినాశరహితముగు ఓం మే అను పరమేశ్వరుని ముఖ్యనామమును బాగుగా బోధించును. అట్టి గురువు నకు ఋణము తీర్చుకోదగిన పదార్థమిచ్చి ఋణ విముక్తిని బొందుటకు సరిపోయినది యేదియులేదు.

వివరణము :- పరమేశ్వరుని గూర్చి సరిగా బోధించువారు దుర్లభముగా నుండురు. పరమాత్మను గూర్చి బాగుగా బోధించు గురువుయొక్క ఋణము తీర్చుకొనుట యసంభవము.

శ్లో॥ ఖలానాం కంటకనాం చ ద్వివిధై వ ప్రతిక్రియా ।
ఉపానాన్ముఖభంగో వా దూరతో వా వినర్జనమ్ ॥ ౩

అర్థము :- ఖలానాం = దుష్టులకు, చ = మరియు, కంటకనాం = ముండ్లకు, ప్రతిక్రియా = ఉపాయము, ద్వివిధైవ = రెండువిధములే, దుష్టులను, ముండ్లనుకూడ, ఉపానాత్ = చెప్పితో, ముఖభంగో వా = దుష్టుని ముఖముమీద కొట్టుట, ముల్లముక్కు విఱుగకొట్టుటయో, వా = లేక, దూరతః = దూరముగా, వినర్జనమ్ = విడుచుటయో చేయవలెను.

తా॥ దుర్మార్గులకు, ముండ్లకు చేయదగిన ప్రతిక్రియ రెండు విధములుగా నుండును. ఒకటి ముఖమున చెప్పితో కొట్టుటయు, రెండవది దూరముగా విడిచిపెట్టుటయు.

వివరణము :- దుర్జన సాంగత్యము మంచిదికాదు.

దుర్జనేన నమం సఖ్యం వైరంచాపి న కారయేత్ ।

ఉష్ణో దహతి చాంగారః శీతః కృష్ణాయతే కరమ్ ॥

(ఓత్. 1-81)

దుర్జనులతో స్నేహముకాని వైరముకాని పనికిరాదు. ఆ రెండు విధములవలనను అనిష్టమే ప్రాప్తించును. మంచుచున్న దొగ్గును అంటు కొనిన కాల్పును. సీళ్ళతో తడిపి చల్లబడినచో ఆ దొగ్గు తాకిన చేతిని మసి నల్లగా జేయును

శ్లో॥ కుచై లినం దంతమలోపస్పృష్టం

బహ్వశినం నిఘ్రురభాషిణం చ ।

సూర్యోదయే చాస్తమితే శయానం

విముంచతి శ్రీర్యది చక్రపాణిః ॥

4

అర్థము :- కుచై లినం = మలిన వస్తువారిని, దంతమలోపస్పృష్టం = పాచినపళ్ళవానిని, బహ్వశినం = మిక్కిలి భుజించువానిని, చ = అడ్డే, నిఘ్రురభాషిణం = కటువుగా, కతినముగా మాట్లాడువానిని, సూర్యోదయే = సూర్యోదయ సమయమునను, చ = మఱియు, అస్తమయే = అస్తమించు సమయమునను, శయానం = నిద్రించువానిని, యదీ చక్రపాణిః = విష్టువైనను, శ్రీః = లక్ష్మి, ఆరోగ్యము, సౌందర్యము, శోభ, విముంచతి = విడిచి పెట్టును.

తా॥ మలిన వస్తుముల ధరించినవానిని, పాచిపళ్ళవానిని, మిక్కిలి తిండిపోతును, కతినముగా మాట్లాడువానిని, సూర్యోదయమగునపుడు, సూర్యాస్తమయమగునపుడు నిద్రించువానిని లక్ష్మి, ఆరోగ్యము, సౌందర్యము, శోభ విడిచిపెట్టును. విష్టువైనను తప్పించుకొనలేడు.

వివరణము :- (1) వస్త్రముల సంబంధము శరీరముతో నుండును. మైల వస్త్రములవలన ఆరోగ్యము చెడును. మనస్సుకూడ దూషితమగును.

(2) దంతములను శుభ్రపఱపకున్నచో దంతములపైన దంతముల మధ్య పాచిచేతి క్రుళ్లి చిన్నచిన్న పురుగులు పుట్టును. దంతములు పుచ్చిపోవును ఆ దంతములలోని చెడు పదార్థము అహార పానీయముల ద్వారా పొట్టలోనికి వెళ్లి రక్తములో కలిసి యనేక రోగములు కలుగును.

(3) పొట్టకుమించి తినినచో లక్ష్మి విడిచిపెట్టును. ఎక్కువ తినుటచే ఆరోగ్యము చెడును. మనుమూర్తి—

ఆనారోగ్య మనాయుష్య మస్వర్గ్య చాతిభోజనమ్ ।

అపుణ్యం లోక విద్విష్టం తస్మాత్తత్పరివర్ణయేత్ ॥

(మను. 2-57)

అధికముగా భుజించుటచే ఆరోగ్యము, ఆయువు, స్వర్గము (సుఖము-పుణ్యము) క్షీణించి లోకనింద కలుగును. అందుచే నధికముగా భుజింపరాదు.

(4) కఠినముగా మాట్లాడుచున్నచో నెవ్వరును ప్రేమింపరు. కఠినముగా, తీక్షణముగా, ఇష్టముకాని రీతిగా మాట్లాడుటవలన ఆయువు క్షీణించును. వేదము—

ఉగ్రం వచో అపావధీః । (సామ. 3-53)

ఓ మానవా ! నీవు కఠినముగా మాట్లాడవద్దు.

(5) సూర్యోదయము తర్వాత సూర్యాస్తమయమునకు ముందు నిద్రించుచున్నచో తేజస్సు క్షీణించి ఆయువు తగ్గిపోవును. అందువలన చాణక్యుడు మఱొకచోట—

న హి కర్మాణి చత్వారి సంఖ్యాకాలే ప్రయోజయేత్ ।

అహారం మైథునం నిద్రాం తథా స్వాధ్యాయ మేవ చ ॥

(చాణక్యసార సంగ్రహము 1-5)

భోజనము, మైథునము నిద్రించుట, స్వాధ్యాయము అను నాలుగును సంఖ్యాసమయమున చేయరాదు. శ్రీ అనుచాని కర్మము లనేకములు గలవు. అందులో ధనసంపత్తి యొకటి. సులిన పత్తములు మొదలైన వానితో గూడిన వ్యక్తి లక్ష్మిని కోల్పోవును. ఆరోగ్య రూపలక్ష్మి కూడ తేనివాడగును. 'ధనమాయుర్పిరామయమ్' రోగములేని జీవనమే ధనము.

శ్లో॥ త్యజన్తి మిత్రాణి ధనైర్విహీనం

దారాశ్చ భృత్యాశ్చ సుహృజ్జనాశ్చ ।

అపి చార్థవన్తం పునరాశ్రయన్తే

అర్థో హి లోకే పురుషస్య బంధుః ॥ 5

అర్థము :- ధనైః = ధనములతో, విహీనం = లేనివానిని మిత్రాణి = స్నేహితులు, దారాశ్చ = భార్యయు, భృత్యాశ్చ = సేవకులును, సుహృజ్జనాశ్చ = స్నేహితులు (మంచిహృదయము గలవారు), చ = బంధు బాంధవులు, త్యజన్తి = విడుతురు, చ = మరియు, అర్థవన్తం = ధనము కలవాడైన, తం = ఆతనిని, పునః = తిరిగి, ఆశ్రయన్తే = ఆశ్రయించి చేరుదురు, లోకే = లోకమందు, అర్థోహి = ధనమే, పురుషస్య = పురుషునకు, బంధుః = బంధువు.

తా॥ మిత్రులు, భార్యయు, అట్లే యింటిలోనుండు నితరస్త్రీలు, భృత్యులు, సేవకులు, స్నేహితులు, బంధు బాంధవులు ధనములేనివానిని విడిచిపెట్టుదురు. అట్లే ధనము గలిగినంతనే విడిచినవారందఱు తిరిగి వానిని చేరుదురు. ధనమే మనుష్యునకు లోకములో బంధువు.

వివరణము :- ధనవిహీను నందఱు విడిచిపెట్టుదురు.

శుక్రాచార్యుడు —

అస్తియావత్తు న ధన స్తావత్సర్వైస్తు సేవ్యతే ।

నిర్ధన స్త్యజ్యతే భార్యాపుత్రాద్యైః నగుణోవ్యతః ॥

(శుక్ర. 3-177)

ధనమున్నంతకాల మాతని నందఱు సేవింతురు. గుణవంతుడైనను ధనవిహీనుడైనచో భార్యా పుత్రులుకూడ విడిచిపెట్టుదురు. ప్రపంచములోని వ్యవహారములు పొగించుటకు ధనమావశ్యము. అందువలన విద్య, సేవ, శూర వీరత, తృష్ణ, వ్యాపారము, సంగీతము చేతి కళలు మొదలైన వానిద్వారా ధనము సంపాదించవలెను. ధనికులదగ్గఱ గుణవంతులుకూడ సేవకులవలె పడియుండుదురు.

శ్లో॥ అన్యాయోపార్జితం ద్రవ్యం దశవర్షాణి తిష్ఠతి ।

ప్రాప్తే చైకాదశే వర్షే సమూలం తద్వివశ్యతి ॥ 6

అర్థము :- అన్యాయోపార్జితం = అన్యాయముగా కూడబెట్టిన, ద్రవ్యం = ద్రవ్యము ధనము, దశవర్షాణి = పది సంవత్సరములు, తిష్ఠతి = నిలబడును, చ = చతుఃశ్చయ, ఏకాదశే = పదునొకండవ, వర్షే = సంవత్సరము, ప్రాప్తే = రాగానే, తద్ = ఆధనము, సమూలం = మొత్తము, వివశ్యతి = నశించును.

తా॥ అన్యాయముగా సంపాదించిన ధనము పది సంవత్సరములుండును. పదునొకండవ సంవత్సరముగాగానే సమూలముగా (మొత్తము) నశించును.

వివరణము :- అన్యాయోపార్జిత ధనము సమూలముగా నశించును —

మనుమహర్షి —

అధర్మేజైధతే తావత్తో భద్రాజీ పశ్యతి ।

తతః సవత్సాన్ జయంతి సమూలస్తు వినశ్యతి ॥

(మను. 4-174)

మనుష్యుడు అధర్మముగా అనగా అన్యాయముగా ధర్మము విడిచి గొంతులుకోసిన సంపాదించిన ధనముతో మొదట ఉన్నతి పొందును. బంగళాలు, ధనధాన్యములు, నౌకరులు, బంధు బాంధవులు, మొదలగు వానితో సుఖముగా నుండును. తరువాత శత్రువులనుగూడ జయించును. కాని చివరకు ఇల్లు వాకిళ్ళు, పొలముపుట్రలు, ధనము ఛాన్యము మొదలగునవన్నియు నశించును. **చేదము —**

అగ్నినా రయిమశ్నవత్ పోషమేవ దివే దివే ।

యశసం వీరవత్తమమ్ ॥ (ఋ. 1-1-3)

మనుష్యుడు ఈశ్వరుని ఉపాసనద్వారా తన పురుషార్థముద్వారా ప్రతిదినము పృష్ఠినిచ్చు నట్టియు, నిరంతర మభివృద్ధి నిచ్చుచు కీర్తిని కలగించుచు, కోర్కెల దీర్చునట్టి ధనమును పొందును. భక్తుడు ప్రభువును ప్రార్థన చేయుచున్నాడు —

యా మా లక్ష్మీః పతయాలారణ్యస్థాఞ్చి చస్కంద వస్తనేప వృక్షమ్ ।

అన్యత్రాన్యత్ సవితస్తామితో థ హిరణ్యహస్తో వసు నో రరాణః ॥

(అథర్వ. 7-115-2)

దురాచారములలో పడవేయునట్టియు, నేవింపదగనట్టియు ధన సంపత్తి నన్నంటుకొని యున్నది. మారేడుచెట్టుపై నంటుకొనియుండి దానికి సుఖమిచ్చునట్లు ఉన్నట్టికర్తలైన చేప! ఆ ఆడుపామువంటి లక్ష్మిని మానుండి దూరము చేయుము. నువ్వద్దాది ధన సంపన్న! నీవు మాకు నుత్తమ ధనము నిమ్ము. మేము విశ్వాసముతో ధనము సంపాదించవలెను. అధర్మముతో సంపాదించిన ధనము బహుకాలము నిలువదు.

శ్లో॥ అయుక్తం స్వామినో యుక్తం యుక్తం నీచస్య
 దూషణమ్ |

అమృతం రాహవే మృత్యు ర్విషం శంకర భూషణమ్ || 7

అర్థము :- స్వామినః = సమర్థుడైన మనుష్యునకు, అయుక్తం = అయోగ్యమైనదియు, లేక అనుచితకార్యము కూడ, యుక్తం = ఉచితమైనదేయగును, నీచస్య = నీచునకు, యుక్తం = ఉచితమైనకార్యము కూడ, దూషణం = దోషయుక్త మగును, రాహవే = రాహుపునకు, అమృతం = అమృతము, మృత్యుః = మృత్యువయ్యెను, విషం = సముద్ర మధనమున కలిగిన విషము, శంకరభూషణమ్ = శంకరునకు కంఠాభరణ మయ్యెను.

తా॥ సమర్థుడైన మనుష్యునకు అయోగ్యమైనదికూడ యోగ్యమైన దగును. యోగ్యమైనదికూడ నీచునకు దోషయుక్తమగును. రాహుపునకు అమృతము మృత్యువయ్యెను. విషము శంకరుని కంఠమునకు భూషణ మయ్యెను.

వివరణము :- ఈ శ్లోకము పురాణ కథకు సంకేతముగా నున్నది. ఈ శ్లోకము మా అలోపన ప్రకారము నిశ్చయముగా ప్రక్షిప్తమే.

శ్లో॥ తదోభజనం యద్ ద్విజభుక్త శేషం
 తస్సోహృదం యత్క్రియతే హరస్మిన్ |

సా ప్రాజ్ఞతా యా న కరోతి పాపం
 దంభం వినా యః క్రియతే స ధర్మః || 8

అర్థము :- యత్ = ఏది, ద్విజభుక్త శేషం = బ్రాహ్మణులు తినగా మిగిలినదో, తత్ = అది, తోజనమ్ = తోజనము, హరస్మిన్ = ఇతరునియందు, యత్ = ఏది, క్రియతే = చేయబడునో, తత్ = అది, సోహృదం =

స్నేహము, యా = ఏదీ, పాపం = పాపమును, నకరోతి = చేయవో, పా = అదీ,
 ప్రాజ్ఞతా = బుద్ధిమత్త, యః = ఏదీ, దంభం = శాంఖికము, విసా = లేకుండ,
 క్రియతే = చేయబడునో, నః = అదీ, ధర్మః = ధర్మము.

తా॥ బ్రాహ్మణులు భుజింపగా మిగిలియున్న యన్నమే భోజనము' ఇతరులపై జూపబడుప్రేమ, స్నేహమే సౌహృదము (స్నేహము). ప్రాజ్ఞత (బుద్ధికలిగి యుండుట) యనగా పాపకార్యము చేయకుండుట. అదంబరములేకుండచేయు ధర్మము (పేరుకొఱకు చేయునదికాక) మోసము లేనిదియు ధర్మమగును

వివరణము :- బ్రాహ్మణులు భుజించిన తరువాత మిగిలినదే భోజనము—

విఘ్నాశీ భవేన్నిత్యం నిత్యం వాఽమృత భోజనః ।
 విఘ్నో భక్త శేషం తు యజ్ఞశేషం తథాఽమృతమ్ ॥

సును. 2-285)

గృహస్థుడు విఘ్నాశకుడు కాని లేక అమృత భోజనుడు కాని కావలయును, బ్రాహ్మణులు భుజింపగా మిగిలిన భోజనము విఘ్ననమనియు, పంచయజ్ఞానంతరము మిగిలినదానిని అమృత మనియు నందుట.

శ్లో॥ మణిర్లుంఠతి పాదాగ్రే కాచః శిరసి ధార్యతే ।
 క్రయ విక్రయ వేలాయాం కాచః కాచో మణిర్మణిః॥9

అర్థము :- మణిః = మణి, పాదాగ్రే = పాదమునకు ముందుభాగమున, లుంఠతి = ప్రేలాడుచుండును, కాచః = గాఱ, శిరసి = శిరస్సుమీద, ధార్యతే = ధరింపబడుచున్నదీ, క్రయ విక్రయ వేలాయాం = ఆ వస్తువులు కొనునపుడు అమ్మునపుడు, కాచః = గాఱ, కాచః = గాఱే, మణిః = మణి,

మణి = మణియే. దేనివిలువదానిదే. రత్నము ఆభరణముగా కాలి కున్నను దాని విలువ దానికుండును. అట్లే గాజు తలమీద నున్నను దానివిలువ దానికే యుండును.

తా॥ పాదము చివర మణి (రత్నము) ప్రేలాడుచుండును. గాజు, పూస శిరస్సుపై నేదోయొక రూపమున నుండును. ఆ రెంటిని (రత్నమును గాజుపూసను) కొనునప్పుడుగాని అమ్మునప్పుడుకాని గాజుపూస గాజుపూసే రత్నము రత్నమే. అనగా దేనివెల దానిదే. ఒకదానివెల మతోకదానికి రాదు.

శ్లో॥ అనంత శాస్త్రం బహులాశ్చ విద్యాః

అల్పశ్చ కాలో బహువిఘ్నతా చ ।

యత్సారభూతం తదుపాసనీయం

హంసో యథా క్షీరమివాంబు మధ్యాత్ ॥ 10

అర్థము :- అనంతశాస్త్రం = వేదాది ధర్మశాస్త్రము అనంతములు, చ = మఱియు, విద్యాః = విద్యలు, బహులాః = ఎక్కువ, చ = నిశ్చయముగా, కాలః = సమయము, అల్పః = తక్కువ, చ = మఱియు, విఘ్నతా, = విఘ్నము, బహు = ఎక్కువ, యత్ = నీది, సారభూతం = సారమో, తత్త్వమో, తత్ = అదీ, ఉపాసనీయమ్ = గ్రహింపదగినదీ, యథా = ఎట్లు హంసః = హంస, అంబుమధ్యాత్ = నీటిమధ్యనుండి, క్షీరం = క్షీరమును గ్రహించునో అట్లు గ్రహింపవలెను.

తా॥ వేదాది ధర్మశాస్త్రములు అనంతములు. విద్యలు చాల గలవు. సమయము తక్కువ. విఘ్నములు (అవాంతరములు) ఎక్కువ. అందువలన శాస్త్రములలోని సారమేదో దానినే గ్రహింపవలెను. హంస నీటితో

కలిసియున్న పాలనెట్లు విడదీసి గ్రహించునో యట్లే శాస్త్ర సారమును గ్రహింపవలెను.

వివరణము :- వేదములు, బ్రాహ్మణములు, అలంకారములు, ఉపనిషత్తులు స్మృతులు, శ్రౌతసూత్రములు, గృహ్య సూత్రములు, ఇతిహాసములు మొదలగునవి అనంతములు. కొంచెది మతములో నాలుగే విద్యలు—

అస్వీక్షికి ప్రయా వార్తా దండసీతిశ్చ శాశ్వతీ ।

విద్యాశ్చకస్ర ఏవైతా యోగక్షేమాయ దేహినామ్ ॥

(కౌముదకీయ 2-2)

తర్కశాస్త్రము, వేదప్రయా విద్య, వ్యవసాయము, పశుపోషణ, శాశ్వతమైన దండసీతి యను నాలుగు విద్యలు మనుష్యుల యోగక్షేమముల కుపయోగపడును. మనుమహర్షి ఆత్మ విద్యను గూడ వీనితో కలిపెను. (మను. 7-43)

సాధారణముగా 14 విద్యల నంగీకరింతురు. నాలుగు వేదములు, ఆఱు వేదాంగములు (శిక్ష, కల్పము, వ్యాకరణము ఛందస్సు, జ్యోతిషము, నిరుక్తము), ధర్మము, మీమాంస, తర్కము (న్యాయశాస్త్రము) పురాణములు (ఇతిహాస గ్రంథములు) నమయము తక్కువ. జీవితము అల్పము. కార్యము విశాలమైనది. జీవనము అల్పము. నమయము పూర్ణముగా కాక తక్కువగా నున్నది.

శ్లో॥ దూరాగతం పథి శ్రాంతం వృథా చ గృహ

మాగతమ్ ।

అనర్చయిత్వా యో భుంక్తే స వై చాండాల ఉచ్యతే॥11

అర్థము :- దూరాగమనం = దూరముననుండి నడచివచ్చువానిని పత్తిశ్రాంతం = మార్గమున నడచి అలసినవానిని, చ = మఱియు, వృథా =

కారణము లేకుండ, స్వార్థముకొనుటకాక, గృహం=ఇంటికి, ఆగతం= వచ్చినవారిని, అనర్చయిత్వా=పూజింపక, యః=వి గృహస్థుడు, ఘంక్తే =ఘటించునో, సః=బాడు, వై=నిశ్చయముగా, చాంతాలః = వంశాలు డని, ఉచ్యతే=చెప్పబడుచున్నాడు.

తా॥ దూరముననుండి నడచి అలసీపోయి ఆకారణముగా నింటికి వచ్చిన వారిని ఆదరాభిమానములతో సత్కరింపక ఘటించినవారు చాంతాలుడని చెప్పబడును.

వివరణము :- ఇంటికి వచ్చిన యతిధిని సత్కరింపవలెను.

సంప్రాప్తాయ త్వతితయే ప్రదద్యాదాననోదకే ।

ఆన్నం చైవ యథాకత్తి సత్కృత్య విధిఃశ్రావ్యకమ్ ॥

మను. 3-99)

ఇంటికి వచ్చిన యతిధికి కాన్య కడుగుకొనుటకు నీరు, కూర్చుంటు టకు ఆననము, శక్త్యనుసారము రుచికరమైన ధోజనము కాస్త్రాని సారము ఈయవలెను.

ఏ కొరిచె ఘ్రేనను నీకున్నను

తృణాని భూమి రుచకం వాక్ చతుర్థీం చ సూన్యకా ।

ఏతాన్యపి సతాం గేహే నోచ్చిద్యస్తే కదాచన ॥ (మను. 3-10)

గడ్డితో తయారుచేసిన ఆననము పడుకొనుటకు, భూమి కూర్చుంటు టకు, కాన్య కడుగుకొనుటకు, శ్రాగుటకు నీరు, మధుర వచనము అను నాలుగు సజ్జనుల గృహములలో నెల్లప్పుడు నుండును. అన్నాదులు లేనపుడు వైవానిద్వారా ఆతిథులను సత్కరింపవలెను.

శ్లో॥ పతన్తి చతురో వేదాన్ ధర్మశాస్త్రాణ్యనేకశః ।

ఆత్మానం నైవ జానన్తి దర్శిపాక రసం యథా ॥ 12

అర్థము :- చతురః = నాలుగు, వేదాన్ = వేదములను, అనేకః = అనేకములైన, ధర్మశాస్త్రాణి = ధర్మశాస్త్రములను, పరన్తి = చదువుచున్నారు, ఆత్మను, పరమాత్మను, నైవణానన్తి = ఎఱుగనే యెఱుగరు, దర్శ్యే = తెడ్డు, యథా = ఎట్లు, పాకరసం = పాకము (వంట) లోని రుచిని యెఱుగదోయట్లు.

తా॥ ఋగ్వేదాదీ నాలుగు వేదములను, అనేకములగు ధర్మశాస్త్రములను పఠించినను ఆత్మ మణియు పరమాత్మ జ్ఞానములేనివారు— కూర వట్టిలో తిరుగు తెడ్డుకు కూరరుచి తెలియక వ్యక్తమై నట్లుగా వ్యర్థులగుదురు.

వివరణము :- సమస్త వేదములలో ధర్మశాస్త్రములలో పరమాత్మను గూర్చియే యుండును. వేదాది శాస్త్రములు ఆత్మ పరమాత్మ జ్ఞానముతో నిండియుండును. శాస్త్రములన్నియు బ్రహ్మను దెలిసికొనుటకు పిలిచి పిలిచి చెప్పుచున్నవి. వేద మిట్లునుచున్నది—

యస్తన్న వేద కిమ్మచా కరిష్యతి (ఋ. 1-164-39)

సర్వోత్పాదకుడైన పరమేశ్వరుని తెలియనివానికి వేద పఠనముతో నేమి ప్రయోజనము ?

శ్లో! ధన్యా ద్విజమయీ నౌకా విపరీతా భవార్ణవే ।

తరన్త్యధోగతాః సర్వే ఉపరిస్థాః పతంత్యధః ॥ 13

అర్థము :- ద్విజమయీ = బ్రాహ్మణరూపముగు, నౌకా = నౌక, ధన్యా = ధన్యమైనది, భవార్ణవే = సంసారమును నముద్రములో, విపరీతాః = వ్యతిరేక వద్దతిలో, అధోగతాః = క్రిందనున్నవారు, సర్వే = అందఱు,

తరంతి=దాటి ఒడ్డుకు చేరుచున్నారు. ఉపరిష్టాః = అనావకుడైన నున్నవారు, అధః=క్రిందికి, పతన్తి=వడుచున్నారు. అనగా బ్రాహ్మణులతో నమ్రతగా మెలగువారు భవసాగరమునుండి తరింతురనియు, గర్వముతో బ్రాహ్మణులను లెక్కచేయనివారు నావపైనుండి క్రిందికి పడిపోయి సంసారసాగరములో మునుగుదురని తాత్పర్యము.

తా॥ బ్రాహ్మణరూప నౌక సంసారరూప సాగరములో విపరీత పద్ధతిలో నడచుచు ధన్యమైనది. విపరీతముగా నడచుటయేమి? ఆ నౌకకు క్రింది భాగములో నుండువారు అందఱు సంసార సాగరమునుండి తరింతురు. తాని ఆ నావకు పైననుండువారు క్రిందకు పడిపోవుదురు. అనగా బ్రాహ్మణులతోకూడ నమ్రభావముతో ప్యవహరించువారు తరింతురు. నమ్రభావములేక అభిమానముతో అపమానము చేయువారు పతనముగుదురు.

వివరణము :- ధర్మాత్ముడు, నీతిజ్ఞుడైన విదురుడు ధృతరాష్ట్ర సకు వినాశమును సూచించు 8 లక్షణములను చెప్పెను—

అష్టౌ పూర్వ నిమిత్తాని సరస్య వినశిష్యతః ।

బ్రాహ్మణాన్ ప్రథమం ద్వేష్టి బ్రాహ్మణైశ్చ విరుధ్యతే ॥

బ్రాహ్మణస్యాని చాదత్తే బ్రాహ్మణాంశ్చ ఐఘాంసతి ।

రమతే నిందయా చైషాం ప్రశంసాం నాభినందతి ॥

నైతాన్ స్మృతి కృత్యేషు యాచిత శ్చాభ్య నూయతి ।

ఏతాన్ దోషాన్నరః ప్రాజ్ఞో బుద్ధ్యేద్ బుద్ధ్వా వినర్షయేత్ ॥

(భార. విదుర. 1-98,99-100)

వినాశముపొందు పురుషునిలో నీ క్రింది యెనిమిది లక్షణములు కనబడును. 1) వాడు బ్రాహ్మణులను ద్వేషింప మొదలిడును, 2)

బ్రాహ్మణులతో విరోధించును. 3) బ్రాహ్మణుల ఛనమును గుంజును
 4) బ్రాహ్మణులకు శారీరిక దండనకాని నష్టపఱచుటకుగాని కోరును
 5) బ్రాహ్మణులను నిందించుట సుఖముగా భావించును, 6) బ్రాహ్మణ
 ప్రశంసచే ప్రసన్నుడుకాడు. 7) ఉత్పవాదులలో బ్రాహ్మణులను లెక్క
 చేయడు, వారికో సంప్రదించడు, వారిని పిలువడు. 8) బ్రాహ్మణుల
 సుండి నీమియు కోరడు. వారిని కీనముగా జూచును. మద్దీపంతు
 డీ దోషముల తెలిసికొని పీనిని విడిచి పెట్టవలెను.

శ్లో॥ అయమమృతనిధానం నాయకోఽప్యౌషధీనాం
 అమృతమయ శరీరః కాంతియుక్తోఽపి చంద్రః ।
 భవతి విగతరశ్మి ర్మండలం ప్రాప్య భానోః
 పరసదననివిష్టః కో లఘుత్వం న యాతి ॥ 14

అర్థము:- అయం=ఈ, చంద్రః=చంద్రుడు, అమృత నిధానం=
 అమృత భండారము, ఓషధీనాం=ఓషధులకు, నాయకః=అధిపతి, అపి=
 కూడ, అమృతమయ శరీరః=ఈతని శరీరము అమృతమయము, కాంతి
 యుక్తః అపి=కాంతికలదైనను, చంద్రుడు పగటి యందును, అమావాస్య
 నాడును, భానోః=సూర్యునియొక్క, మండలం=మండలమును. ప్రాప్య
 =పొంది, విగతరశ్మిః=కాంతివిహీనుడు, భవతి=అగుచున్నాడు, పరసదన
 నివిష్టః=ఇతరుల యింద్లలో నున్నవాడు, కః = ఎవడు, లఘుత్వం =
 తేలికను, న యాతి=పొందడు? తేలికకాడు? ఇతరుల యింద్లలో నున్నచో
 గౌరవము పోయి తేలిక యగుదురు.

తా॥ ఈ చంద్రుడు అమృత భండారము. ఓషధుల కధిపతి. ఈతని
 శరీరము అమృతమయము. మఱియు కాంతియుక్తమైనది. ఇట్టి చంద్రుడు
 పగటియందు అమావాస్యనాడు సూర్యుని మండలమును పొంది కాంతి

విహీనుడై తేజస్సును కోల్పోవును. ఇతరుల యిండ్లలోనికి వెళ్ళినవాడు ఎవడు తేలికకాడు? ఇతరుల యిండ్లలో తలదాచుకొనువాడు తేలికగా చూడబడును.

వివరణము :- ఇతరుల యిండ్లకు చేరినవాని చునత తగ్గిపోవును—

గంగ యెంతదూరము ప్రవహించినను, ఎంత యుపయోగకారి యైనను, ఎంత మహత్త్వము కలదైనను సముద్రమును చేరగానే తన వ్యక్తిత్వమును కోల్పోవు చున్నదిగదా!

శ్లో॥ అలిరయం నలినీదల మధ్యగః

కమలినీ మకరంద మదాలసః ।

విధివశ త్వరదేశ ముపాగతః

కుటజపుష్పరసం బహు మన్యతే ॥ 15

అర్థము :- ఆయం = ఈ, అలిః = తుమ్మెద, నలినీదల మధ్యగః = పద్మదళముల మధ్యలో నున్నచై, కమలినీ = పద్మములోని, మకరంద = తేనెయొక్క, మదాలసః = మదముతో సోమరియై విధివశాత్ = దైవవశమున, పరదేశం = ఇతర స్థలమునకు, ఉపాగతః = వెళ్ళినదై, కుటజ పుష్పరసం = కుటజ (కరీర) పుష్పరసమునే, బహు = ఎక్కువగా, మన్యతే = తలంచుచున్నది. ఆ పుష్పములో మనువుగాని, గంధముకాని యుండదు.

తా॥ తుమ్మెద పద్మమునందుజేరి యందలి పుప్పొడి రసమును (తేనెను) త్రాగి మత్తెక్కి యుండును. అదే తుమ్మెద వివివశమున పద్మమును విడిచి పొదలోజేరి యందలి పుష్పములలో నుగంధముకాని, తేనెకాని లేకున్నను దానినే గొప్పగా దలచి కాలము గడపుచున్నది.

శ్లో॥ వీతః క్రుద్ధేన తాత శ్చరణ తలహతో వల్లభో యేన

ఆబాల్యాద్విప్రవర్యైః స్వవదనవివరే ధార్యతే
 వైరిణీ మే ।

గోహం మే ఛేదయంతి ప్రతిదివస ముమాకాన్త
 పూజా నిమిత్తం

తస్మాత్థిన్నా స్తదాహం ద్విజకుల నిలయం
 నాథ యుక్తం త్యజామి ॥ 16

అర్థము :- లక్ష్మీ విష్ణువుతో చెప్పుచున్నది— యేనశ్రుణ్వేన = కుపితుడగు అగస్త్యునిచేత, రాతః = చూ తండ్రియగు నముద్రుడు, కీతః = త్రాగబడెనో, విప్రవరుడగు భృగువు— రోషాల్ = రోషమువలన, వల్లభః = నా ప్రాణప్రియుడగు విష్ణువును, చరణతలహతః = తన్నెనో, విప్ర వర్యైః = శ్రేష్ఠబ్రాహ్మణులద్వారా, ఆచార్యతే = చిన్నతనము సుండి, స్వవదనవివరే = తమ ముఖమును కన్నమునందు, మే = నాయొక్క, వైరిణీ = శత్రువైన నరసృష్టి, ధార్యతే = ధరింపబడు చున్నవో, ప్రతిదివసం = ప్రతిదినము ఉమాకాంత పూజానిమిత్తం = పార్వతి భర్తయగు శివపూజ కొఱకు, మే = నాయొక్క, గోహం = ఇలైన పవ్యమును, ఛేదయంతి = కోయుచున్నారు, నాథ! = ఓ నాభుడా! తస్మాత్ = అందువలన, త్థిన్నా = దుఃఖితుడాలనై, ఆహం = నేను, ద్విజకుల నిలయం = బ్రాహ్మణుల యింటిని, సదా = ఎల్లప్పుడు, యుక్తం = దానికి తగినట్లుగా, త్యజామి = విడుచుచున్నాను. అనగా బ్రాహ్మణులు నిర్దనులని భావము. విద్వాంసు లందఱు నిర్దనులు (ధనములేనివారు) కారు. చాలమంది విద్వాంసులు గొప్ప ధనవంతులును గలరు.

రా॥ లక్ష్మీ విష్ణువుతో చెప్పుచున్నది. నాథ! అగస్త్య మహర్షి కోపముతో నా తండ్రియైన నముద్రుని త్రాగి మ్రింగెను. విప్రశ్రేష్ఠుడైన భృగుమహర్షి నాభర్తయైన విష్ణువును కోపముతో తన్నెను. చిన్నతనము

నుండియు నా శత్రువైన సరస్వతివి బ్రాహ్మణులు తమ నోటితో ధరించుచున్నారు. శివుని పూజకొఱకు బ్రాహ్మణులు నా నివాసమైన పద్మములను నిత్యము కోయుచున్నారు. అందుచేత దుఃఖముపొందిన నేను ఎల్లప్పుడు బ్రాహ్మణులను విడిచియే యుందును.

వివరణము :- నముద్రమును త్రాగుటయు, విష్ణువును తన్నుట మొదలైనవి గప్పాలు (కోతలు). విద్వాంసులు నిర్దనులుగా నుండుటను తావ్యభాషలో మనోహరముగా జెప్పెను. కాని విద్వాంసు లందఱు నిర్దనులుకారు. అనేక విద్వాంసులు ధనవంతులును గలరు.

శ్లో॥ బన్ధనాని ఖలు న న్తి బహూని

ప్రేమరజ్జు దృఢబన్ధన మన్యత్ ।

దారుభేద నిపుణోఽపి షడంక్ఠిర్

నిష్క్రియో భవతి పంకజకోశే ॥

17

అర్థము :- బంధనాని = బంధనములు, ఖలు = నిశ్చయముగా, బహూని=చాల, నన్తి=కలవు, కాని ప్రేమరజ్జు దృఢబంధనం = ప్రేమ యను త్రాటితో కట్టబడిన బంధనము. అన్యత్ = మఱొకటి ఆశ్చర్య కరమైనది ఉన్నది, దారుభేద నిపుణః = కాయ్యను భేదించు శక్తిగలది, అపి=అయిననుకూడ, షడంక్ఠిః=తుమ్మెద, పంకజకోశే=పద్మములో బంధించబడి, నిష్క్రియః=ఏమియు చేయలేనిది, ఐవతి = అగుచున్నది, కమలముతో మిక్కిలి స్నేహముకలది కావున సామర్థ్యముండియు దానిని చేదించుటలేదు.

వివరణము :- ప్రేమ బంధములో చిక్కుకొని తుమ్మెద అశక్తయై పద్మములో నుండిపోయెను. దాని నొకకవి మనోహరముగా వర్ణించెను—

రాత్రిర్గమిష్యతి భవిష్యతి సుప్రభాతం

భాస్వానుదేష్యతి హసిష్యతి పంకజశ్రీః ।

ఇత్యం విచింతయతి కోశగతే ద్వీరేఫే

హా హంత హంత నలినీం గజ ఉజ్జహార ॥

తా॥ సాయంకాల మొక తుమ్మెద పప్పుములోని తేనె త్రాగు చుండగా నది ముడుచుకొనెను. అందులో చిక్కుకొన్న తుమ్మెద రాత్రి గడవగానే తెల్లవారును. సూర్యుడుదయించును. పద్మము వికసించును. నేను ఎగిరి లేచి పోవుదును. అని యనుకొను చున్నంతలో పాపము సరస్సులో నేనుగు దిగి ఆ పద్మమును నీకి నమలెను. కావున నోమానవా! ప్రేమించుము కాని మోహములో యెక్కుకొనకుము. మోహములో యెక్కుకొన్నచో నీవును తుమ్మెదవలె నశింతువు.

శ్లో॥ చిన్నోఽపి చందన తరుర్న జహాతి గంధం

వృద్ధోఽపి వారణపతి ర్న జహాతి లీలామ్ ।

యంత్రార్పితో మధురతాం న జహాతి చేక్షుః

క్షీణోఽపి న త్యజతి శీలగుణాన్ కులీనః ॥ 18

అర్థము :- చందనతరుః = గంధపుదెట్టు, చిన్నోఽపి = చేదించబడినను, గంధం = సువాసనను, వారణపతి = విడువదు, వారణపతిః = గజరాజు, వృద్ధోఽపి = ముసలిదైనను, లీలాం = కామక్రీడను, న జహాతి = విడువదు, ఇక్షుః = చెఱకు, యంత్రార్పితః = యంత్రములో గానుగలో వేయబడినను, మధురతాం = తియ్యదనమును, న జహాతి = విడువదు, కులీనః = గొప్ప కులమున బుట్టినవాడు, క్షీణోఽపి = క్షీణదశ పొందినను, శీలగుణాన్ = దయాదాక్షిణ్యము మొదలగు గుణములను, నత్యజతి = విడిచిపెట్టడు.

తా॥ పుంచి గంధపుచెట్టును నఱకినను దానివాసనపోదు. ఏనుగు ముసలిదైనను కాసుక్రీడను విడువదు. చెఱకుగడను యంత్రములోవేసినలుగగొట్టినను తీపిదనముపోదు. గొప్పకలమునందు పుట్టినవాడు దారిద్ర్యము సంభవించినను దయ, దాక్షిణ్యము మొదలగు సద్గుణములను విడువడు.

వివరణము :- ఈ భావముతో సమానమైన మఱొక శ్లోకమును చూడుడు—

ఘృష్టం ఘృష్టం పునరపి పునశ్చంధనం చారుగంధమ్
 చిన్నం చిన్నం పునరపి పునః స్వాదు చైవేక్షకాండమ్ ।
 దగ్ధం దగ్ధం పునరపి పునః కాంచనం తాంతవర్ణం
 ప్రాచాస్తేఽపి ప్రకృతి ర్వికృతి ధ్వాయతే నోత్తమానామ్ ॥

(హనుమన్నాటకము 5-8)

తా॥ పండనము నెంత యరగదీసిన నంత యధికముగ నువాసన వచ్చును. చెఱకు నెంత చితుకకొట్టుట లేక నమలుట చేయుదురో యంత తీసి యెక్కువగా నుండును. పైనుండి నఱకగా నఱకగా క్రిందిముక్కలో తీసి యెక్కువగా నుండును. బంగారమును కాలినకొలది మలినముపోయి ఖుక్కిలి మెఱయును. ఈ విధముగా ఉత్తమ పురుషులు ప్రాణాంతము వఱకుకూడ నెందుకుండరు. ? వారి స్వభావములో మార్పురాదు.

పంచదశాధ్యాయము సమాప్తము.

షో డ న ధ్యా య ము

శ్లో॥ న ధ్యాతం పవమీశ్వరస్య విధివత్సంసార విచ్ఛిత్తయే
 స్వర్గద్వారకపాట పాటన పటుర్ధరోఽపి నోపార్జితః ।
 నారీశీన పయోధరోరు యుగలం స్వప్నేఽపి నాలింగితం
 మాతుః కేవల మేవ యావన వనచ్ఛేనే

కుతారా వయమ్ ॥ 1

అర్థము :- పురణశయ్యపై పడియున్న వృద్ధుడు పశ్చాత్తాపపడుట చూడుడు — నా జీవితములో నెన్నడును, సంసారవిచ్ఛిత్తయే = సంసార బంధమును చేదించుటకు, (మోక్షప్రాప్తికొఱకు) విధివత్ = యోగాభ్యాస పూర్వకముగ, ఈశ్వరస్య = ఈశ్వరునియొక్క, పదం = ప్రాప్తవ్య స్వరూపమును, నధ్యాతం = ధ్యానము చేయలేదు, స్వర్గద్వారకపాటపాటన పటః = స్వర్గద్వారముయొక్క తలుపులు తెలుచుటకు సమర్థమైన, ధరోఽపి = ధర్మముకూడ, నోపార్జితః = సంపాదించబడలేదు, స్వప్నేఽపి = కలలో నైనను, నారీ = స్త్రీయొక్క, శీన = బలిసిన, పయోధర = న్నముల, ఉరు యుగలమ్ = పెద్దజంట, నాలింగితం = అలింగనము (కొగిలించ) చేయబడ లేదు వయం = మేము, మాతుః = తల్లియొక్క, యావనవన = యావన మనెడు వనమును, చేదే = చేదించుటయందు, కేవలం = మాత్రము, కుతారావన = గొడ్డళ్ళవంటి వారముగా సిద్ధమైతిమి.

తా॥ పురణశయ్యపై పడియున్న యొక వృద్ధుని పశ్చాత్తాప మిది నేను నా జీవితములో నెన్నడును ఈ సంసారమును వలనుండి తప్పించు కొనుటకు (మోక్షముకొఱకు) యోగాభ్యాస పూర్వకముగ ఈశ్వరుని పొందుటకు తగిన ధ్యానము చేయలేదు. స్వర్గద్వారముయొక్క తలుపులు

తెలుచుటకు దగిన ధర్మమును గూడ సంపాదించలేదు. కలలోగూడ త్రియొక్క పెద్ద పెద్ద స్తనములను, కౌగలింపలేదు. మేమందఱము తల్లుల యొక్క యౌవనమును వృక్షమున నటకునట్టి గొడ్డళ్లగా మాత్రమే యున్నాము.

వివరణము :- మనుష్యజన్మ పొందినందుకు చూడుపనులు చేయవలెను—

1) ఈ సంసారమును సాగరమును తరించుటకు, మోక్ష ప్రాప్తికొఱకు పరమేశ్వరునియందు భక్తికలిగి యుండవలెను సచ్చిదానంద స్వరూపుడైన పరమేశ్వరుని ఓకమ్ అను నాచుమును జపించుచు ధ్యానింపవలెను.

2) స్వర్గద్వారముల తెఱపించు ధర్మసంచయము చేయవలెను. ధర్మములో రెండు లోకములు తయారగును—

యతోఽభ్యుదయ నిఃశ్రేయ స సిద్ధిః స ధర్మః ॥

(పైశేషిక 1-1-2)

నినియమముల పాటించి యనుష్ఠించినచో నిరూపరలోకముల యభీష్టసిద్ధి కలుగునో యదియే ధర్మము.

3) గృహస్థ ధర్మమును పాటించుచు ధనమును సంపాదించి కోర్కుచిరిచ్చి కొనవలయును. తన దేశమును మంచి నాగరికత కలదానినిగా చేయవలెను. భక్తిలేనివాడు, ధర్మప్రవర్తన లేనివాడు, కామముల తీర్చుకొననివాడునైన మనుష్యుడు తల్లియొక్క యౌవనరూప వృక్షమును ఛేదించుట కుపయోగపడు గొడ్డలివంటి వాడగును.

శ్లో॥ జల్పన్తి సార్థ మన్యేన పశ్యన్త్యన్యం నవిభ్రమాః ।

హృదయే చిన్తయన్త్యన్యం న స్త్రీణా మేకతో రతిః॥ 2

అర్థము :- కులటలు (వ్యభిచారిణులు), అన్యేన = ఇతరునితో, సార్థం = హాడ, జల్పన్తి = సంభాషణచేయుచుండురు. అన్యం = ఇతరుని, నవిభ్రహః = విలాసపూర్వక దృష్టితో, పశ్యన్తి = చూచుచున్నారు. హృదయే = హృదయముందు, అన్యం = మతోకరినిగూర్చి, చిన్తయన్తి = ఆలోచింతురు, శ్రీధాం = వేశ్యశ్రీలకు, వీకతః = ఒక్కనితో, రతిః = ప్రీతి, న = ఉండదు.

తా॥ కులటలు అన్యపురుషులలో సంభాషించుచు. ఇతర పురుషులను శృంగారమునకు సంబంధించిన హావభావములతో గూడిన విలాస దృష్టులలో జూతురు. హృదయములో మతోకరినిగూర్చి యాలోచించుచుండురు. కులటలైన వేశ్యలగు శ్రీలకు ఒకేచోట ప్రీతియుండదు.

వివరణము :- పురుషులు వేశ్యలయం దనురక్తికలవారు కారాదు. కారణము—

ఏతా హసన్తి చ రుదన్తి చ విత్తహేతోర్

విశ్వాసయన్తి పురుషం న తు విశ్వసన్తి ।

తస్యాన్నరేణ కులశిల నమన్వితేన

వేశ్యాః శృణోనసుమనా ఇవ వర్జనీయాః ॥ మృచ్చ. 4-14)

వేశ్యలు ధనస్రాప్తికొఱకు ధనమిచ్చువారిని సంతోషపెట్టుటకు కృత్రిమముగా నేడ్చుచు, కాముకులైన పురుషులయెడ రెచ్చగొట్టు హావభావముల ప్రదర్శించుచు, తా నెవ్వనియందు విశ్వాసముంచక నేను విన్నేనమ్మియున్నాను. నా సర్వస్వము నీవేయని యాశనికీ తనయందు విశ్వాసమును కలిగించుచు ప్రవర్తించు వేశ్యలను ఉత్తమ స్వభావముగల పురుషులు శృణోనసుమనో బుట్టిన మాలతీపుష్పముగా భావించి విడువవలెను రూపాదులున్నను వేశ్యను విశ్వసించరాదు.

శ్లో॥ యో మోహాన్మన్యతే మూఘో రక్తేయం మయి కామినీ
స తస్యావశగో భూత్వా నృత్యేత్ క్రీడాశకుంతవత్ ॥ 3

అర్థము :- యః = ఎవడు, మూఘః = మూర్ఖుడైనవాడు, మోహాత్ =
అవివేకమువలన, ఇయం = ఈ, కామినీ = సుందరి (వేశ్య) మయి = నాయందు
రక్తా = అనురక్తికలిగినయది యని ప్రేమించునో, సః = వాడు, తస్యాః =,
అమెకు, వశగః = వశమైనవాడు, భూత్వా = అయి, క్రీడాశకుంతవత్ =
ఆటబొమ్మవలె, నృత్యేత్ = ఆడును.

తా॥ మూఢుడు అవివేకమువలన ఈస్త్రీ నాయం దనురక్తికలదై
యున్నదని తలంచును. అట్టివా డామెకు వశుడై కొయ్యబొమ్మవలె
ఆడుచుండును.

వివరణము :- వేశ్య స్త్రీలయందు విశ్వాస ముంచరాదు.

స్త్రీమ న రాగః కార్యో రక్తం పురుషం స్త్రీయః పరిభవన్తి ।
రక్తవ హి రస్తవ్యా విరక్తభావా తు హాతవ్యా ॥

(మృచ్చ. 4-13)

వేశ్యస్త్రీలయం దునురాగముంచరాదు. వేశ్యస్త్రీలు అనురక్తుడైన
పురుషునిగూడ ననాదరముగా చూతురు. తనయం దనురాగము కలిగిన
భార్యతో క్రీడించుటయే తగును. అనురాగములేని స్త్రీని అన్నివిధముల
విడువవలెను.

శ్లో॥ కోఽర్థాన్ ప్రాప్య న గర్వితో విషయిణః
కస్యాపదోఽస్తం గతాః

స్త్రీభిః కస్య న ఖండితం భువి
మనః కో నామ రాజ్ఞాం ప్రియః ।

క: కాలస్య న గోచరత్వముగను
 తోక్తి గతో గారవం
 కో వా దుర్జనవాగురాసు ఫలితః
 క్షేమేణ యాతః పథి ||

4

అ॥ అర్థాన్ ప్రాప్య = సంపదలను పొంది, కః = ఎవడు, గర్వితః = గర్వముకలవాడు, న = కావో, తస్య = ఎవనికి, విషయిణః = విషయా న్తీని గలిగించు, ఆపదః = ఆపదలు అంతః = జోయినవో, భవి = భూమిపై, తస్య = ఎవనియొక్క, మనః = మనస్సు, శ్రీః = శ్రీలతో, నఖండితః = ఖండింపబడవో, నామ = వాస్తవముగ, రాజ్ఞాం ప్రియఃకః = రాజులకు ప్రియమైనవాడెవడు? కః = ఎవడు, కాలస్య = కాలనియొక్క గోచరత్వం = దృష్టిలో, నాగమల్ = పడలేదో, అనగా కాలని వశములో నెవడుండడు? కః = నీ, ఆర్థీ = యాచకుడు, గౌరవం = గౌరవమును, గతః = పొందెను? వా = లేక, కః = ఎవడు, దుర్జనవాగురాసు = దుర్జనుల వల లలో, పతితః = పడి, పథి = సంసార మార్గమున, క్షేమేణ = క్షేమముగా, యాతః = వెళ్లెను.

రా॥ సంపదలను పొంది గర్వింపనివాడెవడు? విషయములందు చిక్కుకొన్నవాడు ఆపదలు పొందనివాడెవడు? శ్రీలద్వారా యెవని మనస్సు ఖండితముకాదు (చెడదు)? వాస్తవముగ రాజులకు ప్రియుడెవడు? ఎవడు కాలమునకు వశుడుకాడు? యాచకుడైనవాడు గౌరవము నెవడు పొందును? దుర్జనులవలలో చిక్కి నేర్చుగా తప్పించుకొన్నవాడెవడు?

వివరణము :- దైనున్న ప్రశ్నలన్నింటికి నొక్కటే నమాధానము ఎవ్వడునులేదు. కాని ప్రపంచములో దీనికి విరుద్ధమైనదీయు నున్నది—

చక్రపత్ని రాజ్యమును పొందియు భరతుడు అభిమానము పొందలేడు. మహర్షి దయానందుని మనస్సును స్త్రీలు వశముచేసికొనలేదు. మదనమోహన మాలవ్య అందఱికంటె పెద్ద బిచ్చగాడుగా భావించెడువాడు. ఆయన కాశీలోని విశ్వవిద్యాలయమునకు కోట్లకొలది రూపాయలు యాచించి తెచ్చినను గౌరవమును పోగొట్టుకొనలేదు.

శ్లో॥ న నిర్మితః కేన న దృష్టపూర్వః
 న శ్రూయతే హేమమయః కురంగః ।

తథాఽపి తృష్టా రఘునందనస్య
 వినాశకాలే విపరీత బుద్ధిః ॥ 5

అర్థము :- హేమమయః = బంగారుమయమైన, కురంగః = లేడి, కేనాపి = ఎవనిచేతను న నిర్మితః = నిర్మించబడలేదు, న దృష్టపూర్వః = పూర్వము చూడబడలేదు, న శ్రూయతే = వినబడలేదు, తథాఽపి = అయినప్పటికి, రఘునందనస్య = రామునకు, తృష్టా = కోరిక కలిగెను, వినాశకాలే = వినాశకాలము సమీపించినపుడు, విపరీతబుద్ధిః = బుద్ధి వక్రించును.

అ॥ బంగారు లేడియున్నదని చూడలేదు. వినలేదుకూడ. కాని శ్రీరామచంద్రునకు బంగారులేడిని పట్టుకొనవలెనను కోరిక కలిగినది. వినాశకాలము సంప్రాప్తించినపుడు మనుష్యునకు విపరీతమైన (వ్యతిరేకమైన) బుద్ధి పుట్టును.

వివరణము :- నాల్గికి రామాయణానుసారము లక్ష్మణుడు బంగారు లేడిని చూడగానే రామునితో చెప్పెను. ఇది బంగారు లేడికాదు. ఇది మారీచుడనెను. రాముడరణ్యమునకు వచ్చినది రాక్షస సంహారము కొరకు కావున తెలిసికొనియు బంగారులేడి రూపములోనున్న మారీచుని వెంబడించెను.

శ్లో॥ గుణైరుత్తమతాం యాతి నోచ్చైరాసన సంస్థితః ।

ప్రాసాదశిఖరస్థోఽపి కాకః కిం గరుడాయతే ॥ 6

అర్థము :- మనుష్యుడు, గుణైః=దయా, దాసము, దాక్షిణ్యము (చతురత) నమ్రత మొదలగు శ్రేష్ఠగుణములద్వారా, ఉత్తమతాం = శ్రేష్ఠత్వమును, యాతి = పొందుచున్నాడు, ఉచ్చైః = ఎత్తైన, అసన సంస్థితః=అసనముమీద కూర్చుండుటచేత, న = కాదు, ప్రాసాదశిఖరస్థః = మేడశిఖరముమీద నున్నను, అపి=కూడ, కాకః=కాకి, గరుడాయతేకిం? = గరుడపక్షియగునా? ఎన్నటికికాదు.

తా॥ మనుష్యుడు దయా, దాసము, దాక్షిణ్యము, నమ్రత మొదలగు శ్రేష్ఠగుణములతో ఉత్తమత్వమును పొందుచు అంతియేకాని ఉన్నతాసనము నలంకరించినంత మాత్రమున గొప్పతనమురాదు. కాకి మేడపైభాగమున కూర్చుండినంత మాత్రమున గరుడపక్షి యగునా ?

వివరణము :- ఈ విషయములో నీ క్రింది శ్లోకమును చూచుడు—

ఇహ దురగతైః ప్రయాన్తి మూఢాః

ధనరహితాస్తు యథాః ప్రయాన్తి పద్భ్యామ్ ।

గిరిశిఖర గతాపి కాకపంక్తిః

పురినగత్తై ర్న సమత్వమేతి హంపైః ॥

వందలకొలది గుణ్యములపై ప్రయాణించు మూర్ఖులు కాలినడకను చెచ్చునట్టి ధనరహితులైన పండితులతో సరికారు. కాకులవంక్తి కొండపైభాగమున నున్నను, ఇసుక ప్రవేశములో నిలిచియున్న హంసలతో సమానముకావు.

శ్లో॥ గుణాః నర్వత్ర పూజ్యస్తే స మహతోఽపి సంపదః ।

పూర్ణేస్తు కిం తథా వద్వ్యో నిషకలంకో యథా కృశః ॥ 7

అర్థము :- సర్వత్ర = అంతట, గుణాః = మనుష్యగుణములు, పూజ్యస్తే = పూజింపబడుచున్నవి, గుణములను సమ్యానింతురు, మహాత్యః = గొప్ప, సంపదః = సంపదలు, అపి = ఉన్ననుకూడ, స = గుణహీనుని సమ్యానింపరు, యథా = ఎట్లు, కృశః = క్షీణించినట్టి, నిష్కళంకః = కళంకములులేని, విదియనాటి చంద్రుడు, వంద్యః = నమస్కరింపదగిన వాడో, తథా = అట్లు, పూర్వేందుః = పున్నమనాటి చంద్రుడు, వంద్యః కిమ్? = నమస్కరింపబడుచున్నాడా యేమి? కారణము పూర్వచంద్రునిలో మచ్చ కలదు. విదియనాటి చంద్రునిలో మచ్చ యుండదు.

తా॥ అన్ని ప్రదేశములందు మనుష్యుని గుణములు పూజింపబడును. గొప్ప సంపదలున్నను గుణహీనునిలో నవి పూజింపబడవు. ప్రకాశము తక్కువైనను నిష్కలంకమైన విదియనాటి చంద్రుని పూజించినట్లు కలంక సహితుడైన పూర్ణిమనాటి చంద్రుని పూజింపరు

వివరణము :- మహాకవి భవభూతి —

గుణాః పూజాస్థానం గుణేషు న చ లింగం న చ వయః

(ఉత్తరామ. 4-11)

గుణముల వలననే గుణము కలవారిని పూజింతురు. పూజించ దగినవి గుణములేకాని స్త్రీ పురుష భేదముకాని, చిన్న పెద్ద వయస్సుకాని కారణముకాదు.

శ్లో॥ పరప్రోక్త గుణో యస్తు నిర్గుణోఽపి గుణీ భవేత్ ।

ఇన్ద్రోఽపిల ఘుతాం యాతి స్వయః ప్రఖ్యాపితైర్గుణైః॥8

అర్థము :- యః = ఏమనుష్యుడు, తు = అయితే, పరప్రోక్త గుణః = ఇతరులచే ప్రశంసించబడిన గుణములు కలవాడో వాడు, నిర్గుణః అపి = గుణరహితుడైనను, గుణీ = గుణములు గలవాడు, భవేత్ = అగును, కాని, స్వయః = తనకుకాను, ప్రఖ్యాపితైః = ప్రశంసించుకొన్న, గుణైః =

గుణములతో, ఇన్స్ట్రోమెంటు = దేవేంద్రుడుకూడ, లఘుతాం = నైచ్యమును, యాతి = పొందుచున్నాడు.

తా॥ నిర్గుణుడైనను ఇతరులచేత గుణవంతుడని పొగడబడినచో నతడు గుణవంతుడగును. తనయందు పుంచి గుణములున్నను వానిని గూర్చి చెప్పకొనువాడు తన గుణములను ప్రకటించుకొను ఇంద్రుడు తేలికయైనట్లు తేలికయైపోవును. తన గుణముల తాను చెప్పకొనరాదు. పొగడుకొనరాదు.

వివరణము :- మనుష్యుడు తన జీవితములో కుభ గుణములను పెంపొందించుకొనవలెను. కాని తన నోటితో తన గుణముల ప్రస్తుతించు కొనరాదు. ప్రస్తుతించుకొన్నచో మనుష్యులలో తేలికయై పోవును.

శ్లో॥ వివేకిన మనుప్రాప్తా గుణా యాన్తి మనోజ్ఞతామ్ ।

సుతరాం రత్నమాభాతి చామీకరనియోజితమ్ ॥ 9

అర్థము :- గుణాః = గుణములు, వివేకినమ్ = సత్యాసత్యములు, ధర్మాధర్మములు, కర్తవ్యాకర్తవ్యములు తెలిసిన పురుషునే, అనుప్రాప్తాః = పొంది, మనోజ్ఞతాం = సౌందర్యమును, యాన్తి = పొందుచున్నవి, చామీకర నియోజితం = బంగారమునందు పొదగబడిన, రత్నము, సుతరామాభాతి = ఓక్కిలి యందముగా గనబడును.

తా॥ గుణములు, సత్యాసత్యములు, ధర్మాధర్మములు, కర్తవ్యాకర్తవ్యముల నెఱిగిన వివేకిని పొందినపై సుందరమైనవగును. బంగారము నందు పొదగబడిన రత్నమువలె ఓక్కిలి ప్రకాశించును.

శ్లో॥ గుణైః సర్వజ్ఞతుల్యోమపి సీదత్యేకో నిరాశ్రయః ।

అనర్ఘ్యమపి మాణిక్యం హేమాశ్రయ మపేక్షతే ॥ 10

అర్థము :- గుఱైః = గుఱములతో, సర్వజ్ఞతుల్యః = పరమేశ్వరునితో సమానము, అపి = అయిననుకూడ, నిరాశ్రయః = ఆశ్రయములేక, ఏకః = ఒంటరిగా నుండువాడు, సేదతి = దుఃఖ మనుభవించును, అసర్వస్యం = మిక్కిలి వెలగల, మాణిక్యమపి = మాణిక్యముకూడ, హేమాశ్రయం = బంగారముయొక్క ఆశ్రయమును, ఆపేక్షతే = కోరుచున్నది.

తా॥ గుఱములలో సర్వజ్ఞతుల్యుడు (పరమేశ్వరునితో సమానుడు) అయినప్పటికిని ఆశ్రయము లేనివాడు ఒంటరిగా దుఃఖముల పాలగును. మిక్కిలి విలువగలిగినదైనను మాణిక్యము బంగారమునందు పొదగబడకున్నచో ప్రకాశింపదు కావున బంగారము నాశ్రయించును.

వివరణము :- మనుష్యుడు సంఘజీవి. ఒంటరిగా బ్రతుకజాలడు. మొదట చిన్నతనములో తల్లిదండ్రుల సాయముతో పెరుగును. తరువాత స్నేహితులతో, భార్యతో కుటుంబముతో జీవించును. ఇవి యన్నియు మంచివేయైనను ఇందులో నొక్కటియు స్థిరముగా నుండదు. ఇవి యన్నియు విడిపోవునవే. మనుష్యునకు సర్వశ్రేష్ఠమైన సహాయము పరమాత్మయే. అందుచేత మనుష్యుడు పరమాత్మతో సంబంధ మేర్పరచుకొని తన జీవితము సుద్ధరించుకొనవలెను.

శ్లో॥ అతిక్లేశేన యే చార్థా ధర్మ స్యాతిక్రమేణ తు।

శత్రూణాం ప్రణిపాతేన తే హ్యర్థా మా భవన్తు మే॥11

అర్థము :- యే అర్థాః = విధనములు, అతిక్లేశేన = మిక్కిలి కష్టముతో, (అనగా దొంగతనము, వ్యధిచారము, హింస, దోపిడి, ఇతరుల యధికారము పొందుటద్వారా పొందుట) చ = మఱియు, తు = విధనము, ధర్మస్యాతిక్రమేణ = ధర్మమునుల్లంఘించి, శత్రూణాం = శత్రువులయెదుట, ప్రణిపాతేన = తలవంచుటతో పొందబడినచో, హి = నిశ్చయముగా, తే =

ఆ. అర్థాః = ధనములు, మే = నాకు, మాధవస్తు = ప్రాప్తింపకుండుగాక !
అనగా నట్టి ధనము నా కక్కడలేదని భావము.

వివరణము :- మనుష్యుడు ధనము సంపాదించవలెను. కాని
యన్యాయార్జితము దెన్నడు మనస్సు లగ్నము కాలాదు. మనుష్యుడు
అన్యాయముగా నొక్కపై నరైసను ఇంటిలోనికి తీసికొని రాకూడదు. అని
సంకల్పించుకొనవలయును. అన్యాయార్జిత ధనముతో నింటిలో నుం
ఖాంతులుండవు.

శ్లో॥ కిం తయా క్రియతే లక్ష్మ్యాయా వధూరివ కేవలా ।
యా ణు వేశ్యేవ సా మాన్యా పథికై రపి భుజ్యతే ॥12

అర్థము :- తయా = ఆ, లక్ష్మ్యాయా = లక్ష్మిలో, (ధనసంపత్తితో) కిం =
ఏమి, క్రియతే = చేయబడును? యా = నీ సంపత్తి, వధూరివ = గృహిణీవలె
కేవలా = ఒంటరిగా ననుభవింపదగును, యా = నీ సంపత్తి, తు = అయితే,
వేశ్యా ఇవ = వేశ్యవలె నున్నచో, పథికై రపి = దాటసారుల చేతగూడ,
భుజ్యతే = అనుభవింపబడును, సా = అట్టి ధనసంపత్తియే, మాన్యా =
శ్రేష్ఠమైనది.

తా॥ ధనము కేవలము ఒంటరిగా అనుభవింపబడు భార్యవలెగాక
పడుగురచే ననుభవింపబడు వేశ్యవలె దారినబోవు వారిచేతగూడ
ననుభవింపబడునదిగా నుండవలెను. అనగా ధనము వదిమిందికి నుపయోగ
పడవలెను. కాని కేవలము స్వార్థముకొఱకే కాలాదు.

వివరణము :- ధనమున్నందుకు ఫలము దానము. కేవల మొక్క
రికే యుపయోగపడు ధనము ధనమేకాదు, అది మనుష్యునకు మృత్యు
వుతో సమానము. ఇతరులచేతకూడ ననుభవింపబడు ధనమే శ్రేష్ఠమైనది

అది పరోపకారమునకు, ప్రతిప్రాణి కల్యాణమునకు, మానవసేవకు పయోగపడవలెను.

శ్లో॥ ధనేషు జీవితవ్యేషు స్త్రీషు చాహారకర్మసు ।

అత్పప్తాః ప్రాణినః సర్వే యాతా యాస్యన్తి

యాన్తి చ ॥ 13

అర్థము :- ధనేషు = ధనవిషయములోను, జీవితవ్యేషు = జీవితమునకు, ఆయుస్సుకు సంబంధించిన విషయములోను, స్త్రీషు = స్త్రీలను సేవించు విషయములోను, చ = మరియు, ఆహారకర్మసు = ఆన్నమును సేవించు విషయములోను, సర్వే = సమస్తమైన, ప్రాణినః = ప్రాణులు: అత్పప్తాః = తప్పి లేనివారై, యాతాః = వెళ్ళిరి, యాస్యన్తి = వెళ్ళుదురు, యాన్తి చ = వెళ్ళుచున్నారుకూడ.

తా॥ ధనము జీవనముకొఱకు, స్త్రీ సేవనముకొఱకు, ఆహారము కొఱకు నుపయోగించి ప్రాణులందఱు ఆసంతృప్తితో వెళ్ళిరి, వెళ్ళుదురు, వెళ్ళుచున్నారుకూడ.

వివరణము :- దీర్ఘాతి దీర్ఘమైన జీవితము తక్కువయే యగును. మనుష్యునకు ఆయుస్సు నిండిన తరువాత మరల ఆయుస్సు కలిగినను నాతనికి సంతృప్తిలేదు. ఇదే స్థితి స్త్రీ సంబంధముందు, ఆహారము తీసికొనుట లోను సంతృప్తి యుండదు—

యత్పృథివ్యాం వ్రీహి యవం హిరణ్యం పశవః స్త్రీయః ।

న దుహ్యాన్తి మనః క్రీలిం పుంసా కామహతస్య తే ॥

(భాగవత. 9-19-13)

ఈ భూమిపై వడ్డు, జొన్నలు, గోధుమలు, బంగారము, పశువులు

శ్రీలు ఇవి యన్నియు మనుష్యునకు లభించినను నతడు కామవాసనలు గలవాడై ఆశపీడించుచుండ నాతని మనస్సును సంకోషపెట్టకాలవు.

శ్లో॥ ఊయస్తే సర్వదానాని యజ్ఞహోమ బలిక్రియాః ।

న ఊయతే పాత్రదాన మభయం సర్వదేహీనామ్॥ 14

అర్థము :- సర్వదానాని=అన్నము, జలము, వస్త్రము, ధూపము మొదలైనవియు, యజ్ఞ, హోమబలి క్రియాః=బ్రహ్మయజ్ఞము, చేవయజ్ఞము, బలివైశ్య చేవయజ్ఞము మొదలగు సర్వకర్మలు, ఊయస్తే=నశించుచున్నవి, కాని, పాత్రదానం = యోగ్యులకిచ్చినదానము సర్వదేహీనాం = ప్రాణులన్నింటికి నిచ్చిన, అభయమ్ = అభయదానము, సకీయతే=నశింపదు.

తా॥ అన్నము, జలము, వస్త్రము, ధూపదానము మొదలైనవి, బ్రహ్మయజ్ఞము, చేవయజ్ఞము, బలివైశ్యచేవ యజ్ఞము మొదలైన క్రియలన్నియు నష్టమగును. కాని యోగ్యుడైనవాని కిచ్చిన దానము ప్రాణులందఱకు నిచ్చిన యభయదానము ఎన్నడు నశింపదు.

విపరణము :- దానమునకు యోగ్యుడెవడు? బ్రహ్మచారి, శిశేంద్రియుడు, పేదజుడు, ధర్మాత్ముడు, సత్యవాది, ఉదారుడు, పరోపకారప్రియుడు, నిందాస్తుతులందు హర్షణోకరహితుడు, అధిమానశూన్యుడు, గంభీరాశయుడు, నదాచారయుక్తుడు, దుష్టాచార రహితుడు, ఇతరుల సుఖముకొఱకు ప్రాణముల నర్పించుటకైనను సిద్ధపడువాడును, ఉత్పాది, మొదలైన శుభలక్షణ యుక్తుడైన మనుష్యుడు దానయోగ్యుడు. ఇట్టివాని కిచ్చిన దానము అక్షయమగును.

అభయదాన మహిమ —

అభయం సర్వభూతేభ్యో దత్త్వా యశ్వరతే మునిః ।

న తస్య సర్వభూతేభ్యో భయముత్పద్యతే క్వచిత్ ॥

(భార. శాంతి. 192-4)

ప్రాణుల కభయదానమిచ్చి సంవరించు మునికి నమస్త ప్రాణులలో
నేప్రాణీసుండియు నెక్కడను భయముండదు.

శ్లో॥ తృణం లఘు తృణాత్తులం తూలాదపి చ యాచకః ।

వాయునా కిం న నితోఽసౌ మామయం

యాచయిష్యతి ॥ 15

అర్థము :- తృణం = గడ్డిపఱక, లఘు = తేలికయైనది, తృణాత్ =
గడ్డిపఱకకంటె, తూలం = దూదియ, చ = సుఖీయు, తూలాదపి = దూది
కంటెకూడ, యాచకః = యాచకుడు తేలిక, అయినచో, అసౌ = ఈ యాచ
కుడు, వాయునా = గాలితో, కిం = ఎందుకు, ననీతః = తీసికొని పోబడుట
లేదు (ఎందుకు గాలితో ఎగరదు), అయం = ఈ యాచకుడు, మాం =
నన్ను, యాచయిష్యతి = యాచించునని, వాయునా = వాయువుచేత, ననీతః
కిం = తీసికొని పోబడుటలేదాయేమి ?

తా॥ గడ్డితేలిక. దానికంటె దూది తేలిక. దూదికంటె యాచకుడు
తేలిక. యాచకుడు దూదికంటె తేలికయైనచో వాయువు యాచకుని ఎందుకు
ఎత్తుకొని పోలేదు. ఈ యాచకుడు నన్నేమి యాచించునో యను భయ
ముతో వాయువు యాచకుని ఎత్తుకొని వెళ్ళుటలేదు.

వివరణము :- యాచన యన్నింటికంటె నికృష్టమైనది - యాచన
వలన నర్వము నశించును.

శ్లో॥ వరంప్రాణ పరిత్యాగో మానభంగేన జీవనాత్ ।

ప్రాణత్యాగే క్షణం దుఃఖం మానభంగే దినే దినే ॥ 16

అర్థము :- మానభంగేన = అవమానముతో, జీవనాత్ = జీవించుట
కంటె, ప్రాణపరిత్యాగః = ప్రాణముల విడుచుట, వరం = శ్రేష్టము
ప్రాణత్యాగే = ప్రాణము పోయినచో, దుఃఖం = దుఃఖము, క్షణం = క్షణకాల
ముండును, మానభంగే = మానభంగమైనచో, దినేదినే = ప్రతిదినమునం దు
సుండును.

తా॥ అవమానముతో జీవించుటకంటె ప్రాణాగ్రముచేయుట మంచిది. ప్రాణత్యాగము వలన దుఃఖము తీరణాల ముందును, చాస భంగమువలన ప్రతిదీనము దుఃఖముండును.

వివరణము :- అవమానపడి జీవించుటకంటె మృత్యువుమేలు. విసుర్పన్ అనువారు—

అవమానముతో వేలకొలది సంవత్సరములు జీవించుటకంటె గౌరవింపబడుచు నొక ఋషియ జీవించినను మంచిదే. యోగీశ్వరుడు శ్రీకృష్ణుడు—

పాదాహతం యదుత్థాయ మూర్ధ్నాన మధిరోహతి ।

స్వస్థాదేవావమానేఽపి దేహిన స్తద్వరం రజః ॥

(భుషాల 2-46)

పాదములచే త్రొక్కబడి పైకిరేగిన దుమ్ము ఆతని నెత్తిపై దిడును. తన్నుత్రొక్కి అవమాన పలుచుటను సహింపలేక త్రొక్కినవాని నెత్తిపై దిడును. మనుష్యుడైనవాడు అవమానింపబడి వనములో కాంతముగా ద్రుతుకు వానికంటె ఈ దుమ్మే శ్రేష్ఠమైనది. అవమానము సహింపలేదు. ఎల్లప్పుడు ధ్యానములో ఉండును— గౌరవము తగ్గుటను సహింపకు. ధనధాన్యములందు మోహము పెంపకు. మానము పోయినచో ధనము దేనికొకట ?

శ్లో॥ ప్రియవాక్య ప్రదానేన సర్వే తుష్యన్తి జంతవః ।

తస్మాత్తదేవ వక్తవ్యం వచనే కా దరిద్రతా ॥ 17

అర్థము :- ప్రియవాక్య ప్రదానేన = ప్రియమైన మాటలు పలుకుటచే, సర్వేజంతవః = అన్నిప్రాణులు, తుష్యన్తి = సంతోషపడును,

తస్మాత్ = అందువలన, తదేవ = ఆ మధురపవనములనే, వక్తవ్యమ్ = పలుక వలెను, పచనే = మాట్లాడుటలో, కాదరిద్రతా = దరిద్రత యేమున్నది?

తా॥ ప్రియమైన వాక్యములు పలుకుటవలన ప్రాణులన్నియు సంత సించును. అందుచేత ప్రియవాక్యమునే పలుకవలెను. మాటలు పలుకుట కేమి దరిద్రతగలదు ?

వివరణము :- మధురముగా మాట్లాడినచో సమ్మోహితులగు జేయును. మధురభాషణ మందఱిపైనను ప్రభావము చూపును. వేదవచ నములతో ప్రార్థన చేయుదము —

ఊహ్వయా ఆగ్రే మధు మే ఊహ్వయూలే మధూలకమ్ ।

(అథర్వ. 1-34-2)

నానాుక చివర మధువున్నది. నాలుకకు మొదట తేనెతుట్టె యున్నది.

వాచా పదామి మధుమల్ ధూయాసం మధు సందృశః ॥

(అథర్వ. 1-34-3)

నేను మధురముగా మాట్లాడుదును. నా నడకలో చూపులో ప్రవర్తనలో సంతయు మధురముగానే యుంచెదను.

శ్లో॥ సంసార కటువృక్షస్య ద్వే ఫలే అమృతోపమే ।

సుఖాపితం చ సుస్వాదు సంగతిః సుజనే జనే ॥ 18

అర్థము:- సంసారకటు వృక్షస్య = సంసారరూపమగు చేదుచెట్టునకు అమృతోపమే = అమృతముతో సమానమైన, ద్వేఫలే = రెండు వండ్లున్నవి, సుస్వాదు = అత్యంత రసవంతమగు, సుఖాపితమ్ = ఆలోచించి చెప్పబడిన ప్రియము, మధురమునైన వచనము, చ = అట్లే, సుజనేజనే = శ్రేష్ఠపురుషుల యొక్క, సంగతిః = కూడిక (ఆనగా సజ్జన స్నేహము).

తా॥ సంసారమును చేడు వృక్షమునకు అప్పుతమువంటి రెండు
 పండ్లుకలవు. (1) బాగుగా ఆలోచించి పృథుపమధరముగా మాట్లాడుట
 (2) సజ్జన సాంగత్యము.

వివరణము :- సంసారమును చేడువృక్షమనియు విషవృక్ష మనియు
 నందురు. దీనికి అమృతతుల్యములైన రెండు పండ్లు కలవు.

1) మధురవచనము 2) సజ్జన సంగతి. మనుష్యు డెల్లప్పుడు
 మధురముగా మాట్లాడవలెను

మధుమతీం వాచముదేయమ్ । (అథర్వ. 16-2-2)

నేను మధుర వచనమునే పలుకుదును—మీ ఔల్లప్పుడు ప్రేష్టపురు
 షుల సంగతిలో నుండుము—

దేవానాగ్ం సఖ్యమువసేదీమావయమ్ । (యజ. 25-15)

మీము విద్వాంసుల యొక్కయు, మహాపురుషుల యొక్కయు
 ప్రేత్రిని పొందుదుము. వారి సంగతిలోనే యుండుము.

శ్లో॥ జన్మజన్మన్య భ్యస్తం యద్ దాన మధ్యయనం తపః ।
 తేనై వా భ్యాసయోగేన తదేవాభ్యస్యతే పునః ॥ 19

అర్థము :- జన్మజన్మని=ప్రతిజన్మమందును, యత్=ఏ, దానం=
 దానము, అభ్యయనం = విద్యాభ్యాసము, తపః = తపస్సు, (ద్వంద్వ
 సహనము), అభ్యస్తం=అభ్యసించబడినదో, తేనైవ = అదే, అభ్యాస
 యోగేన=అభ్యాసముతో, యోగముతో, పునః=మరల, తదేవ=అదియే,
 అభ్యస్యతే=అభ్యసించబడుచున్నది.

తా॥ జన్మజన్మాంతరములలో మనుష్యుడేదీ దానము,విద్యాభ్యాసము,
 తపస్సు (శీతోష్ణములు, హానిరాభములు, మొదలగు ద్వంద్వ సహనము)

మొదలగువాని నభ్యసించెనో యవియే తిరిగి యభ్యాస యోగముచే సంప్రాప్తములగును. వానినే యభ్యసించును.

వివరణము :- మనుష్యుడు చేసిన కర్మానుసారముగా వాని స్వభావము అభ్యాసము తయారగును. జన్మజన్మాంతరములలో నాతడు చేసిన దానాదీ కుభకర్మలు అభ్యాసముగుటచే మఱుజన్మలో నతడచే విధముగా కర్మచేయును. అందువలన దానము, యోగాభ్యాసము, విద్యాఽధ్యయనము, ధర్మాచరణము తపోసుష్ఠానము, పరోపకారము, సేవాభావనలను తన జీవనమునకు అంగములుగా నుండునట్లు కోరవలెను.

శ్లో॥ పుస్తకేషు చ యా విద్యా పరహస్తేషు యద్ధనమ్ ।

ఉత్పన్నేషు చ కార్యేషు న సా విద్యా న తద్ధనమ్॥ 20

అర్థము :- యా విద్యా = ఏవిద్య, పుస్తకేషు = పుస్తకములందున్నదో, చ = మఱియు, యద్ధనం = ఏధనము, పరహస్తేషు = ఇతరుల చేతిలో నున్నదో, కార్యేషు ఉత్పన్నేషు = కార్యముల కావశ్యకమైనపుడు, న సా విద్యా = ఆవిద్య అక్కఱకురాదు, చ = మఱియు, న తద్ధనమ్ = ఆధనము అక్కఱకురాదు.

తా॥ పుస్తకములలో నున్న జ్ఞానము, ఇతరుల చేతులలో నున్న ధనము నమయము వచ్చినపుడు పనికిరానిచో అది విద్యకాదు, అధనముకాదు.

వివరణము :- కంఠస్థమైనది విద్యయు, ముడివేసినది ధనము — అనులోకోక్తి కలదు. ఈ లోకోక్తి ప్రకారము కంఠస్థమైన విద్యయు, తన చెంగుముడిలో నున్న ధనము ఉపయోగపడునని యర్థము.

పరాధీనం వృథా జన్మ పరశ్రీమ వృథా సుఖమ్ ।
 పరగేహే వృథా లక్ష్మీః విద్యా యా పుస్తకే వృథా ॥

పరాధీనుడైనవాని జన్మ వ్యర్థము. పరశ్రీయందు రహించి సుఖించుట వ్యర్థము. ఇతరుల యిండ్లలో నుండిన ధనము వ్యర్థము. పుస్తకములలోని విద్య వ్యర్థము.

షోడశాధ్యాయము సమాప్తము.

సప్త దశాధ్యాయము

శ్లో॥ పుస్తక ప్రత్యయాధీతం నాధీతం గురుసన్నిధౌ ।

సభామధ్యే న శోభస్తే జారగర్భా ఇవ స్త్రీయః ॥ 1

అర్థము :- గురుసన్నిధౌ = గురుపుడగ్గఱ, నాధీతం = చదువలేదు, పుస్తకప్రత్యయాధీతం = పుస్తకములు చదివి నేర్చుకొనెను, అట్టి విద్యగలవారు జారగర్భాః = వ్యభిచారమువలన గర్భముదాల్చిన, స్త్రీయః ఇవ = స్త్రీలవలె, సభామధ్యే = సభామధ్యలో, నశోభస్తే = శోభిల్లరు.

తా॥ గురువుల సన్నిధి కూర్చుండి గురువుల ద్వారా యభ్యసించినదియు. పుస్తకములద్వారా నేర్చినదియునగు విద్యకలవారు వ్యభిచారముచే గర్భముదాల్చిన స్త్రీలవలె శోభింపరు.

వివరణము :- విద్యారహస్యము గురుముఖముగానే తెలిపికొనవలెను. కఠినాతికఠినమైన విషయములను గూడ గురువు కేలికగా నర్థమగునట్లు వివరించును. కేవలము స్వయముగా పుస్తకపఠనముచేసిన శుద్ధమైన ఉచ్చారణ చేయలేదు. మనుష్యుడు పుస్తకములు చదువగలిగి

నంతమాత్రముననే విద్వాంసుడగుచో ఈ విద్యాలయముల, మహావిద్యాలయముల విశ్వవిద్యాలయముల యావశ్యకతయే? గురుఃసుఖతః అధ్యయనము చేయనివాకు పండితుడుకాడు.

శ్లో॥ కృతే ప్రతికృతం కుర్యాద్ హింసనే

ప్రతి హింసనమ్ ।

తత్ర దోషో న పతతి దుష్టే దుష్టం

సమాచరేత్ ॥ 2

అర్థము :- కృతే = ఉపకారము చేయువానికి, ప్రతికృతం = ప్రత్యుపకారము, హింసనే = హింసకు, ప్రతిహింసనమ్ = ప్రతిహింస, కుర్యాత్ = చేయవలెను, తత్ర = అటుల చేసినచో, దోషః = దోషము, న పతతి = సంక్రమింపదు, దుష్టే = దుష్టునియందు, దుష్టం = దుష్టతను, సమాచరేత్ = ఆచరింపవలెను.

తా॥ ఉపకారము చేసినవారికి ప్రత్యుపకారము చేయవలెను. హింసించువారికి ప్రతిహింస చేయవలెను. దుష్టునియెడల దుష్టత్వము చూపినచో దోషములేదు.

వివరణము :- దయాసందఘహర్షి అర్చనమాజ నియమములలో నీడవ నియమములో - అందఱియెడల ప్రీతిపూర్వకముగా ధర్మానుసారము యథా యోగ్యముగ ప్రవర్తింపవలెను - ఉపకారికి ప్రత్యుపకారము, చేయవలెను. ఎవడైనను మనకు నష్టము కలిగించుటకు సిద్ధపడినచో అనగా మన సంస్కృతి, నభ్యుత, ధర్మమును నాశము చేయుటకు సిద్ధపడినచో నట్టివారిని వధింపవలెను. వేదాచేశము -

మాతూభిర్యాయినం నక్షతింధ్రః ।

(ము. 5-30-6)

ఓ మనుష్యుడా! నీవు మాయావులను మాయతోనే చంపిపడవేయము. వ్యాసమహర్షి —

యస్మిన్ యథా వర్తతే యో మనుష్యః

తస్మింస్తథా వర్తితవ్యం స ధర్మః ।

మాయాచారో మాయయా వర్తితవ్యః

సాధ్యాచారః సాధనా ప్రత్యుపేయః ॥

(భార. ఉద్యో. 37-7)

ఒకడు రెండవవాని విషయములో నెట్లు ప్రవర్తించునో యట్లే రెండవవాడు మొదటివాని విషయములో ప్రవర్తింపవలెను. ఇది ధర్మము. మాయగా ప్రవర్తించువారిమొద మాయతోను, మంచిగా ప్రవర్తించువారిమొద మంచిగాను ప్రవర్తింపవలెను. మఱొక కవి —

మాయావులమొద మాయగా ప్రవర్తింపకున్నచో వారు బుద్ధితక్కువతో మూఢుడై నిశ్చయముగా పరాభూతుడగును. ఈ విషయము జ్ఞాపకమునందుంచుకొనుడు. ఇది సంన్యాసుల ధర్మముగాదు. జనసామాన్యమునకు రాజులకు సంబంధించిన ధర్మము.

శ్లో॥ యద్దురం యద్దురారాధ్యం యచ్చ మా రే వ్యవస్థితమ్ ।

తత్సర్వం తపసా సాధ్యం తపో హి దురతిక్రమమ్ ॥ ౩

అర్థము :- యత్ = ఏది, దురం = దూరమో, యత్ = ఏది, దురారాధ్యం = తష్టముతో ఆరాధింప యోగ్యమైనదో, చ = మరియు, యత్ = ఏది, దూరే = మిక్కిలి యొత్తుచై, వ్యవస్థితం = ఉన్నదో, తత్సర్వం = దాని సంతటిని, తపసా = తపస్సుద్వారా, సాధ్యం = సాధింపవచ్చును, హి = ఎందువల్లననగా, తపః = తపస్సు, దురతిక్రమమ్ = దాట వెలు రేనిది, మిక్కిలి ప్రబలమైనది.

తా॥ ఏది దూరముగా నున్నదో, ఏది యారాధించుటకు కఠినముగా నుండునో, మఱియు మిక్కిలి దూరముగా నెత్తున నుండునో అట్టి దంతయు తపస్సుచే సాధింపవచ్చును. తపస్సు అతిక్రమింప వీలులేనిదిగదా! తపస్సుచే సాధ్యముకాని దుండదు.

వివరణము :- తపస్సుచే కఠినాతి కఠినమైన కార్యము కూడ సిద్ధింపజేసికొనవచ్చును. తపస్సుచే మృత్యువునుకూడ జయింపవచ్చును. ఇట్టి తపస్సగా నేమి? ఒక కాలిమీద నిలబడుటయు ఒక చేయిపై కెత్తుటయు, తనకు నాలుగు వైపుల అగ్నిని మండించుకొనుటయు మొదలగునవి చేయుట తపస్సుకాదు. తపస్సు అనగా శీతోష్ణములను, ఆకలిదప్పులను, లాభనష్టములను జీవనమరణములను ఆను ద్వంద్వ సహనము, ఆపదలు సంభవించినను ధర్మమును విడువకుండుట. మఱొక కవి—

తపోమహిమ చాల గొప్పది తపస్సుద్వారానే మనుష్యుడు తన యశిష్టమును నెఱవేర్చుకొనగలడు. తనలోని పాపమును అల్పత్యమును దూరము చేసికొని దరిత్రను ఉజ్జ్వలమైనదిగా పవిత్రమైనదిగా చేసికొనవచ్చును. దీరులైన పురుషులు తపస్సుద్వారానే ప్రపంచములో నున్నతి మార్గమున ప్రకాశించుచున్నారు. జీవితములో తపస్వికావలెను—

అధువే హి శరీరే యో న కరోతి తపోఽర్జనమ్ ।

స పశ్చాత్తవ్యతే మూఢో మృతే గత్వాఽఽత్యనో గతిమ్ ॥

ఈ శరీరము జీవభంగురము, మనుష్య శరీరమును బొందియు తపోసుష్టానము చేయని మూఢుడు తాను చేసిన కర్మఫలముల ననుభవించుచు పశ్చాత్తాపము పొందును. తపస్సుచేయుము. కాని—

వినయేన వినా చిర్ఛమభిమానేన సంయుతమ్ ।

మహద్వాపి తపో వ్యప్త మిత్యేతదవధార్యతామ్ ॥

వినయములేకుండ అధిమానములో జేయబడిన గొప్ప తపస్సుకావ
వ్యర్థముగును.

శ్లో॥ లోభశ్చేదగుణేన కిం విశునతా యద్యస్తి కిం పాతకైః
సత్యం చేత్తపసా చ కిం శుచి మనో యద్యస్తి

తీర్థేన కిమ్ |

సౌజన్యం యది కిం గుణైః సుమహిమా యద్యస్తి

కిం మండనైః

సద్విద్యా యది కిం ధనై రపయశో యద్యస్తి

కిం మృత్యునా || 4

అర్థము:- లోభశ్చేద = లోభగుణమున్నచో, అగుణేన = గుణము లేకపోవుటచేత, కిం = ఏమి? విశునతాయది = చాటిబచెప్ప స్వభావమున్నచో, పాతకైః = పాపములతో, కిం = ఏమి ప్రయోజనము? చ = మఱియు, సత్యంచేత్ = సత్యమున్నచో, తపసాకిం = తపస్సుతో పనియేమి? మనః = మనస్సు. శుచిఅస్తియది = పవిత్రముగా నున్నచో, తీర్థేన కిం = జలమయ తీర్థముతో స్నానాదు లొనర్చుటచేల? సౌజన్యం యది = మంచి హృదయము ప్రేమయున్నచో, గుణైః కిమ్ = గుణములతో బనియేమి? సుమహిమా అస్తియది = ప్రపంచములో యశస్సున్నచో, మండనైః కిం = అలంకారములతో నేమి ప్రయోజనము? సద్విద్యాయది = మంచి విద్యయున్నచో, ధనైః కిం = ధనములేల? యద్యపయశః = ఆపకీర్తియున్నచో, మృత్యునా కిం = మృత్యువేల?

తా॥ లోభగుణమున్నచో వేతే దుర్గుణముకలకేదు. వినయవినయమున్నచో వేడుగా పాతక ముకలకేదు. సత్యమున్నచో తపస్సుకలకేదు. మనస్సు శుచిగా నున్నచో తీర్థముతో పనిలేదు. మంచికన

మున్నచో వేఱుగా గుణము లక్కఱలేదు. గొప్పయశస్సు ఉన్నచో అలంకారము లక్కఱలేదు. సద్విద్య యున్నచో ధనమక్కఱలేదు. అపకీర్తిని మించిన మృత్యువులేదు. అనగా అపకీర్తిపాల్పై బ్రతుకుటకంటె మరణము మేలు.

వివరణము :- లోభగుణమున్నచో నితర దుర్గుణముల యావశ్యకతలేదు. లోభగుణము అన్ని దుర్గుణములకు మూలము.

గుణినాం గుణేషు సత్స్వపి పితనజినో దోషమాత్రం చూదత్తే ।

పుష్పే పలే విరాగీ క్రమేలకః కంటకౌఘమివ ॥

ఒంటెకు ఫలపుష్పములుగల చెట్టనిన స్రీతిలేదు. దానికి ముండ్ల దొడ లనినచో నిష్టముగా నుండును. గుణవంతులలో ననేక సద్గుణము లున్నను తప్పలెన్నువారు గుణవంతులలోని దుర్గుణములనే పెదకు చుండుదు. చాడీలు చెప్పువాడు తుక్కతో నమానము. కారణము కుక్కయు నాటడు తన నాలుకతో నితరములను అశుద్ధము చేయును. జీవితములో సత్యమును వచించుటయు సత్యాచరణము నున్నచో తపస్సు చేయు నావశ్యకతలేదు. సత్యమును మించిన తపస్సులేదు.

చిత్తం పరం కిం స్వమనో విశుద్ధమ్ ।

(శంకరాచార్య ప్రశ్నోత్తరీ 8)

అన్నింటికంటె నుత్తమమైన తీర్థము మనస్సు. అది విశేష రూపమున శుద్ధముగా నుండవలెను. ప్రేమయున్నచో నితర గుణముల యావశ్యకత యుండదు. ప్రేమ హృదయములను కలుపును. ప్రేమ యను గంగలో స్నానముచేసిన రాక్షసుడుకూడ దేవతయగును. యశస్సు కలవానికి వేఱుగా భూషణము లక్కఱలేదు. యశస్సే గొప్పభూషణము.

విద్యయున్నచో నితర ధనముల యావశ్యకతలేదు.

విద్యాధనం సర్వధన ప్రధానమ్ । — విద్యాధనము సర్వధనము లలో ప్రధానము. అపకీర్తికి మించిన మృత్యువులేదు. అపశయస్సే బ్రతికియున్న మనుష్యునకు మృత్యువు.

మృత్యుశ్చ కో వాపయశః స్వకీయమ్ ।

(శంకరాచార్య ప్రశ్నో....6)

మృత్యువననేటి ? తన ముపకీరీయే. శ్రీకృష్ణుడు అర్జునునిచో చెప్పెను —

సంభవితస్య చాకీర్తిర్మరణాదలిఖ్యతే । (గీత 2-34)

సమూనితుడగు వ్యక్తికి ఆతనికి కలిగిన యప యశస్సు మృత్యువుకంటె అధిక దుఃఖము నిచ్చును.

శ్లో॥ పితా రత్నాకరో యస్య లక్ష్మీ ర్యస్య సహోదరా ।

శంఖో భిక్షూటనం కుర్యా న్నాదత త్త ముపతిష్ఠతే ॥ ౮

అర్థము :- యస్య = దేనికి, రత్నాకరః = సముద్రుడు, పితా = తండ్రియో, యస్య = దేనికి, లక్ష్మీః = లక్ష్మి, సహోదరా = సోదరియో, అట్టి, శంఖః = శంఖము, భిక్షూటనం = విచ్చముకొరకు ఆరుగుట, కుర్యాత్ = చేయవలెను, అదత్తం = ఈబడనిది, నోపతిష్ఠతే = ప్రాప్తింపను.

కా॥ తండ్రి రత్నాకరుడు (సముద్రుడు). లక్ష్మీదేవి సోదరి అయినను శంఖము భిక్షూటనమునకు పనికివచ్చుచున్నది. దీనినిబట్టి దానము చేయనివానికి ధనము సంప్రాప్తము కాదని తెలియుచున్నది.

వివరణము :- దుఃఖములనుండి తప్పించుకొనుటకు సుఖము పొందుటకు దానమీవలెను.

దారిద్ర్య వ్యాధి దుఃఖాని బంధనం వ్యసనాని చ ।

అదాతుః ఫలమేతాని తస్మాద్దానం వేశిష్యతే ॥

(చాణక్యసార పంగ్రహము 1-98)

దారిద్ర్యము, రోగము, దుఃఖము, బంధవము, వ్యసనము ఇవి యన్నియు దానమీయ నందుకు ఫలములే. వానినుండి రక్షణకొరకు దానమీయవలెను.

బోధయన్తి న యచన్తే ఖిక్షద్వారా గృహే గృహే ।

దీయతాం దీయతాం నిత్యమదాతుః ఫల మిదృశమ్ ॥

విచ్చగాండ్రు విచ్చమును కోరుటలేదు. ఇంటింటికి వెళ్ళి ఖిక్షద్వారా ఈయండి ఈయండి యని చెప్పుచు దానమీయనిచో మావలెనే ఖిక్ష యాచింతు రని బోధించు నట్లుండును.

శ్లో॥ అశక్తు భవేత్సాధు ర్బ్రహ్మచారి చ నిర్ధనః ।

వ్యాధిష్ఠో దేవభక్తశ్చ వృద్ధా నారీ పతివ్రతా ॥ 6

అర్థము :- అశక్తః కుశక్తిలేనివాడై, సాధుః = సజ్జనుడు, భవేత్ = అగును, నిర్ధనః = ధనములేనివాడు (వివాహము కాని కారణమున) బ్రహ్మచారి = బ్రహ్మచారిగా నుండును, వ్యాధిష్ఠః = రోగగ్రస్తుడు (దుఃఖము కలవాడగుటచే) దేవభక్తః = ప్రభువు నుపాసించువాడగును, చ = అట్లే, వృద్ధానారీ = వృద్ధత్రీ (యౌవనము పోవుటచే) పతివ్రతా = పతివ్రత యగును.

తా॥ నిర్బలవ్యక్తి నజ్జనుడుగా తయారగును. ధనహీనుడు బ్రహ్మచారి యగును. (వివాహముకాదు కావున) వ్యాధిగ్రస్తుడు (దుఃఖితుడు కావున) ప్రభుభక్తి కలవాడుగా తయారగును. వృద్ధత్రీ (యౌవనము గడచిపోయినది కావున) పతివ్రత యగును.

వివరణము :- దుర్బలుడు సాధువు అగును. కారణము అశక్త తయే. నిర్ధనుడు బ్రహ్మచారియగును. దీవవాడు కావున పిల్ల నెవ్వరు ఈయదు. పెండ్లిలేదు కావున బ్రహ్మచారి. వృద్ధత్రీ ధోగవిలాసములకు అశక్తురాలు కావున పతివ్రత యగును.

శ్లో॥ నాన్నోదక సమం దానం న తిథి ర్ద్వాదశీ సమా ।
న గాయత్ర్యాః పహో మన్తో) న మాతుః పరం

దై వతమ్ ॥ 7

ఆర్థము :- అన్నోదక సమం = అన్నముతోను నీటితోను సమానమైన, దానం = దానము, స = లేదు, ద్వాదశీ = ద్వాదశిలో, సమా = సమానమైన, తిథిః = తిథి, న = లేదు, గాయత్రీకంఠః, పరం = శ్రేష్ఠమైన, మంత్రః = మంత్రము, స = లేదు, మాతుః = తల్లికంఠ, పరం = శ్రేష్ఠమైన, దై వతమ్ = దేవత, న = లేదు.

తా॥ అన్నముతోను, ఉదకముతోను సమానమైన దానములేదు. ద్వాదశిలో సమానమైన తిథిలేదు. గాయత్రీని మించిన శ్రేష్ఠమైన మంత్రము లేదు. తల్లిని మించిన దైవములేదు.

వివరణము :- అన్నోదకములతో సమానమైన దానము మరొకటి లేదు.

అన్నం పై ప్రాజీనం ప్రాణా అన్నమోక్షో బలం సుఖమ్ ।

తస్మా త్కారణా త్సద్మీ రన్నదః ప్రాణదః స్పృతః ॥

(భవిష్య. ఉత్తర. 169-30)

అన్నము ప్రాణులకు ప్రాణము. అన్నమే ఓజస్సు, బలము, సుఖము. ఇందువలన శ్రేష్ఠులు. అన్నదాతను ప్రాణదాతగా జెప్పదురు. జలముకూడ జీవనమే. ఇందువలన జలదానముకూడ శ్రేష్ఠమే. ద్వాదశిలో సమానమైన తిథిలేదు. తిథులన్నియు వరమాతృచే జెప్పబడినవే. అందు చేత నన్ని తిథులు మంచివే. చెడతిథి లేనేలేదు. ఇచ్చట ద్వాదశిని సర్వ శ్రేష్ఠమైనదిగా చెప్పు సుద్దేశ్యమేమన ఏకాదశితిథి గొప్పది యను భావనను ఖండించుటకొరకే యని తెలిసికొనవలెను. గాయత్రీని మించిన మంత్రములేదు.

గాయత్ర్యా న పరం జప్యం గాయత్ర్యా న పరం తపః ।
 గాయత్ర్యా న పరం ధ్యానం గాయత్ర్యా న పరం హృతమ్ ॥

గాయత్రిని మించిన జపముకాని, తపముకాని, ధ్యానముకాని, యజ్ఞముకానిలేదు. తల్లిని మించిన దేవతలేదు.

నాస్తి మాతృనమో గురుః ॥ (భార. అను. 105-15)
 తల్లినిమించిన గురువులేడు.

శ్లో॥ తక్షకస్య విషం దంతే మక్షికాయాస్తు మస్తకే ।
 వృశ్చికస్య విషం పుచ్చే సర్వాంగే దుర్జనే విషమ్ ॥ 8

అర్థము :- తక్షకస్య=పామునకు, దన్తే =పంటియందు, విషం= విషముండును, మక్షికాయాస్తు=ఈగకైతే, మస్తకే=తలయందుండును, వృశ్చికస్య=తేలుకు, పుచ్చే=తోకయందు, విషం=విషముండును, దుర్జనే =దుర్జనునియందు, సర్వాంగే=శరీరమంతట, విషమ్=విషముండును.

తా॥ సర్పమునకు విషము దంతమునం యుండును ఈగకు విషము తలలో నుండును. తేలుకు తోకయందు విషముండును. దుర్జనునకు సర్వాంగమునందు విషముండును.

వివరణము :- దుర్జనునితో నెల్లపుడు సావధానముగా నుండవలెను.
 (వ్రాగ్రత్తగా)

దుర్జనుః ప్రియవచీ చ నైతద్విశ్వాన శారణమ్ ।
 మధుత్పతి క్షోభోగ్రే హృదీ హోలాహలం విషమ్ ॥
 (హిలో 1-83)

దుర్జనుడు ప్రియముగా మాట్లాడినంత మాత్రమున నతనిని విశ్వ సంభరాదు. అట్టివారి మాటల్లో తియ్యండనము మనస్సులో కపటరూప మైన విషము నిండియుండును.

శ్లో॥ పత్యురాజ్ఞాం వినా నారీ ఉపోష్య వ్రతచారిణీ ।

ఆయుష్యం హారతే భర్తుః సా నారీ నరకం వ్రజేత్ ॥ 9

అర్థము :- పత్యుః = భర్త యొక్క, అజ్ఞాంవినా = అనుమతిలేకుండ, ఉపోష్య = ఆకలిరూపమైన. వ్రతచారిణీ = వ్రతముచేయునట్టి, నారీ = స్త్రీ. భర్తుః = భర్త యొక్క, ఆయుష్యం = ఆయుస్సును, హారతే = తగ్గించుచున్నదీ, సా = ఆట్టి, నారీ = స్త్రీ, నరకం = నరకమును (దుఃఖమును), వ్రజేత్ = పొందును.

తా॥ భర్త యనుమతి లేకుండ స్త్రీ ఉపవాస వ్రతమును పేరుతో ఆకలితో నున్నచో నట్టిస్త్రీ భర్త ఆయుస్సును హరించును. ఆ స్త్రీ నరకమును పొందును. (దుఃఖమునుభవించును.)

వివరణము :- మనుమహర్షి ఆకలితోనుండి చేయువ్రతముల ఖండించెను—

పత్యో జీవతి యాతు స్త్రీ ఉపవాసంవ్రతం చరేత్ ।

ఆయుష్యం హారతే భర్తుర్నరకం చైవ గచ్ఛతి ॥

భర్తజీవించి యుండగా భార్య ఉపవాసవ్రతము చేసినచో భర్త ఆయుస్సు క్షీణించును. ఆస్త్రీ నరకమును (దుఃఖమును) అనుభవించును.

శ్లో॥ న దానైః శుభ్యతే నారీ నోపవాస శతై రపి ।

న తీర్థ సేవయా తద్వద్ భర్తుః పాదోదకై ర్యథా । 10

అర్థము :- నారీ = స్త్రీ, దానైః = నానావిధ దానములతోను, ఉపవాస శతైరపి = వందలకొలది ఉపవాసములతోను, అపి = అది, న శుభ్యతే = శుద్ధికాదు, భర్తుః = భర్త యొక్క, పాదోదకైః = పాదోదకములతో, యథా = ఎట్లు శుద్ధియగునో, తద్వత్ = దానిమాదిరిగా, తీర్థసేవయా = తీర్థములను, సేవించుటచే, న = కాదు.

తా॥ శ్రీ నానావిధములగు వ్రతములచేతగాని, వందలకొలది యుప
వాసములచేతగాని తీర్థముల సేవించుటలోకాని కుద్దికాదు. భర్త పావోద
కములవలె కుద్దిచేయునది మతొకటిలేదు.

వివరణము :- పతి మొక్క మహత్త్వము బ్రహ్మవైవర్త పురాణ
ములో వర్ణింపబడినవిధము—

పతిలేవ గతిః శ్రీణాం పతి ప్రాణాశ్చ సంపదః ।

ధర్మార్థ కామమోక్షణాం హేతుః సేతుర్భవార్థవే ॥

పతిర్నారాయణః శ్రీణాం వ్రతం ధర్మః ననాతనః ।

సర్వం కర్మ పృథా తాసాం స్వామినో విముఖాశ్చ యాః ॥

స్నానం చ సర్వతీర్థేషు సర్వయజ్ఞేషు దక్షిణా ।

సర్వదానాని పుణ్యాని వ్రతాని నియమాశ్చ యే ॥

దేవార్చనం చానశనం సర్వాణి చ తపాంసి చ ।

స్వామినః పాదసేవాయాః కలాం నార్హన్తి షోడశీమ్ ॥

(బ్రహ్మ. బ్రహ్మఖండ 9-64-97)

పతియే శ్రీలకుగతి. పతియే ప్రాణము. పతియే సంపత్తి పతియే
ధర్మము, అర్థము, కామము మోక్షమునకు కారణము. భర్తయే భవసాగర
మును దాటించు వంతెన. భర్తయే శ్రీకి పరమేశ్వరుడు, పతియే వ్రతము,
పతియే ననాతన ధర్మము. భర్తయాజ్ఞలేనిదే శ్రీ చేసిన కర్మలన్నియు
వ్యర్థములగును. సమస్త తీర్థముల స్నానము, సమస్త యజ్ఞములందలి
దక్షిణ, అన్నిరకములదానము, పుణ్యకర్మ, వ్రతము, నియమము, దేవ
పూజ, ఆకలితో ఉపవసించు వ్రతము, తపస్సు—ఇవి యన్నియు పతి
సేవలో పదునాఠవ వంతునకు కూడ సరిపోజాలవు.

శ్లో॥ దాసేన పాణి ర్మతు కంకణేన

స్నానేన శుద్ధి ర్మతు చందనేన

మాసేన తృప్తిర్మతు భోజనేన

జ్ఞానేన ముక్తి ర్మతు మండనేన ॥

11

అర్థము :- పాణిః = చేయి, దాసేన = దానము చేయుటచే శోభిల్లును, తు = కాని, కంకణేన = చేత కంకణముతో, స = శోభిల్లుదు. స్నానేన = స్నానముచేయుటచేత, శుద్ధిః = శరీరశుద్ధియగును, తు = కాని, చందనేన = గంధముచేత, న = కాదు, మాసేన = ఆదరముతో, సమ్మానముతో, తృప్తిః = సంతృప్తి యగునుగాని, భోజనేన = భోజనముచేత, స = కాదు, జ్ఞానేన = జ్ఞానముతో, ముక్తిః = ముక్తియగునుకాని, మండనేన తు = తిలకాదులు దీర్చుటచేతను, మాలలు ధరించుటచేతను, న = కాదు.

కా॥ చేయి దానముచేయుటచేత శోభిల్లును గాని కంకణము ధరించుటచేతగాదు. శరీరము స్నానము చేసినచో శుద్ధియగునుగాని గంధము వ్రాసికొనుటచేగాదు. ఆదరగౌరవాదులచేత మనస్సునకు తృప్తికలుగును. గాని భోజనము చేతగాదు. జ్ఞానముతో ముక్తి లభించునుగాని తిలకాదులు ధరించి ఆదంబరముగా నున్నంతమాత్రమున కలుగదు.

వివరణము :- చేతులకు శోభ దానముచే కలుగును —

హస్తన్య భూషణం దానం సత్యం కంఠస్య భూషణమ్ ।

శ్రోత్రన్య భూషణం శాస్త్రం భూషణైః కిం ప్రయోజనమ్ ॥

దానము చేయుట చేతికలంకారము. సత్యము వచించుట కంఠమున కాభరణము. శాస్త్రములు వినుట చెవుల కాభరణము. ఈ యాభరణములున్నచో నితరాభరణములనావశ్యకములు. ముక్తి జ్ఞానము వలన కలుగును. దర్శనములలో స్పష్టముగానున్నది.

జ్ఞానాస్మక్తిః । (సాంఖ్య. 3-23)

జ్ఞానమనగా జడచేతనముల భేదజ్ఞానము. దానివలన మోక్షప్రాప్తి కలుగును.

శ్లో॥ నాపితస్య గృహే ఊరం పాషాణే గంధలేపవమ్ ।

ఆత్మరూపం జలే పశ్యన్ శత్రస్యాపి శ్రియం

హరేత్ ॥ 12

అర్థము :- నాపితస్య = మంగలి వానియొక్క, గృహే = ఇంటి లందు, ఊరం = ఊరము చేయించుకొనుటయు, పాషాణే = తాలిపైన, గంధలేపనం = గంధము పూయుటయు, ఆత్మరూపం = తన బింబమును, జలే = నీటిలో, పశ్యన్ = చూచుటయు, ఈపనులు, శత్రస్యాపి = ఇంద్రుని యొక్కయు, ఐశ్వర్య వంతునియొక్కయు, శ్రియం = ధోభను, హరేత్ = నష్టముచేయును.

తా॥ మంగలివాని యింటికివెళ్ళి ఊరము చేయించుకొనుటయు, దానికి చందనమును పులుముటయు, నీటియందు ప్రతిబింబమును చూచు కొనుటయు, దైభవశాలియైన యింద్రునియొక్క ధోభనుకూడ నష్టపఱచును.

వివరణము :- నూ దృష్టిలో ఈ శ్లోకము ప్రక్షిప్తము. ఈ రోజు లలో నింటికివచ్చి మంగలిఊరము చేయుటలేదు. నూటికి 99 మంది నెలూన్ (ఊరశాల)కు వెళ్ళి ఊరము చేయించుకొనుచున్నారు. ఎవ్వనికి నే నష్టము కలుగుటలేదు. తాతికి చందనమును పట్టించుట యాతని మూర్ఖత్వము తెల్పును. తాళుకాని యేదాతువుతో జేయబడిన దొమ్మకాని చందన సువాసనను గ్రహింపగలవా? నదులలో, చెఱువులలో స్నానము చేయువారు నీటిలో తమ ప్రతిబింబము చూచుచునే యున్నారు. ఎవనికి కూడ ధోభతాని ఐశ్వర్యముతాని నష్టమగుటలేదు.

30॥ సద్యః ప్రజ్ఞాహారా తుండీ సద్యః ప్రజ్ఞాకరీ వచా ।

సద్యః శక్తిహారా సారీ సద్యః శక్తికరం పయః ॥ 13

అర్థము :- తుండీ = బొంబ, సద్యః = బెంటనే, ప్రజ్ఞాహారా = బుద్ధిని హరించును, వచా = సరస్వతి ఆకు, సద్యః = బెంటనే, ప్రజ్ఞాకరీ = బుద్ధినిచ్చును, సారీ = స్త్రీ, సద్యః = బెంటనే, శక్తిహారా = శక్తిని పోగొట్టును, పయః = పాలు, సద్యః = బెంటనే, శక్తికరం = శక్తినిచ్చును.

తా॥ తుండియనగా కుందరు అనునొక యొషధి. ఇది బుద్ధిని బెంటనే నష్టపఱచును. వచ అను నోషని బుద్ధిని బెంటనే పెంచును. స్త్రీ శక్తిని నశింపజేయును. పాలు బెంటనే బలము నిచ్చును.

వివరణము :- తుండి = కుందరు అనునది తాత్కాలికముగ బెంటనే బుద్ధినాశకము—ద్రవ్యరత్నాకరమును దానితో కుందరు ఫలము బుద్ధినాశకము మఱియు స్తన్యవర్ధకము. జభీరయే అకృరుణా అను సారము ఇది బిరువైనది. అట్లే పిత్తము, కఫము, రుధిర వికారము, దమా, జ్వరము, దగ్గు అనువానిని పోగొట్టును. కుందరు విషయములో ఇది బుద్ధినాశకమును ప్రవాదము కలదు. (పం. విశ్వేశ్వర దయాళుజీ వైద్యకాండ్ ఆయుర్వేదీయ విశ్వకోశ తృతీయ భాగము పేజీ 2434) వచ అనునది తత్కాలముందే బుద్ధిని పెంచును.

వచాయుష్యా వాతకసత్పష్టామ్ని స్మృతివర్ధనీ । (రాజవల్లభుడు)

వచ యనునది ఆయుస్సును పెంచును. వాతమును, కఫమును దప్పకను నశింపజేయును. అట్లే స్మృతిని పెంచును. మఱియు—

అద్భిర్వా పయసాజ్యేన మాస మేకం తు సేవితా ।

వచా కుర్యాన్నరం ప్రాజ్ఞం శ్రుతిధారణ సంయుతమ్ ॥

(గరుడ. 191-37)

వచ అను నౌషధమును నీటితోగాని, పాలతోగాని, నేతితోగాని యొకమానము సేవించినచో మనుష్యుడు మహాబుద్ధిమంతు డగును. అందుచేత వేదములను కంఠస్థము చేయగలవాడగును. — స్త్రీ యత్యధిక సంధోగము చేయుటవలన శక్తిని హరించి త్వరగా ముసలితనము తెచ్చుటకు కారణమగును. — పాలుకాని, పాలనుండి తయారగు పెన్న, పెరుగు, నెయ్యి మొదలైనవి శరీరమునకు శీఘ్రముగా బలమును గలిగించును.

శ్లో॥ పరోపకరణం యేషాం జాగర్తి హృదయే సతామ్ ।

సశ్యన్తి విపదస్తేషాం సంపదః స్యుః పదే పదే ॥ 14

అర్థము :- యేషాం = ఏనతాం = సత్పురుషుల యొక్క, హృదయే = హృదయమందు, పరోపకరణం = పరోపకారబుద్ధి, జాగర్తి = ఎల్లప్పుడు మేలాకొని యుండునో, తేషాం = వారియొక్క, విపదః = అపదలు, సశ్యన్తి నశించును, పదేపదే = అడుగడుగునను, సంపదః స్యుః = సంపదలు ప్రాప్తించును.

తా॥ సజ్జనుల హృదయములో పరోపకారము చేయవలయుననుభావన యుండును. అందుచేత వారి యాపదలు నశించి యడుగడుగునను సంపదలు చేకూరును.

వివరణము :- పరోపకారము చేయుటయే జీవితమునకు పరమావధి. పొట్టనింపుకొనుట పశువుకూడచేయును. పొట్టనింపుకొనుటయే జీవన పరమావధియైనచో మానవతలో విశేషమేమున్నది? స్వార్థపరుడైన మానవుని జీవితము వ్యర్థము —

పరోపకార కున్యన్య ఛిజ్ మనుష్యన్య జీవితమ్ ।

జీవస్తు పశవో యేషాం చర్మా ప్యపకరిష్యతి ॥

పరోపకారము చేయని మనుష్యుని జీవనము నిందింపదగినది. పశువు జీవించినపుడేకాక చనిపోయిన తరువాతకూడ వాని చర్మముతో సుపయోగపడును. మఱొకరు — ఎవడు తన శరీరముతో ధర్మముకాని, యజ్ఞముకాని, చేయవో యా శరీరము నీచమైనది కావున దానిని మరణానంతరము పశుపక్ష్యాదులు కూడ ముట్టవు.

శ్లో॥ యది రామా యది చ రమా

యద్యపి తనయో వినయగుణోపేతః ।

యది తనయే తనయోత్పత్తిః

సురవరనగరే కిమాధిక్యమ్ ॥

15

అర్థము:- రామా = సుందరి సాధ్వియైన భార్య, యది = అయినచో రమా = ధనసంపద, యది = ఉన్నచో, అపి = మరియు, తనయః = పుమారుడు, వినయగుణోపేతః = వినయాదిగుణములు కలవాడు, యది = అయినచో, తనయే = కొడుకునకు, తనయోత్పత్తిః = కొడుకు పుట్టుట, యది = జరిగినచో, సురవర నగరే = ఇంద్రలోకములో, అధిక్యం = అధిక్యత, కిమ్ = నీమున్నది ?

తా॥ శౌందర్యవతియు, సాధ్వియగు పత్నియు, ధన సంపత్తియు, వినయాది నద్గుణ సంపన్నుడైన పుత్రుడు, పుత్రునకు పుత్రుడు (మనుమడు) కలిగియున్నచో ఈ మానవలోకముకంటె సురలోకములో (దేవలోకములో) గొప్పయేమున్నది ?

వివరణము :- స్వర్గమెక్కడ ఉన్నది ? స్వర్గము ఆకాశములో లేదు. స్వర్గ మీ భూతలమందే యున్నది, అదర్శగృహాస్తు డగుటయే

స్వర్గము. ఉత్తమభార్య అధిక ధనధాన్యాదులు, గుణవంతుడైన పుత్రుడు కలిగి మనుమలు ఇంటిముందు గంతులువేయుటచూచి ఆనందపడుటయే స్వర్గము. వేదము—

ఇహైవ స్తం మా వి యోష్టం విశ్వమాయు ర్వ్యిశ్చుతమ్ |

క్రీడన్తే పుత్రైర్నప్తృభిర్మోదమానా స్వే గృహే ||

(ము. 10-85-42)

ఓ దంపతులారా! మీ రిద్దఱు ఈ గృహస్థాశ్రమమందుండుడు. ఎన్నడు మీ రిద్దఱు నొకరి నొకరు విడిచియుండవలదు. పూర్ణాయుష ననుభవింపుడు. మీ యింటిలో మీ పుత్రపౌత్రులతో మిక్కిలి ప్రసన్నులై సంకౌషణముగా వారితో గూడ ఆడుకొనుచు జీవనము గడపుడు.

శ్లో॥ ఆహార నిద్రా భయమైథునాని

సమాని చైతాని నృణాం పశూనామ్ |

జ్ఞానం నరాణామధికో విశేషో

జ్ఞానేన హీనాః పశుభిః సమానాః || 16

అర్థము :- ఆహార నిద్రా భయ మైథునాని = ఆహారము తీసికొనుటయు, నిద్రపోవుటయు, భయపడుటయు, బిడ్డల కనుటయు, నృణాం = మనుష్యులకు, పశూనాం = పశువులకు, వీతాని = ఈనాలుగు, సమాని సమములు, నరాణాం = నరులకు, జ్ఞానం = అనువది, విశేషః = విశేషమై నది, అధికః = ఎక్కువ, తావున, జ్ఞానేన = జ్ఞానముతో, హీనాః = హీనులైనవారు (జ్ఞానములేనివారు), పశుభిః = పశువులతో, సమానాః = సమానులు.

తా॥ ఆహారము తీసికొనుట, నిద్రపోవుట, భయపడుట, సంతానము కనుట యను నాలుగు క్రియలు మనుష్యులకు పశువులకు సమానమే.

కాని మానవులకు జ్ఞానమనునది నధికముగా విశేషముగా నుండును. జ్ఞానములేని మానవులు పశువులతో సమానులు.

వివరణము :- జ్ఞానము శక్తి. జ్ఞానముతో పునుష్యుడు మన్నన దగును. జ్ఞానముచేతనే పునుష్యుడు మోక్షమును పొందును. మరొక డిట్లు చెప్పెను — జ్ఞానమనునది బెక్క, దానిద్వారా పునము అకాశము వైపు ఎగురుదుము.

శ్లో॥ దానార్థినో మధుకరా యది కర్ణతా లైర్
 దూరీకృతాః కరివరేణ మదాస్థ బుద్ధ్యా |
 తస్యైవ గండయుగ మండన హానిరేషా
 భృంగాః పునర్వికచ పద్మవనే వసన్తి || 17

అర్థము :- మదాంధబుద్ధ్యా = మదముచే అంధమైన బుద్ధిగల, కరివరేణ = గజరాజుచేత, దానార్థినః = గజపదమునుకొరి వచ్చిన, మధుకరాః = తుమ్మెదలు, కర్ణతలైః = చెవులు కొట్టుకొనుటచే, దూరీకృతాః = దూరముగా వెళ్ళగొట్టబడినవి, వీషా = ఈపని, తస్యైవ = ఆ ఏనుగునకే, గండయుగ మండన హానిః = రెండు గండస్తలముల చోళకు హానికలిగినది, భృంగాః యది = తుమ్మెదలైతే, వికచపద్మవనే = వికసించిన పద్మవనములో, వసన్తి = నివసించుచున్నవి.

తా॥ మదముచే అంధమైన బుద్ధిగల శ్రేష్ఠమైన గజరాజు దగ్గరకు ఆ యేనుగు వెళ్ళి మదమునుకొరి వసింపిన తేనెటీగలను ఆ యేనుగు తన చెవులను బటబట కొట్టుటచే అతని డిగులు రెచిపోవును. అందుచేత గండస్తల శోభయే పోవును. కాని ఆ తేనెటీగలు అక్కడనుండి లేచిపోయి వికసించిన పద్మమునందు చేరి వసించును.

వివరణము :- రాజుదగ్గఱకుగాని ధనవంతుని దగ్గఱకుగాని విద్యాం
సుడు లేక గుణవంతుడు వచ్చినచో ధనమోహముచేగాని, మూఢత్వముచే
గాని విద్యాంసుని లేక గుణవంతుని ఆదరింపక పోయినచో తన లక్ష్మీ
యొక్క శోభకే హానికలిగించిన వారగుదురు. అనంతకాలములో విశాల
ప్రపంచములో గుణవంతులను విద్యాంసులను ఆదరించి నక్కరించువారు
ఎక్కడో యొకచోట నెప్పుడో యొకప్పుడు తప్పక సంభవించుదురు.

శ్లో॥ రాజావేశ్యో యమోహ్యగ్నిస్తస్కరో బాలయాచకౌ |
పరదుఃఖం న జానన్తి అష్టమో గ్రామకంటకః || 18

అర్థము :- రాజా = రాజు, వేశ్య = దోగముది, యమః = యమరాజు,
అగ్నిః = నిప్పు, తస్కరః = దొంగ, బాలయాచకౌ = బాలుడు, యాచకుడు,
అష్టమః = ఎనిదవవాడు. గ్రామకంటకః = గ్రామస్తులను పీడించువాడును,
పరదుఃఖం = ఇతరుల దుఃఖమును, నజానన్తి = ఎఱుగరు

తా॥ రాజు, వేశ్య, యమరాజు, అగ్ని, దొంగ, బాలుడు, యాచ
కుడు, గ్రామకంటకుడు గ్రామములోని వారిని పీడించువాడు, అను నెనిమిది
మంది యితరుల దుఃఖమును తెలిసికొనలేరు.

వివరణము :- ఈ ఎనిమిదింటిలో అగ్ని జడపదార్థము. అందుచే
నది యితరుల సుఖదుఃఖములను తెలిసికొనలేదు. మిగిలిన యేడుగురు
తమ గృహమును సరిదిద్దుటలోనే ప్రయత్నము చేయుచుందురు. రాజు
ప్రజలను పీడించి తమ కోశాగారమును నింపుకొనుటకు ప్రయత్నించును.
వేశ్యకు ధనమే ప్రధానముకాని ప్రేమతో నిమిత్తమేలేదు. యమరాజు
ప్రాణులను నమయమురాగానే వారి కుటుంబమువారు ఎంత దుఃఖించు
చున్నను ఇతర యోసులలో ప్రవేశపెట్టును. దొంగతనము చేయువాడు
సొమ్మును కాజేయును కాని యాసొమ్ముకు సంబంధించిన వారెంత బాధ

పడుదురో యతడు విచారించడు. ఇక దానిని మొక్క హతము సంగతి యందఱకు తెలిసినదే. యావకుడు తన స్వార్థమునే కోరుకొనును. గ్రామ కంటకుడు గ్రామస్తులను కీడించి తాను జీవించ ప్రయత్నించుచుండును

శ్లో॥ అధః పశ్యసి కిం బాలే పతితం తవ కిం భవతి ।

రేరే మూర్ఖ న జానాసి గతం తారుణ్య మాక్తికమ్ ॥ 19

అర్థము:- చాలే=ట చాలితా!, అధః=క్రిందికి, పశ్యసి = చూచుచున్నావు, పతి=ఘామియై, తవ=నీకు సంబంధించినది, కిం పతితం= నీమీపడినది? రేరేమూర్ఖ! =టరి మూర్ఖుడా!, తారుణ్యం=యౌవనమును, మాక్తికం=ముత్యము, గతం=పోయినది, న జానాసి=ఎఱుగవా?

తా॥ ముసలి ఆమె నడుమువంగి నడచుచుండ గొక యువకుడు ఎగతాళి చేయుటకు ఓచాలా! నేలమీద నేమి పడిపోయినది? క్రిందికి చూచుచున్నావలెను. ఆమాటలు వినిన ముసలి ఆమె — టరి మూర్ఖుడా! నా యౌవనమును ముత్యము పోయినది. దానిని వెదకుచుంటి ననెను.

వివరణము :- వృద్ధులను ఆపరముతో గౌరవించవలెను. వారితో వ్యంగ్యముగా మాట్లాడరాదు. ఒకనాడు వ్యంగ్యముగా మాట్లాడిన వారికి గూడ అగతి తప్పదు.

శ్లో॥ వ్యాలాశ్రయాఽపి విఫలాపి సకంటకాఽపి

వక్రకాఽపి పంకిల భవాఽపి మరాసదాఽపి ।

గంధేన బంధురసి కేతకి సర్వజంతో

ఏకో గుణః ఖలు నిహన్తి సమస్తమోమాన్ ॥ 20

అర్థము :- కేతకి!=ట మొగిలి!, వ్యాలాశ్ర చూఽపి = పాముల క్రాశ్రయమైనను, విఫలాఽపి = పండ్లులేని దానలైనను, న కంటకాఽపి =

ముండ్లుకలదానవైనను, వక్రాలపి = వంకరగా నుండుదానవైనను, పంకిల
 భవాపి = మురికిగా నున్నచోట పుట్టినదానవైనను, దురాసదాపి = కష్ట
 ముగా పొందదగినదానవైనను, సర్వజంతోః = అన్ని ప్రాణులకు, గంధేన
 = గంధముతో, బంధురసి = బంధువలెతివి, వీకోగుణః = ఒక్కమంచి
 గుణమే, సమస్త దోషాన్ = సమస్త దోషములను, నిహన్తిఐతి =
 పోగొట్టునుగదా !

తా॥ ఓ మొగలీ! నీవు పాములుండు స్థానమపైనను, పండ్లు
 (ఫలములు) లేనిదానవైనను, ముండ్లుకలదానవైనను, తేమగల స్థానములో
 నున్నను, తేలికగా దొరకనిదానవైనను, నీలోనున్న సువాసనచేత ప్రాణు
 లన్నింటికి బంధువగు చున్నావు. (ప్రియమైనదానవగు చున్నావు ఒక్క
 మంచి గుణమైనను సమస్త దోషముల పోగొట్టగలదు.

వివరణము :- మనుష్యుడు తన జీవనములో మంచి గుణముల
 డెంచుకొన ప్రయత్నము జేయవలెను. ఒక్కమంచిగుణ మున్నను
 మనుష్యుని పూజ్యునిగా జేయును.

ఇది చాణక్య సీతి దర్పణమునకు హిందీలో అనువదించిన
 శ్రీ మత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్య స్వామి వేదానంద సరస్వతీస్వామి
 శిష్యులైన జగదీశ్వరానంద నరస్వతీస్వామివారి యనువాదమునకు
 "ఉభయభాషా ప్రవీణ" అరమండ్ల వెంకయ్యార్యకృత ఆంధ్రానువాదము

స మా ప్ర ము.

త ప్పొ వ్వు ల ప ట్టి క

ముద్రాపకులకు కళంకముగు తప్పొప్పుల పట్టిక యశ్రద్ధ
 వలనను, నాదృష్టి మాంద్యము వలనను ప్రచురింపక తప్పినదికాదు.
 పాఠకులకు తప్పలను ఒప్పులనుగా దీర్చుకొను శ్రమకలిగించి నందుకు
 క్షంతప్యద. —చెంకయ్యార్య

పేజీ	పంక్తి	తప్పు	ఒప్పు
6	2	భాగ్యోదయ	భాగ్యోదయః
8	1	ఆపత్కాలములో	ఆపత్కాలములో
8	8	గౌరవము	గౌరవము
9	8	జ్ఞాతః	జ్ఞాతః
14	22	దృఢ	దృఢ
14	24	పిల్లలకు	పిల్లలకు
15	20	అతిలుబ్ధితా	అతిలుబ్ధితా
19	22	ఏవతత్త్రియం	ఏవతత్త్రియం
26	19	జీవితమంతము	జీవితమంతముదేయ
29	8	దక్షిణ	దక్షిణను
36	3	సంభవించినకు	సంభవించినను
36	6	ర్షగ్నో	ర్షగ్నో
36	14	కాళ్లును	కాళ్లున్న
36	16	కనబడుకుండు	కనబడకుండు
37	19	అందుము	అందము
39	15	వామము	నామము
45	15	బ్రహ్మ	బ్రహ్మ

పేజీ	పంక్తి	తప్పు	ఒప్పు
46	11	పద్ధతి	పద్ధతి
46	15	పకుపక్షి	పకుపక్షి
49	23	ధర్యా	ధర్మా
57	5	గృహీణీ	గృహిణీ
57	5	కాంతారాశతి	కాంతారాదతి
58	20	సా చార్యా	సాభార్యా
61	17	ఋరా	ఋరా
63	19	ప్రదుచ్చతి	ప్రయచ్చతి
64	10	శ్రీకృష్ణ	శ్రీకృష్ణ
64	12	త్విత్వాన్	త్విత్వాన్
65	2	తిలంప	తలంప
68	15	స్తవిస్త	స్తవిస్త
69	3	చేయుడునో	చేయబడునో
70	2	సూనవత్వ	మానవత్వ
70	20	రానస	రానస
70	23	ఆననము	ఆననము
71	19	కలవారెగా	కలవారుగా
73	2	హృద ఇవ	హ్రదా ఇవ
73	3	దదృశే	దదృశే
78	20	ఫలావాప్త్యం	ఫలావాప్త్యై
79	16	చెప్పవారిని	చెప్పవారును
79	23	వాలగుదురు	పాలగుదురు
84	21	మనుషు	మనుష్యు
85	3	కామదేను	కామదేను
86	10	ధర్మమును	ధర్మము

పేజీ	పంక్తి	అప్పు	ఒప్పు
86	23	వ్యర్థము	వ్యర్థము
88	14	చతుష్పదాః	చతుష్పదాః
88	24	ప్రతిష్ఠితమ్	ప్రతిష్ఠితమ్
89	22	సీతైశ్చ	సీతైశ్చ
90	18	వాయుశ్చ	వాయుశ్చ
91	23	కచక్యము	చాకచక్యము
93	4	విహుశశ్రుతు	విహుశ్రుతు
99	1	కుక	కుక్క
102	9	నెఱుదుగు	నెఱుగుచు
104	3	చ్చిత్వారి	చ్చిత్వారి
107	9	సమయము	సమయము
108	19	శక్తియు	శక్తియుండి
110	8	సంతాపము	సంతాపము
111	8	పనికి	పనికి
111	20	దనుత్తమ	దనుత్తమ
117	14	ఖిలః	ఖిలః
118	16	శ్రీచాం	శ్రీచాం చ
123	24	నారకస్థితానమ్	నరకస్థితానామ్
126	14	అయిదు	అయిదు
128	1	హేశనాం	హేశానం
130	10	నద్యశమైన	నద్యశమైన
130	16	పండానము	సంతానము
137	11	భార. సభా 6 113—భా. సభా. 5—113	
137	15	చేయకయ	చేయకయు

38	పంక్తి 12	తప్పు సరియగు	ఒప్పు సరియగు
46	13	పత్రవిముగా	పవిత్రముగా
50	6	ప్రచక్షితే	ప్రచక్షతే
51	17	విషయమును	విషమును
51	19	ఇన్ద్రియణా	ఇన్ద్రియాణా
151	19	చుసంశయః	చుసంయమః
152	పేజీ 10వ పంక్తి చివరి 'యందు' అనుదానిని 11వ పంక్తి చివర చేర్చవలెను		
152	చివరిపంక్తి	మార్గమేమి	మార్గమే
155	18	చ్చాశ్వతీభ్యః	చ్చాశ్వతీభ్యః
158	9	శంఖపుష్టి	శంఖపుష్పి
159	20	చలనము	చలనము
166	20	నః	నః
167	8	ర్వనద్రవ్యేషు	నర్వ ద్రవ్యేషు
169	14	భక్షయన్తి	భక్షన్తి
178	23	స్నానము	స్నానము
191	9లో	అయినను వశమగును	పునరుక్తి
192	4	సంవత్సరములు	సంవత్సరములు
193	9	ఆసక్తి	ఆసక్తిలో
194	13	పంక్తి తరువాత - మద్యము సేవించువానిలో సత్యము, మాంసాహారీలో దయ, కామార్తునకు విద్య, దరిద్రునకు సుఖము నుండదు.	
198	19	గుణములను	గుణములను

పేటి	పంక్తి	తప్పు	ఒప్పు
208	10	మణియు	మణియు
211	16	నజ్జన	నజ్జన
214	14	చత్తే	చత్తే
219	1	ధరో	ధరో
221	1	ఆమన్త్యి	ఆమన్త్యి
222	3	పరన్ద్రియః	పరన్ద్రియః
223	14	సుమేరుగచల	సుమేరురచల
224	3	దైత్యడు	దైత్యుడు
224	14	త్రిభ్యః	త్రిభ్యః
225	23	క్రయో	క్రయో
226	11	పుట్టుకలతో	పుట్టుకతో
230	2	ఉత్తమే	ఉత్తమమే
238	8	అధర్మహీనుని	అధర్మహీనుని
239	4	నిరర్థకము	నిరర్థకము
242	11	ప్రాణస్పంద	ప్రాణస్పంద
244	18	ఈప్సితం	ఈప్సితం
248	15	తపసిసుధాయుఃపాపాఃపాపాః యద్యాపాపాః	తపాపి సుధ
250	21	అర్ధరహితము	అర్ధరహితము
253	6	ఓజస్సు	ఓజస్సు
..	7	నజ్జ	నజ్జ
..	11	కొన్నది	కొన్నది

పేజీ	పంక్తి	తప్పు	ఒప్పు
254	6	శార్జ్జధర	శార్జ్జధర
256	7	సత్యంగము	సత్సంగము
258	7	సకులద్యేషీ	స కులద్యేషీ
,	7	సకులద్యేషీ	స కులద్యేషీ
259	7	ధర్మ సంబంధ	ధర్మసంబంధ
262	14	కోటియ	కోటయ
262		పేజీలో 'అష్టాహాటక' అనుశ్లోక వివరణములో పాండ్యరాజు పంపిన బహుముతుల సన్నిధిని వందిమాగధున కిచ్చెనని తెలిపి కొనవలెను.	
263	3	దూరస్థోః	దూరస్థో
264	1	మిచ్చేత	మిచ్చేత
265	2	మధ్యభాగేన	మధ్యభాగే
266	3	తినత్రాగు	తినుత్రాగు
,	8	ఘృత
267	19	నః	నః
270	23	చెడ్డది	చెడ్డది
274	15	ధనేభ్యో	ధనేభ్యో
275	3	(లగు)	ప్రోగు
276	18	తన్య	తన్య
277	18	సామర్థ్య	సామర్థ్య

పేజీ	పంక్తి	తప్పు	ఒప్పు
278	15	కంటకనాం	కంటకానాం
382	3	న ధన	న ధన
283	3	జయంతి	జయతి
„	6	కొసిన	కొసి
285	13	2-285	3-285
287	3	ఉనివషత్తులు	ఉపనిషత్తులు
288	17	3-10	3-101
290	18	నైతాన్స్మృతి	నైతాంశ్చ స్మృతి
294	18	ణవతి	భవతి
296	8	పునశ్చంధనం	పునశ్చందనం
296	15	తీసి	తీపి
297	19	ధ్యానము చేయలేదు	ధ్యానముచేయబడలేదు
298	3	వృక్షమున	వృక్షమును
„	22	సార్థ	సార్థ
301	3	ఫలితః	ఫతితః
304	15	ఉత్తరరామ	ఉత్తరరామ
310	10	ఎగురడు	ఎగురడు
321	22	వ్యసనము	వ్యసనము
322	6	నిర్దనః	నిర్దనః
322	8	సజ్జనుడు	సజ్జనుడు
323	6గాయత్రాః=(ఇది గాయత్రి కంటె ఆస దానికి ముందు చేర్చవలెను	

పేజీ	పంక్తి	తప్పు	బప్పు
323	15	తస్మాత్కారణాత్	తస్మాద్ధ కారణాత్
326	10	సర్వయజ్ఞేషు	సర్వయజ్ఞేషు
328	9	గంధలేపనం	గంధలేపనం
331	4	వానిచర్మముతో	దాని చర్మముతో
332	18	జ్ఞానం = జ్ఞానమనునది	
333	18	అంధమైన	అంధమైన
334	10	తస్కరః	తస్కరః
334	11	ఎనిదవవాడు	ఎనిమిదవవాడు

